కాలమాధవీయ - [illegible] సూచికా.

గ్రంథసమాప్తిః.

శ్రీరస్తు.

ఓంనమోభగవతేవాసుదేవాయ.

ధర్మోవర్ధతు.

కాలమాధవీయం-ధర్మశాస్త్రం.

మంగళాచరణాదికం.

శ్రీగణాధిపతయేనమః. శ్రీగురుభ్యోనమః హరిః. ఓం,

వాగీశాద్యాస్సుమనసస్సర్వార్థానాముపక్రమే। యన్నత్వాకృతకృత్యాస్స్యుస్తన్నమామిగజాననం॥ ॥సోహంప్రాప్యవివేకతీర్థపదవీమామ్నాయతీర్థేపరంమజ్జన్సజ్జనతీర్థసంగినిపుణస్సద్వృత్తతీర్థంశ్రియన్। లబ్ధ్వామాకలయన్ప్రభావలహరీం శ్రీభారతీతీర్థతోవిద్యాతీర్థముపాశ్రయన్హృదిభజేశ్రీకంఠమవ్యాహతం॥౧॥సత్ర్యేకవ్రతపాలకోద్విగుణధీస్త్రయ్యర్థచతుర్వేదితాపంచస్కంధకృతీషడన్వయదృఢస్సప్తాంగసర్వంసహః।అష్టవ్యక్తికలాధరోనవనిధిఃపుష్యద్దశప్రత్యయఃస్మార్తోభాతియద్ధురంధరోవిజయతాంశ్రీబుక్కణక్ష్మాపతిః ॥౨॥ ఇంద్రస్యాంగిరసోనలస్యసుమతిశ్శైబ్యస్య మేధాతిథిర్ధౌమ్యోధర్మసుతస్యవైన్యనృపతేస్స్వౌజానిమేర్గౌతమః। ప్రత్యగ్దృష్టిరరుంధతీసహచరోరామస్య పుణ్యాత్మనోయద్వత్తస్యవిభోరభూత్కులగురుర్మంత్రీతథామాధవః ॥ ౩॥ ప్రజ్ఞామూలమహీవివేకసలిలైస్సిక్తా బలోపఘ్నికా మంత్రైః పల్లవితావిశాలవిటపాసంధ్యాదిభిష్షడ్గుణైః। శక్త్యాకోరకితాయశస్సురభితాసిద్ధ్యాసముద్యత్ఫలాసంప్రాప్తాభువిభాతినీతిలతికాసర్వోత్తరంమాధవమ్॥౪॥యస్యబౌధాయనంసూత్రంశాఖాయస్య చయాజుషీ।భారద్వాజకులంయస్యసర్వజ్ఞస్సహిమాధవః ॥ ౫ ॥ శ్రీమతీయస్య జననీ సుకీర్తిర్మాయణఃపితా। సాయణోభోగనాథశ్చమనోబుద్ధీసహోదరౌ ॥ ౬ ॥ వ్యాఖ్యాయమాధవాచార్యోధర్మాన్పారాశరానథ। తదనుష్ఠానకాలస్యనిర్ణయం వక్తుముద్యతః॥౭॥ వ్యాసుధానామిహ సమభ్యా...జాహ్నవీతీర్థమే

ఽంపి ద్యాతీర్థం ప్రకృతివిమలం సద్వివేకోదయానాం । సర్వేషాం తత్ప్రథమసుఖదం భారతీతీర్థమాహు స్తద్భావాన్మే విపులమనసో నిర్ణయే శక్తిరస్తి ॥ ౮ ॥ అథోఽనుక్రమతశ్శ్లోకైరఖిలో నిర్ణినీషితః । తావత్యేవానుతిష్ఠాసుర్నిస్సందేహం ప్రవర్తతాం ॥ ౯ ॥ తతో మీమాంసిచిత్తస్య సమాధానాయ తత్పునః । వివరిష్యే యథాన్యాయ్యం శ్రుతిస్మృతివచోబలాత్ ॥౧౦॥

ఉపోద్ఘాతప్రకరణం,

పంచప్రకరణాన్యత్ర తేషూపోద్ఘాతవత్సరాః । ప్రతిపచ్చేష్టతిథయో నక్షత్రాదిరితి క్రమః ॥ ౧౧ ॥ కాలనిర్ణయః ॥ ఉపోద్ఘాతే కాలసత్వం తస్య నిర్ణయయోగ్యతా । ఈశ్వరో నిత్యకాలాత్మా చింతనీయస్స్వకర్మసు ॥ ౧౨ ॥ జన్యకాలోఽబ్దముఖ్యస్తదుక్తమేతచ్చతుష్టయం । అబ్దాయనర్తుమాసాశ్చ పక్షః ప్రకరణాంతరే ॥ ౧౩ ॥ అబ్దః పంచవిధశ్చాంద్రో వ్రతాదౌ తిలకాదికే । సుజన్మాదివ్రతే సౌరో గోసత్రాదిషు సావనః ॥ ౧౪ ॥ త్రయోప్యాచార్యసేవాదౌ వికల్ప్యం తే నిజేచ్ఛయా । ఆయుర్దాయే హి నాక్షత్రో బార్హస్పత్యే తు వత్సరః ॥ ౧౫ ॥ చాంద్రాణాం ప్రభవాదీనాం పంచకే పంచకే యుగే । సంపరీడాన్విదిత్యే తచ్ఛబ్దపూర్వాస్తు వత్సరాః ॥ ౧౬ ॥ తిలో యవో వస్త్రధాన్యే రజతం దీయతే త్రతు । ఉగ్రకర్మణి శాంతౌ చత్వయనే దక్షిణోత్తరే ॥ ౧౭ ॥ వసంతాద్యృతవో ద్వేధా చాంద్రాస్సౌరాశ్చ చంద్రగాః । చైత్రాద్యా అథ మీనాద్యా మేషాద్యా వా వివస్వతః ॥ ౧౮ ॥ ఇష్ట్యాధానాదయస్తద్వత్ షణ్మాసీర్ణవ్రతపూజనం । మాసాస్తు సావనస్సౌరో చాంద్రో నాక్షత్ర ఇత్యమీ ॥ ౧౯ ॥ దర్శాంతః పూర్ణిమాంతో వా చాంద్రోఽస్యా విప్రవైశ్యయోః । సౌరో రాజ్ఞస్సావనస్తు జ్ఞేయో జ్యౌతిషికే పరః ॥ ౨౦ ॥ మాఘాదిమాసభేదేషు తిలదానాదయస్స్మృతాః ॥ చాంద్రోఽధిమాసో సంక్రాంతస్సోంతర్భవతి చోత్తరే ॥ ౨౧ ॥ మలమాసాః ॥ అసంక్రాంతా వేకవర్షే ద్వౌ చేత్సంసర్ప ఆదిమః । క్షయమాసో ద్విసంక్రాంతిస్స చాంహస్పతిసంజ్ఞికః ॥ ౨౨ ॥ త్రయస్త్యాజ్యా వివాహాదౌ సంసర్పాంహస్పతీ శుభౌ । శుద్ధా శ్రౌతే తథా స్మార్తే మలమాసో వివిచ్యతే ॥ ౨౩ ॥ కార్యారంభం తత్సమాప్తిం మలమాసే వివర్జయేత్ । ఆరబ్ధం మలమాసాత్ప్రాక్ కృచ్ఛ్రసత్రాదికం చ యత్ ॥ ౨౪ ॥ తత్సమాప్యం సావన

స్యమాసస్యాతిలంఘనాత్ । ఆరంభస్యసమాప్తేశ్చమధ్యేస్యాచ్చేన్మలి
మ్లుచః ॥ ౨౫ ॥ ప్రవృత్తముఖిలంకామ్యంతదానుష్ఠానమేవతత్ । కారీ
ర్యాదితుయత్కామ్యంతస్యారంభసమాపనే ॥౨౬॥ కార్యేకాలవిలంబ
స్యప్రతీక్షాయాఅసంభవాత్ । అనన్యగతికంనిత్యమగ్నిహోత్రాదినత్య
జేత్॥౨౭॥ గత్యంతరయుతంనిత్యంసోమయాగాదిచత్యజేత్ । అగతిగ్రి
హణస్యానంజాతేష్టింగతిసంయుతాం ॥౨౮॥ ద్వయంనైమిత్తికంతస్యావ్య
వస్థానిత్యవత్స్మృతా।శుద్ధమాసస్మృతానాంస్యాన్మలినేప్రథమాబ్దికం॥౨౯॥
శుద్ధావిద్ధా॥ మలమాసమృతానాంచమలేస్యాద్ద్వాబ్దికాంతరం । దైవేము
ఖ్యశ్శుక్లపక్షఃకృష్ణఃపిత్ర్యేవిశిష్యతే॥౩౦॥ తృతీయేతుప్రకరణేవర్ణితా
ప్రతిపత్తిథిః । ప్రతిపన్నామవిజ్ఞేయాచంద్రస్యప్రథమాకలా ॥ ౩౧ ॥ శు
క్లపక్షేవిశేచ్చంద్రంకృష్ణపక్షేవినిస్సరేత్ । శుద్ధావిద్ధాతిథిశ్శుద్ధాహీనా
తిథ్యన్యథాహాని ॥ ౩౨ ॥ ఉదయేపూర్వయాతిథ్యావిద్ధ్యతేత్రిముహూ
ర్తకః । సాయంతూత్తరతస్తద్వన్న్యూనయాచనవిద్ధ్యతే ॥ ౩౩
విద్ధాపిత్రిముహూర్తైర్వసన్న్యూనావేధమర్హతి । శుద్ధాయాంనాస్తిస
ందేహోదైవేపిత్ర్యేచకర్మణి ॥ ౩౪ ॥ ఉపవాసశ్చైకభక్తంనక్తంచా
యాచితవ్రతం।దానంచషడ్విధంద్వైవంక్రమాదత్రవివిచ్యతే॥౩౫॥ ఏకో
ద్దిష్టంపార్వణంచపిత్ర్యంద్వివిధమీర్యతే । శుక్లపక్షేదర్శవిద్ధాకృష్ణే
విద్ధాద్వితీయయా ॥ ౩౬ ॥ ఉపోష్యాప్రతిపచ్ఛుక్లేముఖ్యాస్యాదాపరా
హ్ణికే । తదభావేతుసాయాహ్నవ్యాపినీపరిగృహ్యతాం ॥ ౩౭ ॥ ప్రా
తస్సంగవమధ్యాహ్నాపరాహ్ణస్సాయమిత్యపి। అత్రాహ్నఃపంచధాభా
గోముఖ్యోద్విత్ర్యాదిభాగతః ॥౩౮॥ అభావేపిప్రతిపదస్సంకల్పఃప్రా
తరిష్యతే। తిథిస్త్రియామతోర్వాక్చేత్తిథ్యంతేపారణంభవేత్ ॥ ౩౯ ॥
బల్యుత్సవంచపూర్వేద్యురుపవాసవదాచరేత్ । ముఖ్యతిథ్యంతరాయే
తుతిథిశేషోపిగృహ్యతాం ॥౪౦॥ శుద్ధాధికాతుకృష్ణాపిపూర్వాసంపూ
ర్ణసంభవాత్ । గృహీతవ్యాత్వేకభక్తేమధ్యాహ్నవ్యాపినీతిథిః ॥౪౧
పరేద్యురేవపూర్వేద్యురేవంవ్యాపిదినద్వయే।నోభయత్రాభయతాం
తేసామ్యంవైషమ్యమిత్యమీ ॥ ౪౨ ॥ షట్పక్షాస్తేషుచైకైకవ్యాప్తాసై
వాత్రగృహ్యతాం। దినద్వయేపితద్వ్యాప్తావవ్యాప్తావేకదేశతః॥ ౪౩

సమవ్యాప్తౌచపూర్వైవవైషమ్యేప్యధికేష్యతాం । అన్యాంగస్యైక
భక్తస్యకాలస్త్వంగ్యనుపాతతః ॥ ౪౪ ॥ఉపవాసప్రతినిధిస్తిథిస్స్యాదు
పవాసవత్ । ప్రదోషవ్యాపినీనక్తేతిథివ్యాప్తేర్దినద్వయే ॥ ౪౫ ॥ అ
వ్యాప్తిర్వ్యాపివాంశేనవ్యాప్తిస్స్యాత్సర్వథోత్తరా । సౌరనక్తేతు సాయా
హ్నవ్యాపినీనప్రదోషగా ॥ ౪౬ ॥ అయాచితేచతిథయస్స్వకార్యోప
పవాసవత్ । సోదయత్రిముహూర్తాయాంకుర్యాద్దానవ్రతానిచ॥౪౭॥
ఉభయత్రతథాత్వేతుపూర్వేద్యుస్తదనుష్ఠితిః । పరత్రతుతథాత్వంచే
త్పూర్వాగ్రాహ్యతిథిక్షయే ॥౪౮॥ తిథేస్సామ్యేచవృద్ధౌచగ్రాహ్యాతాం
తిథిరుత్తరా । అస్పర్శేచైకదేశస్యావ్యాప్తౌపూర్వైవగ్రాహ్యతాం ॥
౪౯ ॥ ఏకోద్దిష్టేతుమధ్యాహ్నేయుక్తాస్యాదేకభక్తవత్ । ఏకదేశేసమ
వ్యాప్తౌక్షయేపూర్వాన్యథాపరా ॥ ౫౦ ॥ కుతపాద్య పరాహ్ణాంత
వ్యాప్తిరాబ్దిక ఉత్తమా । తదభావేపరాహ్ణస్యవ్యాపికాగ్రాహ్యతాంతి
థిః ॥ ౫౧ ॥ క్షయేపూర్వాపరావృద్ధౌవ్యాప్తిశ్చేదపరాహ్ణయోః।నగ్రా
హ్యతిథిగౌవృద్ధిక్షయాపూర్వతిథేస్తుతా॥౫౨॥ సామ్యేతూర్ధ్వతిథిర్గ్రా
హ్యాపరవిద్ధైవవృద్ధివత్। సప్రశస్యపరాహ్ణేచేత్పూర్వస్యాస్త్యకుతపో
వృథా॥౫౩॥ వైషమ్యేచైకదేశస్యవ్యాప్తౌగ్రాహ్యామహత్వతః । సామ్యే
నచేత్క్షయేపూర్వాపరాస్యాద్వృద్ధిసామ్యయోః॥౫౪॥ వృద్ధిసామ్యక్ష
యాగ్రాహ్యాస్తిథిగానోర్ధ్వగాఇహ । ద్వితీయాద్యాస్తుపర్వాంతాస్తుర్య
ప్రకరణోదితాః ॥౫౫ ॥ సంచారణీయస్సామాన్యస్తిథిషుప్రతిపన్నయః ।
క్వచిత్క్వచిద్విశేషోస్తిసోయమత్రానిర్ణీయతే ॥౫౬ ॥ పూర్వేద్యుస్సతి
ప్రాప్తఃపరేప్యస్త్రిముహూర్తగా । సాద్వితీయాపరోపోష్యాపూర్వవి
ద్ధాతథాపరా॥౫౭॥రంభాత్తృతీయాపూర్వాస్యాదుత్తరాస్యాద్వ్రతాం
తరే। పరేహ్నినాస్తిచేత్పూర్వవిద్ధాప్యస్తువ్రతాంతరే ॥౫౮॥ ముహూ
ర్తమాత్రసత్త్వేపిదినేగౌరీవ్రతంపరే॥ శుద్ధాధికాయామప్యేవం గణ
యోగప్రశంసనాత్ ॥ ౫౯ ॥ చతుర్థీతుపరోపోష్యా గణనాథవ్రత
స్యతు । మధ్యాహ్నవ్యాపినీపూజ్యాతద్వన్నాగచతుర్థ్యపి ॥౬౦॥ పరే
ద్యురేవమధ్యాహ్నవ్యాప్తౌవిఘ్నస్యచోత్తరా । అన్యథాపూర్వవిద్ధైవ
మాతృయోగప్రశస్తితః॥౬౧॥పూర్వేద్యురేవతద్వ్యాప్తౌపూర్వాసర్వ

ప్రియాతిథిః । నోచేత్పూర్వస్యపంచమ్యాఃయోగోత్యంతంప్రశస్యతే ॥
గౌర్యాశ్చద్ధజయాప్యస్తునాగవిద్ధానిషిధ్యతే । సర్వత్ర పంచమీ పూ
ర్వాగ్రాహ్యేస్కందవ్రతేపరా ॥౧౨॥ నాగవిద్ధాస్కందషష్ఠీసానిషిద్ధా
వ్రతాంతరే। ఉత్తరస్యామలాభేతునాగవిద్ధాపిగృహ్యతాం ॥౧౩॥ వినా
ద్వాదశనాడీభిర్నాగ విద్ధాన దోషకృత్ । సప్తమీపూర్వ విద్ధైవవ్ర
తేషునిఖిలేష్వపి॥౧౪॥అలాభేపూర్వవిద్ధాయాఃపరవిద్ధాపిగృహ్యతాం।
వ్రతమాత్రేష్టమీకృష్ణాపూర్వాశుక్లాష్టమీపరా॥౧౫॥పూర్వాష్టమీతుశు
క్లాపిపూర్వవిద్ధావిధీయతే। పక్షద్వయేప్యత్రైవశివశక్తిమహోత్సవే
౧౬ ॥ జ్యేష్ఠర్క్షయోగపూర్వాపిగ్రాహ్యాజ్యేష్ఠావ్రతేతిథిః । మధ్యా
హ్నాదూర్ధ్వమృక్షంచేత్పరేద్యుస్సాప్రశస్యతే॥౧౭॥ జ్యేష్ఠర్క్షభానువ
రాభ్యాంయుక్తాప్యష్టమ్యతిదుర్లభా । జయంత్యాఖ్యవ్రతంభిన్నంకృష్ణ
న్మాష్టమీవ్రతాత్ ॥ ౧౮ ॥ శుద్ధాచసప్తమీవిద్ధేత్యేవంజన్మాష్టమీద్విధా
సప్తమీచేన్నిశీథాత్ప్రాగ్విద్ధాశుద్ధాన్యథాభవేత్ ॥౧౯॥ శుద్ధాయాంనా
స్తిసందేహోవిద్ధాచత్రివిధేష్యతే । నిశీథయోగఃపూర్వేద్యుః పరేద్యు
ర్వాద్వయోరపి ॥౨౦॥ పూర్వైవప్రథమేపక్షేపరైవోత్తరపక్షయోః
అష్టమీరోహిణీయుక్తాజయంతీసాచతుర్విధా ॥౨౧॥ శుద్ధాశుద్ధాధికేత్యే
వంవిద్ధావిద్ధాధికేతిచ।శుద్ధాయామపివిద్ధాయాంనసంభావ్యోత్తరాతిథిః॥
౨౨॥ శుద్ధాధికాయాంయోగస్యాదేకస్మిన్వాదినేద్వయోః। నైకయోగే
సందేహోద్వియోగేప్రథమందినం॥౨౩ ॥ సంధ్యానిశీథపశ్చార్ధేషూత్త
మోమధ్యమోధమః।యోగస్త్రిధాపిపూర్వేద్యుస్సంపూర్ణత్వాదుపో
షణం॥౨౪॥ విద్ధాధికాయామప్యేకదినయోగేసగృహ్యతాం । ద్వయో
ర్యోగస్త్రిధాభిన్నోనిశీథవ్యాప్తిభేదతః॥౨౫॥తద్వ్యాప్తిర్దినఏకస్మిన్ను
భయోర్నోభయోరపి।ఏకస్మింశ్చేత్తద్దినంస్యాత్పక్షయోరుభయోఃపరం
౨౬॥బుధేసోమేజయంతీచేద్వారేచాతిఫలప్రదా।తిథ్యృక్షయోర్ద్వయో
రంతఉత్తమంపారణంభవేత్ ॥౨౭॥ ఏకస్యాంతేమధ్యమంస్యాదుత్సవా
న్తేధమంస్మృతం । యస్మిన్వర్షేజయంత్యాఖ్యో యోగో జన్మాష్టమీ
తదా॥౨౮॥ అంతర్భూతాజయంత్యాంస్యాదృక్షయోగప్రశస్తితః।నవ
మీపూర్వవిద్ధైవపక్షయోరుభయోరపి ॥ ౨౯ ॥ కృష్ణాపూర్వోత్తరాసు

క్రమణే రాత్రావనుష్ఠాననిషేధతః। ఉక్తా కాలావ్యవస్థాప్యేతద్వశాత్పూర్వపశ్చిమా॥౧౧౮॥ రాత్రౌ సంక్రమణే భానోర్దినార్ధం స్నానదానయోః। అర్ధరాత్రాదధస్తస్మిన్మధ్యాహ్నస్యోపరిక్రియా॥౧౧౯॥ ఊర్ధ్వం సంక్రమణే చోర్ధ్వముదయాత్ప్రహరద్వయం। పూర్ణే చేదర్ధరాత్రే తు యదా సంక్రమతే రవిః॥౧౨౦॥ ప్రాహుర్దినద్వయం పుణ్యం ముక్త్వా మకరకర్కటౌ। కర్కటే మకరే రాత్రావాచారాదప్యనుష్ఠితిః॥౧౨౧॥ పూర్ణిమాప్రతిపత్సంధౌ రాహుస్సంపూర్ణమండలం। గ్రసతే చంద్రమర్కం చ దర్శప్రతిపదోస్తదా॥౧౨౨॥ గ్రస్యమానే భవేత్స్నానం గ్రస్తే హోమో విధీయతే। ముచ్యమానే భవేద్దానం ముక్తే స్నానం విధీయతే॥౧౨౩॥ సూర్యగ్రహే తు నాశ్నీయాత్పూర్వం యామచతుష్టయం। చంద్రగ్రహే తు యామాంస్త్రీన్ బాలవృద్ధాతురైర్వినా॥౧౨౪॥ అపరాహ్ణే న మధ్యాహ్నే మధ్యాహ్నే న తు సంగవే। భుంజీత సంగవే చేత్స్యాన్న పూర్వం భుజిమాచరేత్॥౧౨౫॥ గ్రస్తోదయే విధోః పూర్వం నాహర్భోజనమాచరేత్। గ్రస్తావేవాస్తమానం తు రవీందూ ప్రాప్నుతో యది॥౧౨౬॥ తయోః పరేద్యురుదయే స్నాత్వాభ్యవహరేన్నరః। తమేవ నిర్ణయం శాస్త్రన్యాయాభ్యాం కర్తుముద్యతః॥౧౨౭॥

అథ కాలనిరూపణం.

ననునాయముద్యమస్సఫలః కాలస్య గగనకుసుమాయమానత్వాత్-శంకేతత్పరమరహస్యమభిజానానః కపిలముని స్తత్త్వాని వివేక్తుకామః కాలముపేక్ష్యాన్యాన్యేవ పంచవింశతి తత్త్వాని వివేచయతి॥ మూలప్రకృతిరవికృతిర్మహదాద్యాః ప్రకృతివికృతయస్సప్త। షోడశకశ్చ వికారో న ప్రకృతిర్న వికృతిః పురుషః॥ ఇతి॥ న చైతేష్వేవ తత్త్వేషు కాలస్యాంతర్భావో మునినా వివక్షిత ఇతి శంకనీయం। త్వదభిమతస్య కాలస్య యథోక్తపంచవింశతితత్త్వానాం చ పరస్పరమత్యంతవిలక్షణత్వాత్। తథాహి। చిరక్షిప్రాదివ్యవహారస్యాసాధారణో హేతుః కాల ఇతి భవదభిమతం కాలలక్షణం। తత్త్వానాం త్వన్యాదృశాని లక్షణాని। సత్త్వరజస్తమోగుణానాం సామ్యావస్థా మూలప్రకృతిః। మహదహంకారపంచతన్మాత్రాఖ్యానాం సప్తా

సాంప్రకృతివికృతీనాంమధ్యేధ్యవసాయహేతుర్మహత్తత్వం । అభిమా
నహేతురహంకారః । శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాత్మకానిపంచతన్మా
త్రాణి । పృథివ్యాదిపంచమహాభూతానామేకాదశేంద్రియాణాంచలక్షు
ణానిప్రసిద్ధాని। నప్రకృతిర్నవికృతిఃపురుషశ్చిదాత్మకః । నహ్యేవంల
క్షణేషుతత్త్వేషు కాలస్యాంతర్భావ స్సంభావ్యతే । నాపిషడ్వింశతిత
త్త్వాంతరంమునిరనుమన్యతే । కథంతర్హిమునిప్రణీతానితత్త్వాన్యాచా
ర్యోభిసంగృహ్ణన్ఈశ్వరఃకృష్ణోబహిఃకరణాంతఃకరణేవివేచయన్కాలం
వ్యాజహార । సాంప్రతంకాలంబాహ్యంత్రికాలమాభ్యంతరకరణమితి
పరప్రసిద్ధ్యాపరోబోధనీయ ఇతిన్యాయేనాయంవ్యవహార్యఃనతుస్వస్వసి
ద్ధాంతాభిప్రాయేణేతివదామః। అతఏవైతద్వచనం వ్యాచక్షాణావాచస్
పతిమిశ్రాస్తత్వకౌముద్యామేవమాహుః । కాలస్తువైశేషికాభిమతో
ఏకోనాతీతాదిభేదంప్రవర్తయితుమర్హతి । తస్మాదయంమైరుపాధి
భేదైరతీతానాగతాదిభావంప్రతిపద్యతే । నతుతఏవోపాధయోవ్యవహా
రహేతవః । కృతమంతర్గడునాకాలేనేతిసాంఖ్యాచార్యాః । తస్మా
న్నకాలరూపతత్వాభ్యుపగమఇతి । అథోచ్యతే । భూతకాలోవర్తమా
నకాలోభవిష్యత్కాల ఇత్యేవంత్రిష్వపిభూతాదిష్వనుగతఃకాలఃప్ర
త్యయాదేకమనుగతంకాలతత్త్వమంతరేణానుపపన్న ఇతి । తన్న । ప
దార్థప్రత్యయాదుపపత్తేః । యథాభవన్మతేద్రవ్యపదార్థోగుణ
పదార్థ ఇతిషట్సుభావేషు చతృష్వభావేష్వప్యనుగత పదార్థప్రత్య
యఏకమనుగతంపదార్థశబ్దవాచ్యం తత్త్వాంతరమంతరేణాప్యనుప
పన్నఃతథాకాలప్రత్యయఃకుతోనోపపద్యతే । తస్మాన్నితత్వంకాలంని
ర్ణేతుంమహానయముద్యమః ప్రజ్ఞావచ్ఛిరోమణేర్మాధవాచార్యస్య। నకిం
చిదప్యతత్త్వేషూపపన్నః। ఇత్యేవంప్రాప్తేబ్రూమః। అయమత్యచ్ఛత
స్యైవంనిగూఢఃకాలతత్త్వేయఃప్రద్వేషస్సకస్యహేతోరితివక్తవ్యం । కిం
కపిలమునినానిరాకృతత్వాత్ । కింవాసాంఖ్యశాస్త్రప్రణేతేషు అసంగృ
హీతత్వాత్। ఉతలక్షణాభావాత్। ఆహోస్విత్ప్రమాణాభావాత్।అ
థవాప్రయోజనాభావాత్ । యద్వాతత్వగతపంచవింశతిసంఖ్యాభ్యాస
పాటవేనకింవాసితాత్ శ్రద్ధాజాడ్యాత్॥నప్రథమః । కాలనిరాకరణ

సూత్రస్యమునిప్రణీతస్యానుపలంభాత్ ।నద్వితీయఃఅతిప్రసంగాత్ । ఋ
గ్వేదాదిప్రోక్తానాంజ్యోతిష్టోమాదీనామాయుర్వేద ధనుర్వేదగాంధ
ర్వప్రోక్తానామౌషధశస్త్రాస్త్రాణాంస్వరాదీనాంచ సంగృహీతత్వేన తే
ష్వపిభవతఃప్రసంగఃకేనవార్యేత । అథ తేషుసాక్షాదసంగ్రహేపిసుఖ
దుఃఖమోహాత్మకత్వేనగుణత్రయాంతర్భావాదస్త్యేవార్థాత్సంగ్ర
హఇత్యుచ్యతే । తర్హికాలస్యాప్యసౌనదండవారిత ఇతిబుద్ధింసమాధ
త్స్వ । కాలస్యగుణత్రయపరిణామిత్వేసావయవమనిత్యత్వంచఘటాది
వత్ప్రసజ్యేతేతిచేత్ । నిత్యనిరవయవకాలతత్త్వాదినిర్దేశవతో వైశేషి
కాదేఃపతత్యయంవజ్రఃప్రహారశ్శిరసి । వేదవాదినాంతునకాపిక్షతిః । కా
లస్యోత్పత్తిమత్త్వసావయవత్వయోఃప్రత్యక్షశ్రుత్యావుపలభ్యమానత్వా
త్ । తైత్తిరీయశాఖాయాంనారాయణీయేకాలస్యోత్పత్తిరామ్నాయతే॥
శ్రు॥ సర్వేనిమేషాజజ్ఞిరేవిద్యుతఃపురుషాదధి।కలాముహూర్తాః కాష్ఠా
శ్చాహోరాత్రాశ్చసర్వశః। అర్ధమాసామాసాఋతవస్సంవత్సరశ్చక
ల్పంతామితి । తస్యామేవశాఖాయామారుణకేతుకేచయనబ్రాహ్మణే
కాలావయవత్వంశ్రూయతే ॥శ్రు॥ ఉక్తోవేషోవాసాంసిచ। కాలావయ
వానామితఃప్రతీచ్యేతి । ఇతోస్మాదనువాకాత్ప్రతీచ్యేవ్యవస్థా నేష్వను
వాకేషుకాలావయవానామృతూనాంధ్యాతవ్యోవేషఉక్తఃవస్త్రాణిచో
క్తానీత్యర్థః। నిత్యత్వనిరవయవత్వాభిధాయినో వైశేషికాదిశాస్త్రస్యఅ
మృతాదేవతా ఇతివదాపేక్షికనిత్యతాయామంతర్ధానశక్త్యపేతయత్తు
రాత్రసాదివత్సంస్పర్శయోగ్యావయవశూన్యతాయాంచతాత్పర్యంవర్ణ
నీయం । ఏవంచసతివిరోధాధికరణన్యాయోత్రానుగృహీతోభవతి । త
స్యసంగ్రహన్యాయేతస్యచన్యాయస్య సంగ్రాహకావేతౌశ్లోకౌ ॥ ఔ
దుంబరీవేష్టనీయాసర్వేత్యేషాస్మృతిశ్శ్రుతిః। అమితిర్వ్యతిసందేహామితి
ష్వ్యాకష్టకాదివత్ ।ఔదుంబరీంస్పృష్ట్వోద్గాయేదితిప్రత్యక్షవేదతః। విరో
ధాన్మూలవేదస్యానుమానాదమానతేతి । అధికరణార్థః । అధ్వరేమహావే
ద్యాంసదోనామకస్యమంటపస్యమధ్యేకాచిదుదుంబరశాఖాస్తంభత్వేని
ఖ్యాతాభవతి - తాముద్గాతావస్త్రైర్వేష్టనాస్మృతౌ - ఔదుంబరీసర్వావే
ష్టయితవ్యేతి - తత్రవిత్వయంసంశయః - ఏషాస్మృతిః ప్రమాణం

సనేతి - తత్ర పూర్వాధికరణేష్టకాః కర్తవ్యా ఇత్యాద్యా స్మృతే
ర్మూలభూతవేదానుమాపకత్వేన ప్రామాణ్యముక్తం తేనైవ న్యాయేన
సర్వవేష్టనస్మృతిః ప్రమాణమితి పూర్వపక్షే ఔదుంబరీం స్పృష్ట్వోద్గాయే
దితి ప్రత్యక్షశ్రుత్యా స్పర్శో విధీయతే - నచాసౌ సర్వవేష్టనే సత్యుపపద్యతే
సర్వవేష్టనస్మృతిమూలభూతవేదానుమానస్య ప్రత్యక్షశ్రుతివిరోధాత్
కాలాత్యయాపదిష్టత్వేన తన్మూలసర్వవేష్టనస్మృతిరప్రమాణమితి సిద్ధా
న్త ఇతి న్యాసే- మహాతా తపసా శివమారాధ్య తత్ప్రసాదలబ్ధసర్వబోధో
కణాదమహామునిర్వేదతాత్పర్యం సమ్యగ్వేత్తీతి వేదస్యైవ మందమతిప్ర
తీతార్థాంతరమున్నేతవ్యమితి - ఏవమపి యస్య ప్రసాదాదయం సర్వ
జ్ఞతామలభత - శర్వ ఏవ శివో ముఖ్యస్సర్వజ్ఞ ఇతి తన్మతానుసారేణై
వ కణాదమతస్యైవాన్యథా నయనమత్యంతముచితం । శివో హి సర్వేష్వా
గమేషు షట్త్రింశత్తత్త్వాని నిరూపయన్ కాలతత్త్వస్యోత్పత్తిమంగీచకా
ర । నిఖిలశైవాగమసారసంగ్రాహ్యాభిస్సంగృహ్ణానో భోజరాజః శుద్ధాని
పంచతత్త్వాని శివశక్తిసదాశివేశ్వరవిద్యాఖ్యాని నిర్దిశ్యేతరాణి నిర్దిశన్
మాయాకార్యతోత్పత్తిపూర్వకమేవ కాలం నిరదిక్షత్ ॥ పుంసో హి కర్తృ
త్వార్థం మాయాతస్తత్త్వపంచకం భవతి । కాలో నియతిశ్చ తథా కాలావిద్యే
చ రాగశ్చేతి తాన్యేతాని మాయాసహితాని ఏకాదశతత్త్వాని సాంఖ్యప్ర
సిద్ధాని పంచవింశతితత్త్వాని చోద్దిశ్య క్రమేణ వివృణ్వన్నిదమాహ నానావి
ధశక్తిమయీ సా జనయతి కాలతత్త్వమేవాదౌ భావిభవద్భూతమయం కలయ
తి జగదేష కాలగతః ఇతి । తత్ర టీకాకార ఇత్థం వ్యాచఖ్యౌ । సన్వేష
కాలో నైయాయికాద్యభిమతో నిత్యోభ్యుపగతః । అత ఆహ - భావిభవద్భూ
తమయమితి - భూతాదిరూపేణ త్రివిధత్వాదచేతనత్వే సత్యనేకత్వేనాస్య
నిత్యత్వం సిద్ధమితి భావః । కేన కార్యేణాస్య సిద్ధిరత ఆహ । కలయతి జగదేష
కాలగ ఇతి । చిరక్షిప్రాదిప్రత్యయోపాధిద్వారేణాకలయత్యాక్షిపతీ
త్యర్థః । ఇత్థం ప్రత్యక్షశ్రుతిసహకృతైరాగమైః కణాదశాస్త్రస్య బా
ధే సత్యపి తత్ర మీమాంసాగతద్వితీయాధ్యాయ ప్రథమాధికరణన్యాయో ఽను
సంగృహ్యతే । తస్య చ న్యాయస్య సంగ్రాహకౌ శ్లోకౌ ॥ సాంఖ్యస్మృత్యా
ప్తిసంకోచో నవా వేదసమన్వయే । ధర్మే వేదస్యాతవకాశస్సంకోచ్యోన

వకాశయా। ప్రత్యక్షశ్రుతిమూలాభిర్మన్వాదిస్మృతిభిఃస్మృతిః। అమూ
లైకా బలాద్బాధ్యా న సంకోచోఽనయా తత ఇతి ॥ అయమర్థః ॥ ఋ
గ్వేదాదిభిరగ్నిహోత్రధర్మో బ్రహ్మణో జగత్కారణత్వంచ ప్రతీయతే।
సాంఖ్యస్మృతిస్తు ప్రధానస్య జగత్కారణత్వం ప్రతిపాదయతి। తత్ర తయా
స్మృత్యా వేదస్య సంకోచోఽస్తి న వేతి సంశయః । స్మృతేర్జగత్కారణత్వ
మంతరేణ నిరవకాశత్వాత్ ప్రాబల్యం- వేదస్య తు ధర్మేఽపి చరితార్థ
త్వాద్దౌర్బల్యం-తతః స్మృత్యనుసారేణ వేదస్సంకోచ్య ఇతి పూర్వపక్షః ప్రత్య
క్షశ్రుతిభిరనుగృహీతా బహ్వ్యో మన్వాదిస్మృతయో బ్రహ్మకారణమాచ
క్షతే। సాంఖ్యస్మృతిస్త్వేకా మూలహీనా చేతి దుర్బలత్వాత్సైవ బాధ్యా
అతో నాస్తి వేదస్య సంకోచ ఇతి రాద్ధాంత ఇతి । అథ తార్కికత్వాభిమా
నగ్రహగృహీతస్సన్ పరవశ ఏవం బ్రూషే। భూతాదీనామౌపాధికానాం
కాలవిశేషాణామేవోత్పత్తిః నతు నిరుపాధికస్య ముఖ్యకాలస్య-తర్హి
కపర్దికాన్వేషణాయ ప్రవృత్తశ్చింతామణిముపాలభత ఇత్యేతస్య వాసిష్ఠ
రామాయణప్రోక్తస్యాభాస్యత్వమేవ విషయో భూః। యతస్సాధర్మ్యవైధ
ర్మ్యజ్ఞానాయ ద్రవ్యాణి అన్విచ్ఛన్ పరబ్రహ్మతత్వమేవోపగచ్ఛతి వ్యవహార
హేతూనాం భూతాదికాలవిశేషాణామాధారస్త్వయం వ్యవహారాతీతో
నిత్యో నిరవయవో ముఖ్యః కాలోఽయస్స పరమాత్మైవ ॥ తథాచ శ్వే
తాశ్వతరా ఆమనంతి । హరః కాలకాలో గుణీ సర్వవిద్య ఇతి ॥ ఆస్తాం-
నిత్యత్వానిత్యత్వసావయవత్వనిరవయవత్వచింతా-సర్వథాప్యస్తి సాంఖ్యత
త్త్వేష్వార్థికః కాలస్య సంగ్రహః - సాక్షాత్సంగ్రహాభావస్తు జ్యోతిష్టో
మాదివత్ప్రకృతిపురుష వివేకానుపయోగాదిత్యవగంతవ్యం । తృతీయ
చతుర్థపక్షౌ తు భవతో వైశేషికపరిచయగంధోఽపి నాస్తీతి ప్రకటయతః-
వైశేషికగ్రంథేషు సర్వేష్వపి కాలప్రకరణస్య తత్సాధనానుమానస్య చ ప్ర
పంచితత్వాత్ - ప్రమాణాంతరాణి తు కాలసాధనాని శ్రుత్యైవోపన్య
స్తాని - తథాచ తైత్తిరీయకే ఆరుణకేతుకే మంత్రమామనంతి ॥ స్మృతిః
ప్రత్యక్షమైతిహ్యం - అనుమానశ్చతుష్టయం - ఏతైరాదిత్యమండలం-
సర్వైరేవ విధాస్యత ఇతి ॥ అత్ర స్మృతిరనుమేయ స్మృతిమూలం మన్వా
దిశాస్త్రం। ప్రత్యక్షం- శ్రోత్రగ్రాహ్యం-అకృత్రిమో వేదాఖ్యోఽక్షరరాశి

ర్యోగిప్రత్యక్షమాపన్నపదాభిమతసాక్షిప్రత్యక్షం వా। ఐతిహ్యమితిహాసపు
రాణాదికం జ్యోతిశ్శాస్త్రస్యాత్రాంతర్భావో ద్రష్టవ్యః। అనుమీయతే
స్వమూలభూతం స్మృతివాక్యమనేనేత్యనుమానః శిష్టాచారః- తస్య స్మృత్య
నుమాపకత్వం ఆచార్యైర్విస్పష్టమభిహితం- ఆచారాచ్చ స్మృతిం జ్ఞా
త్వా స్మృతేశ్చ శ్రుతికల్పనమితి- తదేవం స్మృత్యాదీనాం ప్రమాణానాంచ
తుష్టయం సంపన్నం - ఏతైశ్చతుర్భిరాదిత్యమండలం ప్రమీయత ఇతి
మంత్రస్యార్థః ॥ నను మంత్రస్మృత్యాదీని మండలసాధకత్వే నోప
న్యస్తాని- నతు కాలసాధకత్వే నేతిచేన్నైవం- మండలమాత్రస్య సార్వజ
నీనప్రత్యక్షసిద్ధత్వేన తత్ర స్మృత్యాద్యనుపయోగాత్కాలవివక్షయైవా
త్ర కాలనిర్వాహకే మండలే తాన్యుపన్యస్తాని- తథాచ మండలద్వారా
కాల ఏవ ప్రమీయతే - కాలవివక్షా చోత్తరమంత్రేష్వతిస్ఫుటా
తత్రానంతరే మంత్రే ఏవమామ్నాయతే ॥ సూర్యో మరీచిమాదత్తే
సర్వస్మాద్భువనాదధి। తస్యాః పాకవిశేషేణ। స్మృతం కాలవిశేషణమి
తి। తస్యాయమర్థః। భువనగతం సర్వభూతజాతమధికృత్య రసవీర్య
విపాకాదిభిస్తదనుగ్రహసమర్థం మరీచిం సూర్యస్స్వీకరోతి। త
త్కృతేన భూతపాకవిభేదేన నిమేషాదిపరార్థపర్యంతః కాలవిభేదోస్మా
భిరవగతో భవతీతి। కాలప్రతిపాదకాని చ స్మృత్యాదీన్యుదాహరామః।
తత్ర మనుః॥ కాలం కాలవిభక్తిం చేతి సృష్టిప్రకరణే కాలం వ్యాజహార।
యాజ్ఞవల్క్యోపి। శ్రాద్ధకాలాః కీర్తితా ఇతి। ఏవమన్యస్మృతిషూదాహా
ర్యం। శ్రుతిష్వపి- కృతం న శ్యద్ధి విచినోతి కాల ఇతి బహ్వృచాః। అహమేవ
కాలో నాహం కాలస్యేతి తైత్తిరీయాః। కాలసంధ్యాకశ్చ సంధ్యాయాః
కాల ఇతి సామగాః। యోగశాస్త్రేపి సంయమవిశేషాత్ ధారణధ్యానసమా
ధిత్రయరూపాద్యోగినోతీతాదికాలం ప్రత్యక్షతః పశ్యంతీత్యభిహితం
తథాచ పాతంజలసూత్రం। పరిణామత్రయసంయమాదతీతానాగత
జ్ఞానసాక్షీ ప్రత్యక్షమపీతి అహమస్మిన్కాలే నివసామీత్యనుభవస్తావత్సర్వ
జనీనః। నచాసౌ బాహ్యేంద్రియకృతః కాలస్య రూపాదిహీనత్వాత్
నాపి మానసస్తార్కికైస్తదనంగీకారాత్। నాప్యనుమానజన్యః అపరోక్ష
ప్రత్యయత్వాత్। అతస్సానుగ్ర్యభావేప్యపరోక్షదర్శనాత్సాక్షిప్రత్య

తుమేతదిత్యోపనిష వాదస్యాంతే। ఇతిహాసేపిమహాభారతేపఠ్యతే ॥శ్లో॥
ప్రహరౌఘటికాస్యూనౌ ప్రహరౌఘటికాధికౌ। సకాలఃకుతపో జ్ఞేయః పి
తౄణాందత్తమక్షయమితి ॥ పురాణేపి ॥ అనాదిరేష భగవాన్కాలో
నంతో౽జరఃపరఇతి। శిష్టాశ్చ స్వాంగసపౌర్ణమాస్యాద్యే కాలేసమాచరంతి।
యత్రహి నైజకసంజ్ఞితాన్ స్వస్వకులోచితాన్ దేవవిశేషేభ్యఃక్షీరదధ్యా
దిసమర్పణాదికాన్ భానువారాదికాలవిశేషే చసమాచరంతి॥ తదేవమనే
నప్రకరణమితికాలేప్రమాణాభావారూపశ్చతుర్థః కథమాశంక్యతే।
నాపిప్రయోజనాభావాదితిపంచమఃపక్షోయుజ్యతే । తార్కికైస్తావత్స
ర్వోత్పత్తిమన్నిమిత్తకారణత్వముద్ఘోషితం। లోకేచకృష్యాద్యుపయో
గఃకాలవిశేషస్యకృషీవలాదిభిర్వ్యవహ్రియతే॥ గ్రహప్రవేశప్రయా
ణాద్యుపయోగోజ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధః । శ్రౌతస్మార్తకర్మోపయోగస్తు
పదర్శయిష్యతే। తస్మాచ్ఛ్రద్ధాజాడ్యకృత స్తవకాలప్రద్వేషఇత్యయం
షష్ఠఃపరిశిష్యతే। తథాచపాపాత్మనస్తవబుధ్యపరాధంపుణ్యాత్మనిమా
ధవాచార్యేసమారోపయన్ కయావాశిక్షయానదండ్యోసి। తదేవంకా
లస్యప్రత్యాఖ్యాతుమశక్యత్వాత్తన్నిర్ణయోద్యమస్సఫలఇతిసుస్థితం ॥

కాలవిభాగః

నసుకతరఃకాలోత్రనిర్ణీయతే కింకేవలఃకాలః ఉతజన్యకాలః ।
నసుకిమిత్యత్రా ప్రసిద్ధయాభాషయాభీషయసి । నభీషయామ్యహం ।
కింతుతస్యైవకాలఇత్యభేదాత్కాలద్వైవిధ్యం।యేనపార్శ్వదేహోదయో
తీతవర్తమానాదిరూపేణకలయితవ్యాః।నకేవలఃకాలః। సచతత్ప్రకా
రవచనేనపూర్వముదాహృతః కలయతి జగదేష కాలగతఇతి।తాదృశః
కాలోత్పత్తిస్థితివినాశకార్యాణియేనకలయితవ్యాని।సకేవలఃకాలః॥
సచవాసిష్ఠరామాయణేవర్ణితః। కాలోపికల్యతేయేనేతి। శ్రుతిశ్చభవతి॥
సవిశ్వకృద్విశ్వవిదాత్మయోనిర్జ్ఞఃకాలఃకాలగుణీసర్వవిద్యఃప్రధానం
క్షేత్రజ్ఞస్సగ్గుణోపిసంసారమోక్షస్థితిబంధహేతురితి॥కూర్మపురాణేపి
అనాదిరేషభగవాన్కాలోనంతో౽జరఃపరః। సర్వగత్వాత్స్వతంత్రత్వా
త్సర్వాత్మత్వాన్మహేశ్వరః। బ్రహ్మాణోబహవోరుద్రా అన్యేనారాయ
ణాదయః। ఏకోహిభగవానీశఃకాలఃకలిరితిస్మృతః। బ్రహ్మనారాయ
ణేశానాంత్రయాణాంప్రకృతౌలయః। ప్రోచ్యతేకాలయోగేనపునరేవచ

సంభవః। పరబ్రహ్మచభూతానివాసుదేవోపిశంకరః । కాలేనైవచసృజ్యంతేసఏవగ్రసతేపునః॥ తస్మాత్కాలాత్మకంవిశ్వంసఏవపరమేశ్వర ఇతి॥ విష్ణుధర్మోత్తరేపి-అనాదినిధనః కాలో రుద్రస్సంకర్షణస్స్మృతః । కలనాత్సర్వభూతానాంసకాలఃపరికీర్తితః॥ కర్షణాత్సర్వభూతానాం సతు సంకర్షణస్స్మృతః । సర్వభూతసమత్వాచ్చసరుద్రఃపరికీర్తితః । అనాదినిధనత్వేనసమహాన్పరమేశ్వరఇతి॥ జ్యోతిశ్శాస్త్రేపి- భూతానామంతకృత్కాలః కాలోన్యః కలనాత్మకఇతి ॥ తత్రైవంసతిద్వయోర్మధ్యేకాలోత్రోతావన్నిర్ణేతవ్యః- తస్యధర్మానుష్ఠానేషుహేయత్వా దనుపాదేయత్వాచ్చ- యస్త్వితరోమాసపక్షతిథ్యాదిరూపః- సోపిజ్యోతిశ్శాస్త్ర ఏవసమ్యఙ్నిర్ణీతఇతి-కృతమనయాకాలనిర్ణయప్రవృత్త్యేతిప్రాప్తేబ్రూమః - ఉభయమప్యత్రనిర్ణేతవ్యం కాలస్యజగదీశ్వరస్యసర్వేషుకర్మారంభేష్వనుస్మర్తవ్యత్వాత్ - అతఏవశిష్టాః పుణ్యాహవాచనాదావీశ్వరమనుస్మరంతి। సర్వేష్వారంభేషుసమస్తేశేష్వశేషకార్యేషుత్ర్యక్షేశ్వరేశ్వరః । సర్వస్యాస్యైవభగవాననాదిమాన్మమాస్తు మాంగల్యవివృద్ధయే మహేశః। యస్యస్మృత్యాదినామోక్త్యాతపోయజ్ఞక్రియాదిషు। న్యూనంసంపూర్ణతాంయాతిసద్యోవందేతమచ్యుతమితి । మాసాదిరూపభేదస్యతు తత్తత్స్వరూపేణనిర్ణీతత్వేపిశాస్త్రేతస్మాత్తత్తత్కర్మవిశేషేణసహకారస్యాంగీభావోనిర్ణేతవ్యః॥ యద్యప్యసౌహేమాద్రిప్రభృతిషు గ్రంథేషునిర్ణీతః - తథాప్యనేకగ్రంథవిప్రకీర్ణస్యైకత్రసంగ్రహో యద్యపి యత్నః క్రియతే॥ తదేవంచికీర్షితస్యగ్రంథస్యకాలరూపోవిషయః సంగ్రహరూపంప్రయోజనంచాస్తీత్యయంగ్రంథఆరభ్యతే ॥ నిత్యోజన్యశ్చ కాలోద్వావేతయోరాద్యః పరమేశ్వరః। సోవాఙ్మనసగమ్యోపిదేహీభక్తానుకంపయేతి॥

నిత్యకాలస్యపరమేశ్వరత్వేప్రమాణంపూర్వమేవోపన్యస్తం - పరమేశ్వరస్యావాఙ్మనసగమ్యత్వేసర్వేవేదాంతాస్తదనుసారిస్మృతిపురాణానిశ్రుత్యవిదనుభవశ్చప్రమాణం - భక్తానుగ్రాహకమూర్తిస్వీకారోస్త్యేవకాఠాఖ్యవేదశాఖావిశేషే కస్యాంచిదాఖ్యాయికాయామామ్నాయతే- తస్యాహ్యాఖ్యాయికాయాముక్తిః - అగ్నిర్వాయ్వింద్రాద

యోదేవా ఈశ్వరానుగృహీతాః సర్వత్రవిజయమానాః స్వకీయమే
వైతత్సామర్థ్యమిత్యభిమన్యంతే - తాన్ప్రబోధయితుమవాఙ్మనసగమ్యంప
రమేశ్వరాఖ్యంబ్రహ్మ పూజ్యాంచతుర్గమ్యాం కాంచిన్మూర్తింధారయి
త్వాప్రాదుర్బభూవ - తయాసహసంవాదంకృత్వాపిరాజసచిత్తావగ్ని
వాయూ బ్రహ్మత్వంనైవబుధ్యేతే - ఇంద్రస్తుసాత్త్వికచిత్తోబుద్ధ ఇతి॥
వాసిష్ఠరామాయణేపి శుక్రోపాఖ్యానేశుక్రంమృతమవలోక్యత
త్పితాభృగుఃక్రుద్ధో మారయితారంకాలం శప్తుముద్యత స్తదానీంకా
లోనుగృహీతుం ఈదృశేనరూపేణావిర్బభూవేతిపఠ్యతే। అథాకలిత
రూపోసౌకాలఃకబళితస్రజః। ఆధిభౌతికమాస్థాయవపుర్మునిముపాయ
యౌ। ఖడ్గపాశధరః శ్రీమాన్కుండలీకవచాన్వితః। ఋతుషట్కమయో
దారవక్త్రషట్కసమన్వితః। మాసద్వాదశ కోద్దామభుజ ద్వాదశ
[illegible]ోద్భటః। స్వాకారసమయావస్థోవృతఃకింకరసేనయా। సఉపేత్య
మహాబాహుః కుపితంతుమహామునిం - కల్పక్షుబ్ధాబ్ధిగంభీరంసాంత్వ
పూర్వమువాచహ। త్వయత్యంతతపావిప్రవయంనియతిపాలకాః। తే

న సంపూజ్యా స్సేపూజ్యసాధో నేతరమిచ్ఛయా। మాతపఃక్షపయా బద్ధక
ల్పకాలమహానలైః। యోనదగ్ధోస్మిమేతస్యకింత్వంశాపేనధక్ష్యసే। సం
సారావిలయగ్రస్తావిశీర్ణా రుద్రకోటయః। శక్తానివిష్ణుబృందా
నికేనశక్తావయంమునే। భోక్తారోహి వయంబ్రహ్మన్భోజనంయు
ష్మదాదయః। స్వయంనియతిరేషాహినావయోరేతదీక్షితమితి॥ నచభ
క్తార్జిఘృక్షయాస్వీకృతామూర్తిర్దృగేవేతికశ్చిన్నియమోస్తి-సర్వా
త్మకస్యపరమేశ్వరస్యభక్తచిత్తప్రియాయాః సర్వస్యా అపిమూర్తేః స్వ
కీయత్వాత్ - అతఏవభగవద్గీతాయాం - యోయోయాంయాంతనుంభ
క్తఃశ్రద్ధయార్చితుమిచ్ఛతి। తస్యతస్యాచలాంశ్రద్ధాంతామేవ విదధా
మ్యహం। సతయాశ్రద్ధయాయుక్తస్తస్యారాధనమీహతే। లభతేచతతః
కామాన్మయైవవిహితాన్హితానితి॥ విష్ణురుద్రాదిచేతనమూర్తివదచేతన
మూర్తయోపితత్తత్ఫలవిశేషార్థిభిరీశ్వరత్వేనోపాస్యాః॥ తదేతదృగ్వే
దేసమామ్నాయతే- ఏతంహ్యేవబహ్వృచామహత్యుక్థేమీమాంసంత
ఏతమగ్నావధ్వర్యవఏతంమహావ్రతేచ్ఛందోగాఏతస్యామేతందివ్యేతంవా
యావేతమాకాశఏతమప్స్వేతమోషధీష్వేతంవనస్పతిష్వేతంచంద్రమ

నక్షత్రేష్వేతం భూతేష్వేతమేవ బ్రహ్మేత్యాచక్షత ఇతి । వాజసనేయి
నోఽపి మంత్రబ్రాహ్మణే— ఏతమేతమగ్నిమిత్యధ్వర్యవ ఉపాసత ఇత్యార
భ్యపఠంతి । విషమితి సర్పాః సర్ప ఇతి సర్పవిద ఊర్గితి దేవా రయిరి
తి మనుష్యా మాయేత్యసురాః స్వధేతి పితరో దేవజన ఇతి దేవజనవిదో రూ
పమితి గంధర్వా గంధ ఇత్యప్సరసస్తం యథా యథోపాసతే తదేవ భవ
తి । తైత్తిరీయాశ్చ పఠంతి । క్షేమ ఇతి వాచి । యోగక్షేమ ఇతి ప్రాణా
పానయోరిత్యాదిపరబ్రహ్మణ్యారోపితం । యథాయద్యద్రూపమస్తి
తేన సర్వేణాత్మోపాసకాయ పరమేశ్వరో రూపవాన్ భవతీతి హిరణ్మ
యాధికరణ మనోమయాధికరణయోః ప్రపంచితం । ఏవం సతి యో య
థా యత్కార్యమారభతే స తథా తత్కార్యోపయుక్తాం కాలాత్మకస్యేశ్వరస్య
మూర్తిమిష్టదేవతారూపేణానుస్మరేత్ । అత ఏవ మంత్రశాస్త్రేషు నా
నావిధధ్యానాన్యుపదిష్టాని । లోకేష్వావిద్వదంగనాగోపాలం సర్వేఽపి
జనా ఏకైకాం దేవతాం స్వేచ్ఛయా పూజయంతి । అత ఏవైతద్భగవానా
హ। యజంతే సాత్త్వికా దేవాన్యక్షరక్షాంసి రాజసాః । ప్రేతాన్భూతగణాం
శ్చాన్యే యజంతే తామసా జనా ఇతి। తస్మాదారభమాణకర్మఫలప్రదో నిజే
ష్టదేవతారూపో నిత్యః కాలః కర్మారంభేష్వనుస్మర్తవ్య ఇతి సిద్ధం॥

* అథ జన్యకాలం నిరూపయామః *

ననుకాలస్యజన్యత్వే సతి కథం ప్రళయే కాలవ్యవహారః । ప్రళయోఽతీతః
ప్రళయో భవతీతి కాలనిత్యత్వవాదినస్తవాపి సమో దోషః । నిత్యస్య కా
లస్య తపనకృతపరిస్పందాద్యుపాధిభిః పరిచ్ఛిన్నస్యైతావాన్కాల ఇతి
కాలేయత్తావర్ణయితవ్యా । న చ ప్రళయే తదుపాధయస్సంతి తతస్తవ క
థం ప్రళయే కాలేయత్తానిర్ణయః । అథ సత్కార్యవాదాభ్యుపగమేనో
పాధయోఽపి వాసనారూపేణ సంతి। తర్హి కాలేఽపి తత్సమానం। న చైతావత్తే
షాం నిత్యత్వప్రాప్తిః। ఉపాధిషు తదనంగీకారాత్ । అథ మన్యసే । ఇయ
త్తారహితేఽపి ప్రళయసమయే సృష్టికాలేయత్తావాసనావశాదియత్తావ్య
వహ్రియతే। తత ఉపాధ్యాయత్వాదిదృష్టాంతః। యథా కశ్చిన్మాణవక
స్త్రింశద్వర్షవయస్కాదధ్యేతుముపక్రమ్య సంవత్సరమధీత్యాహ తస్మా

దుపాధ్యాయఏకత్రింశద్వర్షవయస్క ఇత్యధ్యాపనరహితేవ్యతీతేపయ
స్యుపాధ్యాయత్వంవ్యవహరతి।తద్వదియత్తావ్యవహారః।ఏవంతర్హ్యనే
నైవన్యాయేకాలరహితేప్రళయేకాలవ్యవహారఃకింనస్యాత్ కాలరహితం
ప్రళయాదికంవస్తుత్వితిమాండూక్యాదిశ్రుతయోభ్యుపగచ్ఛంతి। యథాచ
శ్రూయతే।యచ్చాన్యత్త్రికాలాతీతంతదప్యోంకారఏవేతి। ప్రాభాకరా
అపూర్వస్యకాలత్రయాసంస్పృష్టాంకాంచిదవస్థామాహుః। తస్మాత్కా
లస్సుఖేనజన్యతాం।సచసామాన్యవిశేషాభ్యాంద్వివిధః। తస్యచోభయ
స్యేశ్వరాఖ్యాత్ నిత్యాత్కాలాదుత్పత్తిమనురాహ। కాలంకాలవిభ
క్తీశ్చనక్షత్రాణిగ్రహాంస్తథా।సృష్టింససర్జచైవేమాంస్రష్టుమిచ్ఛన్నిమాః
ప్రజాః।తత్రయస్సామాన్యకాలఃసవిశేషేష్వనుగతత్వాత్తదపేక్షయా
నిత్యోగ్రహగత్యాదిభిరనుమేయోభూతోత్పత్తినిమిత్తకారణమితితార్కిక
జ్యౌతిషికాదయఃప్రతిపేదిరే॥తత్రజ్యౌతిషికాఆహుః॥ప్రభవవిరతిమధ్య
జ్ఞానవంధ్యానితాంతంవిదితపరమతత్వాయత్రతేయోగినోపి।।తమహ
మిహనిమిత్తంవిశ్వజన్మాత్యయానామనుమితమభివందేభగ్రహైర్హికాల
మీశం॥ యుగవర్షమాస దివసాఃసమంప్రవృత్తాస్తుచైత్రశుక్లాదేః।
కాలోయమనాద్యంతోగ్రహభైరనుమీయతేహ్యత్ర॥ఇతికాలవిశేషేచ
సంవత్సరఃప్రధానభూతఃఅన్యేసర్వేగుణభూతాః।తథాచారుణకేతుకే
సమామ్నాయతే। నదీవప్రభవాత్కాచిత్।అక్షయ్యాత్స్యందతేయథా।
తాంనద్యోభిసమాయంతి। సోరుస్సన్ననివర్తతే। ఏవం నానాసము
త్థానాః। కాలాస్సంవత్సరంశ్రితాః। అణుశశ్చమహాశశ్చ।సర్వేసమవ
యంత్రితం। సతైస్సర్వైస్సమావిష్టః। ఉరుస్సన్ననివర్తత ఇతి॥
అయమర్థః॥ భాగీరథీగోదావర్యాది కానదీవాయం కాలఃకుతశ్చి
దవినాశాదుత్పత్తిస్థానాదుత్పద్యప్రభవతి। తచ్చోత్పత్తిస్థానం సాంఖ్యో
క్తాప్రకృతిర్వాశైవాగమోక్తామాయా వాశ్రుతిస్మృత్యుదితనిత్యకాలా
త్మకఈశ్వరోపివాభవిష్యతి। యథాగంగాదికాంమహానదీమన్యా అల్ప
నద్యోభితఃప్రవిశంతిసాచప్రవిష్టైర్నద్యంతరైస్సహవిస్తీర్ణ ప్రవాహా
సతీనకదాచిచ్ఛుష్యతే॥

సంవత్సరనిరూపణమ్.

ఏవం నానావిధరూపైస్సముత్పన్నాః కాలభేదాస్సంవత్సరాఖ్యం ప్రధాన
కాలమాశ్రితాః। ఆత్రినిమేషాద్యా అయనపర్యంతాః కాలభేదాః సంవత్స
రాదణవః। యుగాద్యాః పరార్ధపర్యంతాస్తు సంవత్సరాన్మహాంతః। తే సర్వే తు
సంవత్సరం సమ్యక్ప్రవిశంతి। అణూనామవయవత్వేన ప్రవేశః। మహతాం
తు సంవత్సరావృత్తినిష్పాద్యానాం మధ్యేత్వస్సంవత్సర ఇతి। తత్ర ప్రవేశోభిధీ
యతే। తథా చ వేదాంగజ్యోతిశ్శాస్త్రే పఠ్యతే। పంచసంవత్సరమయం యు
గాధ్యక్షం ప్రజాపతిమ్। దినర్త్వయనమాసాంగం ప్రణమ్య శిరసా శుచిరితి।
పంచసంవత్సరః తదణుభిర్మహద్భిస్సమైస్సమావిష్టోతిదీర్ఘస్సన్నపి నక్షతి
నోచ్ఛిద్యత ఇతి। నన్వల్పత్వం నిమేషే పర్యవసితం మహత్త్వం తు పరార్ధే త
థా చ తయోరన్యతరస్య ప్రాధాన్యముచితం తత్ర కథం సంవత్సరస్య ప్రాధా
న్యమితి చేత్ ఈశ్వరేణ ప్రథమం సృష్టత్వాదితి బ్రూమః। తథా చ వాజసనే
యినస్సమామనంతి॥ సోకామయత ద్వితీయో మ ఆత్మా జాయతేతి। స మనసా
వాచం మిథునం సమభవత్। తద్యద్రేత ఆసీత్సంవత్సరోభవతీతి। తస్మాత్సం
వత్సరః ప్రధానం। అత ఏవ వయం సంవత్సరమారభ్య కాలవిశేషం నిర్ణయా
మః। తత్ర సంవత్సరాయనర్తుమాసపక్షతిథినక్షత్రాణీత్యేవంవిధాః క
ర్మాంగకాలాః। యద్యపి పురాణేషు మృత్యుమార్కండేయాదీనాం యు
గకల్పాదిపరిమితం స్మర్యతే। తథాపి శతసంవత్సరాయుషో మనుష్యానేవాధి
కృత్య ధర్మశాస్త్రప్రవృత్తేః న యుగాదినిర్ణయోత్రోపయుక్తః। మను
ష్యాధికారిత్వం చాస్మాభిః పరాశరస్మృతివ్యాఖ్యానే మనుష్యాణాం హితం
ధర్మమిత్యస్మిన్వచనే ప్రపంచితమ్। యే తు కలౌ పంచ వివర్జయేదిత్యాద
యో మనుష్యధర్మాస్తేష్వపి న యుగాదికం నిర్ణేతవ్యం। సందేహాభావాత్। న
చ శతాయుషామధికారే కథం సహస్రసంవత్సరసత్రశ్రుతిరితి శంకనీయం
తత్ర సంవత్సరశబ్దో దివసపర ఇతి షష్ఠాధ్యాయసప్తమపాదే నిర్ణీతత్వా
త్। యే చ సంవత్సరావృత్తిసాధ్యా అనంతవ్రతాదయః తేష్వపి న సంవత్స
రాదధికః కశ్చిత్కాలో నిర్ణేతవ్యోస్తి। అతస్సంవత్సరాదారభ్య అవాంచ
ఏవ నిర్ణేతవ్యాః కర్మాంగకాలాః। న చ కాలస్య కర్మాంగత్వే వివాదితవ్యమ్। సా
యం జుహోతి ప్రాతర్జుహోతీతి వాక్యేనాంగత్వప్రతీతేః। తత్ర కర్మణస్తావద

పూర్వవిషయత్వాత్ ప్రామాణ్యమభ్యుపగంతవ్యం।తథాచ కాలస్యగుణత్వేనాన్వయఃపరిశిష్యతే। అతఏవగర్గః।తిథినక్షత్రవారాదిసాధనంపుణ్యపాపయోః।ప్రధానగుణభావేననస్వాతంత్ర్యేణతేక్షమాఃఇతి।తస్మాదంగభూతేషునిర్ణయేష్వవయవత్వేనసంవత్సరస్యాభ్యర్హితత్వాదల్పవక్తవ్యతయాసూచీకటాహన్యాయానుసారాచ్చసఆదౌనిర్ణేతవ్యఇతిసిద్ధమ్॥ ॥

ఇతిశ్రీమాధవీయేకాలనిర్ణయేఉపోద్ఘాతప్రకరణంసమాప్తమ్॥

అథసంవత్సరభేదాః.

సంవత్సరోనామాయనాద్యవయవయుక్తోవయవీకాలవిశేషః।సర్వస్యసంత్యస్మిన్నయనర్తుమాసాదయఇతివ్యుత్పత్తేః। సచద్వాదశమాసాత్మకః।ద్వాదశమాసాస్సంవత్సరఇతిశ్రుతేః।మాసానాంతుచాంద్రసావనసౌరాఖ్యేనదివసభేదేనచాంద్రాదిత్రైవిధ్యంవక్ష్యతే।మాసత్రైవిధ్యేనసంవత్సరస్త్రివిధః।తదుక్తంబ్రహ్మసిద్ధాంతే। చాంద్రసావనసౌరాణాంమానానాంతుప్రభేదతః।చాంద్రసావనసౌరాస్తుత్రయస్సంవత్సరాఇతి॥ తత్రచాంద్రసంవత్సరఃచైత్రశుక్లప్రతిపదాదికఃఫాల్గునదర్శాంతః।సౌరస్తుమేషాదిమీనాంతః।సావనఃషష్ట్యుత్తరశతత్రయాహోరాత్రాత్మకః। తేచత్రయస్సంవత్సరాః కేషుచిత్కర్తవ్యేషు వ్యవతిష్ఠంతే కేషుచిచ్చ వికల్ప్యంతే॥

చాంద్రవత్సరకర్తవ్యాని,

యథాభవిష్యోత్తరపురాణేసంవత్సరసాధ్యంతిలకవ్రతంపఠ్యతే।వసంతేకింశుకాశోకశోభితేప్రతిపత్తిథిః।శుక్లాతస్యాంప్రకుర్వీతస్నానంనియమమాస్థితః।లలాటపట్టేతిలకంకుర్యాచ్చందనపంకజం। తతఃప్రభృత్యనుదినంతిలకాలంకృతంముఖం।ధార్యంసంవత్సరంయావచ్ఛశినేవనభస్థలమితి। తత్రసంవత్సరశ్చాంద్రోవగంతవ్యఃశుక్లపక్షప్రతిపత్తిథ్యోక్తల్లింగత్వాత్।సహిశుక్లకృష్ణపక్షప్రతిపదాదితిథయశ్చసౌరసావనమాసోపజీవనత్వేనప్రవృత్తాః। యత్రనవవర్షాణిపంచచేత్యాదౌసంవత్సరస్యానంతర్యవ్రతాద్యంగత్వంస్మర్యతేతత్రాపిచాంద్రఏవసంవత్సరః శుక్లపక్షే చతుర్దశ్యామిత్యాదిలింగత్వాత్। నచచైత్రశుక్లప్రతిపదుపక్రమాభావాదచాంద్రత్వంశంకనీయంతదుపక్రమస్యసంవత్సరస్యాస్పష్టప్రేక్షత్వాత్। అత

ఏవబ్రహ్మపురాణేభిహితం। చైత్రమాసిజగద్బ్రహ్మాససర్జప్రథమేహ
ని। శుక్లపక్షేసమగ్రంతుతదాసూర్యోదయేసతి। ప్రవర్తయామాసతదా
కాలస్యగణనాంప్రతి। గ్రహాన్నాగాన్ృతూన్మాసాన్వత్సరాన్వత్సరాధి
పానితి॥ ॥చాంద్రసౌరసావనశబ్దేషుప్రవృత్తినిమిత్తాన్యుచ్యంతే। చం
ద్రకలావృద్ధిక్షయప్రయుక్తప్రతిపదాదితిథీనాంషష్ట్యధికశతత్రయేణని
ష్పన్నోయస్సచాంద్రః। ద్వాదశరాశిషుసూర్యసంక్రమణైర్నిష్పన్నో
యస్సౌరః। సావనశబ్దోహోరాత్రోపలక్షకః। సోమయాగేసవనత్రి
యస్యాహోరాత్రసంపాద్యత్వాత్ సవనైష్షష్ట్యధికశతత్రయసం
ఖ్యాకైర్నిష్పన్నోయస్సావనః॥ ॥ఏవంసతివర్తమానభాద్రపదశుక్ల
చతుర్దశీమారభ్యాగామి భాద్రపదశుక్ల చతుర్దశ్యాః ప్రాచీనే త్రి
సముదాయేచాంద్రసంవత్సరత్వమవిరుద్ధం। యచ్చనిరూఢపశుబంధస్తే
కరణేశ్రూయతే। తేనసంవత్సరేసంవత్సరేయజేతేతిపశునా సంవత్సర
నాతీయాదితిచ।తత్రాపిచాంద్రఏవద్రష్టవ్యః। సర్వాఁల్లోకాన్పశుబంధ
యాజ్యభిజయతి। తేనయక్ష్యమాణోమావాస్యాయాంపౌర్ణమాస్యాం
వేతివికల్పఃసూత్రకారైశ్చాంద్రతిథౌతదనుష్ఠానవిధానాత్॥

సౌరవత్సరకర్తవ్యాని.

సౌరస్తుసంవత్సరస్సుజన్మావాప్తిర్వ్రతాదావుపయుజ్యతే। తచ్చవర్తి
తంవిష్ణుధర్మోత్తరేస్మర్యతే। భగవత్కర్మణాకేనతిర్యగ్యోనౌనజాయతే।
మ్లేచ్ఛదేశేచపురుషస్తన్మమాచక్ష్వవైమునే ॥ మార్కండేయః ॥ మేష
సంక్రమణేభానోః ప్రోషపా ప్రోషరోత్తమః। పూజయేద్భార్గవం దే
వంరామంశక్త్యాయథావిధి త్యారభ్య-మీనసంక్రమణే మత్స్యం
వాసుదేవంచపూజయేదిత్యం తేనగ్రంథేనవ్రతంవిధాయాంతేతదుపస
హృతం-కృత్వావ్రతంవత్సరమేతదిష్టంమ్లేచ్ఛేషుతిర్యక్షుచనాభి జాయత
ఇతి। తథాచస్కందపురాణేధాన్యదానవ్రతంపఠ్యతే॥ అథాతస్సంప్ర
వక్ష్యమిధాన్యదానమనుత్తమం। అయనేవిషువేచైవస్నానంకృత్వా
చక్షణఇత్యారభ్యవ్రతంవిధాయైవముపసంహృతం-ఏవంసంవత్సరేపూ
ర్ణేకుర్యాదుద్యాపనక్రియామితి॥

సావనకర్తవ్యాని,

సావనస్య సత్రాదావుపయోగః। తదుక్తం విష్ణుధర్మోత్తరే। సత్రాణ్యుపాస్యాన్యథ సావనేన లోక్యం చ యత్స్యాద్వ్యవహారకర్మేతి। గోసత్రం వై సంవత్సరో య ఏవం విద్వాగ్ సస్సంవత్సరముపయంత్యృధ్నువంత్యేవేతి। శ్రుతౌ గవామయనస్య సత్రస్య సంవత్సరస్య నామ్నా వ్యవహారాత్సంవత్సరకాలస్తదంగమితి ప్రతీయతే। అత్ర సావనో గృహీతవ్యః। చాంద్రసౌరయోర్మాసయోస్తదనుష్ఠానస్యాసంభవాత్। తథాహి, అహోరాత్రసాధ్య ఏకః సోమయాగో వేదేష్వహశ్శబ్దేనాభిధీయతే। తాదృశానామహర్విశేషాణాం షణ్ణాం గణష్షడహః। స చ ద్వివిధః। అభిప్లవః పృష్ఠ్యశ్చేతి। తత్ర చత్వారోభిప్లవాష్షడహాః। ఏకః పృష్ఠ్యష్షడహ ఇతి షడహపంచకేనైకో మాసస్సంపద్యతే। తాదృశైర్ద్వాదశ మాసైస్సాధ్యం సంవత్సరసత్రం। తథా చ సావనేనైవ తత్సిద్ధిః। చాంద్రస్య షడ్భిరహోరాత్రైర్న్యూనత్వాత్। సౌరస్య సపాదైః పంచభిరహోరాత్రైరధికత్వాత్। నను సంవత్సరాయ దీక్షిష్యమాణా ఏకాష్టకాయాం దీక్షేరన్నితి మాఘమాసగతాయామష్టమ్యాం చాంద్రతిథౌ సత్రీయ దీక్షా శ్రూయతే తతశ్చాంద్రేణైవ సంవత్సరేణ భవితవ్యం। మైవం। ఉక్తస్య దీక్షాకాలస్య పూర్వపక్షరూపత్వాత్తన్నిరాకరణమేవం శ్రూయతే। ఆర్తం వా ఏతే సంవత్సరస్యాభిదీక్షంతే। య ఏకాష్టకాయాం దీక్షంత ఇతి। వ్యస్తం వా ఏతే సంవత్సరస్యాభిదీక్షంతే। య ఏకాష్టకాయాం దీక్షంత ఇతి చ। నను। పక్షాంతరమపి చాంద్రతిథిమేవోపజీవ్య శ్రూయతే। ఫల్గునీపూర్ణమాసే దీక్షేరన్ముఖం వా ఏతత్సంవత్సరస్య యత్ఫల్గునీపూర్ణమాస ఇతి। తస్యాపి నిరాకృతత్వాత్। తస్యైకైవ నిర్యేతి నిరాకృతం। ఏకైవ నిర్యా ఏక ఏవ దోష ఇత్యర్థః। నను సిద్ధాంతేప్యేవం శ్రూయతే। చిత్రాపూర్ణమాసే దీక్షేరన్ముఖం వా ఏతత్సంవత్సరస్య యచ్చిత్రాపూర్ణమాసో ముఖత ఏవ సంవత్సరమారభ్య దీక్షంతే తస్య న కాచన నిర్యా భవతి। చతురహే పురస్తాత్పౌర్ణమాస్యై దీక్షేరన్ తేషామేకాష్టకాయాం క్రయస్సంపద్యంత ఇతి। బాఢం। అస్త్యేవమంగదీక్షోపక్రమే చాంద్రతిథ్యుపజీవనం తథాపి ప్రధానకర్మణి సావనస్య గ్రహణే కో బాధః తేషాం పూర్వపక్షేను త్యాసంప

ద్యత ఇతి సుత్యాఖ్యే ప్రధానకర్మణి చాంద్రస్య శుక్లపక్షస్యోపజీవనాత్ । ఉపజీవ్యతాం నామ శుక్లపక్షః। తథాపి యథోక్తప్రకారేణ కృత్స్నస్య ప్రధానకర్మణః సావనమంతరేణానిర్వాహాత్స ఏవాత్ర గృహ్యతే, అయమేవ న్యాయ ఉత్సర్గిణా మయనే। కుండపాయినామయనే తు చాంద్రీయణాదౌ చ యోజనీయః। తేషాం గోసత్రివికృతిత్వాత్। యత్ర చాంద్రాదినియామకం నాస్తి తత్రేచ్ఛికో వికల్పః। తథాహి। పిప్పలాదిశాస్త్రిణామాథర్వణికానాం భారద్వాజాదీనాం షణ్ణాం మునీనాం విద్యాధికారసిద్ధయే గురుణా పిప్పలాదినాదిష్టం। సంవత్సరం వా సమామనంతి। భూయ ఏవ తపసా। ంహ్మచర్యేణ శ్రద్ధయా సంవత్సరం సంవత్స్యథ యథా కామం ప్రశ్నాన్ పృచ్ఛతేతి। బహ్వృచాస్త్వేవమేవార్థం వ్యతిరేకముఖేనామనంతి। తా ఏతే స్సంహితా నానంతేవాసినే ప్రబ్రూయాన్నాసంవత్సరవాసిన ఇతి। తైత్తిరీయాశ్చారుణకేతుకమగ్నిం చేష్యమాణస్యాదౌ త్రిషవణస్నానాదిరూపం దవ్రతమామనంతి। సంవత్సరమేతద్వ్రతం చరేదితి। ఏవం విధేషు ప్రదేశేషు నియామకాభావాచ్చాంద్రాదీనామన్యతమ ఇచ్ఛయా గృహీతవ్యః।

నను సంవత్సరస్య చాంద్రసౌరసావనభేదేన త్రైవిధ్యమేవాంగీకృత్య తత్స్వరూపవినియోగావుక్తౌ। తత్ర త్రైవిధ్యనియమో న యుక్తః। అనయోరపి నాక్షత్రబార్హస్పత్యయోర్ద్వివిధయోస్సంవత్సరయోర్విద్యమానత్వాత్। తథాహ్యాయుర్వేదవిదః పఠంతి సౌరబృహస్పతిసావనశశధరనాక్షత్రకాః క్రమేణస్యుః। మాషలపాతాళాతలవిమలవరాంగాశ్చవత్సరాః పంచేతి। అస్యాయమర్థః। గణనప్రసిద్ధ్యాక్షరసంఖ్యయా మాతులశబ్దః పంచషష్ట్యధికశతత్రయమాచష్టే తావద్దివసపరిమితః సౌరసంవత్సరః। పాతాళశబ్దః ఏకషష్ట్యధికశతత్రయమాచష్టే తావద్దివసపరిమితః కాలో బృహస్పతేః సంవత్సరః। అతులశబ్దః షష్ట్యధికశతత్రయమాహ తావద్దివసపరిమితః సావనసంవత్సరః। విమలశబ్దః చతుఃపంచాశదధికశతత్రయమాచష్టే తావద్దివసపరిమితశ్చాంద్రసంవత్సరః। వరాంగశబ్దః చతుర్వింశత్యధికశతత్రయమాహ తావద్దివసపరిమితో నాక్షత్రికస్సంవత్సర ఇతి। ఏవం తర్హ్యస్తు సంవత్సరః పంచవిధః। తత్ర నాక్షత్రికస్య జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధాయుర్దాయాదావుపయోగో ద్రష్టవ్యః। బార్హస్పత్యస్తు సిద్ధ

బృహస్పతితిథ్యావిశేషముపజీవ్య గోదావర్యాదిస్నానాదౌ వినియుక్తః। అనేన బార్హస్పత్యమానేన కదాచిదధికవత్సరోఽపి స్యాపాద్యతే । తదుక్తముత్తరసారే। గురోర్మధ్యమసంక్రాంతిహీనోయశ్చాంద్రవత్సరః । అధిసంవత్సర స్తస్మిన్నాకార్యేన్న సవత్రయం। వర్జనీయాః ప్రయత్నేన ప్రతిష్ఠాసర్జనాకినాం। స్ఫుటసంక్రాంతిహీనశ్చేదప్యాహురధిమాసవదితి ॥ మధ్యమగణనయా గురోస్సంక్రాంతిర్యస్మిన్ చాంద్రవత్సరేన విద్యతే సోఽయమధికసంవత్సరః తత్ర బృహస్పతిసవాదికం న కార్యం । స్ఫుటగణనయా బృహతిసంక్రాంతిరహితోయశ్చాంద్రోవత్సరః తస్మిన్నధికమాస వత్కార్యాదికం వర్జ్యమితి కేచిన్మహర్షయోమన్యంతే॥

అథచాంద్రస్యావాంతరభేదా ఉచ్యంతే

సంవత్సరః పరివత్సర ఇడావత్సరోఽనువత్సర ఇద్వత్సరశ్చేత్యేతే పంచతద్భేదాః । తదేతత్సామాన్యాకారేణ వత్సరత్వం విశేషాకారేణ సంవత్సరాది పంచవిధత్వంచ సావిత్రచయనగతాగ్నిప్రశంసకం పఠ్యతే ॥ సంవత్సరోఽసి పరివత్సరోఽసీడావత్సరోఽసీదువత్సరోఽసీద్వత్సరోఽసీతి। ఇదువత్సరోఽనువత్సర ఇత్యర్థః, అత ఏవ చాతుర్మాస్యబ్రాహ్మణే తదధిష్ఠాతృదేవతారూపత్వే నైవం శ్రూయతే। అగ్నిర్వావ సంవత్సరః। ఆదిత్యః పరివత్సరః । చంద్రమా ఇడావత్సరః। వాయురనువత్సర ఇతి ॥ బ్రహ్మవైవర్తేఽపి। సంవత్సరస్తు ప్రథమో ద్వితీయః పరివత్సరః। ఇడావత్సరస్తృతీయశ్చ చతుర్థశ్చానువత్సరః। ఇద్వత్సరః పంచమస్తు తత్సంగో యుగసంజ్ఞిక ఇతి। ఏషాం పంచానాం వినియోగో విష్ణుధర్మోత్తరపఠ్యతే॥

పంచవత్సరేషు కర్తవ్యదానాని-

సంవత్సరే తు దాతౄణాం తిలదానం ప్రశస్యతే । పరిపూర్వే తథా దానం యవానాం ద్విజసత్తమ । ఇడాపూర్వే చ వస్త్రాణాం ధాన్యానాం చాఽపూర్వకే। ఇత్పూర్వే రజతస్యాపి దానం పూర్ణం మహాఫలమితి తథా తదధిష్ఠాతృదేవతాపూజారూపో వ్రతవిశేషః పఠ్యతే । సంవత్సరః స్మృతో వహ్ని స్తథార్కః పరివత్సరః । ఇడాపూర్వస్తథా సోమో హ్యను పూర్వః ప్రజాపతిః । ఇత్పూర్వశ్చ తథా ప్రోక్తో దేవదేవో మహేశ్వరః॥ తేషాం మండలవిన్యాసః ప్రాగ్వదేవ విధీయతే। ప్రాగ్వత్స్యాత్ పూజనం

హోమః కార్య స్త్వత్రయథావిధీతి । ప్రభవమారభ్య క్షయాంతేషుషష్టి
వర్షేషుద్వాదశపంచకాని । తత్రైకైకస్మిన్వర్షపంచకే క్రమేణసంవ
త్సర పరివత్సరాదయోభవంతి । తదేతత్సర్వంజ్యోతిశ్శాస్త్రాదవగంత
వ్యం॥ ఇతిసంవత్సరనిర్ణయః॥

అథాయననిర్ణయః.

అయతేయాత్యనేన ర్తుక్రమేణసూర్యోదక్షిణాశాముత్తరాశాం వే
తిఋతుత్రయమయనం । తథాచవాజసనేయినః పంచాగ్నివిద్యాయాం
దక్షిణోత్తరమార్గయోస్సమామనంతి। యాన్షణ్మాసాన్దక్షిణాదిత్య
ఏతియాన్షణ్మాసానుదగాదిత్యఏతీతి । తథాఛందోగైరప్యభిధీయంతె
యాన్షడ్దక్షిణైతిమాసాగ్ స్తాన్యాన్షడుదఙేతిమాసాగ్ స్తానితి । తై
త్తిరీయాఅప్యృతుగ్రహబ్రాహ్మణఏవమామనంతి।తస్మాదాదిత్యష్షణ్మాసోద
క్షిణేనైతిషడుత్తరేణేతి । ఏవంచాదిత్యగతిముపజీవ్యాయనస్యప్రవృత్తేః సౌర్య
మేవైతత్ । అతఏవవిష్ణుధర్మోత్తరేసౌరమానమధికృత్యోక్తం । ఋ
తుత్రయంచాయనంస్యాదితి । కేచిత్తుచాంద్రమానేనాయనద్వయమభ్యు
పగచ్ఛంతి । మాఘమాసాదికైస్త్రిభిఃఋతుభిఃపరికల్పితః షణ్మాసాత్మ
కఉత్తరాయణం । జ్యేష్ఠమాసాదికోదక్షిణాయనమితి । తత్రప్రమాణం
జ్యోతిశ్శాస్త్రాదావృగ్యం । శ్రౌతస్మార్తనిత్యకర్మానుష్ఠానే మకరకర్క
టసంక్రాంత్యధికృతఃఅయనద్వయకాలఇతియథోక్తశ్రుతిస్మృతిభ్యాము
పగంతవ్యం।ఉత్తరాయణస్యతుపంచధాకర్మాంగత్వంకార్ష్ణ్యఃఅభిధీయతే తదు
దగయనమాపూర్యమాణపక్షస్యపుణ్యాహేద్వాదశాహముపనయనేప్ర
భూత్యేత్యాది। చౌలాదీనాముత్తరాయణకర్తవ్యతాగృహ్యేషుస్మృతి
షుచప్రసిద్ధా । సత్యవ్రతశ్చదేవతాప్రతిష్ఠాదీనాముత్తరాయణద
క్షిణాయనయోర్విధినిషేధావాహ॥ దేవతారామవాప్యాదిప్రతిష్ఠోదఙ్ము
ఖేరవౌ। తద్దక్షిణాముఖేకుర్వన్నతత్ఫలమవాప్నుయాదితి । ఉగ్రదేవతా
నాంప్రతిష్ఠాదక్షిణాయనేకర్తవ్యా। తథాచవైఖానససంహితాయామ
భిహితం । మాతృభైరవవారాహనారసింహత్రివిక్రమాః। మహిషాసుర
హంత్రీచస్థాప్యావైదక్షిణాయనేఇతి॥ ఏవంవిష్ణుధర్మోత్తరేభిహితం। భా
నుపదద్వయేవ్రతాదీన్యయనేకర్తవ్యాన్యదాహ॥ ర్యాణీత్యయననిర్ణయః

అథర్తునిర్ణయః.

ఋతుశబ్దః ఋగతావిత్యస్మాద్ధాతోర్నిష్పన్నః। ఇయర్తి గచ్ఛతీతి ఋతుః। అశోకపుష్పవికాసాద్యసాధారణలింగమితి వసంతాదికాలవిశేష ఋతుః। స చ షడ్విధః। షడ్వా ఋతవ ఇతి శ్రుతేః। యత్తు ద్వాదశ మాసాః పంచర్తవ ఇతి శ్రుతం। తత్ర। హేమంతశిశిరయోరేకీకరణం వివక్షితం। యాజమానేషు పంచప్రయాజానుమంత్రణమంత్రేషు హేమంతశిశిరయోరేకస్మిన్మంత్ర ఏకేన పదేన వ్యవహారాదేకీకరణం యుక్తం। తథాహి। వసంతమృతూనాం ప్రీణామి। గ్రీష్మమృతూనాం ప్రీణామి। వర్షా ఋతూనాం ప్రీణామి। శరదమృతూనాం ప్రీణామీతి చతుర్ణాం ప్రయాజానాం పృథగనుమంత్రణమంత్రానామ్నాయ పంచమప్రయాజస్యానుమంత్రణమంత్ర ఏవమామ్నాయతే। హేమంతశిశిరావృతూనాం ప్రీణామీత్యేతదేవాభిప్రేత్య బహ్వృచబ్రాహ్మణే పఠ్యతే। ద్వాదశ మాసాః పంచర్తవో హేమంతశిశిరయోస్సమాసేనేతి। యత్త్వనయోర్మంత్రబ్రాహ్మణయోర్ద్వివచనం। తత్స్వరూపద్వైవిధ్యాభిప్రాయేణ శిశిరస్య షష్ఠస్యాంతిమత్వాత్తేనానుమంత్రణీయస్య షష్ఠప్రయాజస్యాభావాచ్చ తస్సైవ పంచమే హైమంతేన తద్భావో న్యాయ్యః। అత ఏవ ప్రయాజబ్రాహ్మణే। వసంతమేవర్తూనామవరుంధ ఇత్యాదినా చతురః ప్రయాజాన్ ప్రశస్య పంచమే ప్రయాజే కేవలేన హేమంతే ప్రశంసం సస్వాహాకారం యజతి। హేమంతమేవావరుంధ ఇతి। అస్తు నామ యథాతథా। పంచసంఖ్యా సర్వథా స్వరూపేణ షోఢాభిద్యంతే। ద్వాదశమాసాత్మకే సంవత్సర ఏకైకస్యర్తోర్మాసద్వయాత్మకత్వేన త్ర్యేకాదశద్వాదశమాసయోర్వర్జయితుమశక్యత్వాత్ షష్ఠర్తోః పృథగనుష్ఠానవిధానాచ్చ। తచ్చోపరిష్టాదుదాహరిష్యామః। మాసద్వయాత్మకత్వం చ అగ్నిచయనే ఋతవ్యేష్టకోపధానబ్రాహ్మణే శ్రూయతే। ద్వంద్వముపదధాతి। తస్మాద్ద్వంద్వమృతవ ఇతి। ఏకస్మిన్నృతౌ కయోర్మాసయోర్ద్వంద్వం గృహీతవ్యమితి చేత్। వసంతాద్యృతుషు క్రమేణ చైత్రమాసాదిద్వంద్వమితి బ్రూమః। తత ఏవేష్టకోపధానమంత్రేషు శ్రూయతే మధుశ్చ మాధవశ్చ వాసంతికావృతూ। శుక్రశ్చ శుచిశ్చ గ్రైష్మావృతూ। నభ

శ్చ నభస్యశ్చవార్షికావృతూ। ఇషశ్చోర్జశ్చ శారదావృతూ। సహశ్చ సహస్యశ్చ హైమంతికావృతూ। తపశ్చతపస్యశ్చ శైశిరావృతూఇతి। ఏషు చవాక్యేష్వృతూఇతిద్వివచనంఋత్వయనమాసాభిప్రాయం। అన్యథా షడ్వాఋతవఇతి శ్రూయమాణషట్సంఖ్యాబాధ్యేత। అవయవినఃఋతోఃవసంతాదైర్యైకైకాత్మకత్వంసౌత్రామణిహోమమంత్రేష్వేకవచనేనవ్యవహారాదవగంతవ్యం। వసంతేనర్తునాదేవాః। గ్రీష్మేణదేవాఋతునేత్యాదితత్రపఠ్యతే। తథైవాధానబ్రాహ్మణేశ్రూయతే। వసంతోవై బ్రాహ్మణస్యర్తుః। గ్రీష్మోవైరాజన్యస్యర్తుః। శరద్వైవైశ్యస్యర్తురితి। ఉద్యేష్వేతేషడృతవోఘటీయంత్రవన్నిగంతర్యేణావర్తంతే। తథాపిసంవత్సరోపక్రమరూపత్వేనవసంతస్యప్రాధాన్యంద్రష్టవ్యం। ఏతదేవాభిప్రేత్యశ్రూయతే। ముఖంవాఏతదృతూనాం। యద్వసంతఇతి। పూర్వోదాహృతేషుమంత్రబ్రాహ్మణేషుసర్వత్రవసంతోపక్రమపాఠాచ్చవసంతస్య ప్రాధాన్యం॥

ఋతుద్వైవిధ్యం.

తేచవసంతాదయఋతవోద్వివిధాః। చాంద్రాస్సౌరాశ్చ। చైత్రాదయశ్చాంద్రాః। తచ్చోదాహృతంమధుశ్చమాధవశ్చేత్యాదినా। నచతత్ర చైత్రాదయోనోక్తాఇతిశంకనీయం। మధ్వాదిశబ్దానాంచైత్రాదిపర్యాయత్వాత్। అతఏవాహుః। చైత్రోమాసోమధుఃప్రోక్తోవైశాఖోమాధవోభవేత్। జ్యేష్ఠమాసస్తుశుక్రస్స్యాదాషాఢశ్శుచిరుచ్యతే। నభోమాసశ్శ్రావణస్స్యాన్నభస్యోభాద్రఉచ్యతే। ఇషశ్చాశ్వయుజోమాసఃకార్తికశ్చోర్జసంజ్ఞికః। సహోమాసోమార్గశీర్షస్సహస్యఃపుష్యనామకః। మాఘమాసస్తపఃప్రోక్తస్తపస్యఃఫాల్గునస్స్మృతఇతి। ఏతేషాంచైత్రాద్యాత్మకానాంవసంతాదీనాంచంద్రగతిపరికల్ప్యత్వాచ్చాంద్రత్వం। అతఏవహోతృమంత్రేష్వామ్నాయతే॥ చంద్రమాషష్ఠోతా। సఋతూన్కల్పయాతీతి। తథాసూక్తవిశేషేసూర్యాచంద్రమసౌప్రకృత్యామ్నాయతే। పూర్వాపరంచరతోమాయయైతౌ। శిశూక్రీడంతౌపరియాతోఅధ్వరం। విశ్వాన్యన్యోభువనాభిచష్టే। ఋతూనన్యోవిదధజ్జాయతేపునరితి। తత్రపునర్జాయతఇతిలింగాదృతుకర్తృత్వాచంద్రస్యావగమ్యతే।

ఋతుష్వేవమలమాసః.

నన్వస్త్వేవం మధ్వాదీనాం ద్వాదశానాం చాంద్రమాసానాం వసంతాద్యృతుత్వం సంసర్పాఖ్యస్యతు త్రయోదశస్య చాంద్రమాసస్య కథమృతుషు నిర్వాహః। తన్మాససంభవశ్చ గ్రహణబ్రాహ్మణేమంత్రానువాదపురస్సరమామ్నాయతే ఉపయామగృహీతోసి సంసర్పోస్యంహస్పత్యాయ త్వేత్యాహాస్తి త్రయోదశో మాస ఇత్యాహుస్తమేవ తత్ప్రీణాతీతి। తథా ప్రవర్గ్యబ్రాహ్మణేపి। అస్తి త్రయోదశో మాస ఇత్యాహుః। యత్త్రయోదశః మాస ఇత్యాహుః యత్త్రయోదశః పంధిర్భవతి తేనైవ త్రయోదశం మాసమవరుంధ ఇతి। తదుత్పత్తిప్రకారశ్చాస్మాభిర్మలమాసనిర్ణయే వక్ష్యతే। విద్యతామేవం త్రయోదశో మాసః తస్య కానుపపత్తిః। వసంతాద్యృతుష్వితి చేత్। ఉచ్యతే। కిమయం సప్తమ ఋతుః ఆహోస్విదుక్తేష్వేవ షట్స్వంతర్భావ ఉత ఋతుద్వయాంతరాళవర్తీ కశ్చిదనృతురూపః। న తావత్సప్తమః। ఋతుఋతూనామనుద్యమానః। ఋతూనాం నైరంతర్య శ్రవణాత్। నాప్యగ్రిమః। షడ్వా ఋతవ ఇతి షట్సంఖ్యానియమాత్। వసంతాదివన్మంత్రబ్రాహ్మణయోర్నామాంతరశ్రవణాచ్చ। నాపి మధ్యమః। మధ్వాదిషు పాఠాత్। ఉచ్యతే। యయోర్మాసయోర్మధ్యే మలమాసో దృశ్యతే తయోరుత్తరస్మిన్ తస్యాంతర్భావః తథా చాసౌ షష్టిదివసాత్మకో మలినశుద్ధభాగద్వయాత్మక ఇతి। మధ్వాదిశబ్దవాచ్యత్వేనోక్తేష్వంతర్భావాన్న కాప్యనుపపత్తిః।

ఋతుస్సౌరోపి.

సౌరేష్వృతుషు బోధాయనేన మీనమేషయోర్మేషవృషభయోర్వా వసంత ఇత్యభిధానాత్। మీనాదిత్వం మేషాదిత్వం చ వైకల్పికం వసంతస్యాంగీకృతం। తథా చ తదనుసారేణోత్తరగ్రీష్మాదయోపి యథావికల్ప్యంతే। వినియోగశ్చైషామృతుపి శేషాణాం శ్రుతిస్మృతిపురాణేష్వవగమ్యతే। తత్ర శ్రుతిః। వసంతే బ్రాహ్మణోగ్నిమాదధీత। గ్రీష్మే రాజన్య ఆదధీత। శరది వైశ్య ఆదధీతేత్యాది। వసంతే బ్రాహ్మణముపనయీత। గ్రీష్మే రాజన్యం। శరది వైశ్యమితి। విష్ణుధర్మోత్తరే షణ్మాగ్రవతే। వసంతాద్యృతుషు షట్సు పృథక్పృథక్పూజావిశేషాః పఠితాః। తథా చ। వసంతే స్నానానుతే

వసనాదిదానం। గ్రీష్మేగుడోదకాదిదానంచోక్తం। దేవీపురాణే వర్షా
సుతిలదానముక్తం। తథాచశరద్యన్నదానం॥ హేమంతేవస్త్రదానం।శిశి
రేవహ్నిదానమితి। ఏతానివిష్ణుధర్మోత్తరఏవోక్తాని। ఏవమన్యదప్యూ
హ్యం(దాహార్యం)। ఇత్యృతునిర్ణయః॥

అథమాసనిర్ణయః.

తత్రసకారాంతంమాసితిప్రాతిపదికంచంద్రవాచి। తస్యాయంకాలఇ
తిమాసః। తదీయత్వంపంచదశానాంకలానాంవృద్ధిక్షయద్వారేణాఽవ
గంతవ్యం। యదీదంమాసత్వంసౌరసావనయోరనుగతం। తర్హ్యేవమ
స్తు। మాసపరిమాణ ఇత్యస్మాద్ధాతోర్నిష్పన్నోఽయంమాసశబ్దః। యస్యతే
పరిమీయతేయావతాకాలేనచంద్రవృద్ధిక్షయాసచాంద్రోమాసః । యద్వా
ద్వాచంద్రఃవృద్ధిక్షయాభ్యాంస్వయమస్యతఇతిమాసః। తథాచసిద్ధాం
తశిరోమణౌ। మస్యంతేపరిమీయంతేస్వకాలాద్వృద్ధిహానితః। మాసాఏతే
స్మృతామానాస్త్రింశత్తిథిసమన్వితాఇతి। సూర్యరాశిగతిర్యత్రపరి
మీయతేససౌరః। అహోరాత్రాణాంత్రింశత్సంఖ్యాయత్రపరిమీయతేస
సావనః । తదుక్తంబ్రహ్మసిద్ధాంతే । చాంద్రశ్శుక్లాదిదర్శాంతఃసావన
స్త్రింశతాదినైః। ఏకరాశౌరవిర్యావత్కాలంమాసస్సభాస్కరఇతి। నా
క్షత్రమపిమాసంకేచిదిచ్ఛంతి । సర్వర్క్షపరివర్తైస్తునాక్షత్రోమాస
ఉచ్యతే। ఇతివిష్ణుధర్మోత్తరేభిధానాత్।తత్రాపిసప్తవింశతిసంఖ్యాప
రిమీయతేనేనేతిమాసశబ్దోయోజనీయః। సౌరమాసస్యాద్యంతౌమేషాది
రాశీనామాద్యంతాభ్యాంవ్యవస్థితౌ। సావనేపురుషేచ్ఛాదినియామకః।
నాక్షత్రేనక్షత్రంనియామకం।

దర్శాంతః పూర్ణిమాంతోవామాసః.

చాంద్రస్తుదర్శాంతఃపూర్ణిమాంతోవేతిద్విధావికల్ప్యతే।తథాచ
శ్రూయతే। అమావాస్యయామాసాంత్సంపాద్యాహరుత్సృజంత్యమా
వాస్యయాహిమాసాంత్సంపశ్యంతిపౌర్ణమాస్యామాసాంత్సంపాద్యా
హరుత్సృజంతిపౌర్ణమాస్యాహిమాసాంత్సంపశ్యంతీతి ॥ అస్యవాక్య
స్యాయమర్థః। అస్తికిం విదుత్సర్గిణామయనంనామసత్రంతచ్ఛగవామయన

స్యావికృతిః। అతో ద్వాదశమాసేష్వనుష్ఠేయం। ప్రకృతావేకస్మిన్మాసే
త్రింశత్స్వహస్సు సోమయాగవిశేషాణాం త్రింశతామనుష్ఠేయత్వాన్న
కించిదప్యహరుత్స్రష్టుం శక్యతే। తద్వికృతావపి ప్రాప్తౌ ప్రతిమాసమేక
స్మిన్నహని సోమయాగపరిత్యాగో విధీయతే। తత్ర కతమమహస్త్యాజ్యతా
మితి వివక్షాయామిదముచ్యతే। అమావాస్యాయామనుష్ఠేయేన యాగేన
పూర్ణమాసం పరిసమాప్యోత్తరమాసస్యాదిభూత మహస్త్యాజ్యతామి
తి విధాయార్థవాదే ప్రసిద్ధవాచినా భిశబ్దేన మాసస్యామావాస్యాం తత్త్వం
ప్రత్యక్షదృష్టం ఘటవత్సర్వేషాం సమ్మతమితి దృఢయతి। ఏవం పూర్ణ
మాసీవాక్యేపి యోజ్యతామితి। తత్ర పౌర్ణమాస్యాంతత్వే శ్రుతేః కటా
క్షో భూయాన్। యో వై పూర్ణ ఆసించతీత్యాదినా యజ్ఞం ప్రత్యవరో
హంతీత్యంతేనార్థవాదప్రపంచోక్తదృష్టాంతేనాన్వయవ్యతిరేకయుక్తేన
ప్రపంచితత్వాత్। నను నోదాహృతం వాక్యం మాసాంతస్య నియామకం।
అతిప్రసంగాత్। తథా హి। తస్యైవానువాకస్యాదావపక్షాంతరముపన్య
స్తం। షడ్భిర్మాసాంత్సంపాద్యాహరుత్సృజంతి షడ్భిర్హి మాసాం
త్సంపశ్యంతీతి। తత్ర పూర్వన్యాయేన షష్ఠమహర్మాసాంత ఇతి ప్రసజ్యతే
అథ మన్యసే। షడ్భిరితి బహువచననిర్దేశాత్ పంచభిః షడ్భిరిత్యా
ఖ్యాయాం న కోఽపి విరోధ ఇతి। ఏవమన్యత్రాతిప్రసంగో దుర్వారః। తథా
చ వాక్యాంతరం శ్రూయతే। అర్ధమాసైర్మాసాంత్సంపాద్యాహరు
త్సృజంత్యర్ధమాసైర్హి మాసాంత్సంపశ్యంతీతి। తత్రైకార్ధమాస
స్వీకారే పక్షస్య మాసత్వప్రసంగః। బహ్వర్ధమాసస్వీకారే పక్షత్రయా
దేర్మాసత్వప్రసంగః। కించ పూర్వోక్తాతిప్రసంగో దుష్పరిహరః షడ్భి
రిత్యత్ర షడహపంచకే స్వీకారాసంభవాత్। ఏకైకస్య షడహస్య స్వీకర్త
వ్యత్వాత్। ఉత్తరానువాకే షడ్భిర్మాసాంత్సంపాద్య యత్సప్తమమహ
స్తస్మిన్నుత్సృజేయురితి సప్తమత్వవిశేషణాత్। తస్మాదతిప్రసంగద్వయ
గ్రస్తత్వాన్న పూర్వోక్తో మాసాంతః। అత్రోచ్యతే। శ్రుతిస్మృతిప్రసిద్ధే
భ్యో మాసశబ్దస్త్రింశద్దినసమూహరూఢః। ప్రతియస్సంవత్సరాయనర్తు
విషయాః। పూర్వముదాహృతాః। తత్ర సంవత్సరస్య ద్వాదశభాగో మా
సః। అయనస్య షష్ఠో భాగః। ఋత్వోర్ద్వయోరర్ధభాగయోరన్యతరః। స్మృ

తయస్తు। మానే మాసస్తు నాక్షత్రే సప్తవింశతిభిర్దినైః। పరిశేషేషు మా
నేషు మాసస్త్రింశద్దినైస్స్మృతః। చాంద్రశ్శుక్లాదిదర్శాంత ఇత్యాదయః।
లోకేప్యావిద్వదంగనాగోపాలం మాసస్య త్రింశద్దినాత్మకత్వం ప్రసిద్ధం।
ఏవం చ సతి। అర్ధమాసైర్మాసా ఇత్యత్ర మాసశబ్దో మాసైకదేశం లక్షయతి।
షడహైరిత్యత్ర షడహపంచకే వివక్షాయాం న కాచిదనుపపత్తిః। ఏకైకష
డహవివక్షాయాం పూర్వవదేకదేశలక్షణాతోఽతిప్రసంగాభావాత్। ఉ
క్తవాక్యాభ్యాం మాసస్యామావాస్యాంతత్వం పౌర్ణమాస్యంతత్వం చ
వికల్ప్యతే। అత్ర ప్రథమపక్షే చాంద్రశ్శుక్లాదిదర్శాంత ఇత్యాదిస్మృతయ
ఉదాహార్యాః। శిష్టాచారబాహుళ్యం చ తత్ర ప్రసిద్ధం। ద్వితీయపక్షస్యోపో
ద్బలకశ్రుతిలింగం స్మృతిలింగం చాథర్వణికాః సృష్టిప్రకరణే సంవత్సరో
త్తరాయణసృష్టిమామ్నాయ మాసపక్షసృష్టిమేవామనంతి॥
మాసో వై ప్రజాపతిః। తస్య కృష్ణపక్ష ఏవ శిరః శుక్లః ప్రా
ణ ఇత్యత్ర కృష్ణపక్షస్య ప్రాథమ్యేన పాఠో లింగం॥ స్మృతౌ చ మ
హాలయప్రకరణే పఠ్యతే। ఆశ్వయుక్కృష్ణపక్షే తు శ్రాద్ధం కార్యం దినే ది
న ఇతి। యది దర్శాంతో మాసో వివక్ష్యతే తదా భాద్రపదకృష్ణపక్ష ఇత్యు
చ్యేత। న త్వేవముక్తం। ఆశ్వయుజమాసాంతర్గతత్వమిహోచ్యతే। త
చ్చ కృష్ణప్రతిపదాదిపూర్ణిమాంతత్వే సంభవతి। తథా జయంతీప్రకర
ణే స్మర్యతే॥ మాసి భాద్రపదేష్టమ్యాం కృష్ణపక్షేర్ధరాత్రకే। భవేత్ప్రో
ష్ఠపదే మాసి జయంతీ నామ సా స్మృతేతి। అత్రాపి జయంత్యా భాద్రపదాం
తర్గతత్వం మాసస్య పూర్ణిమాంతతాం గమయతి। శిష్టాచారవిశేషా
దపి పూర్ణిమాంతత్వం ద్రష్టవ్యం॥ యతిధర్మప్రకరణే స్మర్యతే సంధి
షు వాపయేదితి। తత్ర యది దర్శాంతవివక్షా స్యాత్తదా దర్శస్యైవ సంధిత్వా
త్తత్రైవ వపనం కుర్యుః కుర్వంతి హి పూర్ణిమాయాం। తస్మాద్దర్శాం
తత్వపూర్ణిమాంతత్వయోస్సమో వికల్పః। అనుష్ఠానే తు తత్ర వచనవిశే
షాచ్ఛిష్టాచారాద్వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా। వచనవిశేషస్తు బ్రహ్మసిద్ధాంతే
ర్యతే। అమావాస్యాపరిచ్ఛిన్నో మాసస్స్యాద్బ్రాహ్మణస్య తు। సంక్రాం
తిపౌర్ణమాసీభ్యాం తథైవ నృపవైశ్యయోరితి॥

మాసానాం చైత్రాదిసంజ్ఞా.

దర్శాంతానాం పూర్ణిమాంతానాం వా మాసవిశేషాణాం చైత్రా

దిసంజ్ఞానక్షత్రప్రయుక్తాః । యస్మిన్మాసే పూర్ణిమా చిత్రానక్షత్రేణ యుజ్యతే స చైత్రః। ఏవం వైశాఖాదిషూన్నేయం। చిత్రావిశాఖాదియోగస్యోపలక్షణత్వాత్ । క్వచిచ్చిత్రాదిప్రత్యాసన్నస్వాత్యనూరాధయోగేఽపి చైత్రవైశాఖాదిసంజ్ఞా న విరుధ్యతే । చైత్రాదిశ్రావణాంతానాం మాసానాం చిత్రాదినక్షత్రద్వంద్వం ప్రయోజకం । భాద్రపదాశ్వయుజోస్తు శతభిషగ్రేవత్యాదిత్రికం । కార్తికాదీనాం మాఘాంతానాం కృత్తికాదిద్వంద్వం। ఫాల్గునస్య తు పూర్వాఫల్గున్యాదిత్రయమితి వివేకః। తథా చ సంకర్షణకాండే॥ ద్వే ద్వే చిత్రాదితారాణాం పరిపూర్ణేందుసంగమే । మాసాశ్చైత్రాదయో జ్ఞేయాః త్రిస్త్రిషష్ఠాంత్యసప్తమా ఇతి॥ అన్యత్రాపి । అంత్యోపాంత్యౌ త్రిభిర్జ్ఞేయౌ ఫాల్గునశ్చ త్రిభిర్మతః। శేషా మాసా ద్విభా జ్ఞేయాః కృత్తికాదివ్యవస్థయేతి॥

మాససామాన్యకర్తవ్యాని.

తత్ర మాససామాన్యకర్తవ్యాని తైత్తిరీయా ఆమనంతి । మాసి పితృభ్యః క్రియత ఇతి । మాసి మాసి పృష్ఠాన్యుపయంతి మాసి మాస్యతిగ్రాహ్యా గృహ్యంత ఇతి । పృష్ఠాని స్తోత్రవిశేషాః । అతిగ్రాహ్యాః గ్రహవిశేషాః। శాఖాంతరేఽపి కుండపాయినామయనే మాసమగ్నిహోత్రం చ హోతీతి మాసవిశేషముపజీవ్య కర్తవ్యవిశేషం కల్పసూత్రకారాః పఠంతి । అథ య్యాగ్ంహ వై చాతుర్మాస్యయాజినస్సుకృతం భవతి। ఫాల్గున్యాం పౌర్ణమాస్యాం చైత్ర్యాం వా వైశ్వదేవేన యజేతేతి। తతశ్చత్రిషు మాసేష్వాషాఢ్యాం శ్రావణ్యాం వాఽథ సాయం వరుణప్రఘాసైర్యజేత ఇత్యాది। స్మార్తాశ్చ పద్మపురాణోక్తగౌరీవ్రతాదయశ్చైత్రమాసాదిషు క్రమేణ కర్తవ్యాః। తే చ హేమాద్రౌ వ్రతకాండే ద్రష్టవ్యాః। తథా చ విష్ణుధర్మోత్తరే। తిలదానాదీని మాఘమాసాదిషు కర్తవ్యాని। తాని చ దానకాండే ద్రష్టవ్యాని। చాంద్రసౌరసావనానాం మధ్యే కస్యచిత్ప్రశస్తత్వం ద్రష్టవ్యం। తదుక్తం జ్యోతిర్గర్గేణ। సౌరో మాసో వివాహాదౌ యజ్ఞాదౌ సావనస్స్మృతః। ఆబ్దికే పితృకార్యే తు చాంద్రో మాసః ప్రకీర్తిత ఇతి॥

ఇతి కాలమాధవీయే మాసనిర్ణయః॥

అథ మలమాసనిర్ణయః.

తస్య స్వరూపం బ్రహ్మసిద్ధాంతేఽభిహితం । చాంద్రో మాసో హ్యసం

క్రాంతో మలమాసః ప్రకీర్తిత ఇతి । మలత్వంచ కాలాధిక్యాత్ । తథా
చ గృహ్యపరిశిష్టే। మలంవదంతి కాలస్య మాసం కాలవిదోఽధికమితి । కాలా
ధిక్యంచ పణ్ణుభిర్మాస్త్రైరభిహితం॥ సౌరేణాబ్దస్తుమానేన యథాభవతిభా
ర్గవ। సావనేతు తథామానే దినషట్కేన పూర్యతే।దినరాత్రైస్త్రిశ్చ
తైరామప్రోక్తాస్సంవత్సరేణషట్ । సౌరసంవత్సరస్యాంతే మానేన శశి
జేనతు। ఏకాదశాతిరిచ్యంతే దినాని భృగునందన। మాసద్వయే షట్కమా
నేన స్సాప్త సోఽతిరిచ్యతే ॥ సచాధిమాసకః ప్రోక్తః కామ్యకర్మసు గర్హి
త ఇతి।అయమర్థః। స్థూలదృశా సౌరసంవత్సరష్షడ్భిర్దినైస్సావనాదతిరి
చ్యతే। ఏకాదశదినైశ్చాంద్రాదతిరిచ్యతే । తథాసతి। చాంద్రసంవత్సర
ద్వయాత్సౌరసంవత్సరద్వయం ద్వావింశత్యా దినైరధికం భవతి । తతఊ
ర్ధ్వం సౌరమాసాష్టకం చాంద్రమాసాష్టకాత్సార్ధైస్సప్తభిర్దినైరతి
రిచ్యతే ॥ తథాచ మిళిత్వా దినార్ధన్యూనో మాసో భవతి। సోఽయమధికో
మాస ఇతి॥ అవశిష్టదినార్ధనిరూపణంచ యథోక్తకాలాదూర్ధ్వం షోడ
శదినైస్సంపద్యతే। అత ఏవ సిద్ధాంతేఽభిహితం। ద్వాత్రింశద్భిర్గతైర్మా
సైర్దినైష్షోడశభిస్తథా। ఘటికానాంచతుష్కేణ పతత్యేకోఽధిమాసక
ఇతి। నచ కాలాధిక్యమాత్రేణ మలత్వే తిథ్యాదివృద్ధావపి మలత్వం ప్రసజ్యే
తేతి శంకనీయం। కాలాధిక్యే సతి నపుంసకత్వే సమలత్వాంగీకారాత్ । నపుం
సకత్వం జ్యోతిశ్శాస్త్రేఽభిహితం। అసంక్రాంతో హి యో మాసః కదాచిత్తిథి
వృద్ధితః। కాలాంతరాత్స మాయాతి నపుంసక ఇతీర్యతే ఇతి। పురుషస్య సూర్య
స్యాత్రాభావాన్నపుంసకత్వం।తదపి తత్రైవోక్తం। అరుణస్సూర్యో భాను
స్తపనశ్చంద్రో రవిర్గభస్తిశ్చ। అర్యమహిరణ్యరేతో దివాకరా మిత్రవిష్ణుశ్చ
ఏతే ద్వాదశసూర్యా మాఘాద్యేషూదయంతి మాసేషు। నిస్సూర్యోఽధికమా
సో మలిమ్లుచాఖ్యస్తతః పాప ఇతి। మాసేషు ద్వాదశాదిత్యాస్తపంతే హి య
థాక్రమం। నపుంసకేఽధికే మాసే మండలం తప తేరపరితిచ। మలిమ్లుచత్వం చై
తస్య రాక్షసైస్తస్కరైరాక్రాంతత్వాత్। తదాహ శాతాతపః । పత
రాంతగతః పాపో యజ్ఞానాం ఫలనాశకృత్ । నైఋతే యాతుధా

నాథ్యైస్సమాక్రాంతో వినాశకైః। మలిమ్లుచైస్సమాక్రాంతం సూర్యసంక్రాంతివర్జితం। మలిమ్లుచం విజానీయాద్గర్హితం సర్వకర్మస్వితి॥

అధిమాసకాలేయత్తావిరోధ పరిహారః.

నను ద్వాత్రింశద్భిర్గతైర్మాసైరిత్యనేన వచనేనమేయం కాలేయత్తా దర్శితా సా వచనాంతరేణ విరుధ్యతే। తథాచ కాఠకగృహ్యం। యస్మిన్మాసే న సంక్రాంతిస్సంక్రాంతిద్వయమేవ వా। మలమాసస్స విజ్ఞేయో మాసే త్రింశత్తమే భవ ఇతి। నాయం దోషః। ద్వయోర్వచనయోర్భిన్నవిషయత్వాత్। జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధం మధ్యమానమాశ్రిత్య ద్వాత్రింశద్భిర్వచనం ప్రవృత్తం। యస్మిన్మాస ఇతి తత్ స్ఫుటమానమాశ్రిత్య ప్రవృత్తం। నను మధ్యమానప్రసిద్ధోవృత్తోధికో మాసో జ్యోతిశ్శాస్త్రే వ్యవహార ఏవోపయుజ్యతే। న తు శ్రౌతస్మార్తయోః। తస్య శుక్లప్రతిపదాదిదర్శాంతత్వనియమాసంభవాత్। షోడశభిర్దినైర్ఘటికాచతుష్టయేన చోపేతేషు ద్వాత్రింశన్మాసేషు గతేషు సోధికమాసోభిధీయతే। తత్ర యది దర్శాంతా మాసా వివక్షితాః। తదా కృష్ణద్వితీయాయాం ఘటికాచతుష్టయే గతే అధికమాసస్యోపక్రమః ప్రసజ్యతే। అథాసియతోపక్రమావసానా ద్వాత్రింశన్మాసా వివక్షేరన్ తదా శుక్లప్రతిపదాదిదర్శాంతోధికమాస ఇత్యేష నియమో న లభ్యతే। శ్రౌతస్మార్తవ్యవహారోపయోగి న్యధికమాసో నియతః। తథాచ లఘుహారీతః। ఇంద్రాగ్నీ యత్ర హూయేతే మాసాదిస్స ప్రకీర్తితః। అగ్నీషోమౌ స్థితౌ మధ్యే సమాప్తౌ పితృసోమకౌ। తమతిక్రమ్య తు యదా రవిర్గచ్ఛేత్కదాచన। ఆద్యో మలిమ్లుచో జ్ఞేయో ద్వితీయః ప్రాకృతః స్మృత ఇతి. అయమర్థః। దర్శపూర్ణమాసయాజినాం శుక్లప్రతిపది దర్శేష్టిదేవావింద్రాగ్నీ హూయేతే। కృష్ణప్రతిపది పూర్ణమాసేష్టిదేవావగ్నీషోమౌ। అమావాస్యాయాం పిండపితృయజ్ఞదేవౌ పితృసోమకౌ। తత్రైవం సతి శుక్లప్రతిపదాదిదర్శాంతో మాసస్సంక్రాంతిరహితోధిమాస ఇత్యర్థాల్లభ్యత ఇతి తస్మాన్మధ్యమానగణనా శ్రౌతస్మార్తయోర్నోపయుక్తా। బాఢం। తథాపి। కాలాధిక్యాన్మలమాస ఇత్యస్మిన్నంశే తదుదాహరణమిత్యదోషః। యత్తు మాసే త్రింశత్తమే భవేదిత్యుదాహృతం। తచ్ఛ్రౌతస్మార్తయోరిత్యుపయుజ్యతే। తత్ స్ఫుటమానసిద్ధత్వాత్తాదృశం చాపి మాసముదాహరామః

అస్మిన్కాలేఅష్టపంచాశదుత్తరశతద్వయాధికేవర్షాణాంసహస్రేగతే
సతిసమనంతరభావీయోయమీశ్వరసంవత్సరఃతస్మిన్ శ్రావణమాసోధికో
తఃపూర్వభావీయోభావసంవత్సరఃతస్మిన్ఫాల్గునమాసోధికః।తయోస్సం
వత్సరయోర్మధ్యవర్తినౌయువధాతృసంవత్సరౌతదీయాశ్చతుర్విం
శతిమాసాఈశ్వరసంవత్సరేచత్వారఃచైత్రాద్యాః। తథాసతియథోక్త
ఫాల్గునమారభ్యగణనాయాంయథోక్తశ్రావణమాసస్త్రింశత్తమోభవ
తి।అనేనన్యాయేనషష్టిమాసాత్మకేషుపంచసంవత్సరేషుద్వావధికమాసౌ
సంపద్యేతే। తదుక్తంమహాభారతే । పంచమేపంచమేవర్షేద్వౌమా
సావధిజాయతః। తేషాంకాలాతిరేకేణగ్రహాణామతిచారతఇతి । నన్వధి
మాసస్యక్వచిత్త్రింశత్తమత్వంవ్యభిచరతి । న్యూనాధికసంఖ్యాయా అపిద
ర్శనాత్। తథాహి । యథోక్తేశ్వరసంవత్సరోత్తరభావినిస్వభానుసం
వత్సరేవైశాఖమాసోధికః।తతఉత్తరభావినితారణసంవత్సరవ్యవహితే
పార్థివసంవత్సరేభాద్రపదమాసోధికః। తథాచతస్యఏకోనత్రింశత్త్వం
సంపద్యతే। తథాఖరసంవత్సరేవైశాఖమాసోధికః । నందనసంవత్సరే
వ్యవహితేవిజయసంవత్సరేభాద్రపదమాసోధికఃఇతితత్రాప్యేకోనత్రిం
శత్త్వం। తథాదుర్ముఖిసంవత్సరేశ్రావణమాసోధికః ।హేవిళంబివిళంబి
వత్సరద్వయవ్యవహితేవికారిసంవత్సరేజ్యేష్ఠమాసోధికః। తథాచతత్ర
పంచత్రింశత్త్వంసంపద్యతే। తస్మాన్మాసేత్రింశత్తమేభవేదిత్యేతదయుక్తం
నాయందోషః। త్రింశత్తమత్వస్యలక్షణత్వేనానంగీకారాత్ । ఉదా
హరణప్రదర్శనార్థమేతదుక్తమిత్యవిరోధః ॥

మలమాసస్యోత్తరశేషత్వం-

ఇదమత్రవిచార్యతే । కిమయంమలమాసస్స్వతంత్రఃఉతపూర్వస్యశు
ద్ధమాసస్యశేషః ఆహోస్విదుత్తరస్యశుద్ధమాసస్యశేషఇతి । నచకాక
దంతపరీక్షేయమనుష్ఠానానుపయోగాదితిశంకనీయం ప్రత్యాబ్దికాద్యను
ష్ఠానేతద్విచారస్యోపయుక్తత్వాత్ । తథాహి। శుద్ధాషాఢశుద్ధశ్రావణ
యోర్మధ్యేయదామలమాసఃతదాతస్యస్వతంత్రత్వేతస్మిన్ప్రత్యాబ్దిక
మేవనప్రాప్నోతి। పూర్వస్యోత్తరస్యవాశేషత్వేశేషిణిమాసేయత్ప్ర
త్యాబ్దికంతదితస్యమలమాసేప్యనుష్ఠానంప్రాప్నోతి। పితృకార్యాణిచాభి

యోగీతివచనాత్। తస్మాత్సార్థకో విచారః। తత్ర స్వాతంత్ర్యం తావదృ
తునిర్ణయే నిరస్తం। పారతంత్ర్యే తు పూర్వశేషత్వం యుక్తమితి కేచిదాహుః।
తత్రోపపత్తిం కేచిదిచ్ఛంతి చోపన్యస్యంతి చ। మేషాదిసంక్రాంతయశ్చై
త్రాదిసంజ్ఞానాం ప్రయోజకాః తథా చ జ్యోతిశ్శాస్త్రేఽభిహితం। మేషాదిస్థే
సవితరి యో యో మాసః ప్రపూర్యతే చాంద్రః। చైత్రాద్యస్స జ్ఞేయః పూర్తి
ద్విత్వేఽధిమాసోంత్య ఇతి। యదా సవితర్యేకరాశిస్థే సతి దర్శద్వయం పూ
ర్యతే తదానీమంత్య ఉత్తరదర్శావసానకో మాసః। న పూర్వదర్శావసా
న ఇత్యర్థః। యదా శుద్ధాషాఢస్య బహుళచతుర్దశ్యాం దర్శే వా కర్కటసంక్రా
ంతిర్భవతి। శుద్ధశ్రావణస్య శుక్లపక్షే ప్రతిపది ద్వితీయాయాం వా సింహసం
క్రాంతిః। తదా కర్కటసంక్రాంతియుక్తస్య శుద్ధమాసస్యాషాఢత్వం యు
క్తం। యది దర్శస్య కర్కటస్థరవావవసితత్వాత్। సింహసంక్రాంతియుక్త
స్యాపి శ్రావణత్వముచితం। తదీయదర్శస్య సింహస్థరవావవసితత్వాత్తైనైవ
న్యాయేనానయోర్మధ్యవర్తినస్సంక్రాంతిరహితస్య మాసస్య దర్శః కర్కట
స్థ ఏవ రవౌ పూర్యత ఇతి పూర్వస్యాషాఢవదేతస్యాప్యాషాఢత్వం యుక్తమితి।
అత్రోచ్యతే। మేషాదీనాం శుద్ధమాససంజ్ఞానాం ప్రత్యేకప్రయోజకత్వం
మలమాసస్యోత్తరమాసశేషత్వస్మరణాత్। తథా చ జ్యోతిఃపితామహః।
షష్ట్యా తు దివసైర్మాసః కథితో బాదరాయణైః। పూర్వార్ధం తు పరిత్యజ్య క
ర్తవ్యా ఉత్తరే క్రియా ఇతి। అన్యత్రాపి షష్టిదినాత్మకం మాసం ప్రకృత్యో
క్తం। ఆద్యో మలిమ్లుచో జ్ఞేయో ద్వితీయః ప్రాకృతః స్మృత ఇతి। ఏవం షష్టిది
నో మాసస్తదర్ధం తు మలిమ్లుచ ఇతి। జ్యోతిశ్శాస్త్రాంతరేఽపి। షష్ట్యా తు దివ
సైర్మాసః కథితో బాదరాయణైః। పూర్వార్ధం తు పరిత్యాజ్యముత్తరార్ధం
ప్రశస్యత ఇతి।

క్షయమాసవిచారః.

అస్త్వేవం సంక్రాంతిరహితస్య మలమాసస్యోత్తరశేషత్వం ద్విసంక్రాం
తియుక్తస్య తు కథమితి చేత్ ఉచ్యతే। తత్ర ప్రథమం తావత్స్వరూపం నిరూ
ప్యతే। తత్ర జ్యోతిశ్శాస్త్రేఽభిహితం। అసంక్రాంతిమాసోఽధిమాసః స్ఫుట
స్స్యాద్ద్విసంక్రాంతిమాసః క్షయాఖ్యః కదాచిత్। క్షయః కార్తికాదిత్ర
యే నాన్యదా స్యాత్తదా వర్షమధ్యేఽధిమాసద్వయం చేతి। అయమర్థః।

స్ఫుటమానేనయోయమసంక్రాంతశ్చస్ఫుటోధిమాసః । తేనైవమానేన
యోద్విసంక్రాంతియుక్తః సక్షయమాసః । సచకార్తికమార్గశీర్ష
పౌషమాసేష్వేవత్రిష్వన్యతమేభవతినాన్యేషుమాఘాదిషునవసు ।ఏవం
విధక్షయమాసయుక్తేవర్షేక్షయమాసాత్పూర్వంత్రిషుమాసేషుమధ్యే
కశ్చిదధికమాసోభవతి । క్షయమాసాదూర్ధ్వమపి మాసత్రయమధ్యేప
రోధిమాసఃతదేతదేవం విధమేకవర్షస్థంమలమాసద్వయం చిరేణకాలేన
యదాకదాచిజ్జాయతే।తత్కాలస్యతునియమోనభవతీత్యాదివాసిష్ఠోక్తేః।
నత్వేకాధిమాసవత్ పునఃపునస్సహసాసమాయాతి । తత్ప్రాప్తియోగమ
నకాలశ్చసిద్ధాంతశిరోమణౌ దర్శితః ॥ గతే బ్ధ్యద్రినందైర్మితే శా
కకాలేతిథీశైర్భవిష్యత్తథాంగాక్షసూర్యైః । గజాద్య్రగ్నిభూభిస్త
థాప్రాయశోయంకువేదేందువర్షైఃక్వచిద్గోకుభిశ్చ । అస్యాయమ
ర్థః । చతుస్సప్తత్యధికైర్నవశతసంఖ్యాకైర్వర్షైఃపరిమితే శకస్య
కాలేకశ్చిదుక్తమాసత్రయోపేతోవత్సరోగతః । యథోక్తసంఖ్యాబ్ధ్య
ద్రినందైరిత్యనేనపదేనవివక్షితా।అబ్ధయశ్చత్వారః।అద్రయస్సప్త।నందా
నవ । ఏతత్సంఖ్యాత్రయం అంక గణన ప్రసిద్ధ్యాప్రాతిలోమ్యేనలిఖి
తంచేత్ యథోక్తసంఖ్యాయాంపర్యవస్యతి । తిథీశైరిత్యత్రతిథయఃపం
చదశ।ఈశాఏకాదశ।తత్రగణకైరంకేషుప్రతిక్షిప్తేషుపంచదశాధికశతయు
క్తసహస్రసంఖ్యాసంపద్యతే । తావద్భిఃవర్షైర్మితేశకకాలేకశ్చి
దుక్తమాసత్రయోపేతస్సంవత్సరః।అంగాక్షసూర్యైరిత్యత్ర అంగానిష
ట్।అక్షాణీంద్రియాణిపంచ ।సూర్యాద్వాదశ।తచ్చాంకప్రక్షేపేసతిష
ట్పంచాశదధికశతద్వయోపేతసహస్రసంఖ్యాసంపద్యతే।తావద్భిస్సంవ
త్సరైర్మితేశకకాలేయథోక్తమాసత్రయోపేతః కశ్చిత్సంవత్సరః।అస్య
చోదాహరణంపూర్వమేవోదాహృతం। ఈశ్వరసంవత్సరాత్ప్రాచీనా
ద్భావసంవత్సరః।తత్రహి।భాద్రపదబహుళామాయాంకన్యాసంక్రాం
తిః।తత ఊర్ధ్వమసంక్రాంతమేకంమాసమతీత్యోత్తరయోర్మాసయోః
క్రమేణతులావృశ్చికసంక్రాంతీ । తత ఊర్ధ్వమేకస్మిన్మాసేశుక్లప్ర
తిపదిధనుస్సంక్రాంతిః । దర్శేమకరసంక్రాంతిః । తతఊర్ధ్వంకుంభ
సంక్రాంతిః। అనంతరేమాసేదర్శేతత ఊర్ధ్వమేకంమాసమతీత్యోత్త

రస్యాంశుక్ల ప్రతిపది మీనసంక్రాంతిః । ఏవంచసతి ఏకస్మిన్నేవవత్సరే ద్వావసం క్రాంతౌమాసౌ ఏకోద్విసంక్రాంతిమాస ఇతి । యథోక్తం మాసత్రితయంసంపద్యతే । గజాద్య గ్నిభూభిరిత్యత్రాపిగజా అష్టౌ-అ ద్రయస్సప్తఅగ్నయస్త్రయః భూమి రేకాతత్రాంకప్రవేశేపేసతిఅష్టసప్త త్యధిక శతత్రయోపేత సహస్రసంఖ్యాసంపద్యతే తావద్భిర్వత్సరైర్మితే శకకాలేకశ్చిదుక్తవిధస్సంవత్సరః । కువేదేందువర్షైరిత్యత్రకురేకా వే దాశ్చత్వారః ఇందురేకః తత్రాంకప్రవేశేపునరేకచత్వారింశదధికశతసం ఖ్యాభవతి। ఏతావద్భిర్వర్షైః క్వచిత్పూర్వోక్తక్షయమాసయోర్వ్యవ ధానంభవతి। గోకుభిశ్చేత్యత్రనపుంసకవర్జితేషుస్వరాత్ శేషుగణ్యమా నేష్వాకారో నవమస్సంపద్యతే।కురేకాతత్రాంకప్రవేశేపేసత్యేకోనవిం శతిర్భవతి । తావద్భిర్వత్సరైః క్వచిత్పూర్వోక్తయోః క్షయమాసయో ర్వ్యవధానమితి॥

క్షయమాసోపపత్తిః.

అత్రద్విసంక్రాంతియుక్తస్యక్షయసంజ్ఞాయాముపపత్తిరుచ్యతే।య దాధనుస్థేరవౌదర్శపూర్తిర్భవతి। తదాతస్యమేషాదివచనేనమార్గ శీర్షత్వంసంప్రాప్తం । తథాసతిపూర్వోర్ధదాహృతేద్విసంక్రాంతిమా సేధనుస్థేరవౌదర్శోనసమాప్తః మకరస్థేతురవౌదర్శస్సమాప్తః అతఃపౌ షమాసత్వంతస్యసంపన్నం॥తథాచమార్గశీర్షస్యతత్రలుప్తత్వాదస్య క్షయసంజ్ఞాయుక్తా । అతఏవైకమాసగ్రాసిత్వాదంహసఃపాపస్యపతిరితి వ్యుత్పత్త్యాసఏవాంహస్పతిసంజ్ఞయాపివ్యవహ్రియతే।సచవ్యవహారోబా ర్హస్పత్యజ్యోతిర్గ్రంథేదృశ్యతే॥ యస్మిన్మాసేనసంక్రాంతిస్సంక్రాంతి ద్వయమేవవా। సంసర్పాంహస్పతీమాసావధిమాసశ్చనిందితాఇతి॥తత్ర క్షయమాసాత్ప్రాచీనోయోసంక్రాంతః ససంసర్పః। అసంక్రాంతత్వేనే తరాధిమాసవత్కర్మార్హతాయాంప్రాప్తాయాంతదపవాదేనకర్మాన ర్హస్సన్సమ్యక్సర్పతీతిసంసర్పః । తస్యకర్మానర్హత్వప్రాప్తిరేవంస్మ ర్యతే। సినీవాలీమతిక్రమ్యయదాసంక్రమతేరవిః। రవిణాలంఘితోమాసో హ్యనర్హస్సర్వకర్మస్వితి॥ తదపవాదశ్చైవంస్మర్యతే ॥మాసద్వయేబ్ద

మధ్యేతుసంక్రాంతిర్నయదాభవేత్। ప్రాకృతస్తత్రపూర్వస్స్యాదధిమా
సస్తథోత్తరఇతి। సంక్రాంతిరహితయోర్ద్వయోర్మాసయోర్మధ్యమః
పూర్వోసంక్రాంతః సః ప్రాకృతః శుద్ధమాసః సర్వకర్మార్హ ఇత్యర్థః
అస్మిన్నేవార్థే జాబాలిః। ఏకస్మిన్నపివర్షే చ ద్వౌమాసావధిమాసకౌ।
ప్రాకృతస్తత్రపూర్వస్స్యాదధిమాసస్తథోత్తరఇతి। అతస్సంసర్పత్వంత
స్యోపపన్నం। అసంక్రాంతమాసద్వయేమధ్యవర్తినః క్షయమాసస్యాంహ
స్పతిత్వనిరుక్తిః పూర్వమేవదర్శితా। తదుత్తరస్యాపినోసంక్రాంతస్యకా
లాధిక్యాదధికమాసత్వం। తఏతేత్రయోపిజ్యోతిశ్శాస్త్రేప్రసిద్ధవివాహాది
షునిందితాః। యథోక్తప్రకరణాంహస్పతినామ్నః క్షయమాసస్యద్విసం
క్రాంతిప్రయుక్తనామసంభవేసతి శుద్ధమాసవత్స్వాతంత్ర్యాన్నపూర్వో
త్తరమాసశేషత్వశంకావకాశః। నన్వేకాధిమాసోపేతసంవత్సరస్యత్రి
యోదశమాసాత్మకత్వంయథాతథాధిమాసద్వయోపేతసంవత్సరస్యచ
తుర్దశమాసాత్మకత్వంప్రాప్తం। నచతద్యుక్తం। త్రయోదశంతుశ్రుతిరాహ
మాసశ్చతుర్దశః క్వాపిచనైవదృష్టఇతివచనాత్ నైషదోషః। అసంక్రాం
తత్వేనాధికత్వప్రసక్తిరయుక్తా। తయోర్ద్వయోర్మధ్యేపూర్వస్యాధిక
మాసత్వనిషేధాత్। ఉక్తంహిజ్యోతిస్సిద్ధాంతే। ఘటకన్యాగతేసూర్యే
వృశ్చికేవాథధన్విని। మకరేవాథకుంభేవానాధిమాసోవిధీయతఇతి॥ అయ
మర్థః। వృశ్చికాదిచతుర్షుమాసేషుఅధిమాసః ప్రాప్నోతి। తదాసూ
ర్యేతులాకన్యయోర్వర్తమానేసత్యసంక్రాంతోపినాధిమాసఇతి। ఘట
కన్యాగతఇత్యుపలక్షణం। పూర్వేష్వపిప్రసక్తః అసంక్రాంతోనాధి
మాసః। తదుక్తంబ్రహ్మసిద్ధాంతే॥ చైత్రాదర్వాఙ్నాధిమాసః పరత
స్త్వధికోభవేదితి। చైత్రాదారభ్యోపరితనేషు మాసేషు తదాయాకౌచి
ద్ద్వౌమాసావసంక్రాంతౌతదాతయోరర్వాచీనః పూర్వోనాధిమాసః।
ఉత్తరస్తుభవత్యధిమాసః॥

మాససంఖ్యానిర్ణయః.

ననుమాభూచ్చతుర్దశమాసత్వప్రాప్తిః తథాప్యేకాదశమాసత్వం
ప్రజ్యేతేత్యస్త్యేవదోషః। తథాహి। ద్వాదశమాసాస్సంవత్సరఇత్యేషాని
త్యాప్రశ్రుతిః। సాసంక్రాంతాన్మాసానుద్దిశ్యప్రవర్తతే। అస్తిత్రయోద

శోమాసఇత్యాపాదిత్యసంక్రాంతస్యకాదాచిత్కస్యపృథక్ప్రమాణాత్। తథాచసతిప్రకృతేక్షయమాసోపి త్రయోదశమాసాత్మకేసంవత్సరేద్వయోరసంక్రాంతయోఃపరిత్యాగేసత్యవశిష్టాస్వసంక్రాంతా ఏకాదశైవ తతోనిత్యవచ్ఛ్రుతివిరోధాత్। నాయందోషః। ద్విసంక్రాంతియుక్తస్యక్షయస్యమాసద్వయత్వేనపరిగణనాత్। తథాచస్మర్యతే। తిథ్యర్ధేప్రథమే పూర్వేద్వితీయేర్ధేతదుత్తరః। మాసావితిబుధైశ్చింత్యౌక్షయమాసస్య మధ్యగావితి।జ్యోతిశ్శాస్త్రేద్విసంక్రాంతియుక్తాత్ క్షయమాసాదాద్యసంక్రాంతేఃక్వచిత్పూర్వత్రచాలనసంస్కారోప్యస్తీత్యుక్తం।తథాచ॥ యదాచాలనమస్తితదాపూర్వస్యాసంక్రాంతస్యసంక్రాంతత్వసంపాదనాదయంక్షయమాసఏకత్వేనైవపరిగణనీయః। యదాతుచాలనంనాస్తితదా యథోక్తప్రకారేణమాసద్వయాత్మకత్వంద్రష్టవ్యం। తదుక్తం। వాసిష్ఠసిద్ధాంతే।యదినచలతివైతన్మాసయుగ్మంవిచింత్యమితి॥ ఇత్థంమలమాసస్వరూపం నిరూపితం॥

అధిమాసాదౌకర్తవ్యాకర్తవ్యవిచారః,

అథతత్రవర్జ్యావర్జ్యవివేకఃక్రియతే॥ తత్రహారీతః॥ శ్రౌతస్మార్తక్రియాస్సర్వాద్వాదశేమాసికీర్తితాః। త్రయోదశేతుసర్వాస్తాః నిష్ఫలాఇతికీర్తితాః। తస్మాత్త్రయోదశేమాసికుర్యాత్తానకథంచన। కుర్వన్ననర్థమేవాశుకుర్యాదాత్మవినాశనమితి। తత్రనిష్ఫలాఇత్యభిధానాత్ఫలకామనయాప్రవృత్తంకర్మనిషిధ్యతఇతిగమ్యతే। తథాచస్మృత్యంతరం। ఇష్ట్యాదిసర్వకామ్యంతుమలమాసేవివర్జయేదితి। నచసర్వాస్తాఇత్యభిధానాన్నిత్యనైమిత్తికయోరపినిషేధశ్శంకనీయః। నిత్యనైమిత్తికేకుర్యాత్ప్రయతస్సన్మలిమ్లుచఇతిబృహస్పతివచనాత్।జాబాలినాపితథైవోక్తం।నిత్యంనైమిత్తికంచైవశ్రాద్ధంకుర్యాన్మలిమ్లుచే। తిథినక్షత్రవారోక్తంకామ్యంనైవకదాచనేతి। యోయంమలమాసేకామ్యనిషేధః అసావారంభసమాప్తివిషయః। అసూర్యానామయేమాసానతేషుమమసన్మతాః। వ్రతానాంచైవయజ్ఞానాంఆరంభాశ్చసమాప్తయఇత్యారంభసమాప్త్యోరేవఅధిమాసప్రతిషేధాదారంభసమాప్త్యోర్మధ్యపాతిన్యధిమాసేపితదారబ్ధంకామ్యమనుష్ఠేయం।అధిమాసేనిపతితేప్యేషఏవవిధిక్రమఇతిస్మరణాత్।యత్తు।

కారకగృహ్యాసమాప్తిప్రతిషేధప్రతిప్రసవవచనం। ప్రవృత్తం మలమాసాత్ప్రాక్ప్రారభ్యకర్మ సమాపితం। ఆగతే మలమాసేపి తత్సమాప్యం న సంశయ ఇతి। తత్రాపి మలమాసప్రవృత్తకృచ్ఛ్రచాంద్రాయణహీనసత్రాదివిషయం। తత్రావశ్యకం తు యత్కామ్యం కర్మ తన్మలమాసేప్యనుష్ఠేయం। తద్యథా। ప్రక్రాంతే మలమాసే ద్విత్రిషు దినేషు యది కశ్చిద్బాలగ్రహబ్రహ్మరాక్షసాదినా గృహ్యతే తదా రక్షోఘ్నీష్టిస్సద్య ఏవ కర్తవ్యా మలమాససమాప్తిప్రతీక్షాయాం బాలాదిమరణప్రసంగాత్। సా చేష్టిః కామ్యకాండే శ్రూయతే। అగ్నయే రక్షోఘ్నే పురోడాశమష్టాకపాలం నిర్వపేద్యగ్ం రక్షాగ్ంసి సచేరన్నగ్నిమేవ రక్షోహణగ్గ్ స్వేన భాగధేయేనోపధావతి స ఏవాస్మాద్రక్షాగ్ స్యపహంతీతి। సచేరన్ సమవేయుః గృహ్ణీయురితి యావత్। ఉపధావతి। తద్దేవతాప్రీతయే హవిర్భాగేన తోషయతి। తస్మాద్రక్షోగృహీతాద్దీక్షితకర్తా రక్షాగ్ స్యపనయతి। తథైవాభిచరతః ప్రతిచరతశ్చ కాచిదిష్టిః శ్రూయతే। ఆగ్నావైష్ణవమేకాదశకపాలం నిర్వపేదభిచరన్నితి। ప్రతి వై పరస్తాదభిచరంతమభిచరంతి। ద్వే ద్వే పురోనువాక్యే కుర్యాదితి చ। తత్ర ద్వయోరప్యేకైవేష్టిః। అభిచరత ఏకైకా పురోనువాక్యా ప్రతిచరతస్తు ద్వే ద్వే ఇతి విశేషః। కాలవిలంబప్రతీక్షాత్రాపి న సంభవతి। బాధకే శత్రౌ ప్రత్యాసన్నే సతి తథైవాభిచారస్య కర్తవ్యత్వాత్। ప్రతిచారస్యాపి స ఏవ కాలః। ఏతయైవ యజేతాభిచర్యమాణ ఇతి వర్తమానవాచినా శానచ్ప్రత్యయేన తేన శబ్దేన ప్రతిచారకర్తురభిచారసమకాలత్వవిశేషస్మరణాత్। ఏవం ప్రబలజ్వరరాజద్రోహాదినా యదాపమృత్యురనుభావ్యః ప్రసక్తః। తదాపి సద్య ఏవేష్టిః కర్తవ్యా। ఇష్టిస్తు శ్రూయతే॥ యో మృత్యోర్బిభీయాత్తస్మా ఏతాం ప్రాజాపత్యాగ్ం శతకృష్ణలాం నిర్వపేత్ప్రజాపతిమేవ స్వేన భాగధేయేనోపధావతి స ఏవాస్మిన్నాయుర్దధాతి సర్వమాయురేతీతి। కృష్ణలాని స్వర్ణశకలాని యత్ర పరిమితాని శతసంఖ్యాని యస్యాం నిర్వాపణీయాని సేష్టిశ్శతకృష్ణలా। యదా వృష్ట్యభావాత్సస్యాని శుష్యంతి మలమాసస్తు ప్రాగతస్తదా కారీర్యా వృష్టికామో యజేతేతి విహితేష్టిర్న కాలవిలంబం సహతే। ఏవం స్మార్తాన్యప్యావశ్యకాని ఉదాహరణీయాని॥

అనన్యగతికం మలమాసేపి కర్తవ్యం.

నిత్యనైమిత్తికయోరపి యదనన్యగతికం తదేవ మలమాసే కార్యం। అనన్యగతియన్నిత్యం కుర్యాన్నైమిత్తికం తథాస్మరణాత్। కాఠకగృహ్యేపి॥ మలేనన్యగతిం నిత్యాం కుర్యాన్నైమిత్తికక్రియామితి। అనన్యగతికాని చ నిత్యాని గృహ్యపరిశిష్టే ఉదాహృతాని। అవషట్కారహోమాశ్చ పర్వ చాగ్రయణం తథా। మలమాసేపి కర్తవ్యం కామ్యా ఇష్టీస్తు వర్జయేదితి। అవషట్కారహోమాః అగ్నిహోత్రౌపాసనవైశ్వదేవాదయః పర్వ దర్శపూర్ణమాసౌ పార్వణస్థాలీపాకశ్చ। దశాదీనాం నిత్యత్వమకరణే ప్రత్యవాయశ్రవణాదవగంతవ్యం। తథా చాథర్వణికా ఆమనంతి। యస్యాగ్నిహోత్రమదర్శమపౌర్ణమాసమచాతుర్మాస్యమనాగ్రయణమతిథివర్జితం చ అహుతమవైశ్వదేవమవిధినా హుతమాసప్తమాంస్తస్య లోకాన్హినస్తీతి। గత్యంతరయుక్తాని తు నిత్యాని తత్ర వర్జ్యాని। తదుక్తం కాఠకగృహ్య పరిశిష్టే సోమయాగాదికర్మాణి నిత్యాన్యపి మలిమ్లుచే। వర్షేష్ట్యాగ్రయణాధానే చాతుర్మాస్యాదికాన్యపి। మహాలయాష్టకశ్రాద్ధోపాకర్మాణ్యపి కర్మయత్। స్పష్టం మాసవిశేషాఖ్యం విహితం వర్జయేన్మలే ఇతి। సోమయాగో వసంతే విహితః । తస్య మలమాసే వర్జనేపి శుద్ధమాసేనుష్ఠానసంభవాత్ సగతికత్వం। వర్షేష్టిః కాఠకశాఖాదౌ ప్రసిద్ధా। న చాగ్రయణస్య సగతికాగతికయోరుదాహరణం విరుద్ధమితి శంకనీయం। తస్య మలమాసే వికల్పితత్వాత్। తదాహ పైఠీనసిః। సంక్రాంతిరహితే మాసి కుర్యాదాగ్రయణం న వేతి। అనన్యగతికాని నైమిత్తికాని గ్రహణస్నానాదీని। తేషాం మలమాసేపి కర్తవ్యతామాహ యమః। చంద్రసూర్యగ్రహే స్నానం శ్రాద్ధదానజపాదికం। కార్యాణి మలమాసేపి నిత్యం నైమిత్తికం తథేతి। సగతికాని తు నైమిత్తికాని జాతేష్ట్యాదీని॥ వైశ్వానరం ద్వాదశకపాలం నిర్వపేత్పుత్రే జాత ఇతి విహితాయా ఇష్టేరాశౌచే వసితే యథానుష్ఠానం తద్వన్మలమాసేప్యవసితేనుష్ఠాతుం శక్యత్వాత్సగతికత్వం యథోక్తం నిత్యకామ్యకమావశ్యకం। అనన్యగతికే నిత్యనైమిత్తికే అపి మలమాసే కార్యే। నేతరాణీతి సామాన్యతో వర్జ్యావర్జ్యవివేకస్సంపన్నః॥

అధికమాసకర్మనిర్ణయః.

మలమాసేవర్జ్యావర్జ్యకార్యసంగ్రహః.

తానిచకార్యాణికాలాదర్శకారస్సంగృహ్యోత్థముదాజహార। ద్వాదశాహేసపిండాంతంకర్మగ్రహణజన్మనోః।సీమంతేపుంసవేశ్రాద్ధంద్వావెత్తౌజాతకర్మచ।రోగశాంతిరలాభేచగయాశ్రాద్ధంవ్రతానిచ । ప్రాయశ్చిత్తనిమిత్తస్యవశాత్పూర్వపరత్రవా। అబ్దోదకుంభమన్వాదిమహాలయయుగాదిషు।శ్రాద్ధందర్శస్యహరహశ్శ్రాద్ధమాదిమమాసికం।మలిమ్లుచాన్యమాసేషుమృతానాంశ్రాద్ధమాబ్దికం। శ్రాద్ధంతుపూర్వదృష్టేషుతీర్థేషుచయుగాదిషు। మన్వాదిషుచయద్దానందానంద్రైనందినంచయత్। తిలగోభూహిరణ్యానాంసంధ్యోపాసనయోఃక్రియా। పర్వస్వామశ్చాగ్రయణంసాగ్నిరిష్టిశ్చపర్వణోః।నిత్యాగ్నిహోత్రహోమశ్చదేవతాతిథిపూజనం।స్నానంచస్నానవిధినాచాభక్ష్యాపేయవర్జనం।తర్పణంచనిమిత్తేస్యనిత్యత్వాదుభయుతత్రిచ ॥ ॥ అనిత్యం నిమిత్తంచదానంచచమసాదికం అగ్న్యాధానాధ్వరౌత్పూర్వంతీర్థయాత్రామరేతుణం।దేవారామతటకాదిప్రతిష్ఠామౌంజిబంధనం।ఆశ్రమస్స్వీకృతిఃకామ్యవృషోత్సర్గశ్చనిష్కమః।లాజాభిషేకఃప్రథమశ్చూడాకర్మవ్రతానిచఅన్నప్రాశనమారంభోగృహాణాంచ ప్రవేశనం । స్నానంవివాహోనామాతిపన్నందేవమహోత్సవం।వ్రతారంభసమాప్తీచకార్యంకామ్యంచపాప్మనః।ప్రాయశ్చిత్తంచసర్వస్యమలమాసేవివర్జయేత్॥ ॥ఉపాకర్మోత్సర్జనంచపవిత్రదమనార్పణే।అవరోహశ్చహైమంతస్సర్పాణాంబలిరష్టకాః।ఈశానస్యబలిర్విష్ణోశ్శయనంపరివర్తనం।దుర్గేంద్రస్థాపనోత్థానేధ్వజోత్థానంచవజ్రిణః।పూర్వత్రిప్రతిషిద్ధానిపరత్రాన్యచ్చవైదికమితి॥అత్రద్వాదశాహేత్యారభ్యనిత్యత్వాదుభయత్రిచేత్యంతేనగ్రంథేనకర్తవ్యసంగ్రహః॥అనిత్యంచనిమిత్తంచేత్యారభ్యవర్జయేదిత్యంతేనవర్జ్యసంగ్రహః॥ ఉపాకర్మేత్యారభ్యపర త్రాన్యచ్చవైదికమిత్యంతేనమలమాసేవర్జితానాంశుద్ధమాసేఅవశ్యంకర్తవ్యత్వేనసంగ్రహః॥

మలమాసకర్మవిధినిషేధవచనాని-

అత్రసర్వత్రసాక్షివచనాన్యాహారామః॥ యమః । గర్భేవార్ధుషికేభృత్యేశ్రాద్ధకర్మణిమాసికే। సపిండీకరణేనిత్యేనాధిమాసంవివర్జయేత్

తీర్థస్నానం జపో హోమో యవవ్రీహితిలాదిభిః । జాతకర్మాంత్యక
ర్మాణి నవశ్రాద్ధం తథైవచ । అమాత్రయోదశీశ్రాద్ధం శ్రాద్ధాన్యపిచ షోడశ ।
చంద్రసూర్యగ్రహే స్నానం శ్రాద్ధదానజపాదికం । కార్యాణి మలమాసే
పి నిత్యం నైమిత్తికం తథా । మాసికశ్రాద్ధకర్మాణి అమావాస్యాశ్రాద్ధకర్మా
ణిస్యుర్థః । నిత్యేసిత్యాదానే । హోమోత్రౌపాసనహోమః । అంత్యక
ర్మాణి దహనోదకదానపిండదానాస్థిసంచయనాదీని । స్మృత్యంతరే ।
శ్రాద్ధం జాతకనామాదిమేచసంస్కారసంవృతాః । మలిమ్లుచేపికర్త
వ్యాఇష్టిః కామ్యాశ్చవర్జయేదితి । సంస్కారా అన్నప్రాశననిష్క్రము
ణాదయః । వ్రతాశ్చాతుర్మాస్యవ్రతాదయః । గభస్తిః । ఏకోద్దిష్టంతు
యచ్ఛ్రాద్ధం తన్నైమిత్తికముచ్యతే । తత్కార్యం పూర్వమాసేచ కాలా
ధిక్యేనధర్మత ఇతి ॥ గౌతమః । జాతకర్మణియచ్ఛ్రాద్ధం నవశ్రాద్ధం త
థైవచ । గ్రహణే పుంసవాదౌచ తత్పూర్వత్రపత్రచిత్ ॥ నిమిత్తవశాది
తి వాక్యవిశేషః ॥ స్మృతిసంగ్రహే ॥ జాతకర్మచ పుంసూతిసీమంతోన్న
యనవ్రతం । మలిమ్లుచేపికుర్వీత నిమిత్తం యదిజాయత ఇతి ॥ మరీచిః
రోగేచాలభ్యయోగేచ సీమంతే పుంసవేపిచ । యద్దదాతి సముద్దిష్టం పూ
ర్వత్రాపి నదూష్యత ఇతి । నిమిత్తవశాత్ప్రాయశ్చిత్తాన్యచ్ఛిద్రకాం
డే బహూని శ్రూయంతే । ఆహితాగ్నిర్యథాగ్నీనన్వాధాయేష్టిముత్కృ
త్యాగ్రామాంతరే ప్రయాణం కుర్యాత్ । తదా తుభ్యంతా ఇత్యాదిమం
త్రేణ జుహుయాత్ । తథాచశ్రుతిః ॥ సర్వాన్వా ఏషోగ్నీకామాన్ప్రవె
శయతి । యోగ్నీనన్వాధాయవ్రతముపైతి । సయదనిష్ట్వా ప్రయాయా
త్ । అకామప్రీతా ఏనం కామానాను ప్రయాయుః । అతేజా అవీర్యస్స్యా
త్ । సజుహుయాత్ । తుభ్యంతా అంగిరస్తమ విశ్వాస్సుక్షితయః పృథ
క్ । అగ్నే కామాయ యేమిర ఇతి । కామానేవాస్మిన్దధాతి । కామ
ప్రీతా ఏవం కామా అనుప్రయాంతి । తేజస్వీవీర్యావాన్భవతీతి । యస్యో
భయగ్ంహవిరార్తిమార్ఛేతి । ఐంద్రం పంచశరావమోదనం నిర్వపే
దితి । గౌతమః ॥ ఆబ్దమంబుఘటం దద్యాదన్నం చాపిసుసంచితం । సంవత్సరేవి
వృద్ధేపిప్రతిమాసంచ మాసికమితి ॥ మరీచిః ॥ ప్రతిమాసం మృతాహేతుయ
చ్ఛ్రాద్ధం ప్రతివత్సరం । మన్వాదౌ చ యుగాదౌచ మాసయోరుభయత్ర

తిచే ॥ మత్స్యపురాణే॥ వర్షేచాహరహశ్శ్రాద్ధందానంచప్రతివత్స
రం । గోభూతిలహిరణ్యానాంమాసేపిస్యాన్మలిమ్లుచఇతి ॥ ఏవమభ
క్ష్యాపేయవర్జన సంధ్యావందనాదిష్వపివిశేషతస్సాక్షివచనాన్యుదాహ
రణీయాని । సామాన్యతస్తు । నిత్యనైమిత్తికేకుర్యాత్ప్రయతస్సమ
లిమ్లుచఇతి బృహస్పతివచనం పూర్వమేవోదాహృతం॥

మలమాసే మహాలయాదివిచారః.

ననూదాహృతేషు సంగ్రహవచనేషు భాద్రపదాపరపక్షశ్రాద్ధస్యా
ప్యుభయత్ర కర్తవ్యతాప్రతీయతే। మహాలయయుగాదిష్వితి తత్రప
ఠితత్వాచ్చోభయత్రకర్తవ్యతా స్మృతివిరోధాత్ । మహాలయాష్ట
కశ్రాద్ధేతి కాఠకగృహ్యేవర్జ్యేష్వస్మరణం పూర్వముదాహృతం॥ భృగుః॥
వృద్ధిశ్రాద్ధంతథాసోమమగ్న్యాధేయం మహాలయం । రాజాభిషేకం
కామ్యంచ నకుర్యాద్భానులంఘితఇతి। నాగరఖండేపి । నభోవాథనభ
స్యోవా మలమాసోయదాభవేత్ । సప్తమఃపితృపక్షస్యాదన్యత్రైవ
తుపంచమఇతి । తత్రాషాఢీమవధింకృత్వా సప్తమపంచమౌద్రష్టవ్యౌ।
ఆషాఢ్యాఃపంచమేపక్షే ఇతివచనాత్ । ఆషాఢమాసస్యాంత్యభాగే క
ర్కటకసంక్రాంతౌ నభసోధిమాసత్వం శ్రావణమాసస్యాంత్యభాగే సిం
హసంక్రాంతౌనభస్యస్యాధిమాసత్వంతయో రుభయోరపిపక్షయోః
కన్యాయాంవర్తమానే సవితరియః కృష్ణపక్షస్సప్తమోభవతి అసతిద్వి
విధేధిమాసేపంచమః । తథాసతిసప్తమవిహితస్యాపరపక్షేశ్రాద్ధస్య
మలినేనభస్యకృష్ణపక్షేనుష్ఠానమయుక్తం। నాయందోషః। సంగ్రహ
వాక్యగతమహాలయశబ్దేన తీర్థవిశేషస్య వామాఘత్రయోదశ్యావా వివ
క్షణీయత్వాత్ । ననుమలిమ్లుచాన్యమాసేతుమృతానాం శ్రాద్ధమాబ్దిక
మితి । ప్రతివత్సరం ప్రాప్యమాణస్యమృతాహ శ్రాద్ధస్యమాసద్వయ
కర్తవ్యతా సంగ్రహేదర్శితా। సానయుక్తామలమాసేతన్నిషేధాత్।
తథాచసత్యవ్రతః। వర్షేవర్షేతుయచ్ఛ్రాద్ధం మాతాపిత్రోర్మృత
తేహని। మలమాసేనకర్తవ్యంవ్యాఘ్రస్యవచనంయథేతి । సత్యతపాః।
వర్షేవర్షేతుయచ్ఛ్రాద్ధం మృతాహేతన్మలిమ్లుచే। కుర్యాత్తత్రప్ర
మీతానాం అన్యేషాముత్తరత్రత్వితి.

మలమాసే ప్రథమాబ్దికవిచారః.

పైఠీనసిః। మలమాసమృతానాంతుశ్రాద్ధంయత్ప్రతివత్సరం। మలమాసేతుకర్తవ్యం నాన్యేషాంతుకదాచనేతి । అతశ్శుద్ధమాసమృతానాం మలమాసమృతానాంశ్రాద్ధకర్తవ్యతాభిధానమయుక్తం। నైషదోషః। తస్యాభిధానస్య ప్రథమాబ్దికవిషయత్వాత్। అబ్దికంప్రథమంయత్స్యాత్తత్కుర్వీతమలిమ్లుచ ఇతిస్మరణాత్ । తథాహారీతోపి। అసంక్రాంతేపి కర్తవ్యమాబ్దికం ప్రథమంద్విజైరితి ॥ లఘుహారీతోపి। ప్రత్యబ్దంద్వాదశేమాసికార్యాపిండక్రియాసుతైః । క్వచిత్త్రయోదశేపిస్యా దాద్యంముక్త్వాతువత్సరమితి । తత్రద్వాదశేమాసి పూర్ణే సత్యనంతరదినే శ్రాద్ధ్యేతివ్యాఖ్యేయం । మాసపక్షతిథిస్పృష్టేయో యస్మిన్మ్రియతేదినే। ప్రత్యబ్దంచతథాభూతే క్షయాహంతస్యతద్విదురితి । వ్యాసేనాబ్దికదినస్యవిశేషితత్వాత్ । కేచిత్త్వాద్యంముక్త్వాతువత్సరమిత్యే తదంతరాధికమాసేపియోజయిత్వా కార్తికేప్రాప్తం ప్రథమాబ్దిక మాశ్వయుజే కుర్వంతి। తదయుక్తం। మాసపక్షేతి వచనవిరోధాత్। అధిమాసవిషయేతు యథోక్తరీత్యోపపద్యతే। తస్మాచ్ఛుద్ధమాసప్రమీతానాం ప్రథమాబ్దికంమలమాసేకర్తవ్యం। ద్వితీయాబ్దికంశుద్ధమాసఇత్యనయా వివక్షయోభయత్రకర్తవ్యతోక్తా। మలమాసమృతానాంతు యదికదాచిత్స ఏవ మలమాసంగతశ్చేత్తదాతత్రైవప్రత్యాబ్దికంకర్తవ్యం। నచోపరితనేశుద్ధమాసే। తథాచభృగుః। మలమాసమృతానాంతుయచ్ఛ్రాద్ధం ప్రతివత్సరం। మలమాసేతుతత్కార్యం నాన్యేషాంతుకథంచనేతి। అతో మలమాసమృతానాం కదాచిత్ప్రత్యాబ్దికం మలమాసేకార్యం। శుద్ధమాసమృతానాంచ ప్రథమాబ్దికంతత్రకార్యం। ద్వితీయాబ్దికంతు శుద్ధమాస ఇత్యేతన్నిర్ణయమభిప్రేత్యపితృకార్యాణి చోభయోరిత్యాదీని వచనానిప్రవృత్తాని.

అధిమాసే ఉపాకర్మాదివిచారః.

అనిత్యమనిమిత్తంచేత్యాదికానియాని వర్జ్యానిసంగృహీతాని తేషు స్మృతయ ఉదాహ్రియంతే । తత్రవృద్ధమనుః । అగ్న్యాధేయం ప్రతిష్ఠాంచయజ్ఞదానవ్రతానిచ । వేదవ్రతవృషోత్సర్గచూడాకరణమేఖలాః।

మాంగల్యమభిషేకంచ మలమాసేవివర్జయేత్ । బాలేవాయదివావృద్ధె
శుక్రేచాస్తముపాగతే । మలమాసఇవైతాని వర్జయేద్దేవదర్శనమితి ।
పైఠీనసిజ్యోతిఃపరాశరయోరప్యయమేవపాఠః । కౌండిన్యః । అధిమా
సేనకర్తవ్యేశ్రాద్ధేసంవత్సరాబ్దికే । వర్షవృద్ధ్యభిషేకాదికర్తవ్యము
ధికేనతు । అధిమాసేనకర్తవ్యం శ్రాద్ధమాభ్యుదయంతథా । తథైవ
కామ్యంయత్కర్మ వత్సరాత్ప్రథమాదృతే । సపిండీకరణాదూర్ధ్వం
యత్కించిచ్ఛ్రాద్ధకంభవేత్ । ఇష్టంవాప్యథవాపూర్తం తన్నకుర్యా
న్మలిమ్లుచఇతి।అసంక్రాంతంప్రకృత్యజ్యోతిశ్శాస్త్రే । తత్రదత్తమదత్తం
వా హుతంనహుతమేవవా । సుజప్తమప్యజప్తంస్యాన్నోపవాసఃకృతోభ
వేత్ । నయాత్రాంనవివాహంచనచవాస్తునివేశనం। నప్రతిష్ఠాంచదేవా
నాం ప్రాసాదగ్రామభూరుహాం। నహిరణ్యంనవాసాంసి కారయేదితిని
శ్చయఇతి । స్మృత్యంతరే। వాపీకూపతటాకాది ప్రతిష్ఠాయజ్ఞకర్మచ।
నకుర్యాన్మలమాసేతు మహాదానవ్రతానిచేతి । మహాదానానితులాపు
రుషాదీని షోడశమత్స్యపురాణోక్తాని । కనకాదీని కూర్మపురాణోక్తాని।
ఏవమన్యాన్యపి నిషేధవచనాన్యుదాహరణీయాని ॥ ఉపాకర్మోత్సర్జ
నాదీని శుద్ధమాసఏవ కర్తవ్యానిసంగ్రహీతాని। తత్రజ్యోతిఃపరాశరః।
రవిణాలంఘితోమాసశ్చాంద్రఃఖ్యాతోమలిమ్లుచః । తత్రయద్విహితం
కర్మతూత్తరేమాసికారయేదితి । ప్రజాపతిః । ఉపాకర్మచహవ్యంచ
కవ్యంపర్వోత్సవంతథా । ఉత్తరేనియతంకుర్యాత్పూర్వంతన్నిష్ఫలంభ
వేత్ । హారీతోపి । ఉపాకర్మతథోత్సర్గం కామ్యముత్సవమష్టకాః ।
మాసవృద్ధౌపరాఃకార్యాః వర్జయిత్వాతుపైతృకమితి.

మలంత్యక్త్వా శుద్ధేకార్యం.

జ్యోతిఃపితామహోపి । మాసఃకన్యాగతేభానావసంక్రాంతోభవే
ద్యది । దైవంపిత్ర్యంతథాకర్మ తులాస్థేకర్తురక్షయమితి । అత్రక
న్యాగతేసవితరియోసంక్రాంతోసౌ మలినఆశ్వయుజః । భాద్రపదాంతే
కన్యాప్రవేశాత్ । ఏవంచసతి కన్యాముపజీవ్యవిహితం యద్దైవంపిత్ర్యం
చతన్మలినే ఆశ్వయుజేనకర్తవ్యం । కింతర్హి । తులాసంక్రాంత్యుపేతే
శుద్ధాశ్వయుజే । నన్వేవంసతిమహాలయాఖ్యాపరపక్షశ్రాద్ధస్యాపి తులా

మాసకర్తవ్యతా ప్రసజ్యేతేతస్యాపి కన్యాముపజీవ్య విహితత్వాత్ । తథాచపురాణం। కన్యాగతేసవితరియాన్యహానితుషోడశ। క్రతుభిస్తాని తుల్యానిపితౄణాందత్తమక్షయమితి । మైవం । భాద్రపదకృష్ణపక్షస్య కన్యాసంక్రాంతిస్పర్శిత్వేన కన్యోపజీవినోపి అపరపక్షస్య తత్రానుష్ఠాతుంశక్యత్వాత్ । తథాచకార్ష్ణాజినిః । అంతేవాయదివామధ్యే యత్రకన్యాంరవిర్వ్రజేత్ । సపక్షఃపంచమఃపూజ్యః శ్రాద్ధషోడశకంప్రతీతి ॥ బృహన్మనురపి ॥ మధ్యేవాయదివాప్యంతే యత్రకన్యాంవ్రజేద్రవిః । సపక్షస్సకలఃపూజ్యః శ్రాద్ధంతత్రవిధీయతఇతి ॥ కించనేదమపరపక్షశ్రాద్ధం కన్యాముపజీవతి । తస్యామనాదరస్మరణాత్ । తథాచజాతుకర్ణః । ఆషాఢ్యామవధిం కృత్వా యస్స్యాత్పక్షస్తుపంచమః । శ్రాద్ధకాలస్సవిజ్ఞేయః కన్యాంగచ్ఛతువానవేతి । అతఃకన్యాగతే సవితరీతివచనం కృష్ణపక్షస్యకన్యాయోగంప్రశంసతి । అతఏవక్రతుభిస్తాని తుల్యానీతితత్రోక్తం । ఏవంసతిసవితరితులాస్థే కతుణాగతక్షయమితివచనం మహాలయవ్యతిరిక్తవిషయం। అథవామహాలయస్యాపి గౌణకాలత్వనిషేధార్థం తదస్తు। తథాహి। కన్యాసంక్రాంతియుక్తో భాద్రపదకృష్ణపక్షోస్య ముఖ్యః కాలః । కేనాపినిమిత్తేన ముఖ్యకాలాసంభవే యావద్వృశ్చిక దర్శనం తస్యగౌణకాలః స్మృతిసిద్ధః । తత్రకింకన్యాయుక్తే మలినాశ్వయుజేతచ్ఛ్రాద్ధంకర్తవ్యం । ఉతకన్యాగహితేతులోపేతే శుద్ధాశ్వయుజ ఇతి వివక్షాయాంతులాస్థే కతుణారక్షయమితి విధీయతే । ఏవమన్యాన్యప్యుత్తరమాసఏవ కర్తవ్యవిషయాణివచనాన్యుదాహరణీయాని.

కానిచిన్మలమాసే కర్తవ్యాని.

తదేవంకార్యాకార్యవివేకః పంచధాసంపన్నః। తత్రకించిన్మలమాసఏవకర్తవ్యం । తద్యథా । మలమాసమృతానాం యదాకదాచిత్ప్రత్యాబ్దికం అన్యమాసమృతానాం ప్రథమాబ్దికంచ । కించిత్తుశుద్ధమాసఏవ కర్తవ్యం । తద్యథా । ఉపాకర్మాది । కించిదుభయత్రాపి కర్తవ్యం తద్యథా । అబ్దోదకుంభాది । కించిదుభయోరన్యతరస్మిన్నిమిత్తవశాత్కర్తవ్యం।తద్యథా। ద్వాదశాహసపిండనాంతాది।కించిన్మలమాసేవర్జ్యం। తద్యథా । అనిత్యమనిమిత్తంచేత్యాది.

మలమాసస్యద్విరాషాఢసంజ్ఞా.

అథమలమాసస్యైవద్విరాషాఢసంజ్ఞికోవిశేషఉచ్యతే। తత్రవృద్ధమిహిరః। మేషాదిమిథునాంతేషుయదాదర్శద్వయంభవేత్ । అబ్దాంతరే తదావశ్యంమిథునాకేఽహరిస్స్వపేత్ ।మాధవాద్యేషుషట్స్వేకమాసేదర్శద్వయంయదా । ద్విరాషాఢస్సవిజ్ఞేయశ్శేతేకర్కటకేచ్యుత ఇతి । ఇయంచద్విరాషాఢసంజ్ఞా ఉత్తరభావినిసంవత్సరేహరిస్వాపవిషేకాయోపయుజ్యతే ॥ అతఏవవృద్ధమిహిరః। మేషాదిమిథునాంతేషుయదాదర్శద్వయంభవేత్। అబ్దాంతరేతదావశ్యంమిథునాకేఽహరిస్స్వపేదితి ॥ కర్కటాదిత్రికేవాపియదాదర్శద్వయంభవేత్ । అబ్దాంతరేతదావశ్యంకర్కటాకేఽహరిస్స్వపేత్ ॥ ఇతిమలమాసనిర్ణయః॥

అథపక్షనిర్ణయః.

పక్షశబ్దఃపక్షపరిగ్రహఇత్యస్మాద్ధాతోర్నిష్పన్నః। దేవకార్యార్థం పితృకార్యార్థంవాపత్యుతేపరిగృహ్యతే యఃకాలవిశేషస్సపక్షః। అథవాచాంద్రస్య పంచదశానాం కళానామాపూరణమపహార ఇతి యోవాయత్రపరిగృహ్యతే సపక్షః । తథాచవాజసనేయినః। చంద్రస్వరూపస్యవత్సరనిర్వాహకస్య ప్రజాపతేః కళాపూరణాపక్షయావామనంతి। సఏషసంవత్సరఃప్రజాపతిఃషోడశకలస్తస్యరాత్రయఏవపంచదశకలాఃధృవైవాస్యషోడశకలాస్సారాత్రిభిరేవాపూర్యతేపక్షీయతఇతి। తథాచతఏవపంచాగ్నివిద్యాయాందక్షిణోత్తరమార్గయోః కృష్ణశుక్లపక్షావపక్షయపూరణాత్మకావిష్టాపూర్తాదికారిభిరుపాసకైశ్చప్రాప్యౌపఠంతి । అథయమేవగ్రామఇష్టాపూర్తేదత్తమిత్యుపాసతే తేధూమమభిసంభవంతి ధూమాద్రాత్రింరాత్రేరపక్షీయమాణపక్షఇతియేచేమేఽరణ్యేశ్రద్ధాంతపఇత్యుపాసతే తేర్చిషమభిసంభవంత్యర్చిషోఽహరహ్న ఆపూర్యమాణపక్షఇతి।

అహ్నాంరాత్రీణాంచవైదికనామధేయాని.

తైత్తిరీయాశ్చసావిత్రేచయనే పూర్వోత్తరపక్షప్రత్యేకంపంచదశాహోరాత్రాత్మకావామనంతి । సంజ్ఞానంవిజ్ఞానం దర్శాదృష్టేత్యేతావనువాకౌపూర్వపక్షస్యాహోరాత్రాణాంనామధేయాని । ప్రస్తుతంవిష్టుతగ్ంసుతాసున్వతీత్యేతా వనువాకావపరపక్షస్యాహోరా

ణాం నామధేయానీతి । అయమర్థః । సంజ్ఞానమిత్యేకోఽనువాకో మంత్రకాండే పఠితః తస్మిన్ననువాకే శుక్లపక్షస్యాహ్నాం నామధేయాని పంచదశ నపుంసకాని పఠ్యంతే । దర్శా దృష్టేత్యపరోఽనువాకః తత్ర శుక్లపక్షస్య రాత్రీణాం నామధేయాని స్త్రీలింగాని పఠితాని । తథా ప్రస్తుతం విష్టుతమిత్యేకోఽనువాకః సుతా సున్వతీత్యపరోఽనువాకః తావుభౌ కృష్ణపక్షపూర్వపక్షవిషయౌ పూర్వవద్యోజనీయావితి। తే చానువాకా ఏవం శ్రూయంతే । సంజ్ఞానం విజ్ఞానం ప్రజ్ఞానం జానదభిజానత్ । సంకల్పమానం ప్రకల్పమానముపకల్పమానముపక్లృప్తం క్లృప్తం । శ్రేయోవసీయ ఆయత్సంభూతం భూతం । దర్శా దృష్టా దర్శతా విశ్వరూపా సుదర్శనా। ఆప్యాయమానాప్యాయమానాప్యాయా సూనృతేరా । ఆపూర్యమాణా పూర్యమాణా పూరయంతీ పూర్ణా పౌర్ణమాసీ। ప్రస్తుతం విష్టుతగ్ం సగ్గ్స్తుతం కల్యాణం విశ్వరూపం । శుక్రమమృతం తేజస్వి తేజస్సమిద్ధం। అరుణం భానుమన్మరీచిమదభితపత్తపస్వత్ । సుతా సున్వతీ ప్రసుతా సూయమానాభిషూయమాణా । పీతీ ప్రపా సంపా తృప్తిస్తర్పయంతీ । కాంతా కామ్యా కామజాతాయుష్మతీ కామదుఘేతి । రూఢో వాయం పక్షశబ్దః.

పూర్వాపరపక్షౌ.

స చ ద్విధా విభక్తో మాసస్యైకదేశైకమర్థం బ్రూతే। పంచదశస్తోమనామకేన సామసమూహేన మధ్యే ఛిన్నస్య త్రివృత్ స్తోమనామకస్య సామసమూహస్య పూర్వోత్తరభాగాభ్యాముత్పన్నత్వాత్ । తయోః పూర్వాపరపక్షత్వం తౌ చ ద్వౌ పక్షావనువాదేన దేవానామసురాణాం చ క్రమేణ సృష్టత్వాత్ తయోః పక్షయోః ప్రశస్తత్వాప్రశస్తత్వే తదేతత్సర్వం పూర్వత్ర బ్రాహ్మణే తైత్తిరీయాః పఠంతి । ప్రజాపతిరకామయత ప్రజాస్సృజేయేతి। స తపోఽతప్యత। స త్రివృతగ్ం స్తోమమసృజత। తం పంచదశస్తోమో మధ్యత ఉదతృణత్ । తౌ పూర్వపక్షశ్చాపరపక్షశ్చాభవతాం । పూర్వపక్షం దేవా అన్వసృజ్యంత । అపరపక్షమన్వసురాః । తతో దేవా అభవన్ । పరాసురాః । యం కామయేత వసీయాన్త్స్యాదితి । తం పూర్వపక్షే యాజయేత్ । వసీయానేవ భవతి । యం కామయేత పాపీ

యాంత్స్యాదితి । తమపరపక్షేయాజయేత్ । పాపీయాంసేవ భవతి । తస్మా
త్పూర్వపక్షః పరపక్షాత్కరుణ్యతరఇతి ॥ వసీయాన్ వసుమత్తరః ।
పాపీయాన్ ద్రవ్యహీనః । కర్మణాం శుభఫలప్రాపకత్వేన కిరుణా
మతిశయేన అర్హతీతికరుణ్యతరః । తదేవమస్మిన్ప్రకరణే సంవత్సరా
యనర్తు మాసపక్షానిర్ణీతాః॥ ॥ ఇతి శ్రీ... కాలనిర్ణయే సం
వత్సరాదినిర్ణాయకం ద్వితీయప్రకరణం సమాప్తం॥

అథ తిథయో నిర్ణీయంతే.

తత్రతిథిశబ్దః తనోతేర్ధాతోర్నిష్పన్నః తనోతి విస్తారయతి వర్ధ-
మానాం క్షీయమాణాంవా చంద్రకళాం ... యః స తిథిః।
యద్వాయథోక్తకలయా తన్యత ఇతితిథిః । తదుక్తం సిద్ధాంతశిరోమణౌ ।
తన్యంతేకలయాయస్మాత్తస్మాత్తాస్తిథయస్మృతా ఇతి । ఏతదేవాభిప్రేత్య
స్కాందేపఠ్యతే । అమాషోడశభాగేన దేవిప్రోక్తామహాకలా । సంస్థితా
పరమామాయా దేహినాం దేహధారిణీ । అమాదిపౌర్ణమాస్యంతా
యాఏవశశినఃకలాః । తిథయస్తాస్సమాఖ్యాతాః షోడశైవవరాననేతి।
అయమర్థః । యామహామాయాఆధారశక్తిరూపా దేహినాం దేహ
ధారిణీసంస్థితా సా చంద్రమండలస్య షోడశభాగేనపరిమితా చంద్రదే
హధారిణ్యమానామ్నీ మహాకలేతిప్రోక్తా క్షయోదయరహితానిత్యా
తిథిసంజ్ఞకైవ ఏవమితరా అపి పంచదశకలాదిపస్య వ్యవహారోపయోగి
న్యః క్షయోదయవత్యః పంచదశతిథయో భవంతీతితిథయః షోడశేత్యవి-
రుద్ధం వచనమితి । శ్రుతిస్త్వస్మిన్నర్థే పక్షనిర్ణయ ఏవోదాహృతా ।
తస్యరాత్రయ ఏవపంచదశకళాః । ధ్రువైవాస్యషోడశీకళేతి । ఏవంచ
సత్యత్ర సామాన్యవిశేషరూపేణ ద్వైవిధ్యముక్తంభవతి । తత్రయే యమ
మేత్యుక్తాక్షయోదయవర్జితాధ్రువా షోడశీకళాతద్వ్యక్తః కాలస్థితిసా
మాన్యః । యాస్త్వవశిష్టావృద్ధిక్షయోపేతాః పంచదశకళాస్తాభిర్విశి
ష్టాః కాలవిభాగాస్తిథివిశేషాః తాసాంపంచదశకళానామేకైకాంక
ళాం వహ్న్యాదయఃప్రజాపత్యంతాః పంచదశదేవతాఃక్రమేణపిబంతి,
తత్రవహ్నిః పేయాకళాప్రథమంపీయత ఇతిప్రథమేత్యుచ్యతే । తయా

యుక్తః కాలవిశేషః ప్రాథమ్యవాచినా ప్రతిపచ్ఛబ్దేనాభిధీయతే। ఏవం ద్వితీయాదీనాం పంచదశ్యంతానాం తిథీనాం నామాన్యవగంతవ్యాని। తా ఏతాః కృష్ణపక్షే తిథయో భవంతి। శుక్లపక్షే తు తాః పీతాః కలాస్తేనైవ క్రమేణ తత్తద్వ్యపహ్నుదిదేవతాభ్యో నిర్గత్య చంద్రమండలం పూరయంతి। తాభిర్వ్యక్తాః కాలవిశేషాః శుక్లపక్షగతాః ప్రతిపదాద్యాస్తిథయో భవంతి।

చంద్రకలాక్షయవృద్ధివిచారః.

దేవతానాం కలాపానం సోమోత్పత్తావుచ్యతే। తథాహి। ప్రథమాం పిబతే వహ్నిర్ద్వితీయాం పిబతే రవిః। విశ్వేదేవాస్తృతీయాంతు చతుర్థీం సలిలాధిపః। పంచమీంతు వషట్కారః షష్ఠీం పిబతి వాసవః। సప్తమీమృషయో దివ్యా అష్టమీమజ ఏకపాత్। నవమీం కృష్ణపక్షస్య యమః ప్రాశ్నాతి వై కలాం। దశమీం పిబతే వాయుః పిబత్యేకాదశీముమా। ద్వాదశీం పితరస్సర్వే సమం ప్రాశ్నంతి భాగశః। త్రయోదశీం ధనాధ్యక్షః కుబేరః పిబతే కలాం। చతుర్దశీం పశుపతిః పంచదశీం ప్రజాపతిః। నిష్పీతకలావశేషశ్చంద్రమా న ప్రకాశతే। కలా షోడశికా యా తు అపః ప్రవిశతే సదా। అమాయాం తు సదా సోమ ఓషధీః ప్రతిపద్యతే। తమోషధిగతం గావః పిబంత్యంబుగతం చ యత్। తత్ క్షీరమమృతం భూత్వా మంత్రపూతం ద్విజాతిభిః। హుతమగ్నిషు యజ్ఞేషు పునరాప్యాయతే శశీ। దినే దినే కలావృద్ధిః పౌర్ణమాస్యాం తు పూర్ణతేతి। జ్యోతిశ్శాస్త్రే తు సిద్ధాంతశిరోమణికారేణ తిథిరేవం ప్రదర్శితా, అర్కాద్వినిస్సృతః ప్రాచీం యద్యాత్యహరహశ్శశీ। తచ్చాంద్రమానమంశైస్తు జ్ఞేయా ద్వాదశభిస్తిథిరితి। అయమర్థః। అధః ప్రదేశవర్తీ శీఘ్రగామీ చంద్రః। ఊర్ధ్వప్రదేశవర్తీ మందగామీ సూర్యః। తథాసతి। తయోర్గతివిశేషవశాద్దర్శే చంద్రమండలస్యానతిరిక్తం సత్సూర్యమండలస్యాధోభాగే వ్యవస్థితం భవతి। తదా సూర్యరశ్మిభిస్సాకల్యేనాభిభూతత్వాత్ చంద్రమండలమీషదపి న దృశ్యతే। ఉపరితనదినేషు శీఘ్రగత్యా సూర్యాద్వినిస్సృతశ్శశీ ప్రాచీం యాతి త్రింశదంశోపేతే రాశౌ ద్వాదశభిరంశైస్సూర్యముల్లంఘ్య గచ్ఛతి। తదా

చంద్రస్య పంచదశభాగేషు ప్రథమభాగో దర్శయోగ్యో భవతి। సోయం భాగః ప్రథమకలేత్యభిధీయతే। తత్కాలవృత్తిపరిమితః కాలః ప్రతిపత్తిథిర్భవతి। ఏవం ద్వితీయాదిష్వవగంతవ్యమితి। తదేతద్విష్ణుధర్మోత్తరే స్పష్టమభిహితం। చంద్రార్కగత్యా కాలస్య పరిచ్ఛేదో యదా భవేత్। తదా తయోః ప్రవక్ష్యామి గతిమాశ్రిత్య నిర్ణయమితి। భగణోంసమగ్రేణ జ్ఞేయా ద్వాదశరాశయః। త్రింశాంశశ్చ తథా రాశేర్భాగ ఇత్యభిధీయతే ఆదిత్యాద్విప్రకృష్టస్తు భాగద్వాదశకం భవేత్। చంద్రమాస్తు తదా రామ తిథిరిత్యభిధీయత ఇతి। సోయం ద్వాదశభిర్భాగైస్సూర్యముల్లంఘితవతీ ప్రథమా చంద్రకలా శృంగద్వయోపేతా సూక్ష్మరేఖాకారా శౌక్ల్యమీషదుపయాతి। ఉత్తరోత్తరదినేషు సూర్యమండలవిప్రకర్షతారతమ్యానుసారేణ శౌక్ల్యముపచీయతే। అనయైవరీత్యా సన్నికర్షతారతమ్యేన మేచకత్వముపచీయతే। తదేతదుక్తం సిద్ధాంతశిరోమణౌ। ఉపచయముపయాతి శౌక్ల్యమిందోస్త్యజత ఇవ వ్రజతశ్చ మేచకత్వం। జలమయజలజస్య గోళకత్వాత్ప్రభవతి తీక్ష్ణవిషాణరూపతాస్యేతి। సూర్యాచంద్రమసోర్యా సన్నికర్షవిప్రకర్షా తయోరవస్థానం దర్శపూర్ణమాసయోస్సంపద్యతే। తథాహ గోభిలః। యః పరో విప్రకర్షస్సూర్యాచంద్రమసోస్సా పౌర్ణమాసీ। యః పరస్సన్నికర్షస్సామావాస్యేతి.

సోమోత్పత్తిజ్యోతిశ్శాస్త్రోక్త్యోర్విరోధపరిహారః.

నన్వత్ర చంద్రకలానాం సూర్యప్రవేశనిర్గమా హేతూ ప్రతీయేతే। సోమోత్పత్తౌ తు వహ్న్యాది దేవతా అతో విరోధ ఇతి చేత్। నాయం దోషః। అస్మదాది దర్శనాపేక్షయా జ్యోతిశ్శాస్త్రస్య ప్రవృత్తత్వాత్। సోమోత్పత్తౌ తు వహ్న్యాదిదేవతానాం తత్తత్కాలప్రయుక్తతృప్తిర్వివక్షితా। తత్ర యది సూర్యప్రవేశనిర్గమౌ యది వా వహ్న్యాది దేవతా తృప్తిస్సర్వథాపి కలాప్రయుక్తా ఏవ ప్రతిపదాదితిథయః। నను సావనదివసేషు సౌరదివసేషు చ తన్నిర్ణయముపేక్ష్య చాంద్రతిథిష్వేవ కుతో నిర్ణయోద్యమ ఇతి చేత్। సందేహాసంభవాదితి బ్రూమః। నఖలు సౌరసావనదివసయోస్సందేహోస్తి నియతపరిమాణత్వాత్। తచ్చ బ్రహ్మసిద్ధాంతే

ఒశితం। సావనస్స్యాదహోరాత్రముదయాదుదయాద్రవేః। రవేస్త్రింశస్తు రాశ్యంశస్తథిస్సంభోగపిండనమితి । ఏకస్మిన్రాశౌ యావంతం కాలం రవిర్వర్తతే తావతః కాలస్య త్రింశో యోయమంశస్స సౌరో దివసః । తిథిరేకకలా తత్సంభోగ ఇందోర్యావతా కాలేన నిష్పద్యతే తదైందవందినం । నచాత్ర సౌరసావనయోరివ చాంద్రదినే సందేహాభావశ్శంకనీయః। హ్రాసవృద్ధివశేన సందేహసంభవాత్॥

ఖర్వాదితిథిభేదః.

హ్రాసవృద్ధీచ గార్గ్యేణ దర్శితే । ఖర్వోదర్వస్తథాహింస్రాత్రివిధంతిథిలక్షణం । ధర్మాధర్మవశాదేవ తిథిస్త్రేధా వివర్తత ఇతి । ఖర్వస్సమతిథిః । దర్వో వృద్ధియుక్తా। హింస్రా క్షయయుక్తా । తస్యైతస్య త్రైవిధ్యస్యాపరివర్తనవిశేషేణ తిథిస్సంపూర్ణా ఖండా చేతి ద్వైవిధ్యమాపద్యతే। తత్ర సంపూర్ణా స్కాందపురాణే దర్శితా । ప్రతిపత్ప్రభృతయస్సర్వా ఉదయాదుదయాద్రవేః । సంపూర్ణా ఇతి విఖ్యాతా హరివాసరవర్జితా ఇతి। హరివాసర ఏకాదశీ । యదా తూక్తలక్షణా సా ఖండతిథిః । తత్ర సంపూర్ణాయాం విధినిషేధయోర్నాస్తి సందేహః। ఖండతిథౌ తు విధినిషేధవ్యవస్థామాహ వృద్ధగార్గ్యః। నిమిత్తం కాలమాదాయ వృత్తిర్విధినిషేధయోః। విధిః పూజ్యతిథౌ తత్ర నిషేధః కాలమాత్రకే। తిథీనాం పూజ్యతా నామ కర్మానుష్ఠానయోగ్యతా । నిషేధస్తు నివృత్త్యాత్మా కాలమాత్రమపేక్షత ఇతి । ఏవం చ సతి ఖండతిథౌ పూజ్యత్వం నిర్ణేతవ్యం భవతి॥ ॥ తత్ర ప్రతిపదమారభ్య పంచదశ్యంతాస్తిథయః క్రమేణ నిర్ణీయంతే॥ ॥ తత్ర ప్రతిపచ్ఛబ్ద ఉపక్రమే వర్తతే। చాంద్రః పక్షో మాసో వా ప్రతిపద్యతే ప్రారభ్యతే యస్యాం తిథౌ సా తిథిః ప్రతిపత్ । ప్రారంభవాచిత్వం ప్రతిపచ్ఛబ్దస్య బహ్వృచబ్రాహ్మణారణ్యకసూత్రేషు ప్రయోగాదవగమ్యతే। తథా చ శ్రుతిః । ఆత్వా రథం యథోతయ ఇదం వసో సుతమంధ ఇతి । మరుత్వతీయస్య ప్రతిపదనుచరావితి । అయమర్థః మరుత్వతీయం నామ కించిచ్ఛస్త్రం । తస్యాత్వా రథం యథోతయ ఇత్యయం మంత్రః । ప్రతిపత్ప్రథమం పాఠ్యః। ఇదం వసో సుతమిత్యయం మంత్రోనుచరః। పశ్చాత్పాఠ్య ఇతి తథా తైత్తిరీయాశ్చాశ్వమేధబ్రాహ్మణమామనంతి। పవస్వ వాజసాతయ ఇత్యనుష్టుప్

ప్రతిపద్భవతి । తథాతఏవదర్శపూర్ణమాస బ్రాహ్మణేపఠంతి । సామిథేనీరనువక్ష్య న్నేతా వ్యాహృతీః పురస్తాద్దధ్యాద్బ్రహ్మైవ ప్రతిపదంకురుతఇతి । సాచప్రతిపత్తిథిః యదాసూర్యోదయమారభ్య పునరుదయపర్యంతాభవతి తదాశుద్ధత్వాత్ప్రతిపదివిహితం సర్వంనిశ్శంకై స్తత్రానుష్ఠేయమ్.

శుద్ధతిథిఖండతిథ్యాదివిచారః.

శుద్ధత్వంచ నారదీయపురాణేదర్శితం । ఆదిత్యోదయవేళాయామారభ్యాషష్టినాడికా । యాతిథిస్సాతుశుద్ధాస్యా త్సార్వతిథ్యోహ్యయంవిధిఃఇతి । సూర్యసిద్ధాంతేపి । సర్వాహ్యాత్తాశ్చతిథయఉదయాదుదయాస్థితాః । శుద్ధాఇతివినిశ్చేయాఃషష్ట్యానాడ్యోహిమైతిథిరితి । యదాతుప్రతిపత్ఖండతిథిస్సాతిథిఃపూర్వోత్తరదినయోర్దర్శద్వితీయాభ్యాంయుజ్యతే । తదాదర్శయుక్తాయాః పూజ్యత్వాత్తత్రైవానుష్ఠేయం । తత్పూజ్యత్వంచహారీతసిరాహ । పంచమీసప్తమీచైవదశమీచత్రయోదశీ । ప్రతిపన్నవమీచైవకర్తవ్యాసమ్ముఖాతిథిరితి । సమ్ముఖత్వంచస్కాందపురాణేవివేచితం । సమ్ముఖానామసాయాహ్నవ్యాపినీదృశ్యతేయదా । ప్రతిపత్సమ్ముఖాకార్యాయాభవేదాపరాహ్ణికీతి । వ్యాసోపి । ప్రతిపత్సైవవిజ్ఞేయాయాభవేదాపరాహ్ణికీ । దైవంకర్మతథాజ్ఞేయం పిత్ర్యంవామనురబ్రవీదితి.

కాలవిశేషాః.

సాయాహ్నాపరాహ్ణాదయః కాలవిశేషా స్సావనదివసగత స్యాహ్నోభాగభేదాదవగంతవ్యాః । సచదివసోవిష్ణుధర్మోత్తరేదర్శితః । లఘ్వక్షరసమామాత్రా నిమేషఃపరికీర్తితః । అతస్సూక్ష్మతరఃకాలో నోపలభ్యోభృగూత్తమ । నోపలభ్యంయథాద్రవ్యం సూక్ష్మంచపరమాణుతః ॥ ద్వౌనిమేషౌత్రుటిర్జ్ఞేయాప్రాణోదశత్రుటిస్స్మృతః । వినాడికాతుషట్ప్రాణా స్తత్షష్ట్యానాడికాస్మృతా । అహోరాత్రంతుతత్షష్ట్యాదినమేకంప్రకీర్తితం । త్రింశన్ముహూర్తాశ్చతథా అహోరాత్రేణకీర్తితాః । తత్రపంచదశప్రోక్తా రామరాత్రిదినాతథా । ఉత్తరాంతుయదాకాష్ఠాంక్రమాదాక్రమతేరవిః । తదాతదాభవేద్వృద్ధిర్దినస్యమహాభుజ.

జ। దివసశ్చయదారామవృద్ధింసమధిగచ్ఛతి। తదాశ్రితముహూర్తానాం తదావృద్ధిఃప్రకీర్తితా । దినవృద్ధిర్యదారామ దోషోహానిస్తదాభవేత్ । తదాశ్రితముహూర్తానాంహానిర్జ్ఞేయాతథాతథా । దక్షిణాంచయదా కాష్ఠాంక్రమాదాక్రమతేరవిః । దివసస్యతదాహానిర్జ్ఞాతవ్యాతావదేవతు । క్షీయంతేతస్యభాగాశ్చతన్ముహూర్తాస్తథైవచ । రాత్ర్యాశ్రితాశ్చవర్ధంతేరాత్రివృద్ధిస్తథైవచ । యదామేషంసహస్రాంశుస్తులాంచైవప్రపద్యతే । సమరాత్రిందివఃకాలోదినశబ్దస్యవాచకఇతి । వాచకోవాచ్యార్థఇతియావత్.

ముహూర్తభేదాః.

అత్రయేముహూర్తా అభిహితాః తేషాంనామానిశ్రుతి జ్యోతిశ్శాస్త్రస్మృతిషు వివిధానిదర్శితాని । తత్రశ్రుతౌ తైత్తిరీయాఃపఠంతి । చిత్రఃకేతుర్దాతాప్రదాతా సవితాప్రసవితాభిశాస్తానుమంతేతి। ఏతేనువాకా ముహూర్తానాంనామధేయానీతి । అత్రద్వాభ్యాం ద్వాభ్యాం పదాభ్యామేకైకస్యానువాకస్య ప్రతీకముక్తం । తథాసతిచత్వారోనువాకాస్సంపద్యంతే । తత్ర। ప్రథమేశుక్లపక్షగతస్యాహ్నోముహూర్తాః। ద్వితీయేతద్రాత్రౌ తృతీయేకృష్ణపక్షగతస్యాహ్నశ్చతుర్థేతద్రాత్రేరితివివేకః॥ ॥ తేచానువాకాఏవంశ్రూయంతే ॥ చిత్రఃకేతుఃప్రభాన్భాంత్సంభాన్ । జ్యోతిష్మాగ్ స్తేజస్వానాతపగ్ స్తపన్నభితపన్ । రోచనోరోచమానశ్శోభనశ్శోభమానఃకల్యాణః ॥ దాతాప్రదాతానందోమోదఃప్రమోదః । ఆవేశయన్నివేశయంత్సంవేశనస్సగ్ంశాంతశ్శాంతః । ఆభవన్ప్రభవత్సంభవన్సంభూతోభూతః ॥ సవితాప్రసవితాదీప్తోదీపయన్దీప్యమానః। జ్వలన్జ్వలితాతపన్వితపత్సంతపన్ । రోచనోరోచమానశ్శుంభూశ్శుంభమానోవామః ॥ అభిశాస్తానుమంతానందోమోదఃప్రమోదః । ఆసాదయన్నిషాదయంత్సగ్ం సాదన్నస్సగ్ంసన్నస్సన్నః । ఆభూర్విభూఃప్రభూశ్శంభూర్భువఇతి । ఏతేషుముహూర్తేష్వేకైకముహూర్తస్య పంచదశభాగాః సూక్ష్మముహూర్తాస్తథాచతదేవబ్రాహ్మణం। ఇదానీంతదానీమితి । ఏతేవైముహూర్తానాంముహూర్తాఇతి॥ ॥ ఇదానీమిత్యాదికోనువాకో మంత్రకాండ

ఏవపఠ్యతే । ఇదానీం తదానీమేతర్హి క్షిప్రమజిరం । ఆశుర్నిమేషః ఫ
ణోద్రవన్స్నతిద్రవన్ । త్వరగ్స్త్వరమాణఆశురాశీయాంజవఇతి ॥ ॥
జ్యోతిశ్శాస్త్రేతు అహోరాత్రయోస్త్రింశన్ముహూర్తానాం నామాని కా
శ్యపోక్తాని। గౌరీవల్లభసర్పమిత్రపితరో వస్వంబువిశ్వాహ్వయా బ్రహ్మాం
భోరుహసంభవేంద్రహుతభుగ్దేవేశనక్తంచరాః । తోయేశార్యమయో
నయోదశతథాపంచసుణౌవాసరే రుద్రాజాత్యహిబుధ్న్యపూషసవితా
విశ్వేశ్వినాచక్రమాత్ ॥ కీనాశోగ్నిర్ధాతుచంద్రాదితీజ్యాః విష్ణుర్భా
నుస్త్వష్టృవాతా ముహూర్తాః । రాత్రౌ క్రూరాస్త్వంతకాజాగ్నిరు
ద్రాఇతి ॥ ॥ స్మార్తానితు నామానిపురాణే దర్శితాని। రౌద్రః శ్వేతశ్చమై
త్రశ్చ తథా చారభటః స్మృతః। సావిత్రో వైశ్వదేవశ్చ గాంధర్వః కుతపస్త
థా।రౌహిణస్తిలకశ్చైవ విభవో నిఋృతిస్తథా। శంబరో విజయశ్చై
వ భేదః పంచదశస్మృతః ఇతి । ఏతే పంచదశ సూర్యోదయాదారభ్య క్రమా
ద్దివా ముహూర్తాః । తథా రాత్రిముహూర్తాః। శశాంకశ్చాక్షుపశ్చైవ
తథాహిర్బుధ్న్యమైత్రకౌ। అశ్వినో యామ్యవహ్నీయౌ వైధాత్రశ్చాం
ద్రఏవచ । ఆదితేయోథజైత్రశ్చ వైష్ణవస్సౌరఏవచ। బ్రాహ్మోనాభస్వ
తశ్చైవ ముహూర్తాః క్రమశో నిశీతి ॥ యథోక్త నానావిధ నామకత్రింశ
న్ముహూర్తోపేతసావనాహోరాత్రస్య యదహః పంచదశ ముహూర్తా
త్మకం తస్యాహ్నో భాగా అపరాహ్ణ సాయాహ్ణ ప్రాతరాదయః॥

అహర్విభాగవికల్పాః.

తే చాహ్నో భాగా మతభేదేన పంచధా వికల్ప్యంతే । ద్వేధా త్రేధా
తుర్ధా పంచధా పంచదశధా హ్యహ్నో విభజ్యత ఇతి పంచమతభేదాః ॥ ॥
తత్ర ద్వేధా విభాగః స్కాందపురాణే దర్శితః। ఆవర్తనాత్తు పూర్వాహ్ణో
హ్యపరాహ్ణస్తథాపర ఇతి । ఏతదేవాభిప్రేత్య మనురాహ । యథాచై
వాపరః పక్షః పూర్వపక్షాద్విశిష్యతే। తథా శ్రాద్ధస్య పూర్వాహ్ణాదపరా
హ్ణో విశిష్యత ఇతి॥ ॥ త్రేధా విభాగోపి స్కాందపురాణే దర్శితః । ఊ
ర్ధ్వం సూర్యోదయాత్ప్రోక్తం ముహూర్తానాం చ పంచకం। పూర్వాహ్ణః
ప్రథమః ప్రోక్తో మధ్యాహ్నస్తు తతః పరం । అపరాహ్ణస్తతః ప్రోక్తో ము
హూర్తానాంతు పంచమః। శాతాతపోపి । తస్మాదహః పూర్వాహ్ణాదే

వా ఆశనమభిహరంతి। మధ్యందినే మనుష్యా అపరాహ్ణే పితర ఇతి। ఏతమే
వవిభాగమభిప్రేత్య సహస్రసంవత్సరసత్త్రబ్రాహ్మణే సమామ్నాయతే।
ఋగ్భిః పూర్వాహ్ణే దివి దేవ ఈయతే। యజుర్వేదే తిష్ఠతి। మధ్యే అహ్న
స్సామవేదేనాస్తమయే మహీయతే। వేదైరశూన్యస్త్రిభిరేతి సూర్య ఇతి
శ్రుత్యంతరేపి। పూర్వాహ్ణో వై దేవానాం మధ్యందినో మనుష్యాణామప
రాహ్ణః పితౄణామితి॥ ॥ చతుర్ధా విభాగమాహ గోభిలః। పూర్వాహ్ణః
ప్రహరస్సార్ధం మధ్యాహ్నః ప్రహరస్తథా। ఆతృతీయాదాపరాహ్ణ
స్సాయాహ్నశ్చ తతః పరమితి॥ ॥ పంచధా విభాగం వ్యాస ఆహ। ముహూ
ర్తత్రితయం ప్రాతస్తావానేవ తు సంగవః। మధ్యాహ్నస్త్రిముహూర్త
స్స్యాదపరాహ్ణోపి తాదృశః। సాయాహ్నస్త్రిముహూర్తస్తు సర్వక
ర్మబహిష్కృత ఇతి। వృద్ధపరాశరోపి। లేఖప్రభృత్యథాదిత్యాన్ముహూ
ర్తాస్త్రయ ఏవ తు। ప్రాతస్తు స స్మృతః కాలో భాగశ్చాహ్నస్స పంచమః।
సంగవస్త్రిముహూర్తోథ మధ్యాహ్నస్తత్సమః స్మృతః। తతస్త్రయో ము
హూర్తాశ్చాప్యపరాహ్ణోభిధీయతే। పంచమోథ దినాంశో యస్స సాయా
హ్న ఇతి స్మృత ఇతి॥ ఏతమేవ విభాగమభిప్రేత్య కశ్చిన్మంత్రః సంగవకాలం
వ్యాజహార। తం మంత్రం బహ్వృచా ఆశ్వినసూక్తే ఆమనంతి। ఉతాయాతం
సంగవే ప్రాతరహ్నో మధ్యందిన ఉదితా సూర్యస్య। దివా నక్తమవసా శం
తమేన నేదానీం పీతిరశ్వినా తతానేతి। అస్మిన్మంత్రే ప్రాతస్సంగవమధ్యం
దినానాం స్వసంజ్ఞయాభివ్యవహృతత్వాదవశిష్టయోర్భాగయోరస్యైత
త్త్రితయముపలక్షణం ద్రష్టవ్యం। తైత్తిరీయబ్రాహ్మణేపి। యథోక్తభాగా
నాం పంచానాం ప్రాతరాదీనాం మధ్యవర్తిషు చతుర్షు సంధిష్వగ్నిష్టోమో
క్థ్యషోడశ్యతిరాత్రాఖ్యానాం చతసృణాం సోమసంస్థానాం నిర్మాణం
వక్తుం యథోక్తపంచవిభాగాస్స్వస్వాధిష్ఠాతృదేవతాస్సమామ్నాతాః।
దేవస్య సవితుః ప్రాతః। మిత్రస్య సంగవః। బృహస్పతేర్మధ్యందినః। భ
గస్యాపరాహ్ణః। వరుణస్య సాయమితి॥ ॥ ఛందోగాశ్చ సప్తభక్త్యుపేత
స్య సామ్న ఆదిత్యాత్మకోపాసనం వక్తుమాదిత్యస్య సంబంధినః కాలభేదా
న్విభజ్య తేషాం హింకారాదిసప్తభక్తిరూపతాం వివక్షంత ఏవమామనం
తి। తస్య యత్పురోదయాత్స హింకారః। అథ యత్ప్రథమోదితే స ప్రస్తావః

ఆథయత్సంగవవేళాయాంసఆదిత్యః । అథయత్సంప్రతిమధ్యంది
ద్గీథః । ఆథయదూర్ధ్వంమధ్యందినాత్ప్రాగపరాహ్ణాత్సప్రతిహారః। అథ
యదూర్ధ్వమపరాహ్ణాత్ప్రాగస్తమయాత్స ఉపద్రవః । అథయత్ప్రథ
మోఽస్తమితే స్తన్నిధనమితి।వాజసనేయినోఽప్యేవమామనంతి । ఆదిత్యో
వై సర్వ ఋతవః । సయదైవోదేత్యథవసంతో యదా సంగవోఽథ గ్రీష్మో య
దామధ్యందినోఽథ శరద్యదాఽపరాహ్ణ స్తదా వర్షా యదాఽస్తమేత్యథ హేమం
త ఇతి ॥ ॥ పంచదశధావిభాగః శంఖేన దర్శితః। రౌద్రశ్చైత్రశ్చ మైత్ర
శ్చ తథా సాకలికః స్మృతః। సావిత్రశ్చ జయంతశ్చ గాంధర్వః కుతప స్తథా।
రౌహిణశ్చ విరించిశ్చ విజయో నైరృత స్తథా । మహేంద్రో వరుణశ్చై
వ భేదః పంచదశః స్మృత ఇతి॥ ॥ తత్ర పంచధావిభాగపక్షస్య బహుశ్రుతి
స్మృతిసిద్ధత్వాత్ప్రాయేణైతమేవ పక్షమాశ్రిత్య విధినిషేధశాస్త్రాణి ప్ర
వర్తంతే।సూర్యోజ్యోతిర్జ్యోతిస్సూర్యస్స్వాహేతి ప్రాతరితి శ్రుతౌ ప్రాతః
కాలముపజీవ్య తత్కాలీనహోమస్య మంత్రవిశేషో వివక్షితః। స్మృతావ
పి। సంధ్యాముపాస్య విధివత్ప్రాతర్హోమం సమాచరేదితి। హోమాంగ
త్వేన ప్రాతఃకాల ఆశ్రితః సంగవస్తు కాత్యాయనేన వ్యవహృతః। సంధిశ్చే
త్సంగవాదూర్ధ్వం ప్రాక్పర్యావర్తనాద్రవేః।సా పౌర్ణమాసీ విజ్ఞేయా
సద్యస్కాలవిధౌ తిథిరితి । బోధాయనేన మధ్యాహ్నో వ్యవహృతః। మ
ధ్యాహ్నవ్యాపినీ గ్రాహ్యా త్వేకభక్తవ్రతే తిథిరితి । అమావాస్యాయామ
పరాహ్ణే పిండపితృయజ్ఞేన చరంతీతి శ్రుత్యా అపరాహ్ణో వ్యవహృతః। సా
యాహ్నవ్యవహారస్తు పూర్వమేవ సంముఖానామితి వచనేనోదాహృతః ॥
॥ త్రేధావిభాగస్తు సోమయాగే సవనత్రయ ఉపయుజ్యతే। యథోక్తేషు
పంచసు కాలేషు యాని విహితాని కర్మాణి తాని దైవపిత్ర్యరూపేణ రాశిద్వ
యం కృత్వా తయోర్గౌణకాలాభ్యనుజ్ఞయా ద్వేధావిభాగో దర్శితః। చతు
ర్ధావిభాగస్తు ప్రకరణబలాద్గోభిలస్మృత్యుక్తకర్మవిశేషేషు ద్రష్టవ్యః॥
పంచధావిభాగే ముహూర్తకర్మవిశేషోపజీవనేన విధినిషేధా జ్యోతిశ్శా
స్త్రే ద్రష్టవ్యాః । ఏవం చ సతి ప్రకృతేషు పంచస్వహ్నో భాగేషు పంచమం
సాయాహ్నభాగం ప్రాప్య తతః పూర్వం చతుర్థమపరాహ్ణభాగం యా
ప్రతిపత్స్పృశతి తాదృశీ పూర్వవిద్ధోపవాసే పూజ్యా॥

తిథివేధవిచారః.

అత్రతిథీనాంవేధః పైఠీనసినాదర్శితః । పక్షద్వయేపితిథయస్తిథిం పూర్వాంతథోత్తరాం । త్రిభిర్ముహూర్తైర్విధ్యంతి సామాన్యోయం విధిఃస్మృతఇతి।పూర్వేద్యురుదయానంతరమమావాస్యాత్రిముహూర్తాచేత్సాప్రతిపదంవిధ్యతి।పరేద్యురస్తమయాత్ప్రాగ్ద్వితీయాత్రిముహూర్తాచేత్సాపిపూర్వాంప్రతిపదంవిధ్యతి। ఏవముభయతోవిద్ధయో ర్దినద్వయవర్తిన్యోః ప్రతిపదోర్మధ్యే కేంపూర్వాగ్రాహ్యా । ఉతోత్తరేతివిచార్యతే । తత్రపూర్వాయాం గ్రాహ్యత్వం పైఠీనసివ్యాసస్కందా ఆహుః। తద్వచనానిచపూర్వముదాహృతాని। నిగమేప్యేవమేవోక్తం। యుగ్మాగ్నియుగభూతానాం షణ్మున్యోర్వసురంధ్రయోః । రుద్రేణ ద్వాదశీయుక్తాచతుర్దశ్యాచపూర్ణిమా । ప్రతిపద్యప్యమావాస్యాతిథ్యోర్యుగ్మంమహాఫలం। ఏతద్వ్యస్తంమహాదోషంహంతిపుణ్యంపురాకృతమితి। యుగ్మంద్వితీయా। అగ్నిస్తృతీయా। యుగ్మంచతుర్థీ। భూతంపంచమీ। షట్షష్ఠీ। మునిస్సప్తమీ। వసురష్టమీ। రంధ్రంనవమీ। రుద్రఏకాదశీ।అత్రయుగ్మాగ్న్యాదిసప్తయుగ్మేషుపూర్వతిథిరుత్తరవిద్ధాగ్రాహ్యా । ఉత్తరాతుపూర్వవిద్ధేత్యుక్తంభవతి । స్మృత్యంతరేపి। ఏకాదశీతథాషష్ఠీఅమావాస్యాచతుర్థికా। ఉపోష్యాఃపరసంయుక్తాఃపరాః పూర్వేణసంయుతాఇతి । అన్యత్రాపి॥ షష్ఠ్యష్టమీత్వమావాస్యాకృష్ణపక్షేత్రయోదశీ। ఏతాఃపరయుతాఃపూజ్యాః పరాఃపూర్వేణసంయుతాఇతి॥ శివశంకరగీతాయాం। ఏకాదశ్యష్టమీషష్ఠీద్వితీయాచచతుర్థికా। చతుర్దశ్యప్యమావాస్యాఉపోష్యాస్యుఃపరాన్వితాఇతి। ఏతేషుసర్వేషు వచనేషుప్రతిపదః పూర్వవిద్ధాయాఃపూజ్యత్వంప్రతీయతే। ఏతస్యైవపక్షస్యానుగ్రాహకః ఉత్తరవిద్ధాయానిషేధో బృహద్వశిష్ఠేనస్మర్యతే। ద్వితీయాపంచమీవేధాద్దశమీచత్రయోదశీ । చతుర్దశీచోపవాసేఅన్యుః పూర్వోత్తరేతిథీరితి । ద్వితీయాదయఃస్వవేధేన పూర్వాముత్తరాంచతిథిం హన్యురిత్యభిధానాదుత్తరా ప్రతిపదుపవాసేనిషిద్ధాభవతి । ఆపస్తంబస్తు। ఉత్తరవిద్ధాయాఃప్రతిపదః పూజ్యత్వమాహ। ప్రతిపత్సద్వితీయాస్స్యాద్ద్వితీయాప్రతిపద్యుతేతి। భవిష్యోత్తరేప్యయమేవపాఠః॥

॥ అత్రేదంచింత్యతే । కిముత్తరవిద్ధాపూజ్యత్వవచనేన ప్రతిపన్మాత్రంవిషయీక్రియతే । కింవాప్రతిపద్విశేషః । యదాపి విశేషస్తదాపి కింశుక్లపక్షత్వం । కింవానుపోష్యత్వం । పూర్వదినేఽనపరాహ్ణికత్వంవా । తత్రైవసాయాహ్నికత్వంవా । తత్రైవాపరాహ్ణసాయాహ్నోభయవ్యాపిత్వంవా । పరదినోత్తరత్వంవా । శుక్లపక్షాదినిఖిలప్రతియోగిరాహిత్యంవా ॥ ననుసంశయస్సర్వత్రవిరుద్ధకోటిద్వయమవలంబతే । కోటిద్వయావలంబివిమర్శస్సంశయఇతి తార్కికడిండిమః । అతోబహుపక్షోపన్యాసోనయుక్తః । మైవం । ప్రాణాధికరణవదుపపత్తేః.

ప్రాణాధికరణన్యాయః.

అస్తిహ్యుత్తరమీమాంసాయాం ప్రథమాధ్యాయస్య ప్రథమపాదావసానేప్రాణశబ్దం విషయీకృత్యప్రవృత్తమధికరణం । తత్రసంగ్రాహకావేతౌశ్లోకౌభవతః । ప్రాణోస్మీత్యత్రవాయ్వింద్రజీవ బ్రహ్మసుసంశయః । చతుర్ణాంలింగసద్భావాత్పూర్వపక్షస్త్వహైచ్ఛికః । బ్రహ్మణోనేకలింగానితానిసిద్ధాన్యనన్యథా । అన్యేషామన్యథాసిద్ధేర్ముఖ్యత్వాద్యం బ్రహ్మనేతరదితి । అయమర్థః । కౌషీతకీబ్రాహ్మణే ॥ ప్రాతర్దనో నామోపపన్నాయ ఇంద్రఏవముపదిదేశ । ప్రాణోస్మిప్రజ్ఞాత్మా తంమామాయురమృతమిత్యుపాస్స్వేతి । తత్రసంశయః । కింప్రాణశబ్దేనోచ్ఛ్వాసనిశ్వాసకారీ వాయుర్వివక్షితః । ఉతేంద్రశబ్దాభిధేయసహస్రాక్షత్వాద్యాకారవాన్ దేవతావిశేషః । ఆహోస్విత్కార్యకరణాధ్యక్షోజీవః । అథవాపరబ్రహ్మేతి । సతిచాత్రప్రకరణేపక్ష చతుష్టయగమకాని చతుర్విధానిలింగాని । ఇదంశరీరంపరిగృహ్యోత్థాపయతి । ప్రాణవాయోర్లింగమస్మీత్యహంకారవాదోవక్తురింద్రాఖ్యస్య దేవతావిశేషస్యలింగం । న వాచం విజిజ్ఞాసీతవక్తారంవిద్యాదిత్యాదినాశ్రుతం వక్తృత్వాదికంజీవలింగం । ఆనందోఽజరోఽమృతఇత్యాదికం బ్రహ్మలింగం । తత్రచతుర్ణాం లింగానాం సమబలత్వాదిచ్ఛయా యత్కించిత్స్వకర్తవ్యమితిపూర్వపక్షః । ఆనందత్వాదీనాం బ్రహ్మలింగానామనేకత్వాత్తేషాంచవాయ్వాదౌ కథంచిదపియోజయితుమశక్యత్వాచ్ఛరీరోత్థాపనాదీనాం వాయ్వాదిలింగానాం తదుపాధ్యుపహితే బ్రహ్మణిసుసంపాద్యత్వాత్ బ్రహ్మై

వాత్ర ప్రాణశబ్దేనవివక్షితమితి సిద్ధాంతఇతి॥ ॥ పూర్వమీమాంసా యామపి షష్ఠాధ్యాయస్య సప్తమేపాదే సహస్రసంవత్సరాధి కరణస్య సంశయపక్షా అష్టావుపన్యస్తాః । కిమస్మిన్ సత్రేద్ధీర్ఘాయుషాం గంధ ర్వాదీనామధికారః । ఉతరసాయనసిద్ధానాం మనుష్యాణాం । అథవా పితృపుత్రదౌహిత్రాదిపరం పరారోపస్యకులస్య । అహోస్విదస్మాదేవ శాస్త్రాద్దత్రప్రవృత్తస్య సహస్రసంవత్సరమాయుర్భవిష్యతీతి । కింవా సార్ధద్విశతానాం పురుషాణామధికారః । అత్రసంవత్సరోక్తి ర్మాస పరావా ద్వాదశరాత్రి పరావాదినపరావేతి॥ ॥ ఏవంచసతిసంశయ స్యైకకోటిపరత్వం తార్కికై ర్వ్యావర్త్యతే । నతుబహుకోటిత్వం న స్వేవమపియథోక్తానాం పక్షాణాం ప్రాణాధికరణన్యాయేన గమకా నివక్తవ్యానీతిచేత్ । తాన్యుదాహరామః.

వేధనిర్ణయే గమకాని.

ద్వితీయాప్రతిపద్యుతేత్యుక్త్యా సామాన్యతః ప్రతిపన్మాత్రంప్రతీయతే । యుగ్మాదివాక్యేప్రతిపద్యప్య మావాస్యేతిపూర్వ దినపూజ్యత్వస్య శుక్లపక్షవిషయత్వాదితరస్య కృష్ణపక్షవిషయత్వం నచాత్రామావాస్యా శబ్దః పూర్ణిమాయా ఉపలక్షణమితిశంకనీయం । చతుర్దశ్యాచపూర్ణిమమేతి పూర్ణిమాయాఃపూర్వదినేన సహయుగ్మత్వాభిధానాత్ । తదాహ్యుతంస్మృత్యంతరేణ । ఉపోష్యాఃపరసంయుక్తాః పర్వాఃపూర్వేణసంయుతా ఇత్యమావాస్యాయుతాయాః ప్రతిపదఉపోష్యత్వా భిధానాద్ద్వితీయాయుక్తాయాః ఉపవాసవ్యతిరిక్త.వ్రతాదివిషయత్వం ఉపోష్య శబ్ద ఇతరవ్రతాదీనాముపలక్షణమితిచెన్న । పూర్వాహ్ణోవై దేవానామితిశ్రుత్యా వ్రతాదౌ దైవేపూర్వాహ్ణస్యవిహితత్వే నోత్తరదినస్వీకారేకర్మకాలవ్యాప్తిసంభవాత్ । యస్మిన్కాలేతుయత్కర్మ తత్కాలవ్యాపినీతిథిరితి। కర్మకాలవ్యాప్తిఃస్మర్యతే । నచోపవాసేపిసమానమేతదితివాచ్యం । ఉపవాసస్యాహోరాత్రసాధ్యత్వేన సంపూర్ణతిథౌ కర్మకాలవ్యాప్తిసంభవాత్ । వ్యాప్తిబాహుల్యంతు పూర్వవిద్ధాయామేవభవతి। అహ్నోపరభాగే కృత్స్నాయాంరాత్రౌచతద్వ్యాప్తేః । ఉదయమేతూపవాసస్యేతి స్మృత్యాపరేద్యురుపవాసః ప్రాప్నోతీతిచేత్ । నత

స్యాస్సామాన్యశాస్త్రత్వేన ప్రతిపదుపవాసాభిధానాత్ । కించోభయా
భిధాయినో విశేషశాస్త్రాద్దుర్లభత్వాత్తైరీనసిస్కాందవ్యాసైః పూ
ర్వతిథావపరాహ్ణవ్యాపినీతయాసాయాహ్న వ్యాపినీకయోభయవ్యాపి
నీతయాచపూజ్యత్వాభిధానేసతి తాసామేవతిస్సృణాం వ్యాప్తీనాంత్రిభి
రభావై రుత్తరోత్తరతిథా పక్షత్రయంసంపద్యతే॥ ॥ ననుపూర్వవి
ద్ధాయామపి తిథావపరాహ్ణవ్యాప్తౌచ సత్యాం తన్నాంతరీయకతయా
సాయాహ్నవ్యాప్తేరవశ్యం భావిత్వేనపృథగభిధానం నిరర్థకమితిచేత్ ।
కిమిదం కేవలసాయాహ్నాభిధాయిని వాక్యేచోద్యంకింవోభయా భిధా
యినివాక్యే।నాద్యః। యదాపినైవాపరాహ్ణవ్యాప్తం సాయాహ్నమా
త్రం వ్యాప్యతే। పూర్వవిద్ధాయాః పూజ్యతాయా ఏవక్తవ్యత్వాత్।
ద్వితీయే వైశ్వానరన్యాయేనావ యుక్త్యానువాదోభవిష్యతి । సచన్యా
యఉద్భిదాదిపాదేవ్యవస్థితః॥ ॥ కామ్యేష్టికాండేశ్రూయతే। వైశ్వా
నరంద్వాదశకపాలం నిర్వపేత్పుత్రేజాతేయదష్టాకపాలోభవతి గాయ
త్ర్యైవైనం బ్రహ్మవర్చసేనపునాతి యన్నవకపాలస్త్రివృతైవాస్మిన్
తేజోదధాతియద్దశకపాలోవిరాజైవాస్మిన్నన్నాద్యం దధాతియదేకా
దశకపాల స్త్రిష్టుభైవాస్మిన్నింద్రియందధాతి యద్ద్వాదశకపాలో జగ
త్యైవాస్మిన్పశూన్దధాతి । అత్రద్వాదశకపాలేష్టౌ బ్రహ్మవర్చసాదిఫల
విశేషాయాష్ట కపాలాదిగుణవిధిరితి పూర్వః పక్షః । ఉత్పత్తివిశిష్టద్వా
దశకపాలే నావరోధేసత్యుత్పత్తి విశిష్టానామష్టాకపాలా దీనామత్రా
వకాశా భావాదుపక్రమోపసంహారాంతర్గతత్వేన తేషాం విధ్యంతరా
భావాచ్చావయవైరష్టాకపాలాదిభిర్నాంతరీయక సిద్ధేరవ యవినో
ద్వాదశకపాలస్య స్తుతిరితిరాద్ధాంతః । ఏవమత్రాపి।యదాసాయాహ్న
వ్యాపిన్యపిగృహ్యతే తదాఅపరాహ్ణవ్యాపిన్యా గ్రహణంకిమువక్తవ్యమితి
నాంతరీయకతయాసిద్ధం॥ ॥ సాయాహ్నవ్యాప్త్యా పరాహ్ణః ప్రశస్యతే।
స్కాందపురాణేపి। బలిదినాభిధానాయాః కార్తికశుక్లప్రతిపదః పూర్వ
విద్ధత్వాభిధానాదితరాస్సర్వాప్రతిపదుత్తరవిద్ధేత్యేషః పక్షః ప్రతీయతే।
శుక్లపక్షోప వాసాపరాహ్ణసా యాహ్న బలిదినానాం పంచానాంసమూ

హాస్య పూర్వతిథిప్రయోజకత్వే సన్యాంతిమః పక్ష ఉదేతి ఏవంబహుధా సంశయేసతి నిర్ణయంబ్రూమః.

బహుసంశయపరిహారః.

యద్యపిద్వితీయాప్రతిపద్యోత్యత్రనకోపివిశేషఃపఠ్యతే। తథాప్య శేషప్రతిపత్సీకారేయుగ్మాగ్న్యాదీనిబహూనివాక్యానిబాధ్యేరన్। న చాంతిమఃపక్షోయుక్తిసహః। తథాహి । పూర్వవిద్ధాయాఃప్రయోజనమే వంవక్తవ్యం । శుక్లపక్షసాయాహ్నవ్యాపినిబలిదినేయఉపవాసస్సపూర్వ విద్ధాయావిషయఇతి । తచ్చవక్తుంనోశక్యతే।బలిదినత్వంనిమిత్తీకృత్యోప వాసస్యాభిధేయత్వాత్।పూజోత్సవాదికమేవహితత్రవిహితం । అతఃస మూహకస్య ప్రయోజకత్వాభావే శుక్లపక్షాదిషుపంచస్వన్యతమస్య ప్ర యోజకత్వమభ్యుపేయం ॥ ॥ తత్రకేమిచ్ఛయావికల్పఃఆహోస్విదేకం ప్రతినియతమితివిచారేవికల్పస్తావన్నయుజ్యతే। అష్టదోషగ్రస్తత్వాత్। తథాహి।యదాబల్యుత్సవస్యప్రయోజకత్వం స్వీక్రియతేతదోపవాసవా క్యస్యప్రాప్తంప్రామాణ్యంత్యజ్యేత । ప్రాప్తిరహితమప్రామాణ్యంస్వీ క్రియతే । పునరపియదాకదాచిదుపవాసస్య ప్రయోజకత్వస్వీకారేపూ ర్వంపరిత్యక్తం ప్రామాణ్యంనచస్వీక్రియతే । స్వీకృతప్రామాణ్యంపరి త్యజ్యతేతదేవముపవాసవాక్యేచత్వారోదోషాః। అనేనైవన్యాయేనబ ల్యుత్సవవాక్యేపియథోక్తాశ్చత్వారోదోషాఉత్ప్రేక్షణీయాః॥ ॥ అతో వికల్పాసంభవాదేకస్య ప్రతినియతస్యస్వీకర్తవ్యత్వేసత్యుక్తపక్షస్యైవ స్వీకరణంయుక్తతరంమన్యామహే । తథాసతిబహ్వనుగ్రహసిద్ధేయు గ్మాగ్నివాక్యంబలిదినవాక్యముపవాసవాక్యం చేత్యేతాన్యనుగృహ్యంతే। నహ్యేతానికృష్ణపక్షవిషయతయాకథంచిదపియోజయితుంశక్యతే । ఏ తదనుసారేణద్వితీయాయుతత్వవచనంకృష్ణపక్షవిషయత్వేనైవ సంకోచ నీయం। తస్యసామాన్యవచనత్వాత్ । ఇత్థంశుక్లకృష్ణప్రతిపదోఃక్రమేణ పూర్వోత్తర విద్ధతయావ్యవస్థితౌసత్యాంయోయంద్వితీయాయుతోపవా సనిషేధోసౌశుక్లపక్షవిషయతయాయోజనీయః । యద్యపరాహ్ణికవచ నంశుక్లకృష్ణపక్షద్వయసాధారణంప్రతిభాసతే । తథాపిశుక్లపక్షవిషయ త్వమేవతన్నాఖ్యేయం। సాముఖ్యానుపజీవ్యప్రవృత్తత్వాత్ కృష్ణపక్షే

ద్వితీయాయుక్తాయాః ప్రతిపదోవిముక్తత్వాత్. .. ..*

సమ్ముఖతిథిః.

నన్వేవంసతియదాశుక్లపక్షే సాయాహ్నమాత్రంవ్యాప్నోతి నత్వప రాహ్ణాంతదానీ ముత్తరతిథిః ప్రసజ్యేతేతిచేన్మైవం । సమ్ముఖానామసా యాహ్నవ్యాపినీతివచనేన తాదృశవచనేషు పూర్వతిథేర్విధానాత్ । ఏవమపీ షష్ఠ్యాన్యనసాయాహ్నవ్యాప్త్యాచ శుక్లపక్షేపిపరేద్యురేవప్రస జ్యేతేతిచేత్ । ప్రసజ్యతాంనామ।పూర్వతిథే ర్యుగ్మవాక్యవిషయత్వా భావాత్ । యదాప్రాతరమావాస్యా త్రిముహూర్తాతతోధికావా సా యంప్రతిపత్త్రిముహూర్తా తతోధికావాభవతితదాతాదృశ్యా ఏవోభ యతః త్రిముహూర్తవేధోపేతాయాస్తిథేస్తద్విషయత్వాత్ । సచత్రి ముహూర్తవేధ స్సర్వసాధారణో నప్రతిపద్విషయ ఇతిశంకనీయం । విశేషవచనాభావే సామాన్యవచనస్య స్వీకర్తవ్యత్వాత్ ॥ ॥ ద్వితీయాయుతోపవాసనిషేధస్తు పూర్వేద్యుఃప్రతిపద త్రిముహూర్త వేధేసతిద్రష్టవ్యః । సాయాహ్నవ్యాప్తివచనేన త్రిముహూర్తవేధోభిధీ యతే । ఆపరాహ్ణికవచనేనతతోప్యధికవేధ స్తత్రోభయత్రశుక్లప్రతిప త్పూర్వైవోపోష్యా । కృష్ణప్రతిపత్పరేద్యురుదయాదూర్ధ్వం త్రిము హూర్తాతతోధికావాస్యా త్తదాసైవోపోష్యా అన్యథాపూర్వేద్యురితి నిర్ణయః । వ్యాసవచనంపూర్వవిద్ధాయాం శుక్లప్రతిపదియేదేవపిత్ర్యే విహితే తయోర్ద్వైవశబ్దేన ప్రతిపన్నిమిత్త ఉపవాసోబల్యుత్సవ శ్చేత్యు భయంవివక్షితం । వచనాంతరాభ్యాంతయోః శృంగగ్రాహికతయావి ధానాత్॥ ॥ ఏకాదశీతథాషష్ఠీఅమావాస్యాచతుర్థికా।ఉపోష్యాః పరసంయుక్తాఃపరాఃపూర్వేణసంయుతాః । శ్రావణీదుర్గనవమీతథా దూర్వాష్టమీచయా । పూర్వవిద్ధాతుకర్తవ్యాశివరాత్రిర్బలేర్దినమితి। నన్వాశ్వయుజమాసే యోయంనవరాత్రోత్సవ స్తముపక్రమస్యాపి పూ ర్వవిద్ధాయాంక్రియమాణత్వాత్ నాప్యత్రవివక్షణీయఇతిచేన్న । తస్య నక్తవ్రతత్వాత్ । ఏకభక్తనక్తప్రతిపదిష్టీనాంద్వైవత్వేపి పృథఙ్నిర్ణ యస్యవక్ష్యమాణత్వాత్ । నచవ్రతాదీన్యపిద్వైవాన్యపిచవివక్ష్యంతామితి శంకనీయం। తేషామయతిథిప్రాశస్త్యేషు బహుభిర్వక్ష్యమాణత్వాత్ ।

పిత్ర్యశబ్దేనాత్రమృతాహశ్రాద్ధంవివక్షితం। అపరాహ్ణికీతి। తస్మిన్వచనేభిధానాదాపరాహ్ణికత్వంమృతాహశ్రాద్ధప్రయోజకమితివక్ష్యతే॥ ॥ ఏవంతర్హితిథ్యంతరమృతాహశ్రాద్ధవదత్రాపిప్రాప్తత్వాత్। పిత్ర్యంవామనురబ్రవీదితి విశేషవిధానమనర్థకమితిచేత్।తదపవాదార్థత్వాత్। యదాపూర్వేద్యురల్పోపరాహ్ణస్పర్శః పరేద్యుర్భూయాన్। తదాతిథ్యంతరేషు పరేద్యురేవమృతాహశ్రాద్ధంప్రతిషిధ్యేత। తదపవాదేనపూర్వేద్యురేవవిధీయతే। నచాస్యపిత్ర్యశబ్దస్య ఏకోద్దిష్టవిషయత్వంయుక్తం। ఏకోద్దిష్టాదీనాం మధ్యాహ్నాదికాలేషు విహితత్వేన కర్మకాలవ్యాపిన్యాస్తిథేస్తత్రగృహీతత్వాత్.

ఆమశ్రాద్ధాదికాలప్రాసంగికం.

తేచకాలాహారితేనదర్శితాః।ఆమశ్రాద్ధంతుపూర్వాహ్ణే ఏకోద్దిష్టంతుమధ్యమే। పార్వణంచాపరాహ్ణేతుప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమితి। మనురపి। పూర్వాహ్ణేదైవికంశ్రాద్ధమపరాహ్ణేతుపైతృకం। ఏకోద్దిష్టంతుమధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమితి। దైవికంవిశ్వామిత్రఆహ। దేవానుద్దిశ్యయత్కర్మక్రియతేతత్తుదైవికం। తన్నిత్యశ్రాద్ధవత్కుర్యాద్ద్వాదశ్యాదిషుయత్నతఇతి। తస్మాన్నైకోద్దిష్టాదికమత్రవివక్షితం। కింతుమృతాహశ్రాద్ధమన్యద్వా కించిత్పార్వణశ్రాద్ధం॥ ॥ అత్రపూర్వవిద్ధాయాంశుక్లప్రతిపది దైవశబ్దేనవివక్షితో యోయముపవాసస్తముదాహరామః। భవిష్యోత్తరపురాణే బృహత్తపాభిధేయవ్రతే కార్తికమాసాంతదర్శపాయసభోజనాదినియమం విధాయైవంపఠ్యతే। తతోమార్గశిరే మాసిప్రతిపద్యపరేహని। స్పృష్ట్వాగురుంచోపవసేన్మహాదేవంస్మరన్ముహురితి.

కర్మకాలవ్యాపిత్వం.

ననుపూర్వవిద్ధాయాం శుక్లప్రతిపదియోయముపవాసోవిహితస్తస్య సంకల్పఃకింప్రాతఃకార్యః। కింవాప్రతిపత్కాలే। నాద్యః। అమావాస్యావేళాయాం ప్రతిపదుపవాసే సంకల్పాయోగాత్। అతఏవబోధాయనః। యోయస్యవిహితఃకాలఃకర్మణస్తదుపక్రమే। తిథిర్యాభిమతాసాతుకార్యాలోకక్రమోచితేతి। స్కాందపురాణేపి। యోయస్యవిహితః

కాలఃకర్మణ స్తదుపక్రమే । విద్యమానేభవేదంగం నోర్ఘితోపక్రమేణ (ఝ)
త్వితి । నద్వితీయః । ప్రాతఃకాలస్యైవసంకల్పాంగత్వాత్ । తథాచస్మ
ర్యతే । ప్రాతస్సంకల్పయేద్విద్వానుపవాసవ్రతాదికమితి। తథా। ప్రాత
రాసూర్యమతిమాన్నకుర్యాన్నక్తవ్రతాదికం । నాపరాహ్ణేనమధ్యా
హ్నేపిత్ర్యకాలౌహితౌస్మృతావితి । అత్రోచ్యతే.

ప్రాతస్సంకల్పః.

యథోక్తవచనబలాత్ప్రాతరేవసంకల్పః కార్యః తదానీం జ్యోతి
శ్శాస్త్రప్రసిద్ధప్రతిపదభావేపి స్మృతిభిరాపాదితాయాఃప్రతిపదస్సత్త్వాత్ ।
అతఏవదేవలః । యాంతిథింసమనుప్రాప్యఅస్తంయాతిదివాకరః । సాతి
థిస్సకలాగ్రాహ్యా దానాధ్యయనకర్మస్వితి । దానాధ్యయనయోరుపవా
సాదినిఖిలదైవోపలక్షణార్థం వివక్షయాకర్మస్వితి బహువచనంనిర్ది
ష్టం । అత్రాస్తమయాత్పూర్వం ముహూర్తత్రయవ్యాపినీంతిథిం సమ
నుప్రాప్యేతివ్యాఖ్యేయం । నతుతతోల్పవ్యాప్తిర్వివక్షితా । తథాసతిపూ
ర్వోత్తరవేధాభావేనోత్తరతిథేరేవగ్రాహ్యత్వప్రసంగాత్ । తథాత్రి
ముహూర్తవ్యాప్తి స్కాందపురాణేదర్శితా । యాంతిథింసమనుప్రాప్య
యాత్యస్తంపద్మినీప్రియః । సాతిథిస్తద్దినేప్రోక్తాత్రిముహూర్తాయదా
భవేదితి । శివరహస్యసౌరపురాణయోరపి । యాంప్రాప్యాస్తముపైత్య
ర్కఃస్యాచ్చేత్సాత్రిముహూర్తకా । ధర్మకృత్యేషుసర్వేషుసంపూర్ణాం
తాంవిదుర్బుధాఇతి । వృద్ధవసిష్ఠోపి । యస్యాంతిథావస్తమియాత్పూర్వ
స్తుత్రిముహూర్తకైః । యాగదానజపాదిభ్యస్తామేవోపక్రమేత్తిథి
మితి॥ ॥ ననుసాయంతనత్రిముహూర్త శుక్లప్రతిపదుపేతాయాంతి
థౌ ప్రాతరేవసంకల్ప్య ప్రతిపదుపవాసః కర్తవ్యఇతియుగ్మాదివాక్య
మాశ్రిత్యనిర్ణీతం । తత్తిథిక్షయేతథాస్తు సామ్యవృద్ధ్యోస్తుఖర్వదర్పవా
క్యాత్పరేద్యురుపవాసంప్రాప్నోతీతిచేన్నైవం । ఖర్వాదివాక్యస్యైకో
ద్దిష్టాదివిషయత్వాత్ । తథావ్యాసః । ద్వితీయాదికయుగ్మానాంపూజ్య
తానియమాదిషు। ఏకోద్దిష్టాదివృద్ధ్యాదౌహ్రాసవృద్ధ్యాదిచోదనేతి। నియ
మాదిష్విత్యాదిశబ్దేన పిత్ర్యధర్మవ్యతిరిక్తవ్రతోపవాసాది సకలకర్మ
ణాంగ్రహణం । ఏకోద్దిష్టాదిత్యాదిశబ్దేన వివాహాదిమంగళాంగభూత

శ్రాద్ధవ్యతిరిక్తస్య పార్వణశ్రాద్ధస్య వృద్ధ్యాదావిత్యాదిశబ్దేన మాంగళిక శ్రాద్ధస్య ప్రోసవృద్ధ్యాదిత్యాదిశబ్దే నఖర్వస్యగ్రహణం । తదేవంపూర్వేద్యుశ్శుక్లప్రతిపద్యుపవాసం కృత్వాపారణంకుర్యాత్.

తిథ్యాద్యుపవాసపారణకాలః.

తత్రేదంచింత్యతే। కింప్రాతఃపారణం। కింవాతిథ్యంతఇతి। నాద్యః। సుమంతువచనవిరోధాత్ । తిథినక్షత్రనియమేతిథిభాంతేచపారణం । అతోన్యథాపారణేతు వ్రతభంగమవాప్నుయాదితి । నద్వితీయః । దేవలవచనవిరోధాత్ । ఉపవాసేషుసర్వేషు పూర్వాహ్ణేపారణంభవేత్ । అన్యథాతత్ఫలస్యార్ధం ధర్మమేవోపసర్పతీతి । ధర్మోయమః । నాయందోషః । పూర్వాహ్ణవాక్యస్యసామాన్యరూపత్వేన పరవిద్ధోపవాసవిషయతయా సంకోచనీయత్వాత్ । ఏతదేవాభిప్రేత్యనిగమేస్మర్యతే । పూర్వవిద్ధాసుతిథిషుభేషుచశ్రవణంవినా । ఉపోష్యవిధివత్కుర్యాత్తత్తదంతేచపారణమితి । భేషునక్షత్రేషు । స్కందపురాణేపి । తిథీనామేవసర్వాసాముపవాసవ్రతాదిషు । తిథ్యంతేపారణంకుర్యాద్వినాశివచతుర్దశీమితి । అత్రోపవాసవ్రతాదిష్విత్యాదినైక భక్తనక్తాయాచితానిగృహ్యంతే । యాంతిథిముద్దిశ్యతానిపూర్వేద్యుర్విహితాని । పరేద్యురుత్తరతిథిభాగేతీతే పశ్చాద్భోజనంకుర్యాత్ । అన్యథాపూర్వదినానుష్ఠితైకభక్తాదివ్రతానాం వైకల్యంస్యాదిత్యభిప్రాయః॥ ॥అస్యచతిథిభాంతేపారణస్యాపవాదః కశ్చిత్స్మర్యతే । తిథ్యంతేచైవభాంతేచపారణంయత్రచోద్యతే । యామత్రయోర్ధ్వవర్తిన్యాం ప్రాతరేవహిపారణమితి । యథోక్తోపవాసబల్యుత్సవోపి పూర్వవిద్ధాయామేవకర్తవ్యః । సచోత్సవోబ్రహ్మపురాణే భవిష్యోత్తరపురాణేచప్రపంచితః । అతఃప్రాతఃకాలేద్యూతాదికంబ్రహ్మపురాణేదర్శితం । తస్మాద్ద్యూతంప్రకర్తవ్యం ప్రభాతేతత్రమానవైరితి॥ ॥యద్యపిప్రాతరమావాస్యావర్తతేనతుప్రతిపత్ । తథాపిపూర్వోక్తన్యాయేనప్రతిపత్సంకల్పమాశ్రిత్య ప్రాతరేవద్యూతాదికంకర్తవ్యం। ననుయావేతావుపవాసబల్యుత్సవౌపూర్వవిద్ధాయాంప్రతిపదివిహితౌతయోః కేనాపినిమిత్తేనతత్రానుష్ఠానాసంభవేసతికిముత్తరవిద్ధాగౌణకాలత్వేనగ్రాహ్యా। కోవాముఖ్యకాలాతిక్రమా

త్రయోఃపరిత్యాగఏవేతి తత్రకేచిదాహుః। పరిత్యాగఏవయుక్తః। ముఖ్యకాలమంతరేణాప్యనుష్ఠానే ద్వితీయాతృతీయాదిష్వపి తదనుష్ఠానప్రసంగాత్॥

ముఖ్యగౌణకాలాః.

అథోచ్యతే। యథా త్రైవర్ణికోపనయనస్య గర్భాష్టమాదిముఖ్యకాలాసంభవే సత్యాషోడశాదికాలా గౌణత్వేనస్వీకృతాః। ఏవమత్రాపీతి। తన్న। వైషమ్యాత్। తత్రహిగౌణకాలోవాచనికః। ఆషోడశాత్తుద్వావింశాత్ చతుర్వింశాత్తువత్సరాత్। బ్రహ్మక్షత్రవిశాంకాల ఔపనాయనికఃపరఇతి। నత్వేవమత్రోత్తరప్రతిపదో గౌణత్వేనస్వీకారేకించిద్వచనమస్తి। అంతరేణాపివచనం యుక్తిమాత్రేణతత్కల్పనాయాం షోడశాదివర్షేభ్యఊర్ధ్వమపి సన్నికర్షవిప్రకర్షతారతమ్యేన గౌణతరగౌణతమా వుపనయనకాలౌప్రసజ్యేయాతాం। నచతౌ యుక్తౌ। అతఊర్ధ్వంపతంత్యేతే యథాకాలమసంస్కృతా ఇతి స్మృతిశ్రవణాత్। కించపూర్వోత్తరవిద్ధయో రుభయోరపిస్వీకార్యత్వేపూజ్యత్వవిచారోనిరర్థకస్స్యాత్। తస్మాత్పరిత్యాగఏవేతి॥ ॥ అత్ర బ్రూమః। సంత్యేవాత్రోపనయనవదుత్తరతిథేః ప్రాపకాణిబహూని వచనాని। ప్రతిపత్సద్వితీయాస్యాదితి తావదేకంవచనం। అన్యేతద్యథోక్తవ్యతిరిక్తవిషయే ముఖ్యకాలత్వంవిదధతి। నను యథోక్తవిషయే గౌణకాలత్వమితిచేత్తత్రవక్తవ్యం। కిమత్రవిషయాంతరే ముఖ్యత్వవాచనికత్వంవా యథోక్తవిషయస్య ముఖ్యకాలేభిహితే సత్యర్థాదితరవిషయత్వంతస్యవచనస్యపరిశిష్యతఇతి। నాద్యః। తస్మిన్వచనేవిషయాంతరస్య శబ్దతోప్రతీతిః। ద్వితీయేతుసామాన్యవచనస్య విశేషవ్యతిరిక్తసంభావితకృత్స్నవిషయత్వం పరిశేషణీయం। తథాసతి కృష్ణప్రతిపద్విషయత్వముపవాసవ్యతిరిక్త దానవ్రతాదివిషయత్వంచ సంభావితత్వాద్యథాపరిశిష్యతే। తథోపవాసేపిగౌణకాలవిషయత్వం కుతోనపరిశిష్యతే। ద్వితీయాయుతోపవాసనిషేధాదితిచేన్న। తస్యనిషేధస్య పూర్వవిద్ధోపవాసప్రశంసాయాంతాత్పర్యాత్। అపశవోవాఅన్యేగోఅశ్వేభ్యః పశవ ఇత్యత్రగోఅశ్వప్రశంసార్థత్వాజాదీనాం పశుత్వంనిషిధ్యతే। నతుసర్వ

ధాతన్నిషేధః। ప్రత్యక్షవిరోధాచ్ఛాస్త్రాంతరనిషేధాచ్చ। ఏవమత్రా ఘ్యుత్తరవిద్ధాయాం ప్రతిపదిసర్వథా ప్రతిపదుపవాసనిషేధో వ్యాహన్యేత॥ ॥ యథాచోదితానుదిత హోమయోరన్యోన్యనిందేతరప్రశంసార్థైవ నతుసర్వథాహేయత్వాయ। నోచేదుభావపి హోమౌపరిత్యజేయాతాం। యదితత్రశాఖాభేదేనవ్యవస్థా తర్హ్యత్రాపి ముఖ్యగౌణభేదేనవ్యవస్థాస్తు। నచైతావతాతిథేః పూజ్యత్వవిచారోనిరర్థకోభవతి। ప్రశస్తతిథిస్వీకారాయతదుపయోగాత్। యానిచాన్యానిసామాన్యవచనాని। ఉదయేతూపవాసస్యపూర్వాహ్ణికాస్తిథయో దైవేకార్యేఫలప్రదా ఇత్యాదీనిసర్వాణి యథాకృష్ణపక్షప్రతిపదముపోద్బలయంతి। తథాగౌణప్రతిపదం కుతోనోపోద్బలయేయుః । నచైవంసతిద్వితీయాతృతీయాదిష్వతిప్రసంగః। గౌణప్రతిపత్త్వస్యాపి తత్రాభావాత్। గౌణప్రతిపద్యేతావతానిర్బంధేనకస్తవలాభ ఇతిచేత్ । తత్ప్రద్వేషేణవాకోలాభ ఇతివక్తవ్యం.

శిష్టాచారోనుసర్తవ్యః.

శిష్టాచారఇతిచేత్ । విపర్యయఏవతంపశ్యామః। తథాహి। యథోక్తరీత్యాకస్యాశ్చిత్తిథైద్వైవిధ్యంభవతి। తదానీంసంప్రతిపన్నశిష్టాచారతఏవ కేచనపూర్వత్రానుతిష్ఠంతి।అన్యేపరత్ర। నచతత్రాధిగతశ్శిష్టాచారఃప్రమాణం। నేతరత్రేతిశంకనీయం। ఉభయేషాంశిష్టానామధిగతత్వ కథనాయైవసంప్రతిపన్నాదివిశేషణస్యాభిహితత్వాత్ । ఏవం తర్హిముఖ్యత్వమప్యన్యతమస్య నిశ్చేతుమశక్యమితిచేత్॥ ॥ యస్మిన్నేశేయస్మిన్కాలే యేషుశిష్టేషునిరాగద్వేషస్య స్వస్యప్రామాణ్యాతిశయబుద్ధిః తథాతాదృశస్యాచారస్యముఖ్యత్వాత్ । ఏతదేవాభిప్రేత్యగురోశ్శిష్యానుశాసనే తైత్తిరీయాస్సమామనంతి॥ అథయదితేకర్మవిచికిత్సావావృత్తవిచికిత్సావాస్యాత్। యేతత్రబ్రాహ్మణాస్సమ్మర్శినః। యుక్తాఆయుక్తాః।అలూక్షాధర్మకామాస్యుః।యథాతేతత్రవర్తేరన్। తథాతత్రవర్తేథాఇతి॥ సమ్మర్శినఃయుక్తికుశలాః। యుక్తాశ్శాస్త్రతత్పరాః। ఆయుక్తాస్తదనుష్ఠాననిరతాః । అలూక్షాఃక్రోధవివర్జితాః । ధర్మకామాః జీవన్ముక్తవత్కర్మణ్యౌదాసీన్యమకుర్వాణాః ॥ ఉక్తరీత్యాక

స్యాచ్ఛిష్టాచారవిశేషస్యముఖ్యత్వే సత్యపరోగౌణోభవిష్యతి। నతుస
ర్వథైవానాచారః। ఏవంచసత్యేకామేవత్తైత్తిరీయశాఖామధీత్యబోధా
యనాపస్తంబమతభేదేనపరస్పరవిలక్షణమనుష్ఠానమాచరతాముభయ
విధానాంపురుషాణాంస్వస్వపురుషపారంపర్యక్రమాయాతఏవాచారో
ముఖ్యః। కదాచిత్తదసంభవేమతాంతరేణాప్యనుష్ఠానమేవశ్రేయో న
తుసర్వథాతల్లోపోయుక్తః।కింబహునా। ముఖ్యాయాః పూర్వవిద్ధాయాః
ప్రతిపదోసంభవే శేషపరిత్యాగాద్వరముత్తరవిద్ధాయాః పరిగ్రహణ
మిత్యేతదవగంతవ్యం। తదేవంశుక్లప్రతిపదుపవాస బల్యుత్సవయోఃపూ
ర్వవిద్ధాయాముఖ్యతేతిసర్వంసుస్థితం ॥ ఇతిప్రతిపత్ప్రకరణంసమాప్తం.

అథైకభక్తం నిర్ణీయతే.

బ్రహ్మపురాణేవైశ్వానరవ్రతేపఠ్యతే। ప్రతిపద్యేకభక్తాశీ సమా
ప్తేకపిలాప్రదఇతి। తత్రతావదేకభక్తం త్రివిధంస్వతంత్రమన్యాంగ
ముపవాసప్రతినిధిరూపంచేతి। తేష్విదానీముదాహృతం స్వతంత్రం॥
॥ తత్రేదంచింత్యతే। కిముపవాసవత్తిథిరస్మిన్ గృహీతవ్యా। ఉత
ప్రకారాంతరేణేతి। ఉపవాసవదితితావత్ప్రాప్తం।దైవంపిత్ర్యంతదా
కార్యమితివచనేన ఉపవాసైకభక్తాదికృత్స్నదైవస్యవివక్షితత్వాత్।
నచకర్మకాలవ్యాప్త్యాతన్నిర్ణయఇతిశంకనీయం। తత్కాలస్యాప్య
నిర్ణీతత్వాత్। కథంచిత్తన్నిర్ణయేపి కర్మకాలవ్యాప్తివచనస్య పిత్ర్య
విశేషత్వేనాప్యుపపత్తేః। తస్మాదుపవాసవత్తన్నిర్ణయఇతిప్రాప్తే ॥
॥ బ్రూమః। కర్మకాలవ్యాప్తిరేవాత్రనిర్ణయహేతుః। కర్మ
కాలస్తత్కర్మస్వరూపంచేత్ ఉభయంస్కాందపురాణేదర్శితం। దినా
ర్ధసమయేతీతే భుజ్యతేనియమేనయత్। ఏకభక్తమితిప్రోక్తం మతస్త
త్స్యాద్దివైవహీతి। దేవలోపి। దినార్ధసమయేతీతే భుజ్యతేనియమేన
యత్। ఏకభక్తమితిప్రోక్తంన్యూనంగ్రాసత్రయేణత్వితి। అత్రదినార్ధ
స్యోపరిసార్ధముహూర్తపరిమితఃకాలః పంచధావిభాగేమధ్యాహ్న
స్యాపరభాగస్స ఏకభక్తస్యముఖ్యఃకాలః। దినార్ధేతీతేసతి సమనంతర
భావిత్వాత్। అస్తమయాత్ప్రాచీనోవశిష్టగౌణకాలః। దివేత్యభ్యను
జ్ఞానాత్। ఏవంస్థితేసతిముఖ్యకాలవ్యాపినీతిథిర్గృహీతవ్యా। అతఏవ

పద్మపురాణం। మధ్యాహ్నవ్యాపినీగ్రాహ్యైకభక్తేసదాతిథిరితి।బోధాయనోఽపి। ఉదయేతూపవాసస్యనక్తస్యాస్తమయేతిథిః। మధ్యాహ్నవ్యాపినీగ్రాహ్యైకభక్తేసదాతిథిరితి॥ ॥ నచాత్రోపవాసన్యాయోయుక్తః। తత్రపూర్వవిద్ధాయామేవ విశేషశాస్త్రపర్యవసానాత్। ద్వివిధంవిశేషశాస్త్రం। తిథిప్రయుక్తమేకంకర్మప్రయుక్తమపరం। తత్రపూర్వాహ్ణికాస్తుతిథయోదైవ ఇత్యనేనకర్మవిషయేణ సామాన్యశాస్త్రేణోత్తరవిద్ధాయాం ప్రాప్తాయాముపోష్యాః పరసంయుక్తాః పరాఃపూర్వేణ సంయుతా ఇత్యనేనకర్మవిషయేణ విశేషశాస్త్రేణపూర్వవిద్ధావిహితా। తిథివిషయేపిసామాన్యవిశేషశాస్త్రే ఉదాహ్రియేతే। పూర్వాహ్ణికాస్తుతిథయ ఇత్యస్యతిథిమాత్రముపజీవ్య ప్రవృత్తత్వాత్।సామాన్యశాస్త్రత్వం। ప్రతిపత్సంముఖాకార్యేత్యేతద్విశేషశాస్త్రం। తథాసతి ద్వివిధేనాపివిశేషశాస్త్రేణ పూర్వవిద్ధాయామేవోపవాసస్సుస్థితః।అత్రతుమధ్యాహ్నవ్యాపినీత్యేతత్కర్మవిషయంవిశేషశాస్త్రం। అతస్తదనుసారేణనిర్ణయోయుజ్యతే। నను ప్రతిపత్సంముఖా కార్యేత్యనేన తిథివిషయేణ విశేషశాస్త్రేణకుతో నిర్ణయఇతిచేన్న। ఉపవాసవిషయత్వేనాపితస్యోపపత్తేరితిబ్రూమః॥ ॥ ననుమధ్యాహ్న వ్యాప్తివచనమపితిథ్యంతరైకభక్తవిషయత్వేనోపపాదయితుంశక్యం। అతఃకర్మవిశేష శాస్త్రతిథివిశేషశాస్త్రయోస్సమానబలత్వమితిచేత్ అస్తునామ। కిమనుపపన్నం। మధ్యాహ్నవ్యాప్తిసమ్ముఖత్వయోః పూర్వవిద్ధాయాం సంపాదయితుంశక్యత్వే నవిరోధాభావాత్। యదాతూత్తరవిద్ధాయామేవ మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వం తదావిరోధఇతిచేత్। బాఢం। తథాపితిథివిషయవిశేషశాస్త్రాత్కర్మవిషయవిశేషశాస్త్రం ప్రబలం।తిథిగుణత్వాత్కర్మణఃప్రధానత్వాత్। తస్మాదేవంవిధవిషయే కర్మకాలవ్యాప్త్యైవనిర్ణేతవ్యం.

షోఢాకాలవ్యాప్తిః.

అత్రనిర్ణేతవ్యోవిషయష్షోఢాభిద్యతే। పూర్వేద్యురేవమధ్యాహ్నవ్యాపిత్వం। పరేద్యురేవమధ్యాహ్నవ్యాపిత్వం। ఉభయత్రతద్వ్యాపిత్వం। ఉభయత్రతదవ్యాపిత్వం। ఉభయత్రసామ్యేన తదేకదేశవ్యా

పిత్వం । ఉభయత్రవైషమ్యేన తదేకదేశవ్యాపిత్వంచేతి । అత్రప్రథమద్వితీయయోః మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వాత్సైవైకభక్తనిర్ణాయకత్వం । తృతీయే పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా । ముఖ్యకాలవ్యాప్తేస్సమత్వే గౌణకాలవ్యాప్తేరధికత్వాత్ । అన్యేనైవన్యాయేనోభయత్ర ముఖ్యకాలవ్యాప్త్యభావేపి గౌణకాలవ్యాప్తి గుణలాభాత్పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా । పంచమేప్యయమేవన్యాయోయోజ్యః । షష్ఠేతుయదాపూర్వేద్యుర్మధ్యాహ్నైకదేశమధికం వ్యాప్నోతి తదానీంతదాధిక్యకాలో గౌణకాలవ్యాప్తేశ్చ పూర్వైవగ్రాహ్యా । యదాతుపరేద్యురేవ మధ్యాహ్నైకదేశమధికం వ్యాప్నోతితదా గౌణకాలవ్యాప్త్యభావేపి ముఖ్యకాలవ్యాప్త్యాధిక్యానుసారేణ పరైవ గ్రాహ్యా॥ ॥ నన్వేవంస్వతంత్రైకభక్తనిర్ణయం అన్యాంగేతుకథం తత్రకానుపపత్తిరితిచేత్ । ఉచ్యతే । పూజావ్రతేషుసర్వత్రమధ్యాహ్నవ్యాపినీతిథిరితి । మధ్యాహ్నేపూజయేన్నృపేత్యాదిశాస్త్రైరంగినః పూజాదేర్మధ్యాహ్నే విహితత్వేనాంగస్యైకభక్తస్యాపరాహ్ణాదౌ ప్రాప్యమాణత్వాన్న ముఖ్యకాలత్వసంభవః । మాభూత్తాదృశవిషయే ముఖ్యఃకాలః । ప్రధానానుసారేణగుణస్యనేతవ్యత్వాత్ । యదాస్వతంత్రైకభక్తేపికేనచిన్నిమిత్తేన ముఖ్యకాలాసంభవే గౌణకాలోభ్యనుజ్ఞాయతే । తదాకిముపవక్తవ్యమన్యాంగే॥ ॥ యత్తూపవాసప్రతినిధిరూపమేకభక్తం తదుపవాసతిథౌకార్యం । తస్యగౌణోపవాసత్వాత్ । అతఏవసుమంతుః । తిథౌయత్రోపవాసస్స్యాద్దేకభక్తేపిసాతిథిరితి । నచతాదృశమేవనాస్తీతిశంకనీయం । ఉపవాసవ్రతప్రక్రమ్యరోగాదినా తదశక్తౌగుర్వనుజ్ఞయాతస్యైక భక్తస్యసంభావితత్వాత్ । అష్టౌతాన్యవ్రతఘ్నానిఆపోమూలంఘృతంపయః । హవిర్బ్రాహ్మణకామ్యాయగురోర్వచనమౌషధమితి శాస్త్రాదిత్యేకభక్తనిర్ణయః॥ఇత్యేకభక్తనిర్ణయస్సమాప్తః॥

అథనక్తవ్రతం నిర్ణీయతే.

తచ్చవరాహపురాణేధాన్యవ్రతేపఠ్యతే । మార్గశీర్షేసితేపక్షే ప్రతిపద్యాతిథిర్భవేత్ । తస్యాంనక్తంప్రకుర్వీత రాత్రౌవిష్ణుంచపూజయేదితి । అత్రనక్తశబ్దోభోజనపరః । కాలపరత్వేప్రకుర్వీతేత్యస్యాన్వయాత్ । నహికాలఃకేనచిదిచ్ఛయాకర్తుంశక్యతే । తస్యభోజనస్యరా

త్రావితి కాలవిధిః । అతో దివాభోజనరహితత్వే సతి రాత్రిభోజనం వ్రత
స్యస్వరూపం । అన్యథా స్వతఃప్రాప్తస్య రాత్రిభోజనస్య విధానవైయ
ర్థ్యాత్ । తస్య భోజనస్య విష్ణుపూజనమంగం । తత్సన్నిధౌ పఠితత్వాత్ ।
తదా హోమోపి తదంగహోమం చ తత్ర కుర్వీతేత్యభిధానాత్ । ఏవం చ
సతి ప్రధానావిరోధేన పూజాహోమయోరంగయోర్దివానుష్ఠానమ
ర్థాదుక్తం భవతి । ప్రధానస్య చ నక్తస్య కాలద్వయం భవిష్యత్పురాణే
దర్శితం । ముహూర్తోనం దినం నక్తం ప్రవదంతి మనీషిణః । నక్షత్రదర్శ
నాన్నక్తమహం మన్యే గణాధిపేతి ॥ ॥ అస్య చ కాలద్వయస్యాధికారిభే
దేన వ్యవస్థామాహ । దేవలః । నక్షత్రదర్శనాన్నక్తం గృహస్థస్య తు వై
స్మృతం । యతేర్దినాష్టమే భాగే తస్య రాత్రౌ నిషిద్ధ్యత ఇతి । స్మృత్యం
తరేపి । నక్తం నిశాయాం కుర్వీత గృహస్థో విధిసంయుతః । యతిశ్చ విధవా
చైవ కుర్యాత్తత్సదివాకరం । దివాకరం తు యత్ప్రోక్తమంతిమే ఘటికాద్వ
యం । నిశానక్తం తు విజ్ఞేయం యామార్ధే ప్రథమే సదేతి । రాత్రినక్తభో
జనే వ్యాసః । త్రిముహూర్తః ప్రదోషస్స్యాద్భానావస్తంగతే సతి । న
క్తం తత్ర తు కర్తవ్యమితి శాస్త్రస్య నిశ్చయ ఇతి । తదేవం నక్తతత్కాలా
వ్యవస్థితా ॥ ॥ తత్ర నక్తం ప్రదోషవ్యాపిన్యాం తిథౌ కార్యం । తదాహ
వత్సః । ప్రదోషవ్యాపినీ గ్రాహ్యా తిథిర్నక్తవ్రతే సదా । ఏకాదశీం వినా
సర్వాః శుక్లే కృష్ణే సదా స్మృతా ఇతి । ఏకాదశ్యాం తు యన్నక్తం తత్రోద
యవ్యాపినీ తిథిర్గ్రాహ్యా । తదుక్తం స్కందపురాణే । ప్రదోషవ్యాపినీ
గ్రాహ్యా సదా నక్తవ్రతే తిథిః । ఉదయస్థా సదా పూజ్యా హరినక్తవ్రతే తిథి
రితి । అత్రాప్యేకభక్తన్యాయేన షోఢా విషయభేదా ఉత్ప్రేక్షణీయాః ।
మధ్యాహ్నప్రదోషయోరేవ భిన్నత్వాత్ । పూర్వేద్యురేవ ప్రదోషవ్యా
ప్తౌ పూర్వతిథిర్గ్రాహ్యా । పరేద్యురేవ ప్రదోషవ్యాప్తౌ పరతిథిః । ఉభ
యత్ర ప్రదోషవ్యాప్తౌ పరతిథిరేవేతి । తథాహ జాబాలిః । సద్వైపతిథ్యో
రుభయోః ప్రదోషవ్యాపినీ తిథిః । తత్రోత్తరత్ర నక్తం స్యాదుభయత్రాపి
సాయుత ఇతి । ఉభయత్రాపి దివారాత్రావపి సా తిథిర్వ్యాప్యత ఇత్యర్థః ।
ఉభయత్ర ప్రదోషవ్యాప్త్యభావేపి పరైవ । తథాహ జాబాలిః । అత
థా త్వపరత్ర స్యాదర్వాగస్తగతా హి సేతి । ప్రదోషే తదభావేప్యస్తమ

యాదర్వాగ్యత్సాస్విద్యతే తతస్సాగ్రాహ్యేత్యర్థః । అస్యచదివారాత్రవ్రతత్వేన ప్రదోషవ్యాప్తివత్సాయంకాలవ్యాప్తిరపి నిర్ణయహేతుర్భవతీత్యనేనాభిప్రాయేణాస్తమయాదిత్యుక్తం ॥ ॥ దివారాత్రివ్రతత్వంచ కూర్మపురాణేభిహితం । ప్రదోషవ్యాపినీయత్రత్రిముహూర్తాయదాదివా । తదానక్తవ్రతంకుర్యాత్స్వధ్యాయస్యనిషేధవదితి । యద్యప్యత్ర ప్రదోషసాయంకాలౌద్వావపి ప్రయోజకౌ ప్రతిభాసేతే । తథాపిప్రదోషవ్యాప్తిర్ముఖ్యఃకల్పః । సాయంకాలవ్యాప్తిరనుకల్ప ఇతి జాబాలివచనాదవగమ్యతే । తత్రహ్యతథాత్వేఇతిప్రదోషవ్యాప్త్యభావమనూద్య తాదృశ్యాస్తిథేగ్రాహ్యతాయామర్వాగస్తంగతాహీతి హేతూపన్యాసాదీదృశేవిషయేగృహస్థోపి యతివద్దివానక్తమాచరేత్.

దివానక్తం.

తదుక్తంస్కాందపురాణే । ప్రదోషవ్యాపినీనస్యాద్దివానక్తంవిధీయతే । ఆత్మనోద్విగుణచ్ఛాయామతిక్రామతిభాస్కరే । తన్నక్తంనక్తమిత్యాహుర్ననక్తంనిశిభోజనం । ఏవంజ్ఞాత్వాతతోవిద్వాంస్తాయామహ్నస్తుభుజిక్రియాం । కుర్యాన్నక్తవ్రతీనక్తఫలంభవతినిశ్చితమితి । యత్తుసప్తమీ భానువాసరాదౌసౌరనక్తంవిహితం తత్రపూర్వోక్తవిపర్యాసేన సాయంకాలవ్యాప్తి ముఖ్యఃకల్పః ప్రదోషవ్యాప్తిరనుకల్పః । ఏతదేవాభిప్రేత్యసుమంతుః। త్రిముహూర్తస్పృగేవాహ్ని నిశిచైతావతీతిథిః। తస్యాంసౌరంభవేన్నక్తమహన్యేవతుభోజనమితి । అత్రసాయంకాలవ్యాప్తేర్ముఖ్యత్వాత్ప్రథమనిర్దేశః । ప్రదోషవ్యాప్తేరనుకల్పత్వాత్పశ్చాన్నిర్దేశః । ఇతరనక్తేషుప్రదోషవ్యాప్తేర్ముఖ్యత్వాదుదాహృతకూర్మపురాణవచనేనైవ ప్రథమంనిర్దిష్టాసాయంకాలవ్యాప్తిః పశ్చాన్నిర్దిష్టేతివివేకః । తేష్వితరనక్తేషుప్రదోషవ్యాప్తితిథిగ్రహణేపి భానువారసంక్రాంత్యాదినా గృహస్థస్యాపియదారాత్రిభోజననిషేధస్తదాదివైవనక్తంకుర్యాత్ । తథాచభవిష్యత్పురాణం ॥ యేత్వాదిత్యదినే బ్రహ్మన్నక్తంకుర్వంతిమానవాః । దినాంతేతేపిభుంజీరన్నిషేధాద్రాత్రిభోజనేఇతి,

నక్తభోజనే కాలనిర్ణయః.

అస్మింశ్చిద్దివాభోజనే ఉత్తమోంతిమముహూర్తః మధ్యమ ఉపాంత్యః । తతః ప్రాచీనో జఘన్యః । ఏవం సత్యంతి మాస్తమ భాగత్రిముహూర్తవచనాన్యుపపద్యంతే । రాత్రిభోజనేపి ఘటికాత్రయముత్తమః కాలః । ఘటికాషట్కం మధ్యమః కాలః । ఏతదేవాభిప్రేత్య వచనద్వయం స్మర్యతే । ప్రదోషోస్తమయాదూర్ధ్వం ఘటికాత్రయమిష్యతే । త్రిముహూర్తః ప్రదోషస్స్యాద్భానావస్తంగతే సతీతి చ । నిశీథపర్యంతో జఘన్యః కాలః । నక్తం ప్రకుర్వీత రాత్రావితి సామాన్యేనాభిధానాత్ । సౌరనక్తేషు సామాన్యేన వైషమ్యేణ వాదినద్వయే ప్రదోషవ్యాప్తౌ పరేద్యురేవ నక్తం కార్యం । సాయంకాలస్య గౌణతిథివ్యాప్తత్వాత్ । అనేనైవ న్యాయేన సౌరనక్తేషు సాయంకాలైకదేశవ్యాప్తౌ పూర్వతిథిగ్రాహ్య । ప్రదోషకాలస్య గౌణస్య తత్తిథివ్యాప్తత్వాత్ । అత్రైకభక్తవదన్యాంగ నక్తోపవాసస్థానీయనక్తయో నిర్ణయో ద్రష్టవ్యః ॥ ॥ యథోక్తలక్షణరహితయో రేకభక్తయో రేకస్మిన్దినే యదా ప్రసక్తిస్తదా కథం కర్తవ్యం నచవచనైస్తాదృశీ ప్రసక్తిరేవ నాస్తీతి శంకనీయం । భవిష్యోత్తరపురాణే రథసప్తమీవ్రతే కదాచిత్తత్ప్రసక్తేః । తథాహి । తత్రహి తృతీయాదిషు సప్తస్వంతేషు క్రమేణైక భక్తనక్తాయాచితోపవాస పారణాని విహితాని । తత్ర యదా తృతీయా యామత్రయపరిమితా తత ఊర్ధ్వం చతుర్థీ మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వాత్ తృతీయైకభక్తం ప్రాప్తం । ప్రదోషవ్యాపిత్వాచ్చతుర్థీనక్తమపి తత్రైవ । తథాసతి పరస్పరవిరోధో దుష్పరిహరః । అత్రోచ్యతే । ఏకభక్తప్రాథమ్యాత్ప్రబలత్వేన తస్మిన్ముఖ్యకాల ఏవానుష్ఠేయః । తద్విరోధినితు నక్తోనుకల్పః । సచద్వివిధః దినాంతరానుష్ఠానాత్కర్త్రంతరానుష్ఠానాచ్చ । యదా చతుర్థీ పరేద్యుర్వృద్ధ్యా సాయంకాలంవ్యాప్నోతి తదా తస్య గౌణనక్తకాలత్వాదేక ఏవకర్తా దినభేదేనద్వయమనుతిష్ఠతు । యదా చతుర్థీ సమాక్షీణా వా తదా గౌణకాలస్యాప్యసంభవేన పూర్వేద్యురేవ భార్యాపుత్రాదినా కర్త్రంతరేణ నక్తం కరణీయం ॥ ఇతి నక్తనిర్ణయః ॥

అథాయాచితవ్రతం నిర్ణీయతే.

పూర్వోదాహృతే సప్తమీవ్రతే పంచమ్యామయాచితం విహితం। తస్యైకభక్తవత్ప్రతిపదోక్తకాలవిశేషవిధినాస్తి తస్యాయాచితభోజననిషేధరూపత్వాత్। స చ నిషేధ ఉపవాసవదహోరాత్రం విషయీకరోతి। అత ఏవ సంకల్పోప్యస్మిన్నహోరాత్రే అయాచితం న భోక్ష్య ఇత్యేవం కర్తవ్యః। అథాయాచితమన్నమయాచితమిత్యత్రాప్రయత్నలబ్ధస్య పరదత్తస్య భోజనం వివక్ష్యతే। తథాపి పరాధీనత్వాదేవ న తస్య కాలవిశేషో విధాతుం శక్యతే। యద్యపి స్వగృహే పూర్వం సంచితం వస్తు ఇదానీమయాచితం భవతి। తథాపి పూర్వం ప్రయత్నసంపాదితత్వాత్తద్యాచితమేవ। అథవా నిషేధస్య ప్రసక్తిపూర్వకత్వాద్యాచ్ఞాప్రసక్తేశ్చ పరద్రవ్యవిషయత్వాదయాచితశబ్దోపి పరద్రవ్యమేవ విషయీకరోతి॥ ॥ అత్రాయాచితశబ్దస్య యథోక్తరీత్యా ద్వావర్థౌ సంపన్నౌ। ప్రతిషేధః పర్యుదాసశ్చేతి। తత్ర ప్రతిషేధపక్షం ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రవ్యాఖ్యానే గౌతమో వ్యాజహార। అథాపరం త్ర్యహం నక్తం చాయాచితేతి పర్యుదాసపక్షం చ బృహస్పతిర్వ్యాజహార। త్ర్యహం ప్రాతస్త్ర్యహం సాయం త్ర్యహం మధ్యాదయాచితం। త్ర్యహం పరం చ నాశ్నీయాత్ప్రాజాపత్యం చరేద్ద్విజ ఇతి। స్మృత్యంతరేపి। అయాచితాశీ మితభుక్ పరాం సిద్ధిమవాప్నుయాదితి॥ ॥ మితభోజనత్వం దశగ్రాసత్వం తదుక్తం చతుర్వింశతిమతే। ప్రాతస్తు ద్వాదశ గ్రాసా నక్తం పంచదశైవ తు। అయాచితేషు ద్వావష్టౌ ప్రాజాపత్యే విధిః స్మృత ఇతి। తచ్చ భోజ్యద్రవ్యం పరకీయమప్రయత్నోపనీతం చేత్యేతదుభయం స్మార్తలింగాదవగమ్యతే। తథా చ ప్రతిగ్రహప్రకరణే యాజ్ఞవల్క్యః। అయాచితాహృతం గ్రాహ్యమపి దుష్కృతకర్మణ ఇతి। తథా యతిధర్మేషూశనాః। భిక్షాశనసముద్యోగాత్ప్రాక్ తేనాపి నిమంత్రితం। అయాచితం హి తద్భైక్ష్యం భోక్తవ్యం మనురబ్రవీదితి। యది ప్రతిషేధః యది వా పర్యుదాసః। ఉభయథాప్యైకభక్తాదివత్కాలో విశేషణీయః। ప్రతిషేధే నుష్ఠేయాభావాత్। పర్యుదాసే పరాధీనత్వాత్। అసతి తు కాలవిశేషవిధేయవిధౌ సకర్మకాలవ్యాప్తివచనమత్ర ప్రవర్తతే। తథా సతి కేం పౌర్వాహ్ణికాస్తిథయ ఇతి వచనేన పరా గ్రాహ్య

కింవా యుగ్మాదివాక్యేనపూర్వేతివివక్షాయాంయుగ్మాదివాక్యస్య తిథివి
శేషవిషయత్వాత్తదనుసరణంన్యాయ్యం। అన్యైస్త్వన్యాయేనప్రతిపద్య
ప్యయాచితేపూర్వవిద్ధైవగ్రాహ్యా। అయాచితస్యనియమరూపత్వాత్।
ద్వితీయాదికయుగ్మానాంపూజ్యతా నియమాదిష్వి త్యనూక్తత్వాత్॥ ఇ
త్యయాచితనిర్ణయః॥

ప్రతిపద్యుపవాసైకభక్తనక్తాయాచితాని నిర్ణీతాని.

తత్రశుక్లప్రతిపత్పూర్వవిద్ధోపోష్యా। కృష్ణప్రతిపదుత్తరవిద్ధా। ఏకభక్తనక్తయోస్తుసర్వాసుతిథిషుమధ్యాహ్నప్రదోషవ్యాప్త్యానిర్ణయః॥ అయాచితస్య ప్రతిస్వీకారకాలవిశేషవిధ్యభావాదుపవాసవచ్ఛుక్లకృష్ణప్రతిపదౌపూర్వోత్తరవిద్ధేగ్రహీతవ్యే ఇత్యేతావద్వ్యవస్థితం॥

అథప్రతిపద్దానవ్రతానినిర్ణీయంతే.

భవిష్యోత్తరపురాణేదానంపఠ్యతే। ప్రతిపత్సుద్విజాన్ పూజ్యాన్ పూజయిత్వా ప్రజాపతిం। సౌవర్ణమరవిందంచ కారయిత్వాష్టపత్రకం। కృత్వౌదుంబరేపాత్రే సుగంధంఘృతపూరితే। పుష్పైర్ధూపైఃపూజయిత్వావిప్రాయప్రతిపాదయేదితి। బ్రహ్మాండపురాణేమండనవ్రతంపఠ్యతే। మాసిభాద్రపదేశుక్లపక్షేచ ప్రతిపత్తిథౌ। నైవేద్యంతు పచేన్మానీషోడశత్రిగుణానిచ। ఫలానిపిష్టపక్వానిదద్యాద్విప్రాయషోడశ దేవాయషోడశైతానిదాతవ్యానిప్రయత్నతః। భుజ్యంతేషోడశతథా వ్రతస్య నియమాశ్రితా ఇతి। ఏవమన్యాన్యపిదానవ్రతాన్యుదాహరణీయాని। తానిసర్వాణ్యుత్తరవిద్ధాయాంప్రతిపదికర్తవ్యాని। తేషాందైవత్వాత్। తదాహవృద్ధయాజ్ఞవల్క్యః। పౌర్వాహ్ణికాస్తుతిథయో దైవేకార్యేఫలప్రదా ఇతి। యద్యప్యేతత్తిథిసామాన్యముపజీవ్య ప్రవృత్తం। తథాపిప్రతిపదిబాధకాభావాత్ప్రవర్తతే। నచాత్రయుగ్మవాక్యంబాధకం। తస్యతిథివిశేషముపజీవ్య ప్రవృత్తస్యాపికర్మకాలవ్యాప్తివాక్యాద్దుర్లభత్వాత్తిథిరంగం। కర్మాంగితతః ప్రబలమితిహిపూర్వముక్తం॥ ॥ కర్మకాలవ్యాప్తించవృద్ధయాజ్ఞవల్క్యఆహ। కర్మణో యస్యయః కాలస్తత్కాలవ్యాపినీతిథిః। తయాకర్మాణికుర్వీతహ్రాసవృద్ధీనకారణమితి। స్కందపురాణే। యస్మిన్కాలేతుయత్కర్మ తత్కాల

వ్యాపినీతిథిః । తయాకర్మాణికుర్వీతహ్రాసవృద్ధీనకారణమితి । గార్గ్యోఽపి। యోయస్యవిహితఃకాలస్తత్కాలవ్యాపినీతిథిః। తయాకర్మాణికుర్వీతహ్రాసవృద్ధీనకారణమితి। కర్మకాలశ్చదా వ్రతయోర్దైవత్వేనపూర్వాహ్ణావగంతవ్యః। పూర్వాహ్ణోవైదేవానామితిశాస్త్రాత్। ఏకభక్తనక్తయోర్దైవత్వేపిప్రతిపదోక్తకాలవిశేషశాస్త్రేణసామాన్యరూపంపూర్వాహ్ణశాస్త్రంబాధ్యతే । నన్వేవంప్రకృతయోర్దానవ్రతయోఃకించిద్బాధకమస్తిఅహ్నఃపూర్వోభాగఃపూర్వాహ్ణః। సచపంచధావిభాగపక్షేముహూర్తత్రయాత్మకఃప్రాతఃకాలః। చతుర్ధావిభాగపక్షేసార్ధప్రహరాత్మకః। త్రేధావిభాగపక్షేపంచముహూర్తాత్మకః। ద్వేధావిభాగపక్షేసార్ధసప్తముహూర్తాత్మకః। పంచదశధావిభాగపక్షేప్యర్థాత్తదేవసంపద్యతే। యద్యపిబహుశాస్త్రానురోధేనపంచధావిభాగఏవాత్రగ్రాహ్యఇతిపూర్వముక్తం। తథాపిబహుకర్తవ్యోపేతయోర్దానవ్రతయోర్ముహూర్తత్రయమాత్రేణానుష్ఠాతుంశక్యత్వాదితరేపిపక్షాఅనుకల్పత్వేనగృహీతవ్యాః॥

ఔదయికీతిథిః పూర్ణేతిమంతవ్యా.

యత్రసార్ధసప్తముహూర్తైరపికర్మనసమాప్యతేతత్రకృత్స్నదివసోప్యనుజ్ఞాయతే। అతఏవదేవలః। యాంతిథింసమనుప్రాప్య ఉదయంయాతిభాస్కరః। సాతిథిస్సకలాజ్ఞేయా స్నానదానజపాదిష్వితి । వ్యాసోపి। ఉదయన్నేవసవితా యాంతిథింప్రతిపద్యతే। సాతిథిస్సకలాజ్ఞేయాదానాధ్యయనకర్మస్వితి। భవిష్యోత్తరపురాణేపి। వ్రతోపవాసనియమేఘటికైకాయదాభవేత్ । సాతిథిస్సకలాజ్ఞేయాపిత్ర్యేర్ధేవాపరాహ్ణికీతి। పద్మపురాణే। వ్రతోపవాసనియమేఘటికైకాయదాభవేత్। ఉదయేసాతిథిర్గ్రాహ్యావిపరీతాతుపైతృకఇతి। స్కాందపురాణేపి। వ్రతోపవాసస్నానాదౌఘటికైకాయదాభవేత్ । ఉదయేసాతిథిర్గ్రాహ్యావిపరీతాతుపైతృకఇతి। విష్ణుధర్మోత్తరేపి। వ్రతోపవాసదానాదౌఘటికైకాయదాభవేత్ । ఉదయేసాతిథిర్జ్ఞేయాశ్రాద్ధాదావస్తగామినీతి । బోధాయనోపి। ఆదిత్యోదయవేళాయాంయాల్పాపిచతిథిర్భవేత్। పూర్ణాఇత్యేవమంతవ్యా ప్రభూతానోదయందినేతి॥ ॥ నన్వేవంకృ

త్స్వదివసాఖ్యసఞ్జ్ఞా । తథాప్యుత్తరవిద్ధాయాస్తిథేర్గ్రహణేకియత్పరి
మాణముదయే పేక్షణీయమితి వివేచనీయం । తత్రబోధాయనేనఅల్పా
పీత్యభిధానాన్నిమేషమాత్రంప్రతిభాతి । తథావ్యాసవాక్యేపి ప్రతిభాతి
ఉదయన్నైవేత్యభిధానాత్ । భవిష్యత్పురాణాదివచనేషుఘటికామాత్రం
ప్రతీయతే । వచనాంతరేషుతువిష్ణుధర్మోత్తరే బోధాయనప్రోక్తేషు
ఘటికాచతుష్టయఃప్రతిభాసతే॥ ॥తథాచపఠ్యతే । ఉదితేదైవతం
భానౌపిత్ర్యంచాస్తమితేరవౌ। ద్విముహూర్తంత్రిరహ్నశ్చసాతిథిర్హ
వ్యకవ్యయోరితి । అస్యార్థః । భానావుదితేసత్యుత్తరకాలేహ్నో ము
హూర్తద్వయం దైవతందేవదైవత్యం తస్మింశ్చాస్తమితేతతః పూర్వ
కాలమహ్నోముహూర్తత్రయం పిత్ర్యంపితృదైవత్యం అతస్తావత్కా
లవ్యాపినీయాతిథిర్భవతి సైవక్రమేణహవ్యకవ్యయోర్గ్రాహ్యాభవతీతి ।
అత్రోచ్యతే । పౌర్వాహ్ణికాఇతివచనేన దైవేపూర్వాహ్ణవ్యాప్త్యభిధా
నాత్ । పూర్వాహ్ణస్యపంచధావిభాగస్యచముఖ్యత్వాదుదితేభానౌత్రి
ముహూర్తాతిథిర్గృహీతవ్యా । యత్తుదక్షేణోక్తం । త్రిముహూర్తా
నకర్తవ్యాయాతిథిక్షయగామినీతి । నతత్త్రిముహూర్తవ్యాప్తేర్బాధ
కం । ప్రత్యుతోపోద్బలకమేవ । తథాహి । ప్రతిషేధస్సర్వత్ర ప్రసక్తి
పూర్వకః ప్రసక్తిశ్చాత్రయథోక్తనిత్యపౌర్వాహ్ణికవాక్యాత్ త్రిము
హూర్తాభిధేయా పైఠీనసివాక్యాద్వాభవతి । తత్రప్రసక్తంత్రిము
హూర్తత్వంసమతిథౌ బాధకాభావాత్తథైవవ్యవతిష్ఠతే । తిథిక్షయే
త్వధికవ్యాప్తివిధిత్సయాప్రతిషిధ్యతే । అతశ్చ తత్రచతుర్ముహూర్త
స్పృక్తిథిర్గ్రాహ్యా । తిథిసామ్యవత్తిథివృద్ధావపి ముహూర్తత్రయమేవ
ముఖ్యం । ముహూర్తద్వయంత్వనుకల్పః । ఏతదేవసూచయితుం ద్విము
హూర్తపీత్యపిశబ్దః పఠ్యతే.

తిథిహ్రాసవృద్ధ్యాదినావ్యాప్తికాలనిర్ణయః.

నన్వత్రక్షయవృద్ధ్యుపజీవనేననిర్ణయఃక్రియతే। సచాత్రానుపపన్నః।
వ్యాసవాక్యే హ్రాసవృద్ధిచోదనాయాః పిత్ర్యవిషయత్వాభిధానాత్
ఏకోద్దిష్టాదివృద్ధ్యావాహ్రాసవృద్ధ్యావిచోదనేతిహిపూర్వముదాహృతం।
దానవ్రతేచతదేవ । అతఃకథమనయోర్వృద్ధిక్షయాభ్యాంనిర్ణయః

కించోదాహృతేషు యాజ్ఞవల్క్య స్కందపురాణ గార్గ్యవచనేషు హ్రాసవృద్ధిర్నకారణమిత్యుక్తం। తత్కథమత్రహ్రాసవృద్ధ్యోర్నిర్ణయకారణత్వం॥ ॥ అత్రోచ్యతే। సంతిహ్యన్యానిహ్రాసవృద్ధివాక్యాని। అత్రోశనాః। ఖర్వోదర్పస్తథాహింస్రస్త్రివిధంతిథిలక్షణం। ఖర్వదర్పావపరౌకార్యౌహింస్రాస్యాత్పూర్వకాలికేతి। పితామహోఽపి। ఖర్వోదర్పస్తథాహింస్రస్త్రివిధంతిథిలక్షణం। ఖర్వదర్పావపరౌపూజ్యౌహింస్రఃపూర్వత్రపూజ్యతేఇతి। భవిష్యోత్తరపురాణేఽపి। ఖర్వోదర్పస్తథాహింస్రస్త్రివిధంతిథిలక్షణం।ఖర్వదర్పావపరౌకార్యౌహింస్రస్స్యాత్పూర్వకాలికఇతి। ఖర్వస్సామ్యమల్పక్షయోవా। దర్పోవృద్ధిః। హింస్రోఅధికక్షయః। ఏతైఃఖర్వాదివాక్యైస్సహాయుగ్మాదివాక్యస్యవిరోధఃప్రాప్నోతి। తత్రదైవపిత్ర్యభేదేన వ్యవస్థాపకంవ్యాసవాక్యం। నతుప్రకృతయోఃక్షయవృద్ధ్యోః పిత్ర్యవిషయప్రతిపాదకత్వం।యాజ్ఞవల్క్యవచనేష్వపి కర్మకాలవ్యాప్తిశాస్త్రస్య ఖర్వదర్పాదిశాస్త్రస్యచవిరోధేప్రాప్తేసతి కర్మకాలశాస్త్రస్య ప్రాబల్యముచ్యతే। నతుప్రకృతయోఃక్షయవృద్ధ్యోర్నిర్ణయహేతుత్వం ప్రతిషిధ్యతే। నను వ్యాసః ఖర్వాదివాక్యానిపిత్ర్యవిషయత్వేనసంకోచయామాస। యాజ్ఞ్యవల్క్యాదయస్తుపిత్ర్యదినకర్మకాలవ్యాప్త్యా ఖర్వదర్పాదివాక్యానిబాధంతే। హంతైవంనిర్ణయత్వమేతేషాంప్రసజ్యేతేతిచెన్నైవం। యదాపూర్వోత్తరదినయోః పిత్ర్యవిషయకర్మ కాలవ్యాప్తిస్సమానా। యదాదినద్వయేపి కర్మకాలవ్యాప్త్యభావస్సమానః। తత్రోభయత్ర ఖర్వాదివాక్యైర్నిర్ణేతుంశక్యత్వాత్। ఆస్తాంతావత్ప్రాసంగికఖర్వాదివాక్యచింతా। ప్రకృతేతుసూర్యోదయే ముహూర్తత్రయవ్యాపినీ ప్రతిపద్దానవ్రతయోర్గృహీతవ్యా.

త్రిముహూర్తవ్యాప్తిప్రశంసా.

ఏవంచసత్యుదయ మాత్రవ్యాప్తిశాస్త్రం ఘటికామాత్రవ్యాప్తిశాస్త్రంచైవ వైశ్వానరాధికరణన్యాయే నాపియుక్తోక్త్యనువాదరూపతయా త్రిముహూర్తవ్యాప్తిం ప్రశంసతి। అథవాయదాపూర్వేద్యురుదయకాలంపరిత్యజ్యోపరిసర్వత్రవ్యాప్నోతిపరేద్యురుదయకాలమాత్రం

వ్యాప్నోతితద నీముదయానంతర భావిన్యాముఖ్యత్వాత్ త్రిముహూర్త వ్యాప్తిర్దినద్వయేప్య భావేచద్వయోరపిదినయో గౌణకాలత్వేసతికిం గ్రాహ్య మితివివక్షాయాంపూర్వదినే కర్మకాలవ్యాప్తిభూయస్త్వా వత్తస్యైవగ్రహణన్యాయతః ప్రాప్తంకేనాపినిమిత్తేన తత్రప్రత్యూహే సతిపరేద్యుః కర్మకాలవ్యాప్తిసంపాదనాయ పూర్ణత్వమభిధాయోదయవిహీనస్యవ్యాప్తి బాహుళ్యస్య హేతుత్వోక్తి వ్యాజేనతదేవప్రశస్యతే। ఆదిత్యోదయవేళాయామల్పాపిచతిథిర్భవేత్। పూర్ణాఇత్యేవ మంతవ్యాప్రభూతానోదయందినేతి। తదాపూర్వేద్యుస్సంగవమారభ్య పరేద్యురుదయాత్ప్రాగేవతిథిక్షయ వశాత్ప్రతిపత్సమాప్తా। తదాయద్యపిదినద్వయే ప్యుదయముహూర్తత్రయస్య స్పర్శోనాస్తితదాపూర్వేద్యురేవానుష్ఠేయం। సాతిథిస్సకలాజ్ఞేయాయస్యామస్తమితోరవిరితి వచనేనసంపాద్యా యాస్తగయత్రిముహూర్తవ్యాప్తే ర్విద్యమానత్వాత్ । యదాపూర్వేద్యురుదయమారభ్య పరేద్యురుదయాదూర్ధ్వంముహూర్తత్రయంవర్తతే తదానీంయద్యపిద్వయోర్దినయోస్సోదయ త్రిముహూర్తవ్యాప్తిరస్తితథాపిపూర్వేద్యురేవా నుష్ఠానంయుక్తం అస్తమయవ్యాప్తేరధికత్వాత్ । అతఏవపద్మపురాణేభిహితం । వ్రతేస్నానేతథానక్తే పితృకార్యవిశేషతః । యస్యామస్తంగతోభాను స్సాతిథిఃపుణ్యభాగ్భవేదితి। నన్వస్తిసోదయత్రిమూహూర్తవ్యాప్తిరస్తమయవ్యాప్తిశ్చ.

శుక్లకృష్ణపక్షాభ్యాంనిర్ణయః.

నిర్ణయస్తుశుక్లకృష్ణపక్షాభ్యాంభవిష్యతి। తథాచమార్కండేయః। శుక్లపక్షేతిథిర్గ్రాహ్యాయస్యామభ్యుదితోరవిః। కృష్ణపక్షేతిథిర్గ్రాహ్యా యస్యామస్తమితోరవిరితి। విష్ణుధర్మోత్తరేపి। వర్ధమానేందుపక్షస్య ఉదయేపూజ్యతేతిథిః। యదాచంద్రఃక్షయంయాతితదాస్యాదాపరాహ్ణికీతి। అథవాపక్షస్యవృద్ధిక్షయాభ్యాంనిర్ణేతవ్యం। తథాచవృద్ధవసిష్ఠః। వర్ధమానస్యపక్షస్యఉదయేపూజ్యతేతిథిః । యదాపక్షఃక్షయంయాతి తథాస్యాదాపరాహ్ణికీతి । బోధాయనోపి । సాతిథిస్తచ్చనక్షత్రంయస్యామభ్యుదితోరవిః। వర్ధమానస్యపక్షస్య భానాత్వస్తమయంప్రతీతి॥

॥ ॥ అత్రోచ్యతే। నతావచ్ఛుక్లకృష్ణపక్షాభ్యాం నిర్ణయస్సంభవతి

తథాసతి బహువచనబాధప్రసంగాత్ । తథాహి । యానివచనానిపూర్వవిద్ధాయాం శుక్లప్రతిపద్యుపవాసవిధాయకాని పూర్వముదాహృతాని తానిబాధ్యేరన్ ।తథాకృష్ణప్రతిపదఃపరవిద్ధాయాఉపోష్యత్వం పూర్వం నిర్ణీతం। తచ్చవిపరివర్తేత।ఏవమేకభక్తాదావపి యథాయోగంవిపరివృత్తిరున్నేయా । నాపిపక్షస్యక్షయవృద్ధిభ్యాం నిర్ణయోయుజ్యతే తథాప్యుక్తదోషస్యాపరిహార్యత్వాత్ । యదాశుక్లపక్షస్తిథివృద్ధ్యా షోడశదినాత్మకోభవతి తదాభవన్మతే పరవిద్ధాయాం శుక్లప్రతిపద్యుపవాసః ప్రాప్నోతి।కృష్ణపక్షస్య తిథిక్షయవశాచ్చతుర్దశదినాత్మకత్వే పూర్వవిద్ధాయాం కృష్ణపక్షప్రతిపద్యుపవాసః ప్రాప్నోతి । ఏవంబాధకాంతరమున్నేయం । అస్తిచశుక్లకృష్ణపక్షవాక్యస్య వినాప్యన్యబాధాంవిషయవిశేషః । తథాహ్యంగిరసాస్మర్యతే । సంపూర్ణాదశమీకార్యాపూర్వయాపరయాథవా । యుక్తానదూషితాయస్మాదితిసాసర్వతోముఖీతి । తత్రశుక్లకృష్ణపక్షాభ్యాం వ్యవస్థాకర్తవ్యా । పక్షవృద్ధిక్షయవాక్యమపి పూర్వేణసామాన్యవిషయతయావ్యాఖ్యేయం। వర్ధమానస్యచంద్రస్య యఃపక్షస్తస్యేతియోజనీయం। తథాసతిశుక్లపక్షఇత్యుక్తంభవతి। యదాపక్షేక్షయంయాతీత్యత్రపక్షనిర్వాహకశ్చంద్రఃక్షయంయాతీతివ్యాఖ్యానేకృష్ణపక్షఇతిలభ్యతే । అతోయథోక్తసోదయత్రిముహూర్తవ్యాప్తితోనిర్ణయస్సుస్థితః॥ ॥ అత్రాప్యేకభక్తవత్ షోఢావిభజ్యతే । ఉదయకాలేపూర్వేద్యురేవ త్రిముహూర్తవ్యాపినీ । పరేద్యురేవత్రిముహూర్తవ్యాపినీ । ఉభయత్రాపిత్రిముహూర్తవ్యాపినీ । నోభయత్రత్రిముహూర్తస్పర్శినీ । ఉభయత్రాపిసామ్యేనవైషమ్యేణవా త్రిముహూర్తైకదేశవ్యాపినీచేతి। అత్రప్రథమపక్షేఖండతిథిత్వాభావాన్నాస్తిసందేహః । తృతీయాదిషుచతుర్షుపక్షేషు అస్తమయవ్యాప్తేః కర్మకాలబాహుల్యస్యచలాభాత్ పూర్వేద్యురేవానుష్ఠానం । ద్వితీయపక్షేతు క్షయగామిత్వే త్రిముహూర్తమప్యుత్తరవిద్ధాయాం పరిత్యజ్యపూర్వేద్యురేవానుష్ఠాతవ్యం । వృద్ధిగామిత్వేసామ్యేచపరేద్యురితినిర్ణయః । ఇష్ట్యంగభూతాప్రతిపత్పర్వనిర్ణయేవక్ష్యతే । ఇతిదానవ్రతనిర్ణయః ॥

ఉక్తాన్యుపవాసైకభక్తనక్తాయాచితదానవ్రతాని ప్రతిపద్విషయాణి । తావతాదైవవిషయోనిర్ణయస్సుస్థితః॥

అథ పిత్ర్యనిర్ణయతే.

తత్రసామాన్యేనాపరాహ్ణిక్యాం ప్రతిపదిపిత్ర్యంవిహితం। ప్రతిప త్త్వైవవిజ్ఞేయాయాభవేదాపరాహ్ణికీ। దైవంకర్మతథాజ్ఞేయంపిత్ర్యం వామనురబ్రవీదితి। వ్యాసవాక్యంపూర్వముదాహృతం। పిత్ర్యంద్వివి ధం। ఏకోద్దిష్టంపార్వణంచేతి। తయోస్స్వరూపమాహకణ్వః। ఏకము ద్దిశ్య యచ్ఛ్రాద్ధ మేకోద్దిష్టంప్రకీర్తితం। త్రీనుద్దిశ్యతుయత్తద్ధిపార్వణం మునయోవిదురితి। తత్రప్రతిపదిమృతస్యమాసాంతరవర్తిన్యాంతస్యాం ప్రతిపద్యేకోద్దిష్టరూపం మాసికంప్రసక్తం సంవత్సరాంతర్వర్తిన్యాం తస్యాంప్రతిపది పార్వణరూపమాబ్దికం శ్రాద్ధంప్రాప్నోతి॥ ॥ తత్ర మాసికస్య తద్దినకర్తవ్యతామాహ। యాజ్ఞవల్క్యః। మృతేహనితుక ర్తవ్యం ప్రతిమాసంచవత్సరే। ప్రతిసంవత్సరంచైవ మాద్యమేకాదశేహ నీతి। తేషాంచమాసికానా మేకోద్దిష్టరూపత్వం పైఠీనసిరాహ। షా ణ్మాసికాబ్దికశ్రాద్ధస్యాతాంపూర్వేద్యురేవతే। మాసికానిస్వకీయేతుది వసేద్వాదశేపివా। సపిండీకరణాదర్వా కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధానిషోడశ। ఏకోద్దిష్టవిధానేనకుర్యాచ్ఛ్రాద్ధానితానితు। అయమర్థః। ఊనషాణ్మా సికంసప్తమమాసగతమృతాహదినాత్పూర్వేద్యురనుష్ఠేయం। ఊనాబ్ది కంతుద్వితీయవత్సరాదిమృతాహ దినాత్పూర్వేద్యుఃకర్తవ్యం। మాసికా నితుతత్తన్మాసమృతాహదినేనుష్ఠేయాని। సఏవముఖ్యఃకల్పః। యదాహ ద్వాదశాహేదాసపిండీకరణంతదా। తస్మాత్పూర్వంయస్మిన్దినే మాసికా న్యాకృష్యానుష్ఠేయాని। సోయమనుకల్పః। పక్షద్వయేప్యేకోద్దిష్టవిధా నమేవ నతుపార్వణవిధానమితి। అత్రేదంచింత్యతే। కిమేకోద్దిష్టేపరా హ్ణవ్యాపినీతిథిర్గ్రాహ్యా। కింవాసాయాహ్నవ్యాపినీ। ఉతాస్తమయవ్యా పినీ। ఆహోస్విన్మధ్యాహ్నవ్యాపినీతి। నచాత్రపక్షాంతరాణిసంభా వ్యంతే। తత్ప్రాపకాభావాత్.

యుగ్మవాక్యాదివిచారః.

ననుయుగ్మాదివాక్యం తిథిహ్రాసవాక్యం శుక్లకృష్ణపక్షవాక్యం పక్షక్ష యవృద్ధివాక్యం కర్మకాలవ్యాప్తివాక్యంవా పక్షాంతరప్రాపకం భవి ష్యతి। మైవం। పక్షక్షయవృద్ధివాక్యస్య శుక్లకృష్ణపరత్వేనవ్యాఖ్యాత

త్వాత్ । శుక్లాదివాక్యంతు పూర్వోత్తరయోస్తిథ్యోశ్శాస్త్రాంతరా
భ్యాంప్రాప్తిసామ్యేసతి పురుషేచ్ఛానివారణాయ వ్యవస్థాపకమిత్యు
క్తం।తిథిహ్రాసవృద్ధీతుకర్మకాలేనబాధ్యేతే। కర్మకాలవాక్యే సాక్షాదేవ
హ్రాసవృద్ధీనకారణమిత్యుక్తత్వాత్ । యుగ్మాగ్నివాక్యంతునపిత్ర్యవిష
యం। కర్మకాలశ్చైకోద్దిష్టస్సనాద్వ్యాపినిర్ణీతః । అతోనపక్షాంతరసం
భవః । ఉపన్యస్తేషుతుపక్షేషు ప్రథమంతావత్సామాన్యవిశేషశాస్త్రా
భ్యామపరాహ్ణవ్యాపినీతిప్రతిభాతి । అపరాహ్ణికాస్తథాజ్ఞేయాఃపిత్ర్య
ర్థేతుశుభావహాఇతి । నిగమవాక్యంపూర్వముదాహృతం । హారీతోపి ।
అపరాహ్ణఃపితౄణాంతు యాపరాహ్ణానుయాయినీ । సాగ్రాహ్యాపితృ
కార్యేతునపూర్వాస్తానుయాయినీతి। బృహన్మనురపి। యస్యామస్తంర
విర్యాతిపితరస్తాముపాసతే। తిథ్యంతేభ్యోయతోదత్తో హ్యపరాహ్ణఃస్వ
యంభువేతి॥ ॥ తదేతత్సామాన్యశాస్త్రం తిథిమాత్రముపజీవ్యప్రవృ
త్తత్వాత్ । ప్రతిపత్తైస్త్వవిజ్ఞేయా యాభవేదాపరాహ్ణికీతితు విశేషశా
స్త్రం తిథివిశేషోపజీవనేనప్రవృత్తత్వాత్ । తాభ్యాముభాభ్యాంశాస్త్రా
భ్యాం ప్రథమపక్షఉత్తిష్ఠతి । ద్వితీయపక్షేప్యస్తిశాస్త్రద్వయం। బోధా
యనః । ఉదితేదైవతంభానౌపిత్ర్యంచాస్తమితేరవౌ। ద్విముహూర్తం
త్రిరహ్నశ్చ సాతిథిర్హవ్యకవ్యయోరితి । వచనార్థస్తుపూర్వం వ్యాఖ్యా
తః। తదేతత్సాయాహ్నవ్యాప్తేస్సామాన్యశాస్త్రం । విశేషస్తుపైఠీనసి
నాదర్శితః। పంచమీసప్తమీచైవదశమీచత్రయోదశీ। ప్రతిపన్నవమీచైవ
కర్తవ్యాసమ్ముఖాతిథిరితి। నచాత్రప్రతిపదాసాం ముఖ్యమాత్రంప్రతీయ
తే। నతుసాయాహ్నవ్యాప్తిరితిశంకనీయం। సమ్ముఖానామసాయాహ్న
వ్యాపినీదృశ్యతేయదీతి। స్కాందపురాణేసాంముఖ్యస్యవ్యాఖ్యాతత్వాత్॥
॥ ॥ అస్తమయవ్యాపిత్వపక్షోవృద్ధయాజ్ఞవల్క్యేనదర్శితః। దేవకా
ర్యేతిథిర్జ్ఞేయాయస్యామభ్యుదితోరవిః। పితృకార్యేతిథిర్జ్ఞేయాయస్యా
మస్తంగతోరవిరితి । తథాదానవ్రతప్రక్రియాయాముదాహృతేషు ఘటి
కావ్యాప్తివాక్యేష్వస్తమయేఘటికావ్యాప్తిః పిత్ర్యేదర్శితా । తదేతదు
పన్యస్తం పక్షద్వయమేకోద్దిష్టవిషయం। పిత్ర్యకర్మసామాన్య ముపజీ
వ్యప్రవృత్తత్వాత్.

ఏకోద్దిష్టకాలనిర్ణయః.

ఏకోద్దిష్టే తు చతుర్థః పక్షో వాచనికః। తథా చ వృద్ధగౌతమః । మధ్యాహ్నవ్యాపినీ యా స్యాత్ తత్రైకోద్దిష్టతిథిర్భవేదితి। అపరాహ్ణవ్యాపినీ యా స్యాత్పార్వణే సా తిథిర్భవేదితి । శివరాఘవసంవాదేఽపి । మధ్యాహ్నవ్యాపినీ యా స్యాదేకోద్దిష్టే తిథిర్భవేత్ । సాయాహ్నవ్యాపినీ యా స్యాత్పార్వణే సా తిథిర్భవేదితి । కర్మకాలవ్యాప్తి శాస్త్రేణాప్యయమేవ చతుర్థః పక్షః ప్రాప్యతే। మధ్యాహ్నస్యైవైకోద్దిష్టే కర్మకాలత్వాత్ । తథా చ హారీతశాతాతపౌ । ఆమశ్రాద్ధం తు పూర్వాహ్ణే ఏకోద్దిష్టం తు మధ్యమే । పార్వణం చాపరాహ్ణే తు ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమితి । స్మృత్యంతరం చ । పూర్వాహ్ణే దైవికం శ్రాద్ధమపరాహ్ణే తు పార్వణం । ఏకోద్దిష్టం తు మధ్యాహ్నే ప్రాతర్వృద్ధినిమిత్తకమితి । వ్యాసః । ఏకముద్దిశ్య యచ్ఛ్రాద్ధం దైవహీనం విధీయతే । ఏకోద్దిష్టం తు తత్ప్రోక్తం మధ్యాహ్నే తత్ప్రకీర్తితమితి । మధ్యాహ్నశ్చ సప్తమాష్టమనవమ ముహూర్తాత్మకః । తే చ ముహూర్తా గాంధర్వకుతపరౌహిణసంజ్ఞికాః। తత్రైవోద్దిష్టస్యోపక్రమే కుతపస్య పూర్వోత్తరభాగావిచ్ఛయా వికల్పితౌ। తదాహ వ్యాసః । కుతపః ప్రథమే భాగే ఏకోద్దిష్టముపక్రమేత్ । ఆవర్తనసమీపే వా తత్రైవ నియతాత్మవానితి । సమాప్తికాలమాహ గౌతమః । ఆరభ్య కుతపే శ్రాద్ధం కుర్యాదారౌహిణం బుధః । విధిజ్ఞో విధిమాస్థాయ రౌహిణం తు న లంఘయేదితి । తదేవం కుతపరౌహిణయోర్మధ్యాహ్నగతమధ్యమచరమభాగయోః కర్మకాలత్వేన వ్యవస్థయోః సతోస్తన్ముహూర్తద్వయవ్యాపినీ తిథిరేకోద్దిష్టే గృహీతవ్యేతి సిద్ధం॥ ॥ అత్రాప్యేకభక్తవద్ద్వేధా అవతారణీయాః। తత్ర పూర్వేద్యురేవ పరేద్యురేవ వా మధ్యాహ్నవ్యాప్తిరిత్యనయోః పక్షయోర్నకోఽపి సందేహః। ఉభయత్ర తద్వ్యాపిత్వం తత్సంస్పర్శాభావ ఇత్యనయోః పక్షయోః పూర్వేద్యురేవానుష్ఠానం । తథా సతి పూర్వోదాహృతాన్యపరాహ్ణసాయాహ్నస్తమయవ్యాప్తివిషయాణి పిత్ర్యసామాన్యవచనాన్యనుగృహీతాని భవిష్యంతి । ఉభయత్ర సామ్యేనైకదేశవ్యాప్తౌ ఖర్వాదివాక్యం ద్రష్టవ్యం। తచ్చ పార్వణప్రస్తావే యోజయిష్యతే । వైషమ్యేణైకదేశవ్యాప్తౌ తు యదా పూర్వేద్యుర్మహతీ

తదా మహత్వానుగ్రహః । సామాన్యవచనానుగ్రహాచ్చ పూర్వేద్యురేవా
నుష్ఠానం। యదా తు పరేద్యురేవ మహతీ తదా సామాన్యశాస్త్రముపేక్ష్య
మహత్వమేవాదరణీయమితి పార్వణశ్రాద్ధనిర్ణయే వక్ష్యతే। అతస్తేనైవ
న్యాయేనాత్రాపి పరేద్యురేవానుష్ఠానం ద్రష్టవ్యం ॥ ఇత్యేకోద్దిష్టనిర్ణయః॥

అథ పార్వణశ్రాద్ధం నిర్ణీయతే.

పర్వణ్యమావాస్యాయాం యద్విహితం తత్పార్వణం। తచ్చ త్రైకా
లంచ శాతాతప ఆహ । దర్శశ్రాద్ధం తు యత్ప్రోక్తం పార్వణం తత్ప్రకీర్తి
తం । అపరాహ్ణే పితౄణాం తు తత్ప్రదానం విశిష్యత ఇతి। యద్యప్యే తా
దృశం పార్వణశ్రాద్ధం ప్రతిపది న ప్రాప్నోతి। తథాపి తద్వి కృతిరూపతయా
త్రిపురుషోద్దేశేన కర్తవ్యస్యాబ్దికశ్రాద్ధాదేః పార్వణత్వం వ్యవహ
ర్తుం శక్యం । అత ఏవ కణ్వవాక్యం పూర్వ ముదాహృతం। త్రీన్ దద్యాత్తు
యత్తద్ధి పార్వణం మునయో విదురితి । తథా సతి ప్రతిపది మృతస్య సంవత్స
రాంతరే తన్మాసతత్పక్షవర్తిన్యాం ప్రతిపద్యాబ్దికరూపం పార్వణం ప్రా
ప్నోత్యేవ। ఏతస్యాప్యర్థస్య ప్రాపకం వచనం మలమాస ప్రస్తావే దర్శితం
మాసపక్షతిథిస్పృష్టే యో యస్మిన్ మ్రియతేఽహని । ప్రత్యబ్దం తు తథాభూ
తే క్షయాహం తస్య తద్విదురితి ॥ బ్రహ్మపురాణేఽపి । ప్రతిసంవత్సరం కార్యం
మాతాపిత్రోర్మృతేఽహని। పితృవ్యస్యాప్యపుత్రస్య భ్రాతుర్జ్యేష్ఠస్య చైవ
హీతి॥ ॥ కామ్యం తు పార్వణమపరపక్షే సర్వాసు తిథిషు ప్రత్యేకం విహితం।
తథా చ యాజ్ఞవల్క్యః। కన్యాం కన్యావేదినశ్చ పశూన్వై సత్సుతానపి।
ద్యూతం కృషిం చ వాణిజ్యం ద్విశఫైకశఫాంస్తథా । బ్రహ్మవర్చస్వినః పు
త్రాన్ స్వర్ణరూప్యే సకుప్యకే । జ్ఞాతిశ్రైష్ఠ్యం సర్వకామానాప్నోతి
శ్రాద్ధదస్సదా । ప్రతిపత్ప్రభృతిష్వేకాం వర్జయిత్వా చతుర్దశీం । శ
స్త్రేణ తు హతా యే వై తేభ్యస్తత్ర ప్రదీయత ఇతి । మార్కండేయోఽపి ।
ప్రతిపద్ధనలాభాయ ద్వితీయా ద్విపదప్రదా । పరార్థినీ తృతీయా తు చతు
ర్థీ శత్రునాశనీ। శ్రియం ప్రాప్నోతి పంచమ్యాం షష్ఠ్యాం పూజ్యతరో నరః।
గాణాపత్యం చ సప్తమ్యామష్టమ్యాం వృద్ధిముత్తమాం । శ్రియం నవమ్యాం
ప్రాప్నోతి దశమ్యాం పూర్ణకామతాం। వేదాంస్తథాప్నుయాత్సర్వా
నేకాదశ్యాం క్రియాపరః। ద్వాదశ్యాం జయలాభం చ ప్రాప్నోతి పితృపూ

జకః । ప్రజ్ఞాంమేధాంపశూన్వృద్ధింస్వాతంత్ర్యంపుష్టిముత్తమాం । దీర్ఘమాయుర్ధనైశ్వర్యంకుర్వాణస్తుత్రయోదశీం । అవాప్నోతినసందేహః శ్రాద్ధంశ్రాద్ధప్రదోనరః । యువానఃపితరోయస్యమృతాశ్శస్త్రేణవాహతాః । తేనకార్యంచతుర్దశ్యాంతేషాంతృప్తిమభీప్సతా । శ్రాద్ధంకుర్వన్నమావాస్యాంయత్నేనపురుషశ్శుచిః । సర్వాన్కామానవాప్నోతిశ్రాద్ధకృత్పురుషస్సదేతి। అతోవికృతిరూపంపార్వణం ప్రతిపదిసంభావ్యతే.

పార్వణశ్రాద్ధానుష్ఠానకాలనిర్ణయః.

తస్యచపార్వణస్యోచితాం తిథింనిర్ణేతుం ప్రథమతోవిధినిషేధరూపాభ్యా మన్వయవ్యతిరేకాభ్యా మనుష్ఠానకాలోనిరూప్యతే । తత్రశాతాతపోక్తో విధిరుదాహ్రియతే । అపరాహ్ణఃపితౄణామితి । తథా । వాక్యాంతరాణ్యపి । మనుః । తథాశ్రాద్ధస్యపూర్వాహ్ణాదపరాహ్ణోవిశిష్యతఇతి। వృద్ధమనుహారీతవచనే ఏకోద్దిష్టప్రస్తావేఉదాహ్రియతే। అపరాహ్ణస్స్వయంభువేతి। అపరాహ్ణఃపితౄణామితిచ । శ్రుతిశ్చ । అపరాహ్ణః పితౄణామితి । శంఖః ॥ పూర్వాహ్ణేదైవికంకృత్యమపరాహ్ణేపితృక్రియా। గ్రహణే నిశివాకుర్యాన్నరాత్రౌపైతృకంపునరితి। స్మృత్యంతరేపి॥ అపరాహ్ణేతుపైతృకమితి॥ ॥ ననుసాయాహ్నవ్యాపి కర్మకాలత్వం క్వచిత్స్మర్యతే । దినాంతేపంచనాడ్యస్తుపుణ్యాఃప్రోక్తామనీషిభిరితి। ఉదయేచతథాపిత్ర్యేదైవేచైవచకర్మణీతి।మైవం।యమేనప్రతిషిద్ధత్వాత్। సాయాహ్నస్త్రిముహూర్తస్స్యాచ్ఛ్రాద్ధంతత్రనకారయేత్।రాక్షసీనామసావేళాగర్హితాసర్వకర్మస్వితి । తర్హిపంచనాడీవచనంనిర్విషయంస్యాదితి చెన్నకేనాపినిమిత్తే నాపరాహ్ణాసంభవే గౌణకాలత్వాభ్యనుజ్ఞాపరత్వాత్ ।అతఏవవ్యాసః।స్వకాలాతిక్రమేకుర్యాద్రాత్రేఃపూర్వంతథావిధిరితి । వ్యాఘ్రపాదోపి । విధిజ్ఞశ్శ్రద్ధయోపేతస్సమ్యక్పాత్రనియోజకః। రాత్రేరన్యత్రకుర్వాణః శ్రేయఃప్రాప్నోత్యనుత్తమమితి.

రాత్రిశ్రాద్ధవిచారః.

ననుసాయాహ్నేపి యథాకథంచిత్ప్రత్యాహృత్తదాకింశ్రాద్ధస్యలోపఏవ । కింవారాత్రావపికర్తుంశక్యతే । తత్రలోపఏవేతి తావత్ప్రాప్తం । కుతఃముఖ్యకాలత్వ,గౌణకాలత్వయోరుభయోరపి నిషేధాత్ ।

ముఖ్యకాలత్వం ప్రతిషేధతి మనుః । రాత్రౌ శ్రాద్ధం న కుర్వీత రాక్షసీ కీర్తితా హి సా। సంధ్యయోరుభయోశ్చైవ సూర్యే చైవాచిరోదిత ఇతి । న చైవం సతి గ్రహణశ్రాద్ధమపి తత్ర ప్రతిషిద్ధ్యేత ఇతి శంకనీయం । శాతాతపేన విశేషితత్వాత్ । రాత్రౌ శ్రాద్ధం న కుర్వీత రాహోరన్యత్ర దర్శనాత్ । సూర్యోదయముహూర్తే చ సంధ్యయోరుభయోస్తథేతి । గౌణకాలత్వమపి వ్యాసవ్యాఘ్రపాదాభ్యాం పర్యుదస్తం । రాత్రేః పూర్వం రాహోరన్యత్రేతి తాభ్యాముక్తత్వాత్ । తస్మాదహ్ని శ్రాద్ధాసంభవే లోప ఏవేతి ప్రాప్తే బ్రూమః॥ ॥ న తావద్రాత్రౌ శ్రాద్ధస్య సర్వాత్మనా నిషేధో వక్తుం శక్యః । ఆపస్తంబేన రాత్రౌ శ్రాద్ధసమాప్త్యభ్యుపగమాత్ । న చ నక్తగ్గ్ం శ్రాద్ధం కుర్వీతారబ్ధే వా పరిభోజనసమాపనాదితి । నను సంధ్యాసమీపే ప్రారబ్ధస్య రాత్రిప్రసక్తిః తాదృశస్తు ప్రారంభః స్కాందే నిషిద్ధః। ఉపసంధ్యం న కుర్వీత పితృపూజాం కథం చన । స కాల ఆసురః ప్రోక్తః శ్రాద్ధం తత్ర విసర్జయేదితి । నైవం । సంధ్యాసమీపస్య ముఖ్యకాలనిషేధత్వాత్ । గౌణకాలం తు పూర్వమభిహితం । తత్ర ప్రారబ్ధస్య రాత్రౌ సమాప్తిః సంభావ్యతే । నన్వేవమపి రాత్రౌ సమాప్తిరేవాభ్యనుజ్ఞాయతే । న త్వారంభ ఇతి చేత్ । ఆరంభస్యాపి తథా సమాప్త్యా ఉపలక్షణీయత్వాత్ । ఆబ్దికశ్రాద్ధపరిత్యాగే ప్రత్యవాయబాహుళ్యస్మరణాత్.

మృతాహాతిక్రమే దోషః.

తథా భవిష్యత్పురాణ ప్రభాసఖండయోః పఠ్యతే। మృతేహని పితుర్యస్తు న కుర్యాచ్ఛ్రాద్ధమాదరాత్ । మాతుశ్చైవ వరారోహే వత్సరాంతే మృతేహని । నాహం తస్య మహాదేవి పూజాం గృహ్ణామి నో హరిరితి । అన్యథాపి । భోజకో యస్తు వై శ్రాద్ధం న కరోతి ఖగాధిప । మాతాపితృభ్యాం సతతం వర్షే వర్షే మృతేహని । స యాతి నరకం ఘోరం తామిస్రం నామ నామత ఇతి । అన్యత్రాపి । పండితా జ్ఞానినో వాపి మూర్ఖా యోషిత ఏవ వా। మృతాహం సమతిక్రమ్య చండాలాః కోటిజన్మస్వితి । మరీచిః । పండితా జ్ఞానినో మూర్ఖాః స్త్రియోథ బ్రహ్మచారిణః । మృతాహం సమతిక్రమ్య చండాలేష్వభిజాయత ఇతి॥ ॥ నను రాత్రేరన్యత్ర కుర్వాణః శ్రేయః ప్రాప్నోత్యనుత్తమమితి స్మరణాదపరాహ్ణవన్ముఖ్యత్వేన వా సాయాహ్నవ

ద్గాణకాలత్వేన ప్రాతస్సంగవావపి కర్మకాలౌ ప్రసజ్యేయాతాం । నాయం దోషః । శివరాఘవసంవాదే ప్రాతఃకాలస్య నిషిద్ధత్వాత్ । ప్రాతఃకాలే తు న శ్రాద్ధం ప్రకుర్వీత ద్విజోత్తమః । నైమిత్తికేషు శ్రాద్ధేషు న కాలనియమః స్మృత ఇతి । యద్యపి సంగవే న సాక్షాన్నిషేధః । తథాపి కుతపముహూర్తే ముఖ్యోపక్రమస్య గాంధర్వముహూర్తే గౌణోపక్రమస్య చాభిధానే సత్యర్థాన్నిషేధః పరిశిష్యతే। ఉపక్రమత్వం చ శివరాఘవసంవాదే దర్శితం । గ్రహాదివ్యతిరిక్తస్యోపక్రమే తు కుతపః స్మృతః । కుతపాదథవాప్యర్వాగాసన్నః కుతపో భవేదితి। గ్రహో గ్రహణం। ఆదిశబ్దేన సంక్రాంత్యాదినిమిత్తముచ్యతే । తస్య చ నిమిత్తాధీనత్వాత్కాలతో న నియంతుం శక్యతే। ఇతరస్య తు సాంవత్సరికాదేరస్తి కుతపనియమః । స చ ముఖ్య ఉపక్రమకాలః। కదాచిత్కార్యవశాచ్ఛ్రాద్ధస్య సహసా కరణీయత్వే సతి కుతపాదర్వాచీనో గాంధర్వోప్యుపక్రమకాలతయాభ్యనుజ్ఞాయతే.

కుతపకాలముఖ్యత్వం.

కుతపముఖ్యత్వమనేకవచనవిహితత్వాదవగంతవ్యం। కుతపస్వరూపం భవిష్యత్పురాణేభిహితం। ప్రవిశ్య భానుస్స్వాం ఛాయాం శంకువద్యత్ర తిష్ఠతి । స కాలః కుతపో నామ మందీభూతశ్చ సంజయేతి। నారదః । సంత్యజ్య సప్తమం భాగమష్టమం క్రమతే యదా । స కాలః కుతపో జ్ఞేయో మందీభూతశ్చ సంజయేతి । ఆపస్తంబః। సప్తమాత్పరతో యస్తు నవమాత్పూర్వతః స్థితః । ఉభయోరపి మధ్యస్థః కుతపస్సముదాహృత ఇతి । స చ కుతపో ముఖ్యత్వాద్వాయుపురాణే ప్రశస్యతే । దివసస్యాష్టమే భాగే మందీభవతి భాస్కరః। స కాలః కుతపో నామ పితౄణాం దత్తమక్షయమితి। కుతపాత్పూర్వోత్తరయోర్గాంధర్వరౌహిణయోర్గౌణోపక్రమకాలత్వం సూచయితుం ఛత్రిన్యాయేన ముహూర్తత్రయం కుతపశబ్దేన వ్యాజహార । నారదః । మధ్యాహ్నే త్రిముహూర్తే తు యదా చరతి భాస్కరః । స కాలః కుతపో నామ పితౄణాం దత్తమక్షయమితి । కుతపే ప్రక్రాంతస్య సాయాహ్నాదర్వాచీనః సర్వోపి ముఖ్యానుష్ఠానకాలః । తదుక్తం మత్స్యపురాణే । అహ్నో ముహూర్తా విఖ్యాతా దశ పంచ చ సర్వదా । తత్రాష్టమో ముహూర్తో యస్స కాలః కుతపః స్మృతః। అష్టమే భాస్కరే యస్మా

స్మందీభవతిసర్వదా। తస్మాదనంతఫలదస్తత్రారంభోవిశిష్యతే। ఊర్ధ్వం ముహూర్తాత్కుతపాద్యన్ముహూర్తచతుష్టయం। ముహూర్తపంచకంహ్యేతత్స్వధాభవనమిష్యతఇతి॥ ॥నన్వపరాహ్ణస్యాంతిమోభాగోనిషిద్ధః। తథాచయమః। చతుర్థేప్రహరేప్రాప్తేయచ్ఛ్రాద్ధంకురుతేనరః। ఆసురంతద్భవేచ్ఛ్రాద్ధందాతాచనరకంవ్రజేత్। స్మృత్యంతరేపి। చతుర్థేప్రహరేప్రాప్తేయచ్ఛ్రాద్ధంకురుతేద్విజః। తదన్నంరాక్షసోభుఙ్క్తేనిరాశాఃపితరోగతాఇతి। అపరాహ్ణస్యాంతిమేనపాదన్యూనముహూర్తేనసహసాయాహ్నశ్చతుర్థఃప్రహరోభవతి। తత్రసాయాహ్నకటాక్షభాగీనాయంనిషేధః। నత్వపరాహ్ణకటాక్షేణవా। తామేతాంవివక్షాంవిశదీకర్తుంయమోవచనాంతరేణసాయాహ్నంనిరాచకార। తచ్చవచనంపూర్వముదాహృతం.

అపరాహ్ణముఖ్యత్వం.

నన్వపరాహ్ణస్యముఖ్యకాలత్వంనప్రతినియతం। శుక్లపక్షేవ్యభిచారాత్। తథాచమార్కండేయః। శుక్లపక్షేతుపూర్వాహ్ణేశ్రాద్ధంకుర్యాద్విచక్షణః। కృష్ణపక్షేపరాహ్ణేతురౌహిణంతునలంఘయేదితి। నైషదోషః। అత్రశుక్లపక్షకృష్ణపక్షశబ్దయోర్దైవపిత్ర్యపరత్వాత్। దేవానుద్దిశ్యక్రియమాణంశ్రాద్ధందైవం। తత్రఫలకామినఉత్సాహహేతుతయాచిత్తప్రసాదంజనయతీతి శుక్లశబ్దేనాభిధీయతే। పిత్ర్యంతుపితృమరణస్మారకతయాచిత్తకాలుష్యంజనయతీతి కృష్ణశబ్దేనాభిధీయతే। శాక్లస్యదైవస్యకర్మణఃపక్షఃశ్శుక్లపక్షః। యదాదైవంశ్రాద్ధంకరిష్యామీతి బుద్ధిస్తదేత్యర్థః। ఏవమితరత్రాపి యోజనీయం। ఏవంచసత్యపరాహ్ణేనపార్వణశ్రాద్ధంవ్యభిచరతి।రౌహిణంతునలంఘయేదిత్యేకోద్దిష్టవిషయం। యద్యాపాతప్రతీతఏవార్థోవచనస్యాస్యపరిగృహ్యేతతదాపూర్వోదాహృతంవచనజాతంనిఖిలమప్యాకులీభవేత్॥ ॥తదేవంపార్వణశ్రాద్ధస్యాపరాహ్ణఃకర్మకాలః। కుతపఃప్రారంభకాలఃభవేతామేతౌకర్మతదుపక్రమకాలౌ। ప్రకృతేతుసాంవత్సరికాదౌకింప్రతిపత్పూర్వవిద్ధాగ్రాహ్యఉతోత్తరవిద్ధేతివివక్షాయాందేవస్వామీబ్రూతే।యస్మిన్కాలేయద్విహితంకర్మోపక్రమసంహారయుక్తంతస్మిన్కాలేతస్యాం

తిథౌ యస్మిన్నహనిసంభావితుంశక్యతే. తదుత్తరంపూర్వం గ్రాహ్యమితి. యదాకుతపాపరాహ్ణోభయవ్యాపినీ నసంభవతి తదాకేవలాపరాహ్ణవ్యాపిన్యపిగృహీతవ్యా । పితృశ్రాద్ధేచాపరాహ్ణికీతి భవిష్యత్పురాణేభిధానాత్ । హారీతోపి । అపరాహ్ణఃపితౄణాంతు యాపరాహ్ణానుయాయినీ। సాగ్రాహ్యాపితృకార్యేతు నపూర్వాహ్ణానుయాయినీతి॥ ॥ ననుకేవలాపరాహ్ణవ్యాప్తిపక్షేకేవలకుతపవ్యాపిన్యపి స్మృత్యంతరేప్రతీయతే । మధ్యాహ్నవ్యాపినీయాస్యాత్తిథిఃపూర్వాపరాపివా । తత్రకర్మాణికుర్వీతహ్రాసవృద్ధీనకారణమితి । నైవం । వచనాంతరసంవాదేనాస్యవిషయస్యైకోద్దిష్టవిషయత్వేనైకభక్తవిషయత్వేనైవోపపత్తేః॥ ॥ అపరాహ్ణవ్యాప్తిరప్యేకభక్తన్యాయేనషోఢాభిద్యతే।తత్రపూర్వేద్యురేవాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యథోక్తవచనేనసాగ్రాహ్యా। పరేద్యురేవాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యథోక్తవచనాత్పిత్ర్యకాలసద్భావాచ్చసాప్రశస్తా। ఉభయత్రాపరాహ్ణవ్యాపిత్వే బోధాయనఆహ । అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యతీతస్యచయాతిథిః। క్షయేపూర్వాతుకర్తవ్యా వృద్ధౌకార్యాతథోత్తరేతి। అతీతస్యమృతస్య.

మృతాహేప్రతిపత్తిథినిర్ణయః.

అత్రేదంచింత్యతే । కింమృతాహతిథేఃప్రతిపదోర్వృద్ధిక్షయాభ్యాంనిర్ణయః। ఉత్తరోత్తరస్యాద్వితీయాయావృద్ధిక్షయాభ్యామితి। ప్రతిపదోర్వృద్ధిక్షయాభ్యామితి తావత్ప్రాప్తం ఖర్వాదివాక్యం। తుల్యతయాప్రతిభాసమానత్వాత్ । తథాహి। ఖర్వోదర్పస్తథాహింసాత్రివిధంతిథిలక్షణం। ఖర్వదర్పౌపరౌకార్యౌ హింసాస్యాత్పూర్వకాలికేతి । అత్రానుష్ఠానాంగతిథేరేవధర్మాః ఖర్వదర్పహింసాః। తతోపరితనతిథిధర్మాః। ఏతచ్చదర్పనిర్ణయే స్పష్టీకరిష్యతే। ఖర్వాదివాక్యవదత్రాపిగ్రాహ్యతిథిగతావేవ వృద్ధిక్షయావితి ప్రాప్తేబ్రూమః॥ ॥ ఉత్తరతిథిగతావేవాత్రవృద్ధిక్షయౌ నగ్రాహ్యతిథిగతౌకుతః। అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిత్వాభిధానాత్ । పూర్వేద్యురామధ్యాహ్నావసానమమావాస్యాప్రవృత్తౌతతోపరాహ్ణోపక్రమమారభ్య పరేద్యురపరాహ్ణావసానపర్యంతత్వేసతిప్రతిపదోద్వ్యపరాహ్ణవ్యాపిత్వంభవతి । తచ్చత్రిముహూర్తవృద్ధౌ

సంపద్యతే నతుక్షయేన। తథాసతిక్షయే పూర్వాతుకర్తవ్యేత్యేతన్నో
పపద్యతే । ఉత్తరతిథిగతవృద్ధిక్షయస్వీకారే సుతరామిదంవచనముపప
ద్యతే। యదాద్వితీయాసాయాహ్నం ప్రవిశతి తదాతిథివృద్ధిః। తత్రపరే
ద్యురనుష్ఠానంన్యాయ్యం।కుతపమారభ్యత్వశేషముఖ్యకాలవ్యాపిత్వాత్।
॥ ॥ యదాద్వితీయాపరేద్యురపరాహ్ణాపికియతీ క్షీయతేతదాప్రతి
పత్పూర్వవిద్ధాకర్తవ్యా । ఉత్తరవిద్ధాయాః ప్రతిపదో జ్యోతిశ్శాస్త్ర
ప్రక్రియాయాపరాహ్ణవ్యాపిత్వపారిభాషిక్యత్ స్మార్తప్రక్రియాయా
తదవ్యాపిత్వాత్ । తథాచస్మర్యతే । తిథ్యాదౌతుభవేద్యావాన్ హ్రాసో
వృద్ధిఃపరేహని । తావాన్హ్రాసశ్చపూర్వేద్యురదృష్టోపిస్వకర్మణీతి
తిథ్యాదావిత్యాదిశబ్దేన నక్షత్రయోగౌగృహ్యేతే । తిథినక్షత్రయోగేషు
క్షీయమాణేషుక్షయో యావద్ఘటికాపరిమితోభవతి తావద్ఘటికాపరిమి
తః క్షయస్తేభ్యః పూర్వేషుతిథినక్షత్రయోగేషు జ్యోతిశ్శాస్త్రేణదృష్టోపి
స్మార్తపరిభాషయాగృహీతవ్యః । ఏవంవృద్ధిరపిద్రష్టవ్యా । తథాసతిప్ర
కృతేద్వితీయా యాపరాహ్ణాయావాన్పూర్వేద్యుః ప్రతిపదియోజనీయః।
తథాసత్యుత్తరవిద్ధాప్రతిపన్నాపరాహ్ణవ్యాపినీ। పూర్వవిద్ధాతుతద్వ్యా
పినీ సైవగృహీతవ్యాభవతి। నన్వస్మిన్వచనేకర్మణీత్యుచ్యతే। తతస్స్వ
కర్మనిమిత్తవృద్ధిక్షయప్రక్షేపఇత్యర్థస్సంపద్యతే॥ ॥ ననుచప్రకృ
తేప్రత్యాబ్దికం ద్వితీయాయాస్స్వకర్మ అతః కథంతదీయవృద్ధిక్షయా
వచనస్యాస్యవిషయాభవతః। నైషదోషః। మాభూత్ప్రత్యాబ్దికంద్వితీ
యాయాస్స్వకర్మ। ప్రతిపదస్తుతద్భవత్యేవ । తథాసతిప్రతిపదో య
త్స్వకర్మ తస్మిన్నిమిత్తభూతేసతి తస్యాంప్రతిపదివృద్ధిక్షయా ప్రక్షేప
ణీయావితి వచనార్థస్సంపద్యతే। తౌచవృద్ధిక్షయా ప్రక్షేపాధికరణా
త్తిథ్యాదేరుత్తరతిథ్యాదిగతావితిలభ్యతే॥ ॥ ననుతిథ్యంతరగతయో
వృద్ధిక్షయయో స్తిథ్యంతరప్రక్షేపేసతి జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధిస్సర్వత్ర
విప్లవేత। తస్మాత్ప్రసిద్ధిముపజీవ్యవర్తమానశాస్త్రనిర్ణయస్సర్వో విప్ల
వేతేతిచేన్నైవం। నఖల్వయంవృద్ధిక్షయప్రక్షేపోనుష్ఠేయతిథినిర్ణయా
యోపన్యస్యతే। కింతర్హి శాస్త్రాంతరే నుష్ఠేయతిథౌ నిర్ణీతాయాం
తదుపపాదనాయైతావద్వా వృద్ధిక్షయావుపన్యస్యేతే । యథాదానప్ర

తయో శ్శాస్త్రాన్తరేణ త్రిముహూర్తవ్యాపిన్యా ముదయతిథౌ నిర్ణీతా యాం కర్మకాలవ్యాప్త్యభావ శంకామపనేతుం సా తిథి స్సకలా జ్ఞేయేతి వచనేనా విద్యమానమపి సాకల్యమాపాద్యతే । ఏవమన్యత్రాప్యపరాహ్ణద్వయవ్యాపినీత్యనేన బోధాయనవచనేన జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధేః ద్వితీయాయాః క్షయముపజీవ్య పూర్వవిద్ధాయాం ప్రతిపది నిర్ణీతాయాం కుతపాదికృత్స్న కర్మకాలవ్యాపిన్యుత్తరవిద్ధా ప్రతిపత్ఖండితా న గ్రాహ్యేతి శంకామపనేతుం తిథ్యాదావితి వచనేనోత్తరవిద్ధాయాం ప్రతిపద్యపరాహ్ణే క్షయమాపద్యతే । అతో జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధేః స్మార్తనిర్ణయే ష్వానర్థ్యాపి విప్లవః.

ఉభయత్రాపరాహ్ణవ్యాప్త్యభావే.

యదా దినద్వయేప్య పరాహ్ణమస్పృష్ట్వావశిష్టం కంచిత్కాలం వ్యాప్నోతి । తదా పూర్వవిద్ధా ప్రతిపద్గృహీతవ్యా । తదాహ మనుః । సద్వ్యాహవ్యాపినీ చేత్స్యాత్ స్పృష్టా హ్యతయథాతిథిః । పూర్వవిద్ధైవ కర్తవ్యా త్రిముహూర్తా భవేద్యది । సుమన్తురపి । సద్వ్యాహవ్యాపినీ చేత్స్యాత్ స్పృష్టా హ్యస్య చయా తిథిః । పూర్వస్యాం నిర్వపేత్పిండానిత్యాంగిరసభాషితమితి॥ ॥ నన్వపరాహ్ణస్పర్శాభావ ఉభయత్రాపి సమానః। ప్రారంభకాలే తు కుతపే పరేద్యుస్సద్భావో విశిష్యతే । తత్ర పరవిద్ధైవ కుతో న గ్రాహ్యేతి చేత్ నగుణాధిక్యాదితి బ్రూమః । పరేద్యుః కుతపవ్యాప్తిరేకో గుణః । పూర్వేద్యుస్తు త్రిముహూర్తమస్తమయవ్యాప్తిశ్చేతి గుణద్వయ మూలస్య ప్రాశస్త్యం నారదీయే దర్శితం । పైత్ర్యం మూలతిథౌ ప్రోక్తం శాస్త్రజ్ఞైః కాలకోవిదైరితి । శివరహస్యసౌరపురాణయోరపి । ప్రాయః ప్రాతరుపోష్యా హి తిథిర్దైవఫలేప్సుభిః । మూలం హి పితృతృప్త్యర్థం పైత్ర్యం చోక్తం మహర్షిభిరితి । అస్తమయవ్యాప్తేః ప్రాశస్త్యమాహ మనుః । యస్యామస్తం రవిర్యాతి పితరస్తాముపాసతే । స పితృభ్యో యతో దత్తో హ్యపరాహ్ణః స్వయంభువేతి । ఏతత్ప్రశంసార్థమేవోత్తరవిద్ధాం ప్రతిషేధతి వ్యాసః । అహ్న్యస్తమయవేళాయాం కలామాత్రాపి యా తిథిః । సైవ ప్రత్యాబ్దికే శ్రాద్ధే నేతరా పుత్రహానిదేతి । నచాపరాహ్ణవేళాయామవిద్యమానతయా కర్మకాలవ్యాప్తిరహితా యాస్తిథిరనుపాదే

యత్వమితిశంకనీయం। ఆపాద్యాయా స్తద్వ్యాప్తే ర్విద్యమానత్వాత్ । అతఏవవసిష్ఠఃపిత్ర్యే త్రిస్తనయవేళాయాం స్పృష్టాపూర్ణానిగద్యతఇతి॥ నారదీయపురాణేపి । పారణే చరణే పూర్ణాంతిథిస్తాత్కాలికీస్మృతా। పిత్ర్యే త్రిస్తనయవేళాయాంస్పృష్టాపూర్ణానిగద్యతఇతి। ఉదాహృతాభ్యా మస్తమయస్పర్శవాక్యాభ్యాం కలామాత్రవాక్యాభ్యాంచ పూర్వేద్యు స్సాయంకాలవ్యాప్తిర్వివక్షితా। పరేద్యురపరాహ్ణస్పర్శ హీనస్య పూర్వదినే సాయాహ్నవ్యాప్తే రవశ్యంభావాత్ । అన్యథాషణ్ముహూర్తక్షయప్రసంగాత్ । ఏతదేవాభిప్రేత్యగోభిలః । సాయాహ్నవ్యాపినీ యాతుపార్వణేసాఉదాహృతేతి । ఈదృశేవిషయేపూర్వవిద్ధాయాః కర్తవ్యతా శివరహస్యనారదీయబ్రహ్మవైవర్తేషు వ్యతిరేకముఖేనదర్శితా। దర్శంచపూర్ణమాసంచపితుస్సాంవత్సరందినం। పూర్వవిద్ధామకుర్వాణో నరకంప్రతిపద్యతఇతి.

తిథివ్యాప్తిసమత్వాదౌనిర్ణయః.

నన్వస్త్వేవముభయత్రా పరాహ్ణస్పర్శాభావే తథాపరాహ్ణద్వయవ్యాప్తిభ్యాం ఉత్తరతిథివృద్ధిక్షయాభ్యాంనిర్ణయః। ఉత్తరతిథేస్సామ్యే తుకథం। కింతిథిమూలత్వా దస్తమయవ్యాప్తి గుణద్వయవశాత్పూర్వవిద్ధాకర్తవ్యా। కింవాకుతపసద్భావవశాదుత్తరవిద్ధా। తత్రాపరాహ్ణద్వయస్పర్శాభావవిషయ న్యాయేనపూర్వవిద్ధాయాం ప్రాప్తాయాం దేవస్వామివచనా దుత్తరవిద్ధేతినిశ్చయః। వచనంహిన్యాయాద్బలీయః। యదాతుదినద్వయేప్య పరాహ్ణైకదేశవ్యాపినీ తదాపివైషమ్యేణతద్వ్యాప్తౌ మహత్త్వేననిర్ణేతవ్యం। తదాహమరీచిః। ద్వ్యపరాహ్ణవ్యాపినీచేదాబ్దికస్యయదాతిథిః। మహతీంతత్రవృద్ధాం ప్రశంసంతిమహర్షయ ఇతి॥ ॥ సామాన్యేనోభయత్రవ్యాప్తిశ్చేత్తత్తిథిగత్యైవృద్ధిక్షయసామ్యైస్త్రిధాభిద్యతే। తథాహి। పూర్వేద్యురపరాహ్ణస్య ద్వితీయఘటికామారభ్య పరేద్యురపరాహ్ణస్యపంచఘటికాసు యదాతిథిర్విద్యతే। యదాపూర్వాహ్ణస్య ప్రథమఘటికాం ద్వితీయాపరాహ్ణస్య చరమఘటికాంచవిహాయ వశిష్టాసుపంచసువర్తమానత్వా త్సామ్యేనైకదేశవ్యాప్తిర్భవతి తిథిశ్చఘటికాచతుష్టయేనవర్ధతే। తదేకదేశసమవ్యాప్తిః

యదాపూర్వాపరాహ్ణస్య చరమఘటికాయాముత్తరా పరాహ్ణస్యప్రథమఘటికాయాంచవర్తతే తదాపిసామ్యేనైకదేశవ్యాప్తిర్భవతి । ఘటికాచతుష్టయేన తదాతిథిఃక్షీయతే । యదాపూర్వాపరాహ్ణస్య చరమఘటికాత్రయే ద్వితీయాపరాహ్ణస్య ప్రథమఘటికాత్రయేచవర్తతే తదాపిసామ్యేనైకదేశవ్యాప్తి స్తదవస్థాతిథిస్తునవర్ధతే । కింతుసమైవ । ఈదృశేవిషయే ఖర్వదర్వవాక్యాన్నిర్ణయః । తదేవంప్రతిపదిపార్వణరూపమాబ్దికంనిర్ణీతం । పార్వణరూపస్య కామ్యస్యతుదర్శ వికారాత్ప్రతిస్వికవిశేషాభావాచ్చ వక్ష్యమాణేనదర్శనిర్ణయే నైవనిర్ణయోవగంతవ్యః॥ ॥ఇతిమాధవీయే కాలనిర్ణయే ప్రతిపన్నిర్ణయాఖ్యం తృతీయప్రకరణంసమాప్తం.

అథద్వితీయామారభ్య పర్యావసానాశ్చతుర్దశ తిథయోస్మిన్ప్రకరణే క్రమేణనిర్ణీయంతే.

ప్రథమద్వితీయాదీనాం పంచదశకలానాంక్రమేణ చంద్రమండలప్రవేశనిర్గమనాభ్యాం శుక్లకృష్ణపక్షయోః ప్రతిపద్ద్వితీయాదినామధేయాస్తిథయోభవంతి । తత్రప్రతిపదియోనిర్ణయః పూర్వప్రకరణేభిహితః। సఏవోత్తరాసు సర్వాసుతిథిషు సామ్యేనసంచారయితవ్యః । విశేషస్తు తత్రతత్రాభిధాస్యతే॥ ॥ప్రతిపదిహిదైవంపిత్ర్యంచవ్యవస్థాపితం । దైవంషడ్విధం । ఉపవాసైకభక్తనక్తాయాచిత దానవ్రతభేదేన। తీర్థస్నానజపహోమాదయస్తు వ్రతశబ్దేనైవసంగృహీతాః । పిత్ర్యంద్వివిధం । ఏకోద్దిష్టంపార్వణంచేతి । తత్రసర్వత్ర కర్మకాలయుక్తాయా ఏవతిథే రనుష్ఠానాంగత్వంస్మృతిష్వభిప్రేతం । కర్మకాలశ్చద్వివిధః । ముఖ్యోగౌణశ్చేతి । తద్యథా । ఏకభక్తేమధ్యాహ్నోముఖ్యః । అసాయమవశిష్టఃకాలోగౌణః । తిథివ్యాప్తిశ్చద్వివిధా । స్వాభావికతిథివ్యాప్తిస్సాకల్యవచనాపాదిత తిథివ్యాప్తిశ్చేతి । తద్యథా । యదాసంగవపర్యంతామావాస్యాతదానీ ముపరితనోమధ్యాహ్నో ముఖ్యమేవప్రతిపదావ్యాప్తోభవతి । యదాత్వపరాహ్ణాదిమారభ్య తిథిక్షయవశాత్పరేద్యుస్సంగవపర్యంతాప్రతిపద్భవతి తదాపూర్వేద్యుర్గౌణకాలవ్యాప్తి

ముపజీవ్యైకభక్తానుష్ఠానాయత త్స్వీకారే సతిమధ్యాహ్నే అవశ్యాను ష్ఠేయత్వా త్తత్రస్వాభావిక ప్రతిపద్వ్యాప్త్యభావేన సాకల్యవచనా పాదితప్రతిపద్వ్యాప్తిఃస్వీకృతా॥ ॥ఏవంచసతికర్మకాలవ్యాప్తౌ స ర్వస్మృతీనా మత్యంతనిర్బంధదర్శనా త్కర్మకాలవ్యాప్తి శాస్త్రమిత రేభ్యః ప్రబలమితినిశ్చీయతే । తదనుసారేణద్వితీయా వ్యాప్తిశయఉప వాసాదావేకోద్దిష్టాదౌ పిత్ర్యేచకర్మకాలవ్యాప్తియుక్తాః స్వీకర్తవ్యాః.

ద్వితీయాదితిథ్యుపవాసః.

ఉపవాసస్తుసర్వతిథిషు నారదీయేదర్శితః । శుక్లాన్వాయదివాకృష్ణా న్ప్రతిపత్ప్రభృతింస్తిథీన్ । ఉపోష్యైవబలిందత్వా విధినాన్యపరేదినే బ్రాహ్మణాన్భోజయిత్వాతు సర్వపాపైఃప్రముచ్యతఇతి । ఉపవాసస్యా హోరాత్రఃకర్మకాలః । తత స్తద్వ్యాపినీగ్రాహ్యా తదసంభవేఖండతి థిర్గ్రాహ్యేతినిరూప్యతే । తత్రసూర్యోదయే త్రిముహూర్తాత్మతోధి కావాప్రతిపద్భవతి పరేద్యుర స్తమయాదర్వాగపి త్రిముహూర్తాత్తతో ధికావాతృతీయాభవతి।నైవము త్తరవిద్ధా ద్వితీయా।తత్ర వేధకతిథే రుద యేవా స్తమయేవా త్రిముహూర్తత్వం వేధప్రయోజకం । నతుతతోన్యూ నత్వం । తదేతత్త్రైలీనసివాక్యేనపూర్వముదాహృతం । వేధతిథేశ్చము హూర్తత్రయసంభవోపేక్ష్యతఇతిద్విముహూర్తంత్రిరహ్నశ్చేత్యనేన వచనేనప్రదర్శితః।ఉదయాస్తమయయోరేవ వేధఇత్యయమర్థః।ఉదయే సాతిథిర్గ్రాహ్యా విపరీతాతుపైతృకఇత్యాదిభిః కాత్యాయనాదివచనై రవగంతవ్యః । ఏవంచసతియదోదాహృతే పూర్వోత్తరవిద్ధేద్వితీయే తయో రుత్తరవిద్ధాద్వితీయోపోష్యా । యుగ్మాగ్నివాక్యేనాన్వయ వ్యతి రేకాభ్యా ముత్తరవిద్ధాయాః ప్రాశస్త్యాభిధానాత్॥ ॥ యద్యప్యు పోష్యత్వం సాక్షాన్నాభిహితం । తథాపికర్మాంతరవిశేష స్యానుపా దానాదుపవాసవిషయత్వంపరిశిష్యతే। తథాహి।నతావత్పిత్ర్యవిషయ స్సంభవతి।వ్యాసేనయుగ్మాదివాక్యస్య ఖర్వాదిశాస్త్రస్యచ దైవపిత్ర్య విషయత్వేన వ్యవస్థాపితత్వాత్ । నచైకభక్తనక్తవిషయత్వం। తయో ర్మధ్యాహ్న ప్రదోషవ్యాప్త్యధిగతత్వేన యుగ్మాదిశాస్త్రాధీనత్వాత్। అయాచితస్య తూపవాసవదనుష్ఠేయత్వేన పృథగ్విషయత్వం నాస్తి ।

నాపిచాస్యవ్రతవిషయత్వం। దానాదేః పౌర్వాహ్ణికతిథౌ కర్తవ్యతాయాః నిర్ణీతత్వాత్ । అతఉపవాసవిషయత్వంపరిశిష్యతే । యదికదాచిదేక భక్తాదితిథౌయుగ్మాదిశాస్త్రస్యసంవాదోభవతి తదాతచ్ఛాస్త్రస్యోపో ద్బలకంభవతు॥ ॥ నవయంవాచయామః। వచనాంతరేషుతుయుగ్మ తిథ్యోరుపోష్యత్వం సాక్షాత్ప్రతీయతే। తథాచప్రతిపత్ప్రకరణే ప్రతిపద మావాస్యాయుగ్మస్యోపోష్యత్వవచనముదాహృతం। అత్రాపియుగ్మత్వా భిప్రాయేణైవ ద్వితీయాయాః పరవిద్ధాయా ఉపోష్యత్వంభృగుస్మృతి విష్ణు ధర్మోత్తరయోర్దర్శితం। ఏకాదశ్యష్టమీషష్ఠీద్వితీయాచచతుర్దశీ। త్రయోదశీఅమావాస్యా ఉపోష్యాస్యుః పరాన్వితా ఇతి। యదాపూర్వే ద్యురుదయమారభ్య పరేద్యురుదయస్యోపరి త్రిముహూర్తంవర్ధతే తదాపూర్వేద్యురేవోపవాసః। నచోదాహృతేనపరాన్వితా ఇతివచనే నవిరోధశ్శంకనీయః। పరాన్వితయోర్ద్వయోః ప్రసక్తయోస్సతోరస్య వచనస్యనియామకత్వాత్ । నచాత్రపూర్వాన్వితత్వం ప్రసక్తమస్తిపూ ర్వస్యదినస్య సంపూర్ణతిథిత్వాత్ । సంపూర్ణఖండయోస్సంపూర్ణస్య నిస్సందేహత్వేనప్రబలత్వాత్ । అసంజాతవిరోధిత్వ కృత్స్నకర్మకా లవ్యాప్తిత్వాభ్యాంచ పూర్వప్రసక్తమస్తిపూర్వస్య దినస్యైవప్రాబల్యం। తస్మాత్తత్రైవోపవాసః॥ ॥ ననుపూర్వదినోపవాసం ప్రతిషేధతి వ్యాసః। తృతీయయాయుతాకార్యాద్వితీయానతుపూర్వయేతి। మైవం। అస్యవచనస్య ఖండతిథివిషయత్వేన సంపూర్ణతిథావప్రసక్తేః। ఖండ తిథివిషయత్వంచపూర్వయా యుతానైవకార్యేత్యభిధానాదవగమ్యతే। నతుఖండతిథావపి ద్వితీయాపూర్వవిద్ధోపోష్యా । ప్రతిపత్సద్వితీయా స్యాద్వితీయాప్రతిపద్యుతే త్యాపస్తంబేనప్రతిపద్ద్వితీయయో ర్యుగ్మత్వా భిధానాదేతదేవవచనముపజీవ్య కృష్ణపక్షప్రతిపత్పూర్వవిద్ధోపోష్యే తి పూర్వంనిర్ణీతం। ఏవంతర్హిద్వితీయాపి క్వచిత్పూర్వైవోపోష్యా భవతు। తదుక్తంస్కాందపురాణే । ప్రతిపత్సంముఖాకార్యా యాభవే దాపరాహ్ణికీ । పౌర్వాహ్ణికీచకర్తవ్యా ద్వితీయాతాదృశీవిభో ఇతి । తాదృశీసమ్ముఖాపూర్వయుతేత్యర్థః। పూర్వేద్యురుదయముహూ పరిత్యజ్య వశిష్టపూర్వాహ్ణసంబంధినీ యదాభవతి తదావేధకా

రిణ్యాః పూర్వతిథేః ముహూర్తత్రయాభావేన వేద్ధుమసామర్థ్యా
త్స్వయంఖండేపి సతిసంపూర్ణత్వాత్పూర్వత్రోపవాసోయుజ్యతే.

ద్వితీయానవవిధా.

తత్రద్వితీయానవధాభిద్యతే। పూర్వేద్యురుదయమారభ్యప్రవృత్తా। ఉదయంపరిత్యజ్యప్రవృత్తా। పూర్వాహ్ణంసర్వంపరిత్యజ్యప్రవృత్తేతిత్రయోభేదాః। తేష్వేకైకస్యపరేద్యుస్త్రిముహూర్తత్వ న్యూనత్వశూన్యత్వైస్త్రైవిధ్యేసతిమిళిత్వా నవవిధత్వంసంపద్యతే। అత్రపూర్వేద్యురుదయమారభ్య ప్రవృత్తాయాస్సంపూర్ణత్వేన పరేద్యుర్ముహూర్తత్రయత్వ న్యూనత్వశూన్యత్వేషు త్రిష్వపిపక్షేషు వివాదావిషయత్వాత్ పూర్వత్రైవోపవాసోయుక్తః। ఉదయంపరిత్యజ్యకియత్పూర్వాహ్ణభాగేప్రక్రమ్యప్రవృత్తాయాః పరేద్యుస్త్రిముహూర్తాయాం సత్యామపి పరయుతోపవాససంభవే తత్పరిత్యజ్య పౌర్వాహ్ణికవచనేన పూర్వేద్యుశ్చోపవాసోవిధీయతే। పరేద్యుస్త్రిముహూర్తన్యూనత్వేచవేధకారిణ్యాస్తృతీయాయా స్సత్యపివేద్ధుంసామర్థ్యే వేధ్యాయాద్వితీయాయాస్త్రిముహూర్తతాభావేనవేధయోగ్యాభావాత్తత్రోపవాసోనయుక్తః। అతఃపరిశేషాత్పూర్వాహ్ణవాక్యాచ్చ పూర్వత్రైవోపవాసః। పూర్వేద్యుఃపూర్వాహ్ణం సర్వంపరిత్యజ్య పరేద్యుస్త్రిముహూర్తాయాముభయతిథివిద్ధత్వా త్కుత్రోపవాసఇతిసందేహేసతి వ్యాసేనోత్తరవిధానాత్పూర్వదిననిషేధాన్నచోత్తరత్రోపవాసః॥ ॥ నచాత్రశుక్లకృష్ణపక్షవ్యవస్థాశంకనీయా। యుగ్మాదివాక్యేనశుక్లపక్షే పరదినవిధానాత్కృష్ణపక్షేపి తత్రప్రాప్తాబాధాభావాచ్చ। అంత్యయోస్తుపక్షయోఃపూర్వవద్ద్వేధానహత్వేనపూర్వేద్యుః పౌర్వాహ్ణికత్వాభావేపి పరిశేషాదాపస్తంబోక్తయుగ్మవాక్యాచ్చ పూర్వత్రైవోపవాస ఇతి స్థితం। ఏకభక్తాదిపార్వణశ్రాద్ధాంతేషు కర్మసుద్వితీయాప్రయుక్తస్య విశేషస్య క్వచిదప్యస్మరణాత్పూర్వోక్తప్రతిపన్న్యాయోయోజనీయః।

ఇతిద్వితీయానిర్ణయః॥

అథ తృతీయానిర్ణయః.

తత్ర త్రివిధాని వచనాని స్మర్యంతే। కానిచిత్పూర్వవిద్ధావిధాయీని కానిచిత్పూర్వతిథినిషేధకాని కానిచిదుత్తరవిద్ధావిధాయకానీతి। తత్ర యుగ్మవాక్యం తావత్పూర్వవిద్ధావిధాయకం। ప్రసిద్ధం పూర్వవిద్ధానిషేధకం ఆపస్తంబః। తృతీయా తు న కర్తవ్యా ద్వితీయోపగతా విభో। ద్వితీయయా యుతాయాం తు యః కరోతి నరాధమః। సంవత్సరకృతేనేహ స ధర్మేణ విలుప్యతే। ద్వితీయాశేషసంయుక్తాం తృతీయాం కురుతే తు యః। స యాతి నరకం ఘోరం కాలసూత్రం భయంకరం। ద్వితీయాశేషసంయుక్తాం యా కరోతి విమోహితా। సా వైధవ్యమవాప్నోతి ప్రవదంతి మనీషిణ ఇతి। స్కాందపురాణే। తృతీయా తు న కర్తవ్యా ద్వితీయాసంయుతా తిథిః। యా కరోతి విమూఢా స్త్రీ పురుషో వా శిఖిధ్వజ। ద్వితీయాసంయుతాం తాం తు పూర్వధర్మాద్విలుప్యతే। విధవాత్వం దుర్భగాత్వం భవేన్నాస్త్యత్ర సంశయః। కలాకాష్ఠాపి వా చైవ ద్వితీయా సంప్రదృశ్యతే। సా తృతీయా న కర్తవ్యా కర్తవ్యా గణసంయుతా। యదీచ్ఛేత్పరమం పుణ్యం వ్రతకర్తా శిఖిధ్వజేతి। అత్ర పూర్వవిద్ధాయా నిషేధబాహుళ్యాత్సా న గ్రాహ్యా। యుగ్మవాక్యం తు రంభావ్రతవిషయం భవిష్యతి.

రంభాతృతీయాదినిర్ణయః.

రంభావ్రతం తు భవిష్యోత్తరపురాణే దర్శితం। భద్రే కురుష్వ యత్నేన రంభాఖ్యం వ్రతముత్తమం। జ్యేష్ఠశుక్లతృతీయాయాం స్నాతా నియమతత్పరేత్యాది। తత్రైవ రంభావ్రతం పఠితం। రంభాతృతీయాం వక్ష్యామి సర్వపాపప్రణాశినీం। మార్గశీర్షే తథా మాసే తృతీయాయాం నరాధిప। శుక్లాయాం ప్రాతరుత్థాయ దంతధావనపూర్వకం। ఇత్యాదినా వ్రతమభిధాయోపసంహృతం। సౌభాగ్యార్థం పురా చీర్ణం రంభయా రాజసత్తమ। తేన రంభాతృతీయేయం పరం సౌభాగ్యదాయినీతి। ఏతస్య రంభావ్రతస్య పూర్వవిద్ధాయాం కర్తవ్యత్వం స్కాందపురాణే దర్శితం। బృహత్తపా తథా రంభా సావిత్రీ వటపైతృకీ। కృష్ణాష్టమీ చ భూతా చ కర్తవ్యా సమ్ముఖా తిథిరితి। తత్రైవ పూర్వవిద్ధానిషేధో రంభావ్రతవ్యతిరిక్తవిషయత్వేన పఠ్యతే। ద్వితీయయా తు విద్ధా చేత్తృతీయా న కదాచన।

కర్తవ్యాప్రతిభిస్తాత ధర్మకామార్థతత్పరైః । విహాయైకాంచరం భాఖ్యాంతృతీయాంపుణ్యవర్ధనీమితి । ఉత్తరవిద్ధావిధాయకంతుబ్రహ్మ కైవర్తేదర్శితం । చతుర్థీసంయుతాయాచ సాతృతీయాఫలప్రదేతి । ఆపస్తంబోపి । చతుర్థీసంయుతాయాచసాతృతీయాఫలప్రదా । అవైధవ్యకరీస్త్రీణాంపుత్రసౌభాగ్యవర్ధినీతి । బృహస్పతిరపి । ఏకాదశ్యష్టమీషష్ఠీపౌర్ణమాసీచతుర్దశీ । అమావాస్యాతృతీయాచ తాఉపోష్యాః పరాన్వితాఇతి । అస్యచోత్తరవిద్ధావిధాయకస్యరంభా వ్యతిరిక్తవిషయత్వం । బ్రహ్మవైవర్తేదర్శితం । రంభాఖ్యాంవర్జయిత్వాతు తృయాంద్విజసత్తమ । అన్యేషుసర్వకార్యేషుగణయుక్తాప్రశస్యతఇతి॥

క్వచిత్తుసర్వత్రవ్రతేషు పూర్వవిద్ధైవ । తదాహవసిష్ఠః । ఏకాదశీతృతీయాచషష్ఠీచైవత్రయోదశీ । పూర్వవిద్ధాతుకర్తవ్యాయదినస్యాత్పరేహనీతి । అత్రపరేహ్న్యసత్వం త్రైధాభిద్యతే । సర్వథైవాసత్వం ద్వైముహూర్తాసత్వం త్రిముహూర్తాసత్వంచేతి । సర్వథైవాసత్వేపూర్వదినేనుష్ఠానమస్తు । యదాతుపరేహనిఘటికాత్రయంఘటికాపంచకంవాభవతి తదాకథం॥ ॥అస్తిహిమహాన్సందేహః । త్రిముహూర్తసద్భావస్యముఖ్యకల్పత్వాత్పంచఘటికాపక్షేముఖ్యాసంభవః । ద్విముహూర్తసద్భావస్యానుకల్పత్వాత్ । ఘటికాత్రయపక్షే తస్యాప్యసంభవః । తదాకిం ముఖ్యానుకల్పయోరభావాత్పూర్వేద్యు రనుష్ఠానం కింవాపూర్వవిద్ధాయాంనిషేధ బాహుళ్యాదపరేహ్న్యల్పమపి సత్వమాశ్రిత్యానుష్ఠానం । నచాత్రకించిన్నియామకంవచనమస్తి । నాపిన్యాయేననిర్ణేతుంశక్యతే । నతావత్పరదినంన్యాయ్యం । ప్రాపకాభావాత్ । నహిముఖ్యానుకల్పవ్యతిరిక్తకల్పాంతరంసంభవతి । యేనప్రాపకమాశంక్యతే । నాపిపూర్వదినంన్యాయ్యం । నిషేధబాహుళ్యాత్ । వసిష్ఠవచనోక్తప్రతిప్రసవేననిషేధోబాధ్యతఇతిచెన్మైవం । తస్యవచనస్యపరేద్యు రత్యంతాసత్వేప్యుపపన్నత్వాత్తస్మాదాగమన్యాయయోరత్రాపవృత్తేరయోగినో సర్వజ్ఞస్యధర్మవత్వ సాక్షాత్కారాసంభవాచ్చ శిష్టాచారఏవాత్రశరణం । అతఏవవ్యాసః । తర్కోప్రతిష్ఠశ్శ్రుతయోవిభిన్నానచాఋషిర్దర్శనమస్తికించిత్ । ధర్మస్యతత్వంనిహితంగుహాయాంమహాజనోయేనగతస్సపంథాఃఇతి.

గౌరీవ్రతాదౌతృతీయా.

శిష్టాశ్చ । ముహూర్తసద్భావమాత్రేత్యగౌరీవ్రతం పరేద్యురనుతిష్ఠంతి । అతో గౌరీవ్రతం పరేద్యురేవానుష్ఠేయం । అన్యేషుభవిష్యత్పురాణాద్యుక్తేషు విత్తేశపూజాదిషు ముఖ్యకల్పేనానుకల్పేన వాపరేద్యురనుష్ఠానం । తద్విషయాశ్చపూర్వవిద్ధానిషేధాః । కల్పద్వయసత్వంతు విద్యమానాయామపి పరేద్యుస్స్వల్పాయాం తృతీయాయాంతాం పరిత్యజ్యైవసిష్టవచనేన పూర్వేద్యురనుష్ఠానం । ఏకభక్తనక్తయోస్తువ్రతాంగత్వే వ్రతానుసారేణానుష్ఠేయే స్వతంత్రత్వయోస్తు మధ్యాహ్నప్రదోషవ్యాప్తివశేనానుష్ఠానం । రంభావ్రతేప్యస్తమయాదర్వాక్తృతీయాయాస్త్రిముహూర్తసద్భావే తస్యామేవపూర్వవిద్ధాయామనుష్ఠానం తద్విధాయవాక్యేషు సమ్ముఖేత్యభిధానాత్ । సాంముఖ్యస్యచసాయాహ్నవ్యాప్తిరూపత్వాన్ముహూర్తత్రయాన్యూనత్వేసతి పూర్వవిద్ధాయాః ప్రాపకాభావాద్రంభావ్రతే పరవిద్ధాయా అపినిషిద్ధత్వాచ్చ సామాన్యవచనైః పరవిద్ధాప్రశంసకైః పరేద్యురనుష్ఠానం । యానిద్వితీయానిషేధకవాక్యానితేషుకిం యద్వితీయావివక్షితేతి చేన్ముహూర్తత్రయపరిమితేతిబ్రూమః । వేధశాస్త్రేఽభిధానాత్ ॥ ॥ యత్తుకళాకాష్ఠాదివచనం తత్త్రైముతికన్యాయేనత్రిముహూర్తత్వం దృఢయతి॥ఇతితృతీయానిర్ణయః॥

అథచతుర్థీ నిర్ణీయతే.

సాచయుగ్మవాక్యాత్పరవిద్ధాపూజ్యా । నచశుక్లపక్షే తథాత్వేసతి కృష్ణేపూర్వైవస్యాదితిశంకనీయం । యుగ్మవాక్యస్యపక్షద్వయసాధారణత్వాత్ । చతుర్దశ్యాచపూర్ణిమేత్యే తచ్ఛుక్లపక్షవిషయత్వే లింగమితిచేన్న । తస్యైకస్యయుగ్మస్య శుక్లపక్షవిషయత్వేపిద్వితీయాదికానాం యుగ్మానాం పక్షద్వయసాధారణస్య వారయితుమశక్యత్వాత్ । సాహచర్యాత్తాన్యపి శుక్లపక్షవిషయాణ్యేవేతిచేన్న । ప్రతిపద్యప్యమావాస్యేత్యనేన పక్షద్వయధర్మిణా యుగ్మేనసాహచర్యాదితరేషామపి పక్షద్వయధర్మిత్వంకింనస్యాత్ । ఏవంతర్హి సాహచర్యయోర్ద్వయోః పరస్పరకలహాదనిర్ణయఏవేతిచేన్న । కారణాంతరేణనిర్ణేతవ్యత్వాత్ । తర్హి

చతుర్దశీపూర్ణిమా యుగ్మమేకపక్షవర్తి తిథిద్వయాత్మకత్వాత్ । ద్వితీయాదికయుగ్మైస్సదృశం । ప్రతిపద్యమావాస్యాయుగ్మంతుభిన్నపక్షద్వయవర్తి తిథిద్వయరూపత్వాద్విలక్షణం। అతఃపూర్ణిమాయుగ్మసాహచర్యేణైవ నిర్ణయ ఇతిచేన్మైవం । ప్రత్యాసాహచర్యస్య బాధ్యమానత్వాత్ । ద్వితీయాదిశబ్దాఖ్యయావృత్త్యా పక్షద్వయవర్తిన స్తిథీన్ బ్రూతే। సేయంశ్రుతిస్సాచశ్రుతిలింగాదిషు షట్సుప్రథమంప్రమాణం సాహచర్యంతుసన్నిధిః సచస్థానావాంతరభేదత్వాత్పంచమంప్రమాణం తచ్చప్రథమాదత్యంతదుర్బలం॥ ॥ సోయమర్థః పూర్వమీమాంసాయాం తృతీయాధ్యాయే శ్రుతిలింగాదిసూత్రే మహతాప్రబంధేనప్రపంచితః। సూత్రంచైతత్ । శ్రుతిలింగవాక్యప్రకరణస్థానసమాఖ్యానాంసమవాయే పారదౌర్బల్యమర్థవిప్రకర్షాదితి । ఇదమేవశ్రుతిసాన్నిధ్యవిరోధముద్దిశ్యోత్తర మీమాంసాయాం గుణోపసంహారే విచారితం తథాహి । తాండిశాఖాయాంశ్రూయతే । ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథముపాసీతేతి । అస్యాయమర్థః । పంచభక్తియుక్తస్య సామ్నఉద్గీథాఖ్యాభక్తిఃకశ్చిదవయవవిశేషః।తంచావయవముద్గాతాయాగకాలేగాయతి। గీయమానంచతదుద్గీథం। సఏవముద్గాతా తాండి శాఖాగతోపనిషద్విహితైరన్యై గుణైరుపాసీతేతి । గుణాస్తాండిశాఖాయామేవవిహితాః । ఉద్గీథభక్తిస్తుతాండిశాదూర్లజైమినీయకల్పాదిషు సర్వాసుసామశాఖాసుపఠితా। తత్రయదితాండిశాఖోక్తగుణముపాసనం తత్కింతాండిశాఖాగత ఏవోద్గీథసామాన్యే సంచరతీతిశంకనీయం। తత్రసన్నిధివశాదుద్గీథవిశేషే వ్యవతిష్ఠత ఇతిపూర్వఃపక్షః।ఉద్గీథశబ్దోముఖ్యయావృత్త్యా ఉద్గీథసామాన్యం బ్రూతే। నచసన్నిధినా పంచమప్రమాణేన ప్రథమప్రమాణశ్రుతేస్సంకోచోయుక్తః। తస్మాదుపాసనముద్గీథసామాన్యేసంచరతీతిరాద్ధాంతః॥ ॥ అనేనన్యాయేన ప్రకృతేపిసాహచర్యాఖ్యేనసన్నిధినా ద్వితీయాశ్రుతేస్సంకోచాయోగాద్యుగ్మాదిశాస్త్రం పక్షద్వయసాధారణంద్రష్టవ్యం । యదిచతుర్దశీపూర్ణిమయోః కృష్ణపక్షవిషయత్వంనసంభావ్యేత । తర్హితత్రైకత్రశుక్లపక్షవిషయత్వమస్తు।తథాదర్శప్రతిపద్యుగ్మస్యాపి గత్యంతరాభావాత్పక్షద్వయసన్నిధివిషయం। ఏవం

సత్యాంయుగ్మశాస్త్రేణపక్షద్వయేపి చతుర్థీపరవిద్ధైవప్రాప్తి।ననువచనాంతరేణచతుర్థీ ద్వయస్యవ్యవస్థాప్రతీయతే। తథా మార్కండేయః। శుక్లపక్షేతిథిర్గ్రాహ్యాయస్యామభ్యుదితోరవిః। కృష్ణ పక్షేతిథిర్గ్రాహ్య యస్యామస్తమితోరవిరితి। తత్రవక్తవ్యం। కిమిదం శుక్లాదివాక్యం యుగ్మాదిశాస్త్ర నియమనద్వారాతిథీనాం వ్యవస్థాపకం కింవాస్వాతంత్ర్యేణేతి॥ ॥నతావద్యుగ్మాదిశాస్త్రమనేన నియంతుం శక్యంభాగేవిరోధప్రసంగాత్। తథాహి। ద్వితీయాదిషుపూర్ణిమాం తేషుషట్సుయుగ్మేషుపక్షాంప్రథమతిథీనాముత్తరవిద్ధానాంపూజ్యత్వేన శుక్లపక్షేతిథిర్గ్రాహ్య యస్యామభ్యుదితోరవి రిత్యేతత్పూర్వార్ధమవిరోధి। ఉత్తరార్ధంతువిరోధితయా తేష్వేవయుగ్మేషు చరమతిథీనాం పూర్వవిద్ధానాంపూజ్యత్వేన కృష్ణపక్షేతిథిర్గ్రాహ్య యస్యామస్తమితోరవిరిత్యుత్తరార్ధమవిరోధి। తథాపూర్వార్ధంతు విరోధితయా దర్శప్రతిపద్యుగ్మేపి కృష్ణపక్షగతస్య దర్శస్యోదయేపూజ్యత్వం శుక్లపక్షగతాయాః ప్రతిపదోస్తమయేపూజ్యత్వం।తథాసతితత్రోభయత్ర విరోధస్స్ఫుటతరః తస్మాద్యుగ్మాదిశాస్త్రమనేన నియంతుంనశక్యం। నాపి స్వాతంత్ర్యేణ తిథీనాంవ్యవస్థాపకం। తత్రాపియుగ్మాదిశాస్త్రవిరోధస్యాపరిహార్యత్వాత్। అవిరోధేనతు శుక్లాదివాక్యస్య దర్శవిషయత్వం ప్రతిపత్ప్రకరణే ప్రసంగాదుదాహృతం। తస్మాచ్ఛుక్లకృష్ణయో రుభయోరపి యుగ్మాదిశాస్త్రాచ్చతుర్థీ పరవిద్ధాగ్రాహ్యా। బృహద్వసిష్ఠోపి। ఏకాదశీతథాషష్ఠీఅమావాస్యాచతుర్థికా। ఉపోష్యాఃపరసంయుక్తాః పరాఃపూర్వేణసంయుతాఇతి॥ ॥ననుపరవిద్ధోపవాసః క్వచిత్ప్రతిషిధ్యతే। ద్వితీయాపంచమీవిద్ధా దశమీచత్రయోదశీ। చతుర్దశీచోపవాసేహన్యుఃపూర్వోత్తరేతిథీఇతి। అయమర్థః। పంచమీస్పర్శేనపూర్వాంచతుర్థీం తిథిముత్తరాంచషష్ఠీం తిథిముపవాసవిషయే హంతి। అతః పంచమీవిద్ధాయాం చతుర్థ్యాంనోపవాసఇతి। నైషదోషః। వ్రతభేదేన వ్యవస్థోపపత్తేః.

చతుర్థీవ్రతవిశేషాః.

సంతిహిచతుర్థ్యాం భిన్నదేవతావిషయాణి బహూనివ్రతాని। విష్ణుధర్మోత్తరప్రోక్తే చతుర్మూర్తివ్రతేమూర్తి చతుష్టయోపేతో

విష్ణుర్దేవతా । స్కాందపురాణప్రోక్తే అంగారకచతుర్థీవ్రతేభౌమో దేవతా । సౌరపురాణప్రోక్తపూర్వగణాపత్యాదివ్రతేషు వినాయకో దేవతా । దేవలప్రోక్తేనాగచతుర్థీవ్రతే శేషశంఖపాలాదయస్సర్పా దేవతాః । విష్ణువినాయకనాగవ్యతిరిక్తానాం వ్రతే పరేద్యురుపవాసః । వినాయకనాగయోస్తు మధ్యాహ్నవ్యాప్త్యా నిర్ణేతవ్యత్వాత్ కదాచిత్పూర్వేద్యురుపవాసః ప్రాప్నోతి । తాదృశవిషయే పంచమీవేధవిషయోవ్యవస్థాపనీయః । తథాపూర్వవిద్ధాప్రశంసాచ తస్మిన్నేవవిషయే ద్రష్టవ్యా । అతఏవబ్రహ్మవైవర్తే పూర్వోత్తరవిద్ధయోర్విధినిషేధౌ స్మర్యేతే । చతుర్థీసంయుతా కార్యాతృతీయాచచతుర్థికా । తృతీయయాయుతానైవ పంచమ్యాకారయేత్క్వచిదితి । తథాతత్రైవపూర్వవిద్ధాప్రశస్యతే । చతుర్థీసంయుతాయాచసాతృతీయాఫలప్రదా । చతుర్థీతుతృతీయాయాంమహాపుణ్యఫలప్రదేతి.

వినాయకచతుర్థీ.

తస్యాశ్చవినాయకవ్రతవిషయత్వం తత్రైవసూచితం । కర్తవ్యా వ్రతిభిర్వత్సగణనాథస్యతోషిణీతి । వినాయకవ్రతే కార్యాసర్వమాసేషు షణ్ముఖ । చతుర్థీతుజయాయుక్తాగణనాథస్యతోషిణీతి । వినాయకేవ్రతానుష్ఠానేచతుర్థ్యాః మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వం ముఖ్యంప్రయోజకం । తదాహబృహస్పతిః । చతుర్థీగణనాథస్య మాతృవిద్ధాప్రశస్యతే । మధ్యాహ్నవ్యాపినీచేత్స్యాత్పరతశ్చేత్పరేహనీతి । యదాపూర్వేద్యుర్మధ్యాహ్నవ్యాపినీభవతి తదాముఖ్యప్రయోజనస్య విద్యమానత్వాన్మాతృవిద్ధత్వగుణస్యసద్భావాచ్చసాగ్రాహ్యా । తాదృశవిషయే పరేద్యుస్సత్యామపి మధ్యాహ్నవ్యాపిన్యాంసాత్యాజ్యా । అతఏవప్రశస్యతే ఇత్యుక్తం । పరేద్యురేవమధ్యాహ్నవ్యాపినీ యదాతదామాతృవిద్ధత్వగుణాభావేపి తతఃప్రధానప్రయోజనానుసారేణ పరవిద్ధాగ్రాహ్యా । తథాచస్మృత్యంతరం । మాతృవిద్ధాప్రశస్తాస్యాచ్చతుర్థీగణనాయకే । మధ్యాహ్నాత్పరతశ్చేత్స్యాన్నాగవిద్ధాప్రశస్యతఇతి ॥ ॥ ననుబహుషు వచనేషుపూర్వవిద్ధాయా గణనాథస్యసంతోషహేతుత్వం । అతఃపూర్వవిద్ధాయా ఏవముఖ్యప్రయోజకతాయుక్తా । మైవం । మధ్యాహ్నవ్యా

వైయర్థ్యప్రసంగాత్ । అవశ్యంహితదామధ్యాహ్నవ్యాపిత్వంభవతి అతస్తద్విధానంవ్యర్థం। వ్యావర్త్యాభావాత్। అథోచ్యతే। పక్షాంతరేష్వనేక వచనవిహితస్య పూర్వవిద్ధస్య వైయర్థ్యంతదవస్థం। మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వేనైవ తన్నిర్ణయాదితి। తన్న। యదా తిథిక్షయవశాదుభయత్రమధ్యాహ్నవ్యాప్తిర్నాస్తియదాచోభయత్ర కృత్స్నమధ్యాహ్నవ్యాపిత్వం తదేకదేశవ్యాప్తిత్వంవాసమానం। తత్రసర్వత్రమధ్యాహ్నవ్యాప్త్యా నిర్ణయాభావేసతి పూర్వవిద్ధత్వేనైవ నిర్ణేతవ్యత్వాత్। ఏవంతర్హి సావకాశనిరవకాశయోర్నిరవకాశంబలీయఇతి న్యాయేన మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వస్య నిరవకాశతయా ప్రాబల్యమిత్యేవంకర్తవ్యం। ననుముఖ్యత ఏవేతిచేన్న। తత్రముఖ్యత్వస్యాప్యసంభవాత్ । పూర్వతిథినిర్ణయే కర్మకాలవ్యాప్తిశాస్త్రస్య ముఖ్యత్వమస్యప్రకరణస్యప్రారంభేదర్శితం । కర్మకాలోవినాయకవ్రతస్యమధ్యాహ్నః । ప్రాతశ్శుక్లతిలైస్స్నాత్వామధ్యాహ్నేపూజయేన్నృపేతి తత్కల్పేభిధానాత్। అతోముఖ్యత్వాదితి మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వంప్రబలం॥

॥ ననుకస్యాంచిత్స్మృతౌ పూర్వవిద్ధత్వేన మధ్యాహ్నవ్యాప్తిబాధఉపలభ్యతే। జయాచయదిసంపూర్ణా చతుర్థీహ్రసతేయది । జయాన్నైవహికర్తవ్యా నాగవిద్ధానకారయేదితిస్మరణాన్నైవం। అస్యవచనస్యదినద్వయేమధ్యాహ్నస్పర్శాభావవిషయత్వేనాప్యుపపత్తేః। తథాహి। పూర్వదినే వినాయకవ్రతప్రయోజకే మధ్యాహ్నేజయాసంపూర్ణా అపరేద్యుర్ముహూర్తత్రయక్షయవశాన్మధ్యాహ్నదర్వాగేవచతుర్థీసమాప్తా। తదాదినద్వయే కర్మకాలేగ్రాహ్యతిథిశ్చతుర్థ్యా అభావాద్వినాయకవ్రతేకిం దినముపాదేయమితి వివక్షాయాం పూర్వదినంవిహాయ పరదినం నిషేధతి॥

॥ అథోచ్యతే । జయాచయదిసంపూర్ణేత్యనేన కర్మకాలరూపమధ్యాహ్నసమాప్తి పర్యంతత్వంనవివక్షితం। కింతర్హ్యస్తమయపరంతత్వమితి। ఏవంతర్హిపూర్వవిద్ధైవ నాస్తివేధకాయాఃపూర్వతిథేస్సంపూర్ణత్వేసతి వేధ్యాయాశ్చతుర్థ్యా అవకాశాభావాత్ । అథమాభూత్పూర్వవిద్ధత్వం । తథాపిజయాయాం విహితాయాంపరేద్యుర్మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వంబాధ్యత ఏవేతిచేన్నైవం। నఖలూత్తరదినస్య

హేయత్వే మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వం కారణతయోపన్యస్యతి। కింతునాగవిద్ధత్వం। అతోనాగవిద్ధత్వనిందాయాం వచనస్యతాత్పర్యం। ననుచతుర్థీరహితజయావిధానే అన్యథాచతుర్థీ నిందాయామపివచనస్యతాత్పర్యం ప్రసజ్యతేనతుతద్యుక్తం। నహివరఘాతాయకన్యా ముద్వాహయంతీతి వచనచ్ఛాయాతుకైముతికన్యాయపరాలక్ష్యతే। యదిశబ్దప్రయోగాత్। యద్యపిజయాసంపూర్ణా తథాపినాగవిద్ధా హేయాకిముతజయాయుక్తాయాంచతుర్థ్యాం సంభవంత్యామితివచనవ్యక్తిః। మధ్యాహ్నవ్యాప్త్యావియతీభక్తిః కుత స్తవేతిచేత్। చతుర్థీరహితాయాం శుద్ధతృతీయాన్వియాం తవాపికుతోభక్తిరితిసమానః పర్యనుయోగోయం వచనబలాత్పత్యుత్తరం తదస్మాకమితిసమానం। వచనయోఃపరస్పరం కలహహేతౌ పూర్వోక్తాభ్యాం నిత్యత్వనిరవకాశత్వాభ్యాం మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వవచనమేవప్రబలం।తథావినాయకవ్రతేతస్యప్రతిపదోక్తత్వాదపిప్రబలత్వం.

వరదాచతుర్థీ.

జయావచనంతుగౌర్యాదివ్రతేచరితార్థం। తచ్చవ్రతంభవిష్యత్పురాణేభిహితం । వినాయకంసమభ్యర్చ్య చతుర్థ్యాంయదునందన। సర్వవిఘ్నవినిర్ముక్తఃకార్యసిద్ధిమవాప్నుయాదిత్యభిధాయానంతరమిదం పఠ్యతే। సిద్ధాంరతింశివాంభద్రాం కీర్తింమేధాంసరస్వతీం। ప్రజ్ఞాం తుష్టింతథాకాంతిం తత్రైవాహనిపూజయేత్ । విద్యాకామోవిశేషేణపూజయేచ్చసరస్వతీమితి। లింగపురాణే। చతుర్థ్యాంతుగణేశస్య గౌర్యాశ్చైవవిధానతః। పూజాంకృత్వాలభేత్సిద్ధిం సౌభాగ్యంచనరఃక్రమాదితి। నారదీయపురాణేపి। మాఘశుక్లచతుర్థ్యాంతుగౌరీమారాధయేద్బుధః। చతుర్థీవరదానామగౌరీతత్రసుపూజితేతి। అతోయథోక్తరీత్యా వినాయకవ్రతే మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వేనైవనిర్ణయః। గౌరీవ్రతేతుజయావచనంద్రష్టవ్యం॥ ॥ననుయదాదినద్వయేపి వైషమ్యేణ మధ్యాహ్నైకదేశవ్యాపినీ తదాపూర్వదినేతన్మహత్త్వంచ తదేవోపాదేయం। ఉత్తరదినేతన్మహత్త్వే కింమహత్త్వగుణేనతదుపాదేయం। కింవా మాతృవిద్ధత్వగుణేన పూర్వముపాదేయమితిసంశయే పూర్వమితిబ్రూమః। పరస్యనాగవిద్ధత్వదోషోపేతత్వాత్ । పూర్వస్యతదభావాదేవ

తదేవాభిప్రేత్య స్కాందపురాణేపఠ్యతే । జ్యేష్ఠాచవటసావిత్రీతథానాగత్రయోదశీ । వినాయకచతుర్థీచకర్తవ్యాసమ్ముఖాతిథిరితి । వినాయకవ్రతవన్నాగవ్రతేపి చతుర్థీమధ్యాహ్నవ్యాపినీగ్రాహ్యా.

నాగచతుర్థీ.

నాగవ్రతంచకూర్మపురాణేదర్శితం। తిథావుగ్మాహ్వయాయాంచసముపోష్యయథావిధి । శంఖపాలాదినాగానాం శేషస్యచమహాత్మనః। పూజాకార్యాపుష్పగంధక్షీరాప్యాయనపూర్వకం । విషాణితస్యనశ్యంతినచహింసంతిపన్నగాఇతి । యుగ్మాహ్వయాయుగ్మసంజ్ఞికా చతుర్థీత్యర్థః । మధ్యాహ్నవ్యాపిత్వంతు దేవలేనదర్శితం । యుగంమధ్యందినేయత్ర తత్రోపోష్యఫణీశ్వరాన్ । క్షీరేణాప్యాయ్యపంచమ్యాం పూజయేత్ప్రయతోనరః। విషాణితస్యనశ్యంతినచహింసంతిపన్నగాఇతి॥ ॥ వినాయకచతుర్థీనాగచతుర్థ్యోః కియాన్విశేషః । ఏకథక్తన్యాయేనమధ్యాహ్నవ్యాప్తేః షోఢాభేదేసతి యదాపరేద్యురేవ మధ్యాహ్నవ్యాప్తిః తదావినాయకచతుర్థీపరా । ఇతరేషుపంచసుభేదేషు జయాయోగస్యప్రశస్తత్వాత్పూర్వేద్యురేవసాభవతి । యదాతుపూర్వేద్యురేవమధ్యాహ్నవ్యాపినీ తదానాగచతుర్థీపూర్వా। ఇతరేషుపంచసుభేదేషుపంచమీయోగస్యప్రశస్తత్వాదుత్తరాభవతి । తత్ప్రాశస్త్యంచపంచమ్యాంపూజయేదితి వచనాదవసీయతే ॥ ఇతి చతుర్థీనిర్ణయః ॥

అథపంచమీ స్కాందనాగాద్యుపవాసవ్రతాదౌచ నిర్ణీయతే.

యుగ్మశాస్త్రేణపంచమీ పూర్వవిద్ధాగ్రాహ్యా । ననుప్రాయఃప్రాతరుపోష్యాహితిథిర్దేవఫలేప్సుభిరితి శివరహస్యసౌరపురాణయోస్తిథ్యంతభాగస్యోపవాసాంగత్వాభిధానాత్పంచమ్యుపవాసః పరేద్యుః ప్రాప్నోతీతిచేన్న । హారీతేనపరవిద్ధాయాః ప్రతిషిద్ధత్వాత్ । చతుర్థీసంయుతాకార్యాపంచమీపరయానతు । దైవేకర్మణిపిత్ర్యేచశుక్లపక్షేతథాసితఇతి॥ ॥ నచైతావతాప్రాయః ప్రాతరితివచనస్య నిర్విషయత్వంశంకనీయం । నిర్ణీతాసునిర్ణేష్యమాణాసుచ తిథిషుయత్రయత్రపరవిద్ధోపవాస శ్శాస్త్రాంతరేణప్రాప్తః తస్యసర్వస్య తద్విషయోపపత్తేః నచశాస్త్రేణాప్రాప్తోపవాసస్సిద్ధః।కృతమనేనవర్జనేనేతిశంకనీయం।

సామాన్యవిశేషరూపేణ శాస్త్రద్వయస్య చరితార్థత్వాత్ । తస్యచ సామాన్యపరస్యప్రక్రాంతోపవాస వచనస్యవిరోధినాషష్ఠీయుక్తపంచమీ నిషేధకేన విశేషశాస్త్రరూపేణ హారీతవచనేన బాధోయుజ్యతే ఏతాదృశం బాధముపలక్ష్యైవప్రాయః ప్రాతరుపోష్యేతి ప్రాయశ్శబ్ద ప్రయుక్తః। ప్రతిపన్న్యాయేనపౌర్వాహ్ణికా ఇతివచనబలాత్పంచమ్యా మపి దానవ్రతయోః పరదినానుష్ఠానప్రాప్తౌ తద్వ్యావృత్తయే హారీత వచనం దైవేకర్మణీత్యుచ్యతే॥ ॥ నచదైవేకర్మణి పూర్వాహ్ణస్య కర్మకాలత్వా త్కర్మకాలశాస్త్రస్య ప్రాబల్యస్యచవర్ణితత్వా ద్బాధోనయుక్తఇతిశంకనీయం। విధ్యర్నిషేధస్యవా ప్రతిపదోక్తస్యప్రబలత్వాత్। నచపూర్వదినపూర్వాహ్ణస్యాపినాత్యంతకర్మకాలత్వం। సాకల్యవచనాపాదిత కర్మకాలత్వస్యసద్భావాత్। ఈదృశమేవవిషయ మభిలక్ష్య సాకల్యవచనస్యప్రవృత్తత్వాత్ స్వాభావికతిథివ్యాప్తిరుక్తే విషయే। సాకల్యవచనస్య నిరర్థకత్వాత్ అస్మిన్దైవేకర్మణిపంచమ్యా నిషేధోనవిరుధ్యతే। నన్వేవమపి పిత్ర్యేతన్నిషేధోనిరర్థకః। పిత్ర్యస్యస్వతఏవ పరవిద్ధాయాంప్రాప్తత్వాత్। మైవం। దృష్టాంతతయోప న్యాసోపపత్తేః యథాపిత్ర్యే కర్మణ్యుత్తరవిద్ధాగ్రాహ్యా తథాదైవే పీతివివక్షాయాం దైవపిత్రోస్సహోపన్యాసః॥ ॥ నను వ్యాసనిగమగతం యుగ్మశాస్త్రముదాహృత్య భవతాపంచమ్యాః పూర్వవిద్ధత్వ మభిధీయతే। ఆపస్తంబాదయస్తు తద్విపర్యయేణ యుగ్మాన్యాదాజహ్రుః। ప్రతిపత్సద్వితీయాస్యాద్ద్వితీయాప్రతిపద్యుతా। చతుర్థీసంయుతాయా చసాతృతీయాఫలప్రదా। పంచమీతుప్రకర్తవ్యా షష్ఠ్యాయుక్తాచనార దేతి। అతఏవతద్యుగ్మశాస్త్ర పర్యాలోచనేనపంచమ్యాః పరవిద్ధత్వం ప్రాప్నోతి। అతఏవాత్రశుక్లకృష్ణశాస్త్రేణ వ్యవస్థాప్రసక్తా। తాంవ్య వస్థాంనిషేద్ధుం హారీతేనశుక్లపక్షే తథాసితఇత్యుక్తం। నచసావ్యవస్థా వచనేన నిషేద్ధుమశక్యాహి। వచనంనకుర్యాత్తు వచనస్యాతిభారఇతి న్యాయాత్। తస్మాద్ధారీతవచనేనపంచమీ పూర్వవిద్ధాగ్రాహ్యా॥ ॥ స్కందపురాణేపి। పంచమీచతథాకార్యాచతుర్థీసంయుతావిభో ఇతి। తథాపద్మపురాణ భవిష్యత్పురాణయోః పూర్వోత్తరవిద్ధావిషయ్యాప్తిః।

నిషేధాస్మర్యతే। పంచమీచచతుర్థ్యాంతు కార్యాషష్ఠ్యాసంయుతేతి॥ ॥ యత్తుబ్రహ్మవైవర్తేఽభిహితం । పంచమీతుప్రకర్తవ్యాషష్ఠ్యాయుక్తాతునారదేతి । తద్వచనం స్కందోపవాసవిషయతయా సంకోచనీయం। వాక్యశేషేతథాభిధానాత్। స్కందోపవాసేస్వీకార్యా పంచమీపరసంయుతేతివాక్యశేషః। నచసంజాతవిరోధినో వాక్యోపక్రమస్యసంజాతవిరోధినా వాక్యశేషేణ కథంసంకోచఇతిశంకనీయం। అసందిగ్ధోపక్రమస్యప్రాబల్యేపి సందిగ్ధోపక్రమస్య వాక్యశేషేణనిర్ణేతవ్యత్వాత్। అతఏవజైమినినాసూత్రితం సందిగ్ధేతువాక్యశేషాదితి। స్కందోపవాసేతుపంచమీపరవిద్ధా । అన్యత్రపూర్వవిద్ధేతిసుస్థితం॥ ఇతి పంచమీనిర్ణయః.

అథషష్ఠీ తిథిర్వ్రతోపవాసాదికం నిర్ణీయతే.

సాచయుగ్మశాస్త్రద్వయే ద్వివిధాప్రతిభాతి। తత్రషణ్మున్యోరిత్యేకం యుగ్మశాస్త్రం। తేనషష్ఠ్యాస్సప్తమీవిద్ధత్వంప్రతీయతే। పంచమీతుప్రకర్తవ్యా షష్ఠ్యాయుక్తాచనారదేత్యపరంయుగ్మశాస్త్రం। తేనషష్ఠ్యాః పంచమీవిద్ధత్వంప్రతీయతే। తయోశ్శాస్త్రయోః కింశుక్లపక్షకృష్ణపక్షభేదేనవ్యవస్థాకార్యా కింవాదైవపిత్ర్యభేదేన॥ ॥ తత్రనతావత్ప్రథమఃకల్పః । సుమంతునాపక్షద్వయవ్యవస్థాం నిరాకృత్యదైవపిత్ర్యభేదేన వ్యవస్థాపితత్వాత్। తథాచతద్వచనం। నాగవిద్ధానషష్ఠీస్యాత్పక్షయోరుభయోరపి। దైవేకర్మణితాంవిద్ధిపిత్ర్యేపూర్వేణసంయుతామితి॥ ॥ నాపిద్వితీయః। దైవపిత్ర్యభేదేనవ్యవస్థాయాఅయుక్తత్వాత్। తథాహి। యదేతత్సుమంతునాదైవేకర్మణి శుక్లకృష్ణపక్షద్వయగతాయాష్షష్ఠ్యాః నాగవిద్ధత్వంప్రతిషిధ్యతే। తత్తథాస్తు॥ ॥ యత్తునాగవిద్ధాయాః పిత్ర్యేవ్యవస్థాపనం తత్రవక్తవ్యం। కింపూర్వవిద్ధత్వమేకోద్దిష్టవిషయం। కింవాపార్వణవిషయం। నోభయమప్యుపపద్యతే। మధ్యాహ్నాపరాహ్ణవ్యాప్తిభ్యామేవతయోర్నిర్ణయేసతి పూర్వవిద్ధాయా అకించిత్కరత్వాత్। నచైవంమంతవ్యం। పరేద్యుస్సత్యామపిమధ్యాహ్నాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ తత్పరిత్యాగాయపూర్వవిద్ధత్వవిధానమితి ముఖ్యకర్మకాలవ్యాప్తేః పరిత్యాగాయోగాత్। అన్యథామాషకభి

యాగృహం దహతీతిన్యాయఆపతేత్॥ ॥తర్హిసుమంతువచనస్యకా గతిరితిచేత్। ఉచ్యతే। నఖల్వేతద్వచనంపిత్ర్యే పూర్వవిద్ధాంవిధాతుం ప్రవృత్తం। కింతర్హిదైవేతాంనివారయితుం తత్ప్రవృత్తిః। తత్రార్థవాదత్వేనపిత్ర్యేసాభ్యనుజ్ఞాయతే। తత్రేయంవచనవ్యక్తిః। యదినామకథంచిత్పూర్వవిద్ధాభవేత్। భవతునామ। సాపిత్ర్యేతిథిమూలస్య ప్రాయేణపితృతుష్టిహేతుత్వాత్। సర్వదాదైవేకపక్షేణపూర్వవిద్ధాగ్రాహ్యేతి। తస్మాత్తృతీయఃపక్షఃపరిశిష్యతే స్కందవ్రతేపూర్వవిద్ధావ్రతాంతరేషూత్తరవిద్ధేతి। తత్రస్కందషష్ఠ్యాః పూర్వవిద్ధత్వమాహావసిష్ఠః। కృష్ణాష్టమీస్కందషష్ఠీ శివరాత్రీచతుర్దశీ। ఏతాఃపూర్వయుతాఃకార్యాః తిథ్యంతేపారణంభవేదితి.

స్కందషష్ఠీ.

స్కందషష్ఠీవ్రతంలింగపురాణేదర్శితం। ప్రత్యబ్దమపిపూజాచషష్ఠ్యాంకార్యాగుహస్యచ। దీప్తాగ్నిస్సమ్ముఖీవాస్య త్తస్మిన్నాగామివత్సరేఇతి। తథాతత్రైవరవిషష్ఠీదర్శితా। షష్ఠ్యాముపోష్యవిధివత్సప్తమ్యామర్కమర్చయేత్।సదైవభాగ్యభాక్చైవసంప్రాప్నోతీప్సితంఫలమితి। ఫలషష్ఠీమందారషష్ఠీత్యాదివ్రతాని భవిష్యోత్తరేప్రోక్తాని తత్రరవ్యాదివ్రతేషు పరవిద్ధాగ్రాహ్యా। తదుక్తంవిష్ణుధర్మోత్తరే। ఏకాదశ్యష్టమీషష్ఠీపౌర్ణమాసీచతుర్దశీ। అమావాస్యాతృతీయాచతాఉపోష్యాఃపరాన్వితాఇతి। యద్యప్యత్రవిశేషోనోపాత్తః తథాపిస్కందవ్రతస్యపూర్వవిద్ధాయాంవిహితాయాం పరిశేషాదన్యైషాభవతి। తేషామప్యవిరోధాత్ పూర్వవిద్ధాస్త్వితిచేన్న।ప్రతిషేధాత్॥ ॥తథాచనిగమః। నాగవిద్ధాజయాషష్ఠీ రుద్రవిద్ధోదివాకరః। కామవిద్ధోభవేద్విష్ణుర్నగ్రాహ్యాస్తేషువాసరాఇతి। నాగఃపంచమీ। రుద్రష్షష్ఠీ। దివాకరస్సప్తమీ। కామస్త్రయోదశీ। విష్ణుర్ద్వాదశీ। తథాశివరహస్యసౌరపురాణయోః। నాగవిద్ధాతుయాషష్ఠీశివవిద్ధాతుసప్తమీ। దశమ్యేకాదశీవిద్ధానోపోష్యాతుకథంచనేతి। తథాపూర్వవిద్ధాప్రతిషేధే ఉత్తరవిద్ధావిధిశ్చేత్తదుభయంసహైవ స్కందపురాణే పఠ్యతే। నాగవిద్ధాతుకర్తవ్యా షష్ఠీతునకదాచన। సప్తమీసంయుతాకార్యా షష్ఠీధర్మార్థచింతకైరితి।

బ్రహ్మవైవర్తే। నహి షష్ఠీ నాగవిద్ధా కర్తవ్యా తు కదాచన। నాగవిద్ధా తు యా షష్ఠీ కృత్వా పుణ్యక్షయం భవేత్। సప్తమ్యా సహ కర్తవ్యా మహాపుణ్యఫలప్రదేతి। పుణ్యస్య క్షయో యస్యాం సా పుణ్యక్షయా। యది కదాచిత్తిథిక్షయవశాదుత్తరవిద్ధా న లభ్యతే। తదా స్కందవ్రతవదన్యాన్యపి వ్రతాని నాగవిద్ధాయాం కర్తవ్యాని। తదాహ వసిష్ఠః। ఏకాదశీ తృతీయా చ షష్ఠీ చైవ త్రయోదశీ। పూర్వవిద్ధా తు కర్తవ్యా యది న స్యాత్పరేహనీతి। ఇతి షష్ఠీనిర్ణయః॥

అథ సప్తమీవ్రతవిశేషాదికం నిర్ణీయతే.

సంతి హి సప్తమ్యాం నానాదేవతాకాని బహూని వ్రతాని॥ తత్ర భవిష్యోత్తరే ప్రోక్తముమామహేశ్వరదేవతాకమముక్తాభరణసప్తమీవ్రతం। తథా భవిష్యత్పురాణే। సూర్యదేవతాకం విజయసప్తమీవ్రతం। సూర్యదేవతాకమారోగ్యసప్తమీవ్రతం వరాహపురాణేఽభిహితం। విష్ణుదేవతాకం మాంగల్యవ్రతం గారుడపురాణేఽభిహితం। ఏవమన్యాన్యప్యుదాహరణీయాని॥ ॥ తత్ర కాశ్చిత్తిథయో దేవతాభేదేన వ్యవస్థామాలభ్యంతే। తదా స్కందషష్ఠీ పూర్వవిద్ధా। మందారషష్ఠీ పరవిద్ధా। కాశ్చిత్సత్యామప్యేకస్యాం దేవతాయాం వ్రతభేదేన వ్యవతిష్ఠంతే। గౌరీవ్రతేష్వేవ రంభాతృతీయా పూర్వవిద్ధా। లవణతృతీయా పరవిద్ధా॥ ॥ కాశ్చిదేకదేవతాకం ఏకస్మిన్వ్రతే సమకాలవ్యాప్తిభేదేన వ్యవతిష్ఠంతే తద్యథా। వినాయకవ్రతే పూర్వేద్యుః పరేద్యుర్వా చతుర్థీ మధ్యాహ్నవ్యాపినీ గృహ్యతే। కాశ్చిచ్ఛుక్లకృష్ణపక్షభేదేన వ్యవతిష్ఠంతే। తద్యథా। శుక్లప్రతిపత్పూర్వవిద్ధా కృష్ణప్రతిపదుత్తరవిద్ధేతి। తత్రైకేన న్యాయేన సప్తమీవ్యవస్థాపనీయేతి వివక్షాయాం న కేనాపి ప్రతిజానీమహే। సప్తమ్యాం పూర్వవిద్ధానిందకస్య ఉత్తరవిద్ధాబాధకస్య వచనస్య కస్యచిదప్యదర్శనాత్। తద్విపర్యయేణ పూర్వవిద్ధావిధాయకస్యోత్తరవిద్ధానిషేధకస్య సర్వత్రోపలంభాత్సర్వాసు దేవతాసు సర్వేషు వ్రతేషు శుక్లకృష్ణపక్షయోరుభయోరపి సప్తమీ పూర్వవిద్ధైవ గ్రాహ్యా। యుగ్మశాస్త్రేణ షణ్మున్యోరిత్యభిధానాత్। స్కందపురాణేఽపి। షష్ఠ్యా యుతా సప్తమీ చ కర్తవ్యా తత్ర సర్వదా। షష్ఠ్యా తు సప్తమీ యత్ర తత్ర సన్నిహితో హరిరితి। షష్ఠీ తు

సప్తమీ తావదన్యోన్యం సముపాశ్రితే। పూర్వవిద్ధా పరం శ్రేష్ఠా కర్తవ్యా సప్తమీతిథిరితి పైఠీనసిః। పంచమీ సప్తమీ చైవ దశమీ చ త్రయోదశీ। ప్రతిపన్నవమీ చైవ కర్తవ్యా సమ్ముఖా తిథిరితి। ఉత్తరవిద్ధా ప్రతిషేధః స్కాందపురాణే దర్శితః। షష్ఠ్యేకాదశ్యమావాస్యా పూర్వవిద్ధా తథాష్టమీ। సప్తమీ పరవిద్ధా చ నోపోష్యం తిథిపంచకమితి॥ ॥ నవ వ్రతవిశేషేణాప్యుత్తరవిద్ధాయామాశా కర్తవ్యా। తదుక్తం బ్రహ్మవైవర్తే। సప్తమీ నాష్టమీయుక్తా న సప్తమ్యాష్టమీయుతా। సర్వేషు వ్రతకల్పేషు అష్టమీ పరతశ్శుభేతి। యదా పూర్వేద్యురస్తమయపర్యంతం షష్ఠీ పరేద్యుస్తిథిక్షయేణాస్తమయాదర్వాగష్టమీ త్రిముహూర్తా తదా పూర్వవిద్ధాయా అభావాదుత్తరవిద్ధాయాశ్చ ప్రతిషిద్ధత్వాత్ కుత్రానుష్ఠేయమితి చేత్। నిషేధముల్లంఘ్యాప్యుత్తరవిద్ధాయామనుష్ఠానమితి బ్రూమః॥ ॥ యద్యప్యస్మిన్నర్థే వచనం నోపలభ్యతే। తథాపి శేషిలోపస్యాన్యాయ్యత్వాదుత్తరవిద్ధా గౌణకాలత్వేన స్వీకర్తవ్యా। అస్తి చాత్ర దృష్టాంతః। స్కాందవ్యతిరిక్తేషు వ్రతేషు పూర్వవిద్ధాయా షష్ఠ్యా నిషేధముల్లంఘ్య యదినస్యాత్పరేహనీతి వాక్యేన పూర్వవిద్ధా గృహీతవ్యా। తథా రంభావ్యతిరిక్తగౌరీవ్రతేషు ద్వితీయాయుతా స్వీకృతా। తేనాపి న్యాయేన అత్రాప్యష్టమీవిద్ధాయాః స్వీకారోఽస్తి॥ ఇతి సప్తమీనిర్ణయః॥

అథాష్టమీ నిర్ణీయతే.

ద్వివిధోఽపి తత్ర నిర్ణయః। వ్రతసామాన్యవిషయో వ్రతవిశేషవిషయశ్చేతి। వ్రతసామాన్యం తు శుక్లకృష్ణభేదాద్ద్విధా భిద్యతే। తత్ర శుక్లాష్టమీ పరా గ్రాహ్యా వసురంధ్రయోరితి యుగ్మవాక్యాత్। యద్యప్యేతచ్ఛాస్త్రం పక్షద్వయసాధారణమితి చతుర్థీత్రిస్త్రావే ప్రతిభాతి। తథాపి శాస్త్రాంతరబలాచ్ఛుక్లపక్షే పర్యవస్యతి। తథా చ నిగమః। శుక్లపక్షేష్టమీ చైవ శుక్లపక్షే చతుర్దశీ। పూర్వవిద్ధా న కర్తవ్యా కర్తవ్యా పరసంయుతా। ఉపవాసాదికార్యేషు హ్యేష ధర్మః సనాతన ఇతి। బ్రహ్మవైవర్తేఽపి। సప్తమీ నాష్టమీయుక్తా న సప్తమ్యాష్టమీయుతా। సర్వేషు వ్రతకల్పేషు అష్టమీ పరతశ్శుభేతి। పద్మపురాణేఽపి। సప్తమీ నాష్టమీయుక్తా నాష్టమీ సప్తమీయుతా। నవమ్యా సహ కార్యా స్యాదష్టమీ నాత్ర సంశయః

ఇతి। స్కాందపురాణేపి॥ అష్టమీనవమీయుక్తా కర్తవ్యా భూతిమిచ్ఛతా। సప్తమ్యా చాష్టమీ చైవ న కర్తవ్యా శిఖిధ్వజేతి॥ ॥ తాన్యేతాని బ్రహ్మవైవర్తాదివాక్యాని యద్యపి పక్షద్వయసాధారణ్యేన పూర్వవిద్ధానిషేధముత్తరవిద్ధావిధిం చ కుర్వంతి। తథాప్యుదాహృతనిగమానుసారేణ శుక్లపక్షవిషయతయా యోజనీయాః। తథా శుక్లపక్షాభిప్రాయేణైవ పూర్వవిద్ధాం ప్రతిషేధతి। జాబాలిః। నాగవిద్ధా తు యా షష్ఠీ కామవిద్ధో మహేశ్వరః। చతుర్దశీ కామవిద్ధా తిస్రస్తా మలినాః స్మృతా ఇతి। స్కాందపురాణేపి। నాగవిద్ధా తు యా షష్ఠీ సప్తమ్యా తు యుతాష్టమీ। భూతవిద్ధా హ్యమావాస్యా న గ్రాహ్యా మునిపుంగవైరితి। తథా శుక్లపక్ష ఏవాభిప్రేతోత్తరవిద్ధా విధీయతే। విష్ణుధర్మోత్తరే। ఏకాదశ్యష్టమీ షష్ఠీ ద్వితీయా చ చతుర్దశీ। అమావాస్యా తృతీయా చ తా ఉపోష్యాః పరాన్వితా ఇతి॥ ॥ శంకరగీతాయాం తు సాక్షాదేవ శుక్లపక్షే పరవిద్ధా విహితా। ఏకాదశ్యష్టమీ షష్ఠీ శుక్లపక్షే చతుర్దశీ। పూజ్యాః పరేణ సంయుక్తాః పరాః పూర్వేణ సంయుతా ఇతి। కృష్ణపక్షే పూర్వవిద్ధా విధిరుత్తరవిద్ధాప్రతిషేధశ్చ నిగమే పఠ్యతే। కృష్ణపక్షేష్టమీ యత్ర కృష్ణపక్షే చతుర్దశీ। పూర్వవిద్ధా తు కర్తవ్యా పరవిద్ధా న కస్యచిత్। ఉపవాసాదికార్యేషు హ్యేష ధర్మస్సనాతన ఇతి। నారదీయేపి। కృష్ణాష్టమీ తథారంభా తృతీయా వటపైతృకీ। బృహత్తపా తథా బ్రహ్మన్ కర్తవ్యా సంముఖా తిథిరితి। యేయమష్టమ్యాశ్శుక్లకృష్ణవ్యవస్థా సా సామాన్యేన సర్వత్రవిషయా। విశేషస్యకస్యాప్యనుపాదానాత్.

అష్టమీవ్రతాని.

వ్రతాని చోదాహ్రియంతే। వామనపురాణే। నభోమాసి కృష్ణాష్టమ్యాం కాలాష్టమీవ్రతం పఠితం। విష్ణుధర్మోత్తరే। కృష్ణపక్షే సంతానాష్టమీవ్రతం। ఏతదుభయం యథోక్తరీత్యా పూర్వవిద్ధాయామనుష్ఠేయం। దేవీపురాణే। శ్రావణమాసశుక్లాష్టమ్యాం దేవీవ్రతం। గారుడపురాణే। శుక్లాష్టమ్యాం నృసింహవ్రతం। ఏతద్వ్రతద్వయముత్తరవిద్ధాయామనుష్ఠేయం। ఏవమన్యాన్యప్యుదాహరణీయాని వ్రతాని। వ్రతవిశేషవిషయశ్చాష్టమీనిర్ణయో ద్వివిధః। వ్రతవిశేషమాత్రోపజీవనేన వ్ర

వృత్తపరః । నక్షత్రాదియోగంవ్రతవిషయం చోపజీవ్యప్రవృత్తోపరః ॥ ॥ ॥ తత్రదూర్వాష్టమీసంజ్ఞకః కశ్చిద్వ్రతవిశేషో భవిష్యత్పురాణే పఠ్యతే । బ్రహ్మన్భాద్రపదేమాసి శుక్లాష్టమ్యాముపోషితః । మహేశం పూజయేద్యస్తు దూర్వయాసహితంమునేఇతి । అస్మిన్వ్రతవిశేషే శుక్లపక్షవర్తిత్వేనోత్తరవిద్ధాయాంప్రాప్తాయా మపవాదమాహ । నారదః । ధన్యాకృష్ణాష్టమీదూర్వా సావిత్రీవటపైతృకీ । కామత్రయోదశీరంభా కర్తవ్యాసమ్ముఖాతిథిరితి । పద్మపురాణే । శ్రావణీదుర్గనవమీ తథా దూర్వాష్టమీచయా । పూర్వవిద్ధైవకర్తవ్యా శివరాత్రిర్బలేర్దినమితి ॥ ॥ ॥ తథాశివశక్తిమహోత్సవో నామ కశ్చిద్వ్రతవిశేషః । తస్యపూర్వోక్తన్యాయేన శుక్లకృష్ణపక్షభేద వ్యవస్థాయాంతదపవాదః పద్మపురాణేపఠ్యతే । అష్టమీనవమీవిద్ధానవమీచాష్టమీయుతా । అర్ధనారీశ్వరప్రాయా ఉమామాహేశ్వరీతిథిః । అష్టమీనవమీయుగ్మే మహోతా హేమహోత్సవః । శివశక్త్యోశ్శివక్షేత్రే పక్షయోరుభయోరపి । మహా హోత్సవోయస్మిన్నితి బహువ్రీహిః । తచ్చపదంతిథియుగ్మస్య క్షేత్రస్యవా విశేషణం । యదాయుగ్మవిశేషణం తదాతాదృశం యుగ్మముపలభ్య సూర్యగ్రహణార్ధోదయాదావపి మనస్యుత్సాహప్రాప్తావేవతత్రోత్సవః కర్తవ్యఇత్యుక్తంభవతి । యదాతుక్షేత్రవిశేషణం తదాకాశీపుర్యాదౌ యస్మిన్క్షేత్రే మనస్యుత్సాహోజాయతే తత్రోత్సవః కర్తవ్య ఇత్యుక్తంభవతి.

నక్షత్రాదియోగవ్రతవిశేషాః.

నక్షత్రాదియోగవ్రతవిశేషోపజీవినిర్ణయఉదాహ్రియతే ॥ స్కాందపురాణేవ్రతవిశేషఃపఠ్యతే । మాసిభాద్రపదేశుక్లేపక్షే జ్యేష్ఠర్క్షసంయుతే । యస్మిన్కస్మిన్దినేకుర్యాత్ జ్యేష్ఠాయాఃపరిపూజనమితి । తస్యచజ్యేష్ఠావ్రతస్య నక్షత్రయోగవశేనాష్టమీగృహీతవ్యా । నాష్టమీసప్తమీయుక్తాసప్తమీచాష్టమీయుతా । నవమ్యాసహకార్యాస్యాదష్టమీనాత్రసంశయః । మాసిభాద్రపదేశుక్లేపక్షేజ్యేష్ఠర్క్షసంయుతా । రాత్రిర్యస్మిన్దినేకుర్యాజ్జ్యేష్ఠాయాఃపరిపూజనమితి । అయమర్థః । అష్టమీనక్షత్రయోగాభావే శుక్లపక్షవర్తిత్వాత్పరైవాష్టమీగ్రాహ్యా । యదాతుపూర్వ

దినే రాత్రౌ నక్షత్రయోగోఽస్తి తదా పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా । సోఽయం శుక్లపక్షయుక్తస్య సామాన్యశాస్త్రస్య నక్షత్రయుక్తేన విశేషశాస్త్రేణాపవాద ఇతి । ఏవం పూర్వదినే రాత్రౌ నక్షత్రయోగః సోఽపి క్వచిదపోద్యతే । తథా చ స్కాందపురాణే । యస్మిన్ దినే భవేజ్జ్యేష్ఠా మధ్యాహ్నాదూర్ధ్వమష్టమీ । తస్మిన్ హవిష్యపూజా చ న్యూనా చేత్పూర్వవాసర ఇతి ॥ ॥ యోఽయమత్ర కేవలతిథితో నక్షత్రస్య యోగస్య ప్రశస్తత్వాత్ కేవలతిథిప్రయుక్తం నిర్ణయమపోద్య యథా నక్షత్రయుక్తో నిర్ణయ ఆదృతః తథా నక్షత్రయుక్తతిథౌ వారవిశేషయోగస్య తతోఽపి ప్రశస్తత్వాదనేన యోగేన నిర్ణయః కర్తవ్యః । ఏతదేవాభిప్రేత్య స్కందపురాణే పఠ్యతే । తత్రాష్టమ్యాం యదా వారో భానోర్జ్యేష్ఠర్క్షమేవ చ । నీలజ్యేష్ఠేతి సా ప్రోక్తా దుర్లభా బహుకాలికీతి । తదేవం త్రేధా నిర్ణయస్సంపన్నః । నృసింహవ్రతసంతానాష్టమీవ్రతాదౌ శుక్లకృష్ణపక్షభేదేన నిర్ణయః । దూర్వాష్టమీవ్రతవిశేషేణ నిర్ణయః । నీలజ్యేష్ఠాష్టమ్యాం యోగవిశేషేణ నిర్ణయ ఇతి ॥

శ్రీకృష్ణజన్మాష్టమీనిర్ణయః ॥

తదేవం నిర్ణయత్రయం దృష్టాంతీకృత్య జన్మాష్టమీ విచార్యతే ॥ సా కిం పక్షభేదేన నిర్ణేతవ్యా । అథ వ్రతవిశేషేణ । ఉత వ్రతసామాన్యేన । ఆహో స్విద్యోగవిశేషేణేతి । తత్ర వేదమపరం చింత్యతే । జన్మాష్టమీవ్రతమేవ జయంతీవ్రతం ఉత తయోర్భేద ఇతి । తథాన్యదపి చింతనీయం । కిం తిథ్యంతరవదహర్వేధః । ఉత మధ్యరాత్రివేధ ఇతి । ప్రథమం వ్రతస్వరూపే నిశ్చితే పశ్చాదస్మిన్ వ్రతే కీదృశీ తిథిరిత్యాకాంక్షోదేతి । తథా చ పూర్వవిద్ధత్వేన పరవిద్ధత్వేన వా నిశ్చితాయాం పశ్చాత్కీదృశో వేధ ఇత్యాకాంక్షా । తస్మాదాదౌ వ్రతం నిశ్చీయతే ॥ ॥ జన్మాష్టమీజయంతీభ్యాం వ్యవహ్రియమాణం వ్రతమేకమేవేతి తావత్ప్రాప్తం కుతః రూపభేదాభావాత్ । యథా యాగస్య ద్రవ్యదేవతే హి రూపం యథోపాసనస్య గుణవిశేషైర్యుక్తా దేవతా స్వరూపం యథా వా తత్త్వవిద్యాయా వేద్యం వస్తు స్వరూపం తథా వ్రతస్య నియమవిశేషః స్వరూపం । నియమశ్చాత్రోపవాసో జాగరణం కృష్ణపూజా చంద్రార్ఘ్యమిత్యేవమాదిలక్షణః । స చో

భయత్రసభిద్యతే। అథోచ్యతే। రూపాభేదేపినిత్యకామ్యయో రగ్నిష్టోమ జ్యోతిష్టోమయోరివభేదో భవిష్యతి.

నిత్యాజన్మాష్టమీ,

॥ ॥ నిత్యాజన్మాష్టమీ। అకరణేప్రత్యవాయస్మరణాత్। తథాచ స్మర్యతే। గృధ్రమాంసంఖగంకాకం శ్యేనంచమునిసత్తమ। మాంసం వాద్విపదాంభుక్తంకృష్ణజన్మాష్టమీదినే। కృష్ణజన్మదినేప్రాప్తేయేనభుక్తంద్విజోత్తమ। త్రైలోక్యసంభవంపాపం తేనభుక్తంద్విజోత్తమ। భవిష్యోత్తరే। శ్రావణేబహులేపక్షేకృష్ణజన్మాష్టమీవ్రతం। నకరోతియో నరోయస్తుభవతిక్రూరరాక్షసః। కృష్ణజన్మాష్టమీంత్యక్త్వాయోన్యంవ్రతముపాసయేత్। నాప్నోతిసుకృతంకించిదిష్టాపూర్తమథాపివా। వర్షేవర్షేతుయానారీకృష్ణజన్మాష్టమీవ్రతం। నకరోతిమహాప్రాజ్ఞే వ్యాళీభవతికాననఇతి। స్కాందపురాణేపి। యేనకుర్వంతిజానంతఃకృష్ణజన్మాష్టమీవ్రతం। తేభవంతినరాఃక్రూరావ్యాళావ్యాఘ్రశ్చకాననే। రటంతీహపురాణానిభూయోభూయోవరాననే। అతీతానాగతంతేన కులమేకోత్తరంశతం। పతితంనరకేఘోరేభుంజీతాకృష్ణవాసరఇతి। జయంతీతుకామ్యాఫలవిశేషస్మరణాత్। విష్ణుధర్మోత్తరే॥

శ్రీకృష్ణజయంతీప్రాసంగికం-

జయంతీవ్రతంప్రకృత్యపఠ్యతే। యద్బాల్యేయచ్చకౌమారేయౌవనేవార్ధకేతథా। బహుజన్మకృతంపాపంహంతిసోపోషితాతిథిరితి। విష్ణుపురాణేపి। సప్తజన్మకృతంపాపంఆజన్మత్రివిధంనృణాం। తత్క్షాళయతిగోవిందస్తిథౌతస్యాంసభావితః। ఉపవాసశ్చతత్రోక్తో మహాపాతకనాశనః। జయంత్యాంజగతీపాలవిధినానాత్రసంశయఇతి। పద్మపురాణేపి। ప్రేతయోనిగతాయాంతుప్రేతత్వంనాశితంనరైః। యైఃకృతాశ్రావణేమాసే అష్టమీరోహిణీయుతా। కింపునర్బుధవారేణసోమేనాపివిశేషతః [illegible]ందపురాణేపి। మమాంశయంకురుష్వత్వంజయంతీంముక్తయేనఘ। ధర్మ[illegible]కామంచమోక్షంచమునిపుంగవ। దదాతివాంఛితానర్థాన్నాన్యాప్యంనాపిదుర్లభమితి। భవిష్యోత్తరేజయంతీకల్పే। ప్రతివర్షంవిధానేనమద్భక్తో ధర్మనందన। నరోవాయదివానారీయథోక్తంఫల

మాప్నుయాత్ । పుత్రసంతానమారోగ్యంసౌభాగ్యమతులంలభేత్ ।సదా ధర్మరతిర్భూత్వామృతో వైకుంఠమాప్నుయాత్ । తత్రదివ్యేనమానేన వర్షలక్షంయుధిష్ఠిర । భోగాన్నానావిధాన్భుక్త్వాపుణ్యశేషాదిహాగతః సర్వకామసమృద్ధేతు సర్వదుఃఖవివర్జితే । కులేనృపవరిష్ఠానాంజాయతే హృచ్ఛయోపమ ఇతి॥ ॥ తదేవంజన్మాష్టమ్యాఅకరణేప్రత్యవాయాజ్జయంత్యాః ఫలవిశేషాచ్చోభయోఃక్రమేణనిత్యత్వంకామ్యత్వంచాభ్యుపేతవ్యమితి । నైవం । గుణఫలాధికారాభ్యుపగమేపిజయంత్యాః ఫలవిశేషోపపత్తేః । గోదోహనదధ్యాది రత్రదృష్టాంతః । చమసేనాపః ప్రణయేద్గోదోహనేనపశుకామస్యేతి । నిత్యయోర్దర్శపూర్ణమాసయోరపాంప్రణయనంవిధాయతదేవాశ్రిత్యపశుఫలాయగోదోహనపాత్రం విహితం । దధ్నేంద్రియకామస్యేత్యత్రపూర్వవన్నిత్యాగ్నిహోత్రేఫలాయదధివిధీయతే । ఏవంనిత్యాంజన్మాష్టమీమాశ్రిత్యఫలవిశేషాయజయంతీనామకోరోహిణీయోగోవిధీయతాం । నచరోహిణీయోగలక్షణస్యకాలవిశేషస్యఅనుపాదేయత్వాదవిధేయత్వంశంకనీయం । కాలవిశేషస్యస్వరూపేణపురుషైరనుపాదేయత్వేప్యనుష్ఠానాంగత్వంశాస్త్రేణావగత్యానుష్ఠాయ తత్ప్రతీక్షాయాః కర్తుంశక్యత్వాత్ । అన్యథావసంతేజ్యోతిషాయజేతేత్యాదికస్సర్వోపికాలవిధిర్బాధ్యేత॥

శ్రీకృష్ణజయంతీలక్షణం.

రోహిణీయోగస్యజయంతీనామకత్వంజయంతీలక్షణప్రతిపాదకైః స్మృతివాక్యైరధ్యవసేయం । తానిచవాక్యాన్యుదాహరామః । విష్ణుధర్మోత్తరే । రోహిణీచయదాకృష్ణే పక్షేష్టమ్యాంద్విజోత్తమ । జయంతీనామసాప్రోక్తా సర్వపాపహరాతిథిరితి।సనత్కుమారసంహితాయాం శృణుష్వావహితోరాజన్కథ్యమానంమయానఘ।శ్రావణస్యచమాసస్య కృష్ణాష్టమ్యాంనరాధిప। రోహిణీయదిలభ్యేత జయంతీనామసాతిథిరితి। స్కాందే । ప్రాజాపత్యేనసంయుక్తా అష్టమీతుయదాభవేత్ । శ్రావణేబహులేసాతు సర్వపాపప్రణాశినీ । జయంపుణ్యంచకురుతేజయంపుణ్యంచతాంవిదురితి । విష్ణురహస్యే।అష్టమీకృష్ణపక్షస్యరోహిణీఋక్షసంయుతా । భవేత్ప్రోష్ఠపదేమాసిజయంతీనామసాస్మృతేతి । పౌర్ణ

మాస్యం తేషు మాసేషు కృతేషు శ్రావణ్యాం పౌర్ణమాస్యాం శ్రావణ మాసస్య సమాప్తత్వాదుపరితనీం ప్రతిపద మారభ్య భాద్రపదమాస ఇత్యభి ప్రేత్య ప్రోష్ఠపద ఇత్యుక్తం। విష్ణుధర్మోత్తరే। ప్రాజాపత్యర్క్ష సంయుక్తా కృష్ణా నభసి చాష్టమీ। సోపవాసో హరేః పూజాం తత్ర కృత్వా న సీదతీతి। వసిష్ఠసంహితాయాం। శ్రావణే వా నభస్యే వా రోహిణీసహితాష్టమీ, యదా కృష్ణా నరైర్లభ్యా సా జయంతీతి కీర్తితా। శ్రావణే న భవేద్యోగో నభస్యే తు భవేద్ధ్రువం। తయోరభావే యోగస్య తస్మిన్వర్షే న సంభవ ఇతి। ॥ ॥ తత్ర శ్రావణ ఇతి ముఖ్యకల్పో నభస్య ఇత్యనుకల్పః। యది శ్రావణో యది వా నభస్యః। సర్వథాతు రోహిణీకృష్ణాష్టమీయోగో జయంతీత్యేతదవివాదం। పురాణాంతరే। రోహిణ్యాం యదా కృష్ణపక్షేష్టమ్యాం ద్విజోత్తమ। జయంతీ నామ సా ప్రోక్తా సర్వపాపహరా తిథిరితి। తదేవ మేతైః స్మృతివాక్యైర్జయంత్యాం కృష్ణాష్టమీరోహిణీయోగస్వరూపే సతి పూర్వోదాహృత ఫలకామినస్తాదృశో యోగో గోదోహన దధ్యాదివద్గుణకల్పేన విధీయతే॥ ॥ కామ్యే తు జ్యోతిష్టోమే గుణవిశేషో న కోపి ఫలాయ విహితః। అతః కామ్యజ్యోతిష్టోమవైషమ్యాద్గోదోహన దధ్యాదిసామ్యాచ్చ పూర్వోదాహృతవాక్యాని ప్రకృతే నిత్యజన్మాష్టమీవ్రతే గుణ ఫల ప్రతిపాదకత్వేనోపపద్యంతే। తథా సతి యథా దర్శపూర్ణమాసాభ్యాం యః కశ్చిత్పశుఫల గోదోహనసంజ్ఞికో యాగో నాస్తి। కింతు గుణ ఏవ కేవలం గోదోహనం। తథా జన్మాష్టమీవ్రతాన్నాన్యజ్జయంతీవ్రతం। కింతు ప్రకృత ఏవ వ్రతే ఫలాయ గుణవిధిరిత్యేవం ప్రాప్తే బ్రూమః.

జన్మాష్టమీజయంత్యోర్భేదః.

వ్రతద్వయమిదం భవితుమర్హతి। కుతః నామభేదాన్నిమిత్తభేదా ద్రూపభేదాచ్ఛుద్ధమిశ్రత్వభేదాన్నిర్దేశభేదాచ్చ। యదా హి పూర్వో దాహృతేష్వకరణే ప్రత్యవాయప్రతిపాదకస్మృతివాక్యేషు జన్మాష్టమీ వ్రతమిత్యేవం నామవ్యవహృతం। తథా పూర్వోదాహృతేషు ఫలవాక్యేషు జయంతీ వ్రతమితి నామవ్యవహారః॥ ॥ నామభేదాచ్చ కర్మభేదో జ్యోతిరధికరణే దర్శితః। తస్య చాధికరణస్య సంగ్రాహకావేతౌ శ్లోకౌ

భవతః । అథైషజ్యోతిరిత్యత్రగుణో వాకర్మణా వా పృథక్ । గుణవత్సహస్రదానాత్ జ్యోతిష్టోమోహ్యనూదితే । అథేతిప్రకృతేచ్ఛిన్న ఏతచ్ఛబ్దోగ్రహాంవదేత్ । సంఖ్యయేవాన్యకర్మత్వ ముత్పత్తిగతసంజ్ఞయేతి । అయమర్థః । అథైషజ్యోతిరథైషవిశ్వజ్యోతిరథైషసర్వజ్యోతిః తేనసహస్రదక్షిణేనయజేతేతిశ్రూయతే । తత్రసంశయః । కింప్రకృతఏవ జ్యోతిష్టోమే సహస్రదక్షిణాగుణవిధిః । ఉతయాగాంతరవిధిరితి । ఏషజ్యోతిరేతేనేత్యాభ్యా మేతచ్ఛబ్దాభ్యాం ప్రకృతిజ్యోతిష్టోమమనూద్య తత్రగుణవిధిరితిపూర్వఃపక్షః । అథాంతరద్యోతకే నాథశబ్దేన ప్రకృతస్య జ్యోతిష్టోమస్య విచ్ఛేదః క్రియతే । ఏతచ్ఛబ్దస్తు ప్రత్యాసన్నంబ్రూతే । ప్రత్యాసత్తిశ్చద్వివిధా । అతీతాఆగామినీచేతి । తత్రాతీతప్రత్యాసత్తేర్విచ్ఛేదసత్యాగామినీప్రత్యాసత్తిపరత్వే నైతచ్ఛబ్దావుపపన్నౌ । అథాప్యేకకర్మత్వం మాభూత్కర్మభేదేతు కింప్రమాణమితిచేత్ । అపూర్వసంజ్ఞేతివదామః । ఏషజ్యోతిరిత్యస్మిన్నుత్పత్తివాక్యే పూర్వప్రకృతికర్మవిశేషయా జ్యోతిష్టోమసంజ్ఞయాన్యా జ్యోతిరిత్యేషాసంజ్ఞా శ్రూయతే । తత్రయథాపూర్వాధికరణే సప్తదశప్రాజాపత్యాన్పశూనాలభేత ఇత్యత్రోత్పత్తిగతాయా స్సంఖ్యాయాః కర్మభేదోనిరూపితః । తథాత్రాప్యుత్పత్తిగతయా నూతనసంజ్ఞయా కర్మభేదోభ్యుపగంతవ్య ఇతి రాద్ధాంతఇతి । ఏవంచసతిప్రకృతేప్యనేన న్యాయేనోత్పత్తి వాక్యగతాభ్యాం జన్మాష్టమీవ్రతజయంతీ వ్రతసంజ్ఞాభ్యాం వ్రతభేదోభ్యుపగంతవ్యః.

నిమిత్తభేదాత్ వ్రతభేదః.

తథానిమిత్తభేదాదపి వ్రతభేదః । జన్మాష్టమీవ్రతేతిథిరేవనిమిత్తం జయంతీ వ్రతేతురోహిణీయోగః । నను జన్మాష్టమీత్యస్మిన్నపి వ్యవహారే యోగఏవవివక్షితవ్యః । నక్షత్రయుక్తాయామేవతిథౌ దేవకీనందనస్యోత్పత్తేః । నైవం । జన్మాష్టమ్యాఏవ ప్రధానప్రయోజకత్వాత్ । రోహిణీతద్యోగయో ర్విద్యమానయోరపి బుధవారాదివ దుపలక్షణత్వాత్ । అతఏవశాస్త్రేషు సర్వత్రజన్మాష్టమీత్యేవ సమాఖ్యాయతే । అన్యథాజన్మరోహిణీతివా జన్మ యోగఇతివా సమాఖ్యాయేత । తద్భావమాత్రేణ

ప్రయోజకత్వే బుధవారోఽపి ప్రయోజకస్స్యాత్ । అస్త్వితిచేన్న । అతి ప్రసంగాత్ । తజ్జన్మకాలే ద్వాపరావసానస్య సంవత్సరవిశేషస్య సద్భావేన తయోరపి ప్రయోజకత్వం కేన వార్యేత । తస్మాజ్జన్మాష్టమ్యా ఏవ ప్రాధాన్యం తత్ప్రాధాన్యేన శ్రుతిలింగాదిషు షట్సు ప్రమాణేషు సమాఖ్యారూపం షష్ఠప్రమాణముపన్యస్తం వేదితవ్యం । తథా ప్రత్యక్షానుమానాదిషు సంభవైతిహ్యం తేష్వష్టసు ప్రమాణేష్వైతిహ్యరూపమాగమరూపం వా ప్రమాణముక్తం భవతి॥ ॥ నను నిరర్థకోఽయం వాగ్వాదలక్షణః కోలాహలః । యద్యేకం వ్రతం యది వా వ్రతద్వయముభయథాప్యనుష్ఠానే కోనామాతిశయస్స్యాత్ । ఉచ్యతే అస్త్యేవ మహానతిశయః । యస్మిన్సంవత్సరే శ్రావణబహుళాష్టమీం పరిత్యజ్యాస్మిన్నవమ్యాదౌ రోహిణీ భవతి తస్మిన్ సంవత్సరే జయంతీ స్వరూపేణైవ నాస్తి । అతో జయంతీ వ్రతస్య తత్రాప్రాప్తత్వాత్తస్యైవ జన్మాష్టమీవ్రతత్వే తదపి న ప్రాప్నుయాత్ । భేదపక్షే త్వసత్యామపి జయంత్యాం జన్మాష్టమీవ్రతం తత్ర ప్రవర్తేత ఇత్యయమనుష్ఠానే తిశయః । భవత్వేవం । తథాపి నోపన్యస్తో నిమిత్తభేదో వ్రతభేదమావహతి కర్మభేదహేతుషు శబ్దాంతరాభ్యాససంఖ్యాగుణప్రక్రియా నామ భేదేషు షట్సు ప్రమాణేషు నిమిత్తస్యాసంభవాదితి చేత్ । బాఢం । ఏవం తథాపి పూర్వోక్త సంజ్ఞాభేదసంపాదితం వ్రతభేదే నిమిత్తభేదముపోద్బలయతి । తస్మాదత్ర నిమిత్తభేదాద్వ్రతభేదః.

రూపభేదాద్వ్రతభేదే ఆమిక్షాధికరణోదాహరణం.

తథా రూపభేదాదపి వ్రతభేదోఽభ్యుపగంతవ్యః । రూపభేదస్య కర్మభేద హేతుత్వమామిక్షాధికరణే నిర్ణీతం । తస్య చాధికరణస్య సంగ్రాహకావేతౌ శ్లోకౌ భవతః । గుణః కర్మాంతరం వాస్యాద్వాజిభ్యాం వాజినం త్వితి । గుణో దేవానువాద్యోక్తసముచ్చయవికల్పతః । ఆమిక్షోత్పత్తిశిష్టత్వాత్ప్రబలాత్తత్ర వాజినం । గుణే ప్రవిశ్యకర్మాన్యత్కల్ప్యమేద్వాజిద్వైవికమితి । తప్తే పయసి దధ్యానయతి సా వైశ్వదేవ్యామిక్షా వాజిభ్యో వాజినమితి ఆమ్లదధిసంబంధాత్ క్షీరనీరయోర్విభేదే సతి యో ఘనీభూతక్షీరాంశస్సామిక్షా । తస్యా విశ్వేదేవా దేవతాః । తత్ర యః పృథ

గ్భ్యాతం నీరంతవ్వాజినం తస్యచవాజినోదేవతాః । తత్రామిక్షాద్రవ్యకంవిశ్వేదేవతాకమేకంకర్మ తథాసతి కిముపరితనేన వాజిభ్యోవాజినమిత్యనేనవాక్యేన పూర్వస్మిన్నేవకర్మణి వాజినగుణోవిధీయతే । ఉతకర్మాంతర విధిరితిసంశయః। తత్రవాచోన్నమామిక్షాసా ఏషాంవిశ్వేషాం దేవానామస్తితేవాజినఇతి వ్యుత్పత్త్యాప్రకృతానేవా నమాద్యపూర్వస్మిన్నేవ కర్మణివాజినగుణోవిధీయతే । సానామిక్షయా సహవికల్ప్యతే సముచ్చీయతేవేతిపూర్వఃపక్షః । ఉత్పత్తిశిష్టామిక్షాగుణావరుద్ధస్య కర్మణోగుణాకాంక్షాభావాద్వాజినస్య తత్రప్రవేశాసంభవే సత్యన్యథానుపపన్నో వాజినగుణః । వాజిశబ్దార్థస్య ప్రకృతదేవతావ్యతిరిక్తదేవతాత్వం కల్పయిత్వాకర్మభేదే పర్యవస్యతీతిరాద్ధాంతః । అత్రయథా ద్రవ్యదేవతాలక్షణస్య యాగస్వరూపస్య భిన్నత్వాత్కర్మభేదః । తథాప్రకృతేపిరూపభేదా ద్వ్రతభేదోభ్యుపగమ్యతాం॥ ॥

ఉపవాసమాత్రం జన్మాష్టమీస్వరూపం.

ఉపవాసమాత్రం జన్మాష్టమీవ్రతస్యరూపం । తదుత్పత్తివాక్యే తన్మాత్రస్యప్రతీయమానత్వాత్ । ననుజయంతీవ్రత ఏవోపవాసంకుర్యాదిత్యుత్పత్తివాక్యంస్మర్యతే। నతుజన్మాష్టమీవ్రతే। బాఢం। తథాప్యత్రవిధిరున్నేతవ్యః। అన్యథాభోజనేప్రత్యవాయస్మరణానుపపత్తేః। సచోన్నీయమానో విధిరుపవాసమాత్రంవిధత్తే। నతుమంటపనిర్మాణజాగరణప్రతిమాదానాదికం విధ్యున్నయనహేతుష్వకరణప్రత్యవాయవాక్యేషు భోజనమాత్రనిషేధస్మరణాత్ । నహితత్రనిద్రాయాం దానాభావే వాప్రత్యవాయస్స్మర్యతే । ఉతోపవాసమాత్రం తస్యస్వరూపం । నతు దానాదికం। అతఏవాకరణే ప్రత్యవాయమభిధాయవాక్య శేషేజయంతీ ప్రయుక్తదానాది శంకావ్యావృత్తయే కేవలశబ్ద ఉపవాస విశేషణత్వేనపఠ్యతే। కేవలేనోపవాసేన తస్మిఞ్జన్మదినేమమ। సప్తజన్మకృతాత్పాపాన్ముచ్యతేనాత్ర సంశయఇతి। తస్మాజ్జన్మాష్టమీ వ్రతస్యోపవాసమాత్రంస్వరూపం.। యదిశిష్టాస్తత్రాపిజాగరణ దానాదికమనుతిష్ఠంతి।అనుతిష్ఠంతునామ । అవిరుద్ధైఃపుణ్యవిశేషై ర్వ్రతస్యోపోద్బలకసంభవాత్ । శాస్త్రేణతు ప్రాపితముపవాసమాత్రం స్వరూపం.

దానాదిసహితోపవాసోజయన్తీస్వరూపం.

జయంతీవ్రతస్యతు దానాదిసహిత ముపవాసస్వరూపం తద్విధాయి కేషు శాస్త్రేషుతథాభిధానాత్ । తథాచపురాణే । తుష్ట్యర్థందేవకీ సూనోర్జయంతీసమ్భవంవ్రతం । కర్తవ్యంవిత్తదానేనభక్త్యాభక్తజనై రపి। భవిష్యోత్తరపురాణేపి। మాసిభాద్రపదేష్టమ్యాంనిశీథేకృష్ణపక్షకే। శశాంకేవృషరాశిస్థేరుక్షేరోహిణిసంజ్ఞికే। యోగేస్మిన్వసుదేవాద్ధిదేవ కీమామజీజనత్ । తస్మాన్మాంపూజయేత్తత్ర శుచిస్సమ్యగుపోషితః । బ్రాహ్మణాన్భోజయేద్భక్త్యా తతోదద్యాచ్చదక్షిణాం। హిరణ్యంమేది నీంగావోవాసాంసికుసుమానిచ । యద్యదిష్టతమంతత్తత్కృష్ణోమేప్రీయ తామితి। భవిష్యద్విష్ణుపురాణయోః। జయంత్యాముపవాసశ్చమహాపా తకనాశనః । సర్వైఃకార్యోమహాభక్త్యా పూజనీయశ్చకేశవఇతి । వహ్నిపురాణేపి । కృష్ణాష్టమ్యాంభవేద్యత్ర కళైకారోహిణీయది ॥ జయంతీనామసాప్రోక్తాఉపోష్యాసాప్రయత్నతఇతి । స్మృత్యంతరేపి । ప్రాజాపత్యర్క్షసంయుక్తా శ్రావణస్యాసితాష్టమీ। వర్షేవర్షేతు కర్తవ్యా తుష్ట్యర్థంచక్రపాణయఇతి । నారదీయసంహితాయాంజ యంతీం ప్రకృత్యస్మర్యతే । ఉపోష్యంజన్మచిహ్నాని కుర్యాజ్జాగరణంతు యః। అర్ధరాత్రయుతాష్టమ్యాం సోశ్వమేధఫలంలభేదితి। ఏవమేతే షువిధివాక్యేషు దానాదియుక్త ఏవోపవాసోజయంతీ వ్రతస్వరూపత్వే నప్రతీయతే। అతోరూపభేదాద్వ్రతభేదః.

శుద్ధమిశ్రత్వభేదా ద్వ్రతభేదః.

తథాశుద్ధమిశ్రత్వభేదాదపి భేదోద్రష్టవ్యః । అకరణేప్రత్యవాయ మాత్రస్మరణాభావాత్ । శుద్ధంనిత్యంజన్మాష్టమీవ్రతం । కరణేఫలవిశే షస్మరణాత్ । అకరణేప్రత్యవాయస్మరణాచ్చ। నిత్యత్వేనచకామ్యత్వే నచమిశ్రరూపం జయంతీవ్రతం।తత్రఫలవాక్యాని పూర్వపక్షఏవ ప్రసం గాదుదాహృతాని॥ ॥ అకరణేప్రత్యవాయశ్చజయంతీమపి ప్రకృత్య కస్మింశ్చిత్పురాణేస్మర్యతే । అకుర్వన్యాతినరకం యావదింద్రాశ్చతు ర్దశేతి। స్కందపురాణే। శూద్రాన్నేనతుయత్పాపం శవహస్తస్యభో జనే। తత్పాపంలభతేకుంతి జయంత్యాంభోజనేకృతే। బ్రహ్మఘ్నస్య

సురాపస్య గోవధే స్త్రీవధేపివా। నలోకో యదుశార్దూల జయంతీవిముఖస్యచ। క్రియాహీనస్య మూర్ఖస్య పరాన్నం భుంజతోపివా। నకృతఘ్నస్యలోకో స్తిజయంతీవిముఖస్యచ। నకరోతియదావిష్ణోర్జయంతీసంభవవ్రతం। యమస్యవశమాపన్నస్సహతేనారకీంవ్యథాం। జయంతీవాసరేప్రాప్తేకరోత్యుదరపూరణం। సపీడ్యతేతిమాత్రంతుయమదూతైఃకళేబరం। యోభుంజీతవిమూఢాత్మాజయంతీవాసరేన్నృపేతి। తైస్తైరకరణప్రత్యవాయవాక్యైః పూర్వోక్తఫలవాక్యైశ్చ నిత్యంకామ్యంచ జయంతీవ్రతం॥ ॥ ననుజన్మాష్టమీవ్రతేపి ఫలంస్మర్యతే। సప్తజన్మకృతాత్పాపాన్ముచ్యతేనాత్రసంశయఇతి। అతస్తదపినిత్యం కామ్యమితిచేన్నైవం। ఉపాత్తదురితక్షయమాత్రేణకామ్యత్వే సంధ్యావందనాదేరపి కామ్యత్వప్రసంగాత్। అతస్సత్యపిపాపక్షయేఫలాంతరాస్మరణేన కేవలనిత్యత్వం జన్మాష్టమీవ్రతస్యయుక్తం। అతః కేవలమిశ్రత్వ భేదాద్వ్రతయోర్భేదః.

నిర్దేశభేదాద్వ్రతభేదః.

తథానిర్దేశభేదాదపి వ్రతభేదోద్రష్టవ్యః। నిర్దేశభేదశ్చ భృగువాక్యేదృశ్యతే। జన్మాష్టమీజయంతీచ శివరాత్రిస్తథైవచ। పూర్వవిద్ధైవకర్తవ్యాతిథిభాంతేచపారణమితి। యత్రజన్మాష్టమీరోహిణీతి పాఠస్తత్రాపిరోహిణీ శబ్దేనతద్యుక్తా తిథిర్వివక్షితా। నతుకేవలరోహిణీ। తస్మిన్వాక్యనిర్దిష్టయోః పూర్వోత్తరయో ర్జన్మాష్టమీశివరాత్ర్యోస్తిథిత్వాత్। యద్యేకమేవవ్రతం స్యాత్తదానిర్దేశ భేదోనోపపద్యతే। ననువ్రతభేదేప్యస్తిదోషః। యదాదినద్వయేష్టమీవర్తతే। రోహిణీతూత్తరదినఏవ తదాపూర్వదినే జన్మాష్టమ్యుపవాసః పరేద్యుర్జయంత్యుపవాసఇతి। నైరంతర్యేణోపవాసద్వయంప్రసజ్యేత। ప్రసజ్యతాంనామప్రమాణత్వాదితిచేన్న। పరదినేభోజనోపవాసలక్షణవిరుద్ధధర్మప్రసంగాత్। ఉపవాసాంగంపారణమితివక్ష్యతే। తథాజన్మాష్టమ్యుపవాసాంగస్య పారణస్యజయంత్యుపవా సాంగస్యచైకదాప్రాప్తిః॥ ॥ సోయమేకోదోషః। వ్యతిరేకేణానుపలంభశ్చాయమపరోదోషః। తథాహి।యదాజయంతీవ్యతిరిక్తా జన్మాష్టమీక్వచిద్వత్సరఉపలభ్యతే।తదా

జన్మాష్టమీవ్యతిరిక్తాపి జయంతీ క్వచిద్వత్సర ఉపలభ్యతే। అతో వ్రతభేద పక్షోపిముష్ట ఏవ॥ ॥ అత్రోచ్యతే। న తావత్పారణోపవాస సాంకర్య లక్షణో దోషోస్తి। ఆఘ్రాణోదకపారణాదినా పారణే సంపాదితేప్యుపవాసభంగాభావాత్ । అన్యథా । ద్వాదశీపారణత్రయోదశీనక్తయోః క్వచిత్సాంకర్యం కేనవార్యేత। నాప్యుపవాసద్వయే నైరంతర్యం। రోహిణీయోగసంభవే జన్మాష్టమ్యా అపితత్రైవకర్తవ్యత్వాత్ । సర్వత్రతిథిష్వలభ్యయోగే కేవలతిథేరుత్కృష్టత్వేన కేవలా యాస్తిథేస్తత్రైవోపోషణీయత్వాత్ । అతఏవవ్యతిరేకానుపలంభోప్యలంకారాయ । నతు దోషాయ। జన్మాష్టమ్యారోహిణీనిరపేక్షత్వేనవ్యతిరేక ఉపలభ్యతాం నామ । జయంత్యాస్తుయోగరూపత్వేనరోహిణ్యామివాష్టమ్యామపి సాపేక్షత్వేనకథం వ్యతిరేకశంకావకాశః । తస్మాద్వ్రతద్వయపక్షేన కోపిదోషోస్తి। కించయదారోహిణీయోగోస్తి తదాజన్మాష్టమీజయంత్యోస్సహ ప్రయోగస్యావశ్యంభావిత్వేనజయంతీవ్రతఏవ జన్మాష్టమీవ్రతమంతర్భవతి। తస్మాదపినోపవాసద్వయప్రసంగః। తదేవంవ్రతభేదే దోషాభావాత్సాధకానాంచ నామభేదాదీనాం పంచానాం హేతూనాం సద్భావాద్వ్రతభేద ఏవావశ్యమభ్యుపేయః.

వ్రతయోరైక్యవాదనిరాసః.

వ్రతస్యైక్యమస్తు తయోరుక్తయుక్త్యనుసంధానాభావాదష్టమ్యుపవాససాదృశ్యాచ్చ కేషాంచిదుదేతి। సాదృశ్యంగుణవికృతిత్వాదాశ్రయాశ్రయిభావాచ్చ సంభావ్యతే। యదాదర్శయోగస్యగుణవికృతిస్సాకంప్రస్థాయీయకోయాగః। తత్రదర్శయోగేయేయావంతోంగాంగివిషయాః ప్రయోగాస్తేసర్వేపిసాకంప్రస్థాయీయేపివిద్యంతే। భేదస్తుస్వల్ప ఏవభవతి। దర్శయాగసాన్నాయ్యహవిషోర్దధిపయసోః పృథగవదానం। సాకంప్రస్థాయీయేతుసహైవప్రస్థానం। ఏతావతా భేదేనగుణవికృతిరిత్యభిధీయతే। తథాగ్నిష్టోమస్య గుణవికృతిరుక్థ్యః। అగ్నిష్టోమేద్వాదశస్తోత్రాణిశస్త్రాణిచసంతి। ఉక్థ్యేతుద్వాదశభ్యోధికానిత్రీణిస్తోత్రాణిచ। తతోగుణాధిక్యాద్గుణవికృతిత్వం॥ ॥ ఏవమత్రాపిజన్మాష్టమ్యుపవాసోనుష్ఠేయః। జయంత్యాంతు దానాదిరధికో

గుణాః । అతస్సగుణవికృతిరాశ్రయాశ్రయిభావాశ్చ జ్యోతిష్టోమేతదంగోద్గీథోపాసనేచదృష్టః । తత్రజ్యోతిష్టోమాశ్రయాం తస్యాంగాన్యుక్యోద్గీతాని । తత్రోక్థ్యంనామబహ్వృచాధ్యాయినా హోత్రాశ్రస్యమానమాజ్యమరుత్వతీయనిష్కేవల్యాదినామకంశాస్త్రం । తచ్చోక్థ్యమాశ్రిత్యబహ్వృచబ్రాహ్మణోపనిషద్యుపాసనానివిహితాని । తథాచ శ్రుతిః। ఉక్థముక్థమితివైప్రజావదంతితదిదమివోక్థమియమేవపృథివీతి । అహముక్థమస్మీతివిద్యాదితిచ । ఉద్గీథోనామసామవేదినోద్గాత్రాయాగగీయమానస్సామ్నోభాగవిశేషః । తంచోద్గీథమాశ్రిత్యఛాందోగ్యోపనిషద్యుపాసనానివిహితాని॥ ఓమిత్యేతదక్షరముద్గీథముపాసీతేతి॥ ఏవం ప్రకృతేజన్మాష్టమీవ్రతే । యేయంశ్రావణీకృష్ణాష్టమీతామాశ్రిత్యరోహిణీయోగనిమిత్తందానాదికంజయంతీవ్రతేభిధీయతే॥ ॥ అతోగుణవికృతిత్వేనాశ్రయాశ్రయిభావేనవాసాదృశ్యసహావస్థానయోరైక్యభ్రమోమందబుద్ధేర్జాయతాంనామ । ప్రమాణన్యాయదర్శిభిస్తు సర్వథైవవ్రతభేదోంగీకర్తవ్య ఇతిసిద్ధం । యదేతద్విచారత్రయంపూర్వముపక్షిప్తంవ్రతభేదేతిథినిర్ణయేవేధేచేతితత్రవ్రతభేదోదర్శితః॥ అథ తిథిర్నిర్ణేతవ్యా॥

అథతిథినిర్ణయేవేధవిచారః.

తన్నిర్ణయశ్చవేధాధీనః అతోవేధఃపూర్వమభిధీయతే। తిథ్యంతరేష్వహ్నఏవప్రాయేణకర్మకాలత్వాత్ । ఉదయాస్తమయవేళాయాస్త్రిముహూర్తోవేధస్సామాన్యేననిరూపితః పంచమ్యాంతు విశేషతః షణ్ముహూర్తోభేదోదర్శితః । జన్మాష్టమ్యాంజయంత్యాం చరాత్రిప్రధానత్వాద్రాత్రియోగఃప్రశస్తః । ఏతచ్చజాబాలివృద్ధగౌతమాభ్యాం దర్శితం॥ అహస్సుతిథయఃపుణ్యాఃకర్మానుష్ఠానతోదివా । నక్తాదివ్రతయోగేషురాత్రియోగోవిశిష్యతఇతి॥ ॥ యద్యప్యుపవాసవ్రతత్వాదహనిరాత్రౌచముఖ్యత్వంయుక్తితస్సమానం । తథాప్యర్ధరాత్రిముఖ్యకాలత్వంవసిష్ఠసంహితాయాముక్తం। అష్టమీరోహిణీయుక్తానిశ్యర్ధే దృశ్యతేయది । ముఖ్యకాల ఇతిఖ్యాతస్తత్రజాతోహరిస్స్వయమితి । ఏవంచసత్యర్ధరాత్రకర్మకాలవ్యాప్తిరిత్యభిధీయతే । తదేవాభిప్రేత్యాపి

ష్ణరహస్యేపఠ్యతే। రోహిణ్యామర్ధరాత్రేతుయదాకృష్ణాష్టమీభవేత్। తస్యామభ్యర్చనంశౌరేర్హంతిపాపంత్రిజన్మజమితి ॥ ॥తస్మిన్నర్ధరాత్రేకియత్పరిమాణమిత్యాశంకాయాం మాదిత్యపురాణేదర్శితం । అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వంకలయాపియదాభవేత్। జయంతీనామసాప్రోక్తా సర్వపాపప్రణాశనీతి । వరాహసంహితాయామపి। సింహార్కేరోహిణీయుక్తానభఃకృష్ణాష్టమీయది । రాత్ర్యర్ధపూర్వాపరగా జయంతీ కళయాపిచేతి। రాత్రేరర్ధంరాత్ర్యర్ధం । పూర్వంచాపరంచపూర్వాపరే । రాత్ర్యర్ధేచతే పూర్వాపరేచరాత్ర్యర్ధపూర్వాపరే।తయోర్గచ్ఛతివర్తత ఇతిరాత్ర్యర్ధ పూర్వాపరగా । ఘటికాయాఃఅశీత్యధికశతతమోభాగః కళా । తావతాపరిమాణేన పూర్వార్ధావసానే ఉత్తరార్ధాదౌచవర్తమానాగృహీతవ్యా॥

ఖండతిథిరూపాకృష్ణాష్టమీద్వివిధా.

ఖండతిథిరూపాకృష్ణాష్టమీద్వివిధా । పూర్వేద్యుస్సప్తమీయుక్తా పరేద్యుర్నవమీయుక్తాచేతి। తత్రసప్తమీయుక్తాయాం రాత్రిపూర్వార్ధావసానేకళాసద్భావోవిధీయతే। ఉత్తరార్ధాదౌస్వతస్సిద్ధత్వేనావిధేయత్వాత్ । తద్విపర్యయేణనవమీ యుక్తాయా ముత్తరార్ధాదౌకళావిధీయతే । పూర్వార్ధావసానకళాయాస్సప్తమీయుక్తవిషయత్వం విష్ణుధర్మోత్తరేస్పష్టమభిహితం । రోహిణీసహితా కృష్ణామాసే భాద్రపదేష్టమీ । సప్తమ్యామర్ధరాత్రాధఃకళావాపి యదాభవేత్ తత్రజాతోజగన్నాథః కౌస్తుభీహరిరీశ్వరః। తమేవోపవసేత్కాలంకుర్యాత్తత్రైవజాగరమితి॥ ॥యేయమష్టమీకృష్ణపక్షాదిమాసవివక్షయా భాద్రపదేభవతి। సైవాష్టమీ శుక్లపక్షాదిమాసవివక్షయా శ్రావణేభవతి। అతఏవయోగీశ్వరః । రోహిణీసహితాకృష్ణామాసేచశ్రావణేష్టమీ। అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వంకలయాపి యదాభవేత్ । జయంతీనామసాప్రోక్తాసర్వపాపప్రణాశినీతి। కలాయా అతిసూక్ష్మత్వేనదుర్లక్ష్యత్వాత్ । సఏవపక్షాంతరమాహ । అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వమేకార్ధఘటికాన్వితా । రోహిణీచాష్టమీగ్రాహ్య ఉపవాసవ్రతాదిష్వితి। ఏకాచ అర్ధఘటికాచ ఏకార్ధఘటికే । తాభ్యామన్వితంకాలమవే

త్ర్యర్ధఘటికాస్థూలా । తస్యాయమర్థస్సంపద్యతే । పూర్వభాగా
వసానే ఏకా ఘటికా । ఉత్తరభాగాదావేకా । మిళిత్వా తన్నిశీథశబ్దవా
చ్యం ముహూర్తం । తావత్పరిమాణం సర్వైరపి సులక్షణత్వాన్ముఖ్యః
కల్పః । తదసంభవేఽర్ధఘటికా న్వేష్టవ్యా । తస్యా అప్యసంభవే కళేతి । త
త్ర ముఖ్యపక్షమభిప్రేత్య భవిష్యోత్తరే నిశీథే కృష్ణపక్షే ఇత్యుక్తం । తచ్చ
వచనం సాకల్యేన పూర్వమేవోదాహృతం॥ ॥ అత్ర జయంత్యాం చం
ద్రార్ఘ్యస్యావశ్యం కర్తవ్యత్వాత్ । తస్య చంద్రోదయకాలీనత్వాన్నిశీ
థయోగః । తదేవాభిప్రేత్య విష్ణుధర్మోత్తరేఽభిహితం । అర్ధరాత్రే తు
యోగోఽయం తారాపత్యుదయే తథా । నియతాత్మా శుచిస్స్నాతః పూజాం
తత్ర ప్రవర్తయేదితి । సోఽయమర్ధరాత్రయోగో ముఖ్యః కల్పః । యస్తు
కృత్స్నాహోరాత్రయోగః సోఽత్యంతం ముఖ్యః॥ ॥ యదా కదాచి
ద్యోగస్సోఽనుకల్పః । స చ వసిష్ఠసంహితాయాం దర్శితః । అహోరా
త్రం తయోర్యోగోఽప్యసంపూర్ణో భవేద్యది । ముహూర్తమప్య
హోరాత్రే యోగశ్చేత్సముపోషయేదితి । రోహిణీ చ యదా కృష్ణపక్షే
ష్టమ్యాం ద్విజోత్తమ । జయంతీ నామ సా ప్రోక్తా సర్వపాపహరా తిథిః।
వాసరే వా నిశాయాం వా యత్ర స్వల్పాపి రోహిణీ । విశేషేణ నభోమాసే
సైవోపోష్యా మనీషిభిరితి । యో జయంతీవ్రతే యోగనిర్ణయస్స ఏవ జ
న్మాష్టమీవ్రతేఽపి ద్రష్టవ్యః । యస్మిన్వత్సరే యోగో నాస్తి తస్మిన్వత్సరే జన్మా
ష్టమీవ్రతమేకమేవ ప్రవర్తతే । తత్రాపి నైతదష్టమీవద్దివసభేదః । కింత్వ
ర్ధరాత్రవేధ ఏవ । తథా చ తస్మిన్నేవ పురాణాంతరేఽపి। దివా వా యది వా
రాత్రౌ నాస్తి చేద్రోహిణీకలా । రాత్రియుక్తాం ప్రకుర్వీత విశేషేణే
న్దుసంయుతామితి । అన్యత్రాపి । అష్టమీ శివరాత్రిశ్చ అర్ధరాత్రాద
ధో యది । దృశ్యతే ఘటికా యా సా పూర్వవిద్ధా ప్రకీర్తితేతి । ఇతి వేధో
నిరూపితః । అథ గ్రాహ్యా తిథిర్నిర్ణీయతే॥

గ్రాహ్యాష్టమీనిర్ణయః.

సా చ సంవత్సరభేదేన ద్వివిధా భవతి। రోహిణీరహితా రోహిణీయు
క్తా చేతి। తత్ర యా రోహిణీరహితాష్టమీ సాపి ద్వివిధా । శుద్ధా సప్తమీవి
ద్ధా చేతి । సూర్యోదయమారభ్య ప్రవర్తమానాష్టమీ శుద్ధా । నిశీథాద

వాక్యస్థసప్తమ్యాకీయత్వాపియుక్తావిద్ధా । శుద్ధాపిపునర్నిశీథవ్యాప్త్యవ్యాప్తిభ్యాంద్విధా । తత్రనిశీథవ్యాపినీ జన్మాష్టమీ వ్రతేముఖ్యా। విశేషే చేందుసంయుతేతివచనాత్ । నిశీథవ్యాప్తిరహితాపి రాత్రియుక్తాంప్రకుర్వీతేతివచనేన గృహీతవ్యాభవతి॥ ॥ ననుపూర్వేద్యుర్నిశీథాదూర్ధ్వమారభ్యపరేద్యుర్నిశీథాదర్వాగ్వ్యాసమాప్యతే తస్యాముభయత్రరాత్రిసంబంధిత్వాత్కుత్రోపవాసఇతిచేత్। పరేద్యురితిబ్రూమః । ఉభయత్రనిశీథవ్యాప్త్యభావస్యరాత్రి సంబంధస్యతుల్యత్వేపి పరేద్యుఃప్రాతస్సంకల్పకాలమారభ్యప్రవర్తమానతయాప్రాశస్త్యంద్రష్టవ్యం ।సప్తమీవిద్ధాపిత్రిధాపూర్వేద్యురేవనిశీథవ్యాపినీపరేద్యురేవనిశీథవ్యాపినీఉభయత్రాపినిశీథవ్యాపినీచేతి।అత్రప్రథమద్వితీయయోఃపక్షయోర్నిశీథవ్యాప్తేఃప్రయోజకత్వేనయానిశీ థవ్యాపినీసావిశేషేచేందుసంయుతామితివచనేనగృహీతవ్యాభవతి। యాతుదినద్వయేపి నిశీథవ్యాపినీతస్యోభయత్ర రాత్రియోగస్యేందు యోగస్యచతుల్యత్వాన్నానేన వచనేననిర్ణయస్సంభవతి । నాపికృష్ణపక్షేష్టమీచైవేత్యాదిభిరష్టమీమాత్రముపజీవ్య ప్రవృత్తైర్నిర్ణేతుంశక్యతే । తేషామహర్వేధ విషయత్వాత్ అన్యథాప్రతాంతరేష్వపినిశీథవేధః ప్రసజ్యేత । తస్మాన్న్యాయ ఏవ పరిశిష్యతే । న్యాయశ్చపరేద్యురుపవాసంప్రాపయతి । సంకల్పకాలమారభ్యతిథివ్యాప్తిసద్భావాత్ । నచసాకల్యాభిధాయివచనేన పూర్వేద్యురపిసంకల్పకాలే తిథిరస్తీతిశంకనీయం । తస్మాన్ముఖ్యతిథ్యభావాత్। కించసాతిథిస్సకలాజ్ఞేయాయస్యామభ్యుదితోరవిరితి వచనంనిశీథవ్యాపినీమష్టమీంనవిషయీకరోతి। తస్మాత్పరేద్యురేవోపవాసః । తదేవంచతుర్విధా రోహిణీరహితాష్టమీనిర్ణీతా.

రోహిణీసహితాష్టమీనిర్ణయః.

అథరోహిణీసహితాష్టమీనిర్ణీయతే । సాపిచతుర్విధాశుద్ధావిద్ధాశుద్ధాధికావిద్ధాధికాచేతి। తత్రశుద్ధాయాంసంపూర్ణయోగో నిశీథయోగోయత్కించిన్ముహూర్తయోగ ఇతిత్రైవిధ్యంభవతి । ఏవంవిద్ధాయామపిద్రష్టవ్యం । షట్సుభేదేషుదినాంతరయోగాభావాత్ ఉపవాసే సందేహోనాస్తి। కింతుకేవలయోగతారతమ్యాత్ప్రాశస్త్యతారత

వ్యం భవతి యత్కించిన్ముహూర్తయోగః ప్రశస్తః । అర్ధరాత్రయో
గః ప్రశస్తతరః । సంపూర్ణయోగః ప్రశస్తతమః। సర్వేష్వపి యోగేషు
యోగముపజీవ్యోపవాసో విహితో విష్ణురహస్యే । ప్రాజాపత్యర్క్షసం
యుక్తా కృష్ణా నభసి చాష్టమీ । ముహూర్తమపి లభ్యేత సోపోష్యా హి మ
హాఫలా । ముహూర్తమప్యహోరాత్రే యస్మిన్యుక్తం హి లభ్యతే। అష్ట
మ్యాం రోహిణీయుక్తా తాం సుపుణ్యాముపాసయేత్॥ ॥ శుద్ధాధికా
తు సూర్యోదయమారభ్య ప్రవృత్తా పరేద్యుస్సూర్యోదయమతిక్రమ్య శే
షా వర్తతే । సాచ త్రివిధా। పూర్వేద్యురేవ రోహిణీయుక్తా పరేద్యురే
వ రోహిణీయుక్తా దినద్వయేపి రోహిణీయుక్తా చేతి। తత్రాద్యయోర్ద్వ
యోః పక్షయోర్నాస్త్యుపవాసే సందేహః । రోహిణీయుక్తాయా ద్వితీ
యాయాః కోటేరభావాత్। తృతీయపక్షే తు రోహిణీయోగస్యోభయత్ర
సమానత్వేపి గుణాధిక్యాత్పూర్వైవోపోష్యా ॥ ॥ తత్ర తృతీయప
క్షగతం గుణాధిక్యం చ దర్శయిష్యతే । యేయమత్రోపోష్యత్వేనోక్తా
పూర్వతిథిస్సాపి రోహిణీయోగభేదాత్త్రిధా భిద్యతే । అష్టమీవత్సూ
ర్యోదయమారభ్య ప్రవృత్తా రోహిణీ కదాచిత్పరేద్యురపి కెయతీ వర్ధ
తే। కదాచిత్పూర్వేద్యుర్నిశీథమారభ్య రోహిణీ ప్రవర్తతే। కదాచిన్ని
శీథాదూర్ధ్వమారభ్య ప్రవర్తతే । తత్ర ప్రథమపక్షే సంపూర్ణయో
గత్వమేకో గుణః । సంకల్పకాలమారభ్య కృత్స్నకర్మకాలవ్యాప్తిర్ద్వి
తీయో గుణః । నిశీథవ్యాప్తిస్తృతీయో గుణః । నచైతే త్రయో గుణాః పరే
ద్యుస్సంభవంతి। ద్వితీయపక్షే నిశీథే జయంతీసద్భావో గుణః । నచ పరే
ద్యుస్సోస్తి । తృతీయపక్షే దినద్వయేపి నిశీథే జయంతీయోగో నాస్తి। పూ
ర్వేద్యుః కేవలాష్టమీ పరేద్యుః కేవలరోహిణీ । తత్రాష్టమ్యాః ప్రాధా
న్యాత్ప్రాబల్యమభ్యుపేయం॥ ॥సర్వేషు జయంతీవాక్యేషు రోహిణీస
హితాష్టమీతి వ్యవహారాదష్టమీసహితా రోహిణీతి వ్యవహారాభావా
చ్చ తిథినక్షత్రయోః క్రమేణ ప్రధానోపసర్జనభావోవగంతవ్యః। అత్ర
గుణాధిక్యాచ్ఛుద్ధాధికా పూర్వైవోపోష్యా। నిశీథాదర్వాక్సప్తమ్యా
యుక్తా పరేద్యురపి విద్యమానా విద్ధాధికా। నన్వత్ర నిశీథవేధే సాగ్రాహ్యే
త్యుక్తం బాధం। వేధ్యాయా అష్టమ్యా నిశీథసద్భావాత్ర నిశీథవేధః। నతు

వేధాధికాయాస్సప్తమ్యాస్సద్భావే విద్ధాధికాయామపి పక్షత్రయం । ద్వయోః పక్షయోస్సందేహాభావాచ్చ పూర్వవద్యోజనీయః॥ ॥ తత్ర యాపూర్వేద్యురేవ రోహిణీయుక్తా విద్ధాధికా । తస్యాముపవాస ఆదిత్యపురాణే స్మర్యతే। వినాఋక్షేణ కర్తవ్యా నవమీ సంయుతాష్టమీ। కార్యా విద్ధాపి సప్తమ్యా రోహిణీసహితాష్టమీ । విష్ణుధర్మోత్తరే । జయంతీ శివరాత్రిశ్చ కార్యే భద్రా జయాన్వితే । కృత్వోపవాసం తిథ్యంతే తథా కుర్యాత్తు పారణమితి । గారుడపురాణేపి । జయంత్యాం పూర్వవిద్ధాయాముపవాసం సమాచరేత్ । తిథ్యంతే చోత్సవాంతే వా వ్రతీ కుర్వీత పారణమితి॥ ॥ యాపరేద్యురేవ రోహిణీయుక్తా విద్ధాధికా తత్రోపవాసః పూర్వతిథౌ నియుక్తః రోహిణీయోగాభావాత్ । పరేద్యుస్తత్సద్భావాత్పూర్వా దాహ్యా తేన ప్రాజాపత్యాదినా విష్ణురహస్యవచనే నోపవాసో విధీయతే। యాతు యత్ర రోహిణీయుక్తా సాతు నిశీథ జయంతీయోగమపేక్ష్య చతుర్ధాభిద్యతే। పూర్వేద్యురేవ నిశీథయోగవతీ పరేద్యురేవ తాదృశీ ఉభయత్రాపి తాదృశీ ఉభయత్ర నిశీథయోగరహితా చేతి॥ ॥ తత్ర యా పూర్వేద్యురేవ నిశీథయోగవతీ సా పూర్వాపోష్యా తదుక్తం పద్మపురాణే । కార్యా విద్ధాపి సప్తమ్యా రోహిణీసహితాష్టమీ । తత్రోపవాసం కుర్వీత తిథిభాంతే చ పారణమితి । వహ్నిపురాణే సప్తమీసహితాష్టమ్యాం నిశీథే రోహిణీ యది । తత్రోపవాసం కుర్వీత తత్తిథిభాంతే చ పారణమితి । భృగుః । జన్మాష్టమీ రోహిణీ చ శివరాత్రిస్తథైవ చ । పూర్వవిద్ధైవ కర్తవ్యా తిథిభాంతే చ పారణమితి॥ ॥ అవశిష్టత్రిషు పరదిన ఏవోపవాసః। తత్ర నిశీథయోగమభిలక్ష్య బ్రహ్మవైవర్తే పఠ్యతే। వర్జనీయా ప్రయత్నేన సప్తమీసంయుతాష్టమీ । సా సఋక్షాపి న కర్తవ్యా సప్తమీ సంయుతాష్టమీ ॥ అవిద్ధాయాం తు సఋక్షాయాం జాతో దేవకినందన ఇతి। తద్యథా। పూర్వేద్యుర్నిశీథాదూర్ధ్వం తిథినక్షత్రద్వయం ప్రవృత్తం తచ్చ పరేద్యుర్నిశీథాదర్వాగేవ సమాప్తమిత్యేకః ప్రకారః । పూర్వేద్యురేవ రోహిణీ మహతీ । పరేద్యుస్స్వల్పా । అష్టమ్యా ఏవ నిశీథాదూర్ధ్వం ప్రవృత్తత్వాత్పూర్వదినే స్వల్పా। పరేద్యుర్మహతీ। సోయం ద్వితీయః ప్రకారః । ఉక్తవిపర్యయేణాష్టమీరోహిణ్యోర్మహత్త్వస్వల్పత్వే

సోయంతృతీయఃప్రకారః । త్రిష్వేతేషుప్రకారేషుపరైవోపోష్యా । ది
నద్వయవ్యర్థే రాత్రియోగవిషయే పూర్వముదాహృతస్యవర్జనీయా
ప్రయత్నేనేతివచనస్యాత్రాపి సంచారయితుంశక్యత్వాత్॥ ॥ కించ
ప్రథమ ప్రకారేన్యాయ్యేప్యుపోద్బలకోస్తు । పరేద్యుస్సంకల్పకాలమా
రభ్యతిథినక్షత్రయోగస్య బహుకాలవ్యాపిత్వాత్ప్రశస్తత్వంద్రష్టవ్యం ।
ద్వితీయ ప్రకారేపరేద్యురష్టమీబాహుళ్యేపినక్షత్రయోగస్యాల్పత్వాద
నుపాదేయత్వ మిత్యాశంకానకర్తవ్యా । అతఏవస్కాందపురాణే పఠ్య
తే।సప్తమీసంయుతాష్టమ్యాం భూత్వారుక్షం ద్విజోత్తమ । ప్రాజాప
త్యం ద్వితీయేహ్ని ముహూర్తార్ధంభవేద్యది । తథాష్టయామికఃజ్ఞే
యంప్రోక్తంవ్యాసాదిభిఃపురేతి।తృతీయేప్రకారేపరేద్యుర్నక్షత్రబాహు
ళ్యేప్యష్టమీ యోగస్యాల్పత్వాదను పాదేయత్వమిత్యాశంకాభవతి। సా
చపద్మపురాణేనివర్తితే । పూర్వవిద్ధాష్టమీయాతు ఉదయేనవమీదినే।
ముహూర్తమపిసంయుక్తాసంపూర్ణాసాష్టమీభవేత్ । కలాకాష్ఠా
ముహూర్తాపియదా కృష్ణాష్టమీతిథిః । నవమ్యాంసైవ గ్రాహ్యాస్యాత్
సప్తమీసంయుతానహీతి । పురాణాంతరేపి । రోహిణీచయదాకృష్ణప
క్షేష్టమ్యాంద్విజోత్తమ । జయంతీనామసాప్రోక్తాసర్వపాపహరాతిథిః।
వాసరేవానిశా[illegible] వాయత్రస్వల్పాపిరోహిణీ ।విశేషేణనభోమాసే
సైవోపోష్యామనీషిభిరితి ॥ తదేవం జన్మాష్టమీ జయంతీ భేదాశ్చని
ర్ణీతాః॥

జయంత్యాంవారవిశేషేఫలాధిక్యం

తత్రజయంతీభేదేషూపవాసదినేయది సోమవారో బుధవారోవాభ
వతి తదాఫలాధిక్యంభవతి । తదుక్తంబ్రహ్మపురాణే। ప్రేతయోనిగతా
నాంతుప్రేతత్వంనాశితంనరైః । యైఃకృతా శ్రావణే మాసి హ్యష్టమీ
రోహిణీయుతా । కింపునర్బుధవారేణ సోమేనాపివిశేషతః । కింపున
ర్నవమీయుక్తాకులకోట్యాస్తుముక్తిదేతి । స్కాందపురాణేపి। ఉదయే
చాష్టమీకించిన్నవమీసకలాయది । భవేత్తుబుధసంయుక్తా ప్రాజాపత్య
ర్క్షసంయుతా । అపివర్షశతేనాపి లభ్యతేత్వథవానవేతి । విష్ణుధర్మో
త్తరేపి । అష్టమీబుధవారేణ రోహిణీసహితాయదా। భవేత్తుమునిశా
ర్దూలకింవ్రతైర్వ్రతకోటిభిరితి.

పారణవిచారః

యథోక్తరీత్యావిహితతిథావుపవాసంకృత్వాపరేద్యుః పారణేనో పవాసం సమాపయేత్। పారతీరసమాప్తావిత్యస్మాద్ధాతోర్నిష్పన్నః పారణశబ్దః। యద్యప్యసౌ సమాప్తిమాత్రమభిధత్తే। తథాప్యుపవాససమాప్తావేవ లోకశాస్త్రయోః ప్రయోగాత్పంకజాదిశబ్దవద్యోగరూఢో ద్రష్టవ్యః। తథాచ రూఢ్యోపవాసస్య చరమాంగం భోజనమభిధత్తే। అంగత్వం చోపవాసవిధివాక్యశేషే తిథిభాంతే చ పారణమితి విధానాదవగంతవ్యం। నచ రాగప్రాప్తస్య భోజనస్యానోపవాసాంగత్వేన తుత్ర శేషయోర్నిషేధః క్రియతే। నతు పారణం నామ కించిదంగం విధీయత ఇతి శంకనీయం। తథాసతి పారణశబ్దప్రయోగానుపపత్తేః। రాగప్రాప్తే హి భోజనశబ్దః ప్రసిద్ధః। ఉపవాసాంగే పారణశబ్దః। తత్ర పారణశబ్దేన రాగప్రాప్తభోజనవివక్షాయాం ముఖ్యార్థో బాధితస్స్యాత్। కించ యది పారణమంగం నస్యాత్। తదా ప్రతినిధివిధానం నోపపద్యేత॥ ॥ తద్విధానంచ ద్వాదశీప్రస్తావే దేవలేన స్మర్యతే। సంకటే విషమే ప్రాప్తే ద్వాదశ్యాం పారయేత్కథం। అద్భిస్తు పారణం కుర్యాత్పునర్భుక్తం న దోషకృదితి। అతః పారణశబ్దబలాత్ప్రతినిధిబలాచ్చ పారణస్యాంగత్వం ద్రష్టవ్యం। అతఏవాదిత్యపురాణం। పారణాంతం వ్రతం జ్ఞేయం వ్రతాంతే ద్విజభోజనం। అసమాప్తే వ్రతే పూర్వే నైవ కుర్యాద్వ్రతాంతరమితి.

పారణకాలనిర్ణయః

తచ్చ పారణముపవాసాత్పరదినే పూర్వాహ్ణే కర్తవ్యం। ఉపవాసేషు సర్వేషు పూర్వాహ్ణే పారణం భవేదితి దేవలస్మరణాత్। ఏవం సామాన్యతః పూర్వాహ్ణే పారణప్రాప్తౌ క్వచిదపవాదతః తిథిభాంతే చ పారణమితి విధీయతే। శుద్ధాధికాయాః పూర్వేద్యురేవ జయంతీయోగ ఉభయత్రాపి జయంతీయోగ ఇత్యనయోః పక్షయోః పూర్వేద్యురేవోపవాసవిధానాత్పరేద్యుః కేవలతిథేః స్థితి నక్షత్రయోర్వ్యాసద్భావాత్తత్తదంతే పారణం విధీయతే। విద్ధాధికాయామపి పూర్వేద్యురేవ శుద్ధే జయంతీయోగ ఇత్యస్మిన్పక్షే తత్రైవోపవాసవిధానాత్పరేద్యుః కేవలతిథేః స్థితినక్షత్రయోర్వ్యాసద్భావాత్తదంతే పారణవిధిః। తథా శుద్ధాధికావిద్ధాధికయోరుభయోరపి యదా పరేద్యురేవ జయంతీ యోగః తదా పరతి

థావుపవాసవిధానాత్పరదినేతిథ్యభావేపికదాచిన్నక్షత్ర సంభవాత్తదం
తేపారణంవిధీయతే । తిథేర్వానక్షత్రస్యవావ్రతవిశేషకాలేపారణం
బ్రహ్మవైవర్తేప్రతిషిధ్యతే। అష్టమ్యామథరోహిణ్యాంనకుర్యాత్పార
ణంక్వచిత్।హన్యాత్పురాకృతంకర్మోపవాసార్జితంఫలమితి। తిథి
రష్టగుణంహంతి నక్షత్రంతుచతుర్గుణం । తస్మాత్ప్రయత్నతఃకుర్యాత్తి
థిభాంతేచపారణమితి । స్కాందపురాణే । తిథినక్షత్రనియమేతిథిభాం
తేచపారణం। అతోన్యథాపారణేతువ్రతభంగమవాప్నుయాదితి॥ ॥
తిథిభాంతశ్చద్వివిధః। ఉభయాంతఏకతరాంతశ్చేతి । దినద్వయేజయం
తీయోగవత్యాంశుద్ధాధికాయాంపరదినేష్టమీముహూర్తత్రయంచాతి
క్రామతిరోహిణీతుపూర్వేద్యుర్నిశీథాదర్వాగ్యదాకదాచిత్ప్రవృత్తాస
తీతదనుసారేణపరేద్యుస్సమాప్యతే । తత్రయదిదివైవసమాప్యేత తదా
తామతివాహ్యైవపారణంకుర్యాదుభయాంతస్యముఖ్యత్వాత్-

రాత్రిపారణనిషేధః-

యదిరాత్రౌసమాప్తిస్తదాతత్సమాప్తిర్నప్రతీక్షణీయా । రాత్రి
పారణస్యనిషిద్ధత్వాత్ । తథైవబ్రహ్మవైవర్తే। సర్వేష్వేవోపవా
సేషుదివాపారణమిష్యతే । అన్యథాపుణ్యహానిస్స్యాదృతేధారణపార
ణమితి । గారుడపురాణే । అన్యతిథ్యాగమోరాత్రౌతాముష్టైజసో
దివా । తామసేపారణంకుర్వన్ తామసీంగతిమాప్నుయాదితి। దివాపా
రణంకుర్వన్నపినాష్టమీవేళాయాంకుర్యాత్। ఏకతరాంతస్యాభావాత్-
అష్టమీమతివాహ్యరోహిణ్యాంవర్తమానాయామపిపారణంకార్యం ।
అతఏవనారదీయే । తిథినక్షత్రసంయోగే ఉపవాసోయదాభవేత్। పా
రణంతుకర్తవ్యంయావన్నైకస్యసంక్షయః । సాంయోగికేవ్రతే ప్రా
ప్తేతత్రైకోపివియుజ్యతే। తత్రైవపారణంకుర్యాదేవంవేదవిదోవిదు
రితి॥ ॥ పూర్వేద్యురేవనిశీథజయంతీయోగవత్యాంవిద్ధాధికాయాం
పారణదినేతిథిభాంతోబహుధాసంభావ్యతే । అహన్యుభయాంతఏకత
రాంతోవారాత్రావుభయాంతఏకతరాంతోవేతి। తేషుచతుర్షుభేదేషునిర్ణ
యస్స్మర్యతే । తిథ్యృక్షయోర్యదాఛేదోనక్షత్రాంతమథాపివా। అర్ధ
రాత్రేథవాకుర్యాత్పారణంచపరేహనీతి । ఉపవాసదినాత్పరేహనిదివ

సేయద్యుభయాంతఀతదా పారణమితిముఖ్యఃకల్పః। నక్షత్రాంతమిత్యనే నైకతరాంతత్వంవివక్షితం। సోయమనుకల్పః। యదిరాత్రౌనిశీథాదర్వాగుభయాంతమేకతరాంతోవా భవతితదాదివసేముఖ్యానుకల్పయోరుభయోరప్యసంభవాద్రాత్రౌపారణస్యనిషిద్ధత్వాచ్చార్థాత్తత్రత్యోపవాసప్రాప్తౌపారణస్యప్రతిప్రసవఃక్రియతే। అర్ధరాత్రేపివాకుర్యాదితి॥ ॥ నను పారణేష్టవ్యంతస్యప్రతీక్షణీయత్వేపిరోహిణ్యంతో నప్రతీక్షణీయః। యాఃకాశ్చిత్తిథయఃప్రోక్తాఃపుణ్యానక్షత్రసంయుతాః।ఋక్షాంతేపారణంకుర్యాద్వినాశ్రవణరోహిణీమితిస్మరణాత్। మైవంనక్షత్రంతు చతుర్గుణ మితి ప్రత్యవాయస్యోదాహృతత్వాత్ । తస్మాద్వినాశ్రవణ రోహిణీమితివచనం కేవలనక్షత్రోపవాసవిషయం। పూర్వోక్తానుకల్పవిషయంవేత్యేవ గంతవ్యం। అశక్తస్యతిథినక్షత్రయోరుభయోరనువర్తమానయోరపిప్రాతర్దేవంసంపూజ్యక్రియమాణం పారణం నైవదూష్యతి। తిథ్యంతేవోత్సవాంతేవా వ్రతీకుర్వీతపారణ మితి స్మరణాత్॥ ఇతిజయంతీనిర్ణయః॥

అథ నవమీనిర్ణీయతే.

సాచవిధినిషేధరూపాభ్యామన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం పూర్వా విద్ధైవగ్రాహ్యా।తద్విధిశ్చయుగ్మాదిశాస్త్రే వసురంధ్రయోరితిపఠ్యతే।పద్మపురాణేపి। అష్టమీనవమీవిద్ధా నవమీచాష్టమీయుతా। అర్ధనారీశ్వరప్రాయాఉమామాహేశ్వరీతిథిరితి। భవిష్యత్పురాణేద్వాదశీకల్పే।నవమ్యాసహకార్యాస్యాదష్టమీసనవమికేతి। నిషేధస్తుస్కందపురాణేదర్శితః।నకార్యానవమీతాత దశమ్యాంతుకదాచనేతి। విధినిషేధావుభావపిబ్రహ్మవైవర్తేదర్శితౌ। అష్టమ్యానవమీయుక్తా కర్తవ్యాఫలకాంక్షిభిః। నకుర్యాన్నవమీంతాతదశమ్యాతుకదాచనేతి। సేయంనవమీభవిష్యత్పురాణోక్తదుర్గావ్రతాదౌద్రష్టవ్యా॥ ॥ నను కృష్ణనవమ్యాః పూర్వావేధేపిశుక్లనవమీపరవిద్ధాస్తు। శుక్లపక్షేతిథిర్గ్రాహ్యాయస్యామభ్యుదితోరవిరితివచనాదితిచేత్ । పూర్వోక్తేషువచనేషుదశమీవిద్ధాయాస్సామాన్యనిషేధాత్ । తస్యనిషేధస్యసామాన్యరూపత్వాత్కృష్ణపక్షే సం

కోచోఽస్తీతి చేన్న । తత్సంకోచహేతోర్భవదుదాహృతవచనస్యాపి సామాన్యరూపత్వాత్ । తస్మాత్పక్షయోరుభయోరపి పూర్వవిద్ధైవ గ్రాహ్యా॥ ఇతి నవమీ నిర్ణయః॥

అథ దశమీ నిర్ణీయతే.

తస్యాం చ న తిథ్యంతరవద్యుగ్మోపాధియే విభాగోఽస్తి । తిథ్యంతరేషు తు కాచిత్పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా । కాచిదుత్తరవిద్ధా । న తు తథా దశమ్యాం కించిన్నియామకమస్తి । ఏతదేవాభిప్రేత్యాంగిరా ఆహ । సంపూర్ణా దశమీ కార్యా పరయా పూర్వయాథవా । యుక్తా న దూషితా యస్మాత్తిథిస్సా సర్వతోముఖీతి । యథా సంపూర్ణా తిథిర్దోషరహితా తథా విద్ధాపి ప్రతిపత్సమ్ముఖా కార్యేత్యాదౌ తిథిముఖం పూజ్యమిత్యుక్తం దశమ్యాస్తు । మూలాగ్రయోరుభయోరపి ముఖ్యత్వాత్పూజ్యత్వముభయత్ర సమానం ఏవం స్థితే సత్యత్రేదం చింత్యతే । కిం పురుషేచ్ఛయా పూర్వోత్తరవిద్ధయోరన్యతరా గ్రాహ్యా । కిం వా నియామకం శాస్త్రమస్తీతి । తత్ర న తావచ్ఛాస్త్రం కించిత్పశ్యామః । ప్రత్యుత సర్వతోముఖత్వకథనాత్పూర్వోత్తరవిద్ధయోస్సమబలత్వం శాస్త్రే ప్రతీయతే । అతో వ్రీహిభిర్యవైర్వా యజేతేత్యాదావివైచ్ఛికోఽవగంతవ్యః ॥ ॥ నచాష్టదోషగ్రస్తత్వాద్వికల్పో న యుక్త ఇతి శంకనీయం । గత్యంతరాభావేన దోషగ్రస్తస్యాప్యవశ్యాశ్రయణీయత్వాత్ । తదుక్తమాచార్యైః । ఏవమేవాష్టదోషోషస్స్యాద్వ్రీహియవవాక్యయోః । వికల్పశ్రిత స్తత్ర గతిరన్యా న విద్యత ఇతి । తస్మాదైచ్ఛికో వికల్ప ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః । అస్త్యత్ర వచనం వ్యవస్థాపకం । యథాచ మార్కండేయః । శుక్లపక్షే తిథిర్గ్రాహ్యా యస్యామభ్యుదితో రవిః । కృష్ణపక్షే తిథిర్గ్రాహ్యా యస్యామస్తమితో రవిరితి । అనేన వచనేన పక్షభేదేన వికల్ప ఆశ్రితః । తథా సతి దోషాష్టకస్య తావదవస్థాద్వైచ్ఛికవికల్ప ఏవ కుతో న స్వీక్రియత ఇతి చేన్నైవం । సత్యాం వ్యవస్థాపకే శాస్త్రే పురుషేచ్ఛాయా అప్రసరాత్ । అత ఏవ స్మర్యతే । ఉదాసీనే తు శాస్త్రార్థే పురుషేచ్ఛా నియామికేతి ॥ ॥ నను పక్షభేదేన వ్యవస్థానుపపన్నా । స్కందపురాణే పూర్వవిద్ధాయా ఏవ గ్రాహ్యత్వాభి

మాసాత్ । దశమీ చైవ కర్తవ్యా సదుర్గా ద్విజసత్తమేతి । మైవం । పక్ష
ద్వయేపి పూర్వవిద్ధాస్వీకారే పూర్వయా పరయాథవేతి పరవిద్ధావిధా
నస్య నిరవకాశత్వప్రసంగాత్ । నవమీమిశ్రత్వవచనం కృష్ణపక్షే చరి
తార్థం । నను పరవిద్ధానిషేధో బ్రహ్మవైవర్తే పఠ్యతే । ప్రతిపత్పంచమీ
భూతసావిత్రీవటపూర్ణిమా । నవమీ దశమీ చైవ నోపోష్యాః పరసంయు
తా ఇతి । కూర్మపురాణే । నందావిద్ధా తు యా పూర్ణా ద్వాదశీ మకరే
సితా । భృగుణా నష్టచంద్రా చ హ్యేతా వై నిష్ఫలాః స్మృతా ఇతి । అత్రై
కాదశ్యా నందత్వాద్దశమ్యాశ్చ పూర్ణత్వాదేకాదశీవిద్ధా దశమీ నిష్ఫ
లేతి గమ్యతే । బాఢం । అయమపి నిషేధః పూర్వోక్తన్యాయేన కృష్ణపక్ష
విషయతయా యోజనీయః । తస్మాత్పూర్వోత్తరవిద్ధయోర్దశమ్యోః
పక్షభేదేన వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా॥ ఇతి దశమీనిర్ణయః॥

అథైకాదశీ నిత్యత్వకామ్యత్వాదికం నిర్ణీయతే.

తత్రైకాదశ్యాముపవాసో దానాదికం చేత్యుభయం విహితం । ఉప
వాసో జయంతీవన్నిత్యకామ్యరూపః । ద్వైరూప్యం చ తస్య ద్వివిధప్రమాణ
బలాదధ్యవసీయతే॥ ॥ ఉపవాసవిధివాక్యేషు నిత్యశబ్దసదాశబ్దాదీ
నాం నిత్యత్వసాధకానాం స్మరణాన్నిత్యత్వసిద్ధిః । తాని చ సాధకాని సం
గ్రహకారేణ సంగృహీతాని । నిత్యం సదా యావదాయుర్న కదాచిదతి
క్రమేత్ । ఇత్యుక్త్వాతిక్రమే దోషః శ్రుతేరత్యాగచోదనాత్ । ఫలశ్రుతే
ర్వీప్సయా చ తన్నిత్యమితి కీర్తితమితి । అత్ర నిత్యశబ్దాదీన్యష్టౌ నిత్యత్వసా
ధకాని । నిత్యశబ్ద ఉదాహృతో గారుడపురాణే । ఉపోష్యైకాదశీ నిత్యం
పక్షయోరుభయోరపీతి । సదాశబ్ద ఉక్తః సనత్కుమారసంహితాయాం ।
ఏకాదశే సదోపోష్యా పక్షయోః శుక్లకృష్ణయోరితి । యావదాయుశ్శబ్ద
ఉక్తో విష్ణురహస్యే । ద్వాదశీ సప్రయోక్తవ్యా యావదాయుస్స్వవృత్తిభిరితి ।
ఆగ్నేయపురాణేపి । ఉపోష్యైకాదశీ రాజన్యావదాయుస్స్వవృత్తిభిః ।
అతిక్రమనిషేధః కణ్వేన దర్శితః । ఏకాదశ్యాం చోపవాసం న కదాచిదతి
క్రమేదితి । విష్ణునాపి । ఏకాదశ్యాం న భుంజీత కదాచిదపి మానవః ॥

ఏకాదశీభోజనేప్రత్యవాయః.

అకరణేదోషమాహ సనత్కుమారః । నకరోతిహియోమూఢఏకాదశ్యాముపోషణం । సనరోనరకంయాతిరౌరవంతమసావృతం । ఏకాదశ్యాంమునిశ్రేష్ఠ యోభుఙ్క్తేమూఢచేతనః । ప్రతిగ్రాసంసభుఙ్క్తేతు కిల్బిషంశ్వాదివిట్సమం । నిష్కృతిర్మద్యపస్యోక్తాధర్మశాస్త్రేమనీషిభిః । ఏకాదశ్యన్నకామస్య నిష్కృతిఃక్వాపినోదితేతి । తథా । మద్యపానాన్మునిశ్రేష్ఠపాత్రైవనరకంవ్రజేత్ । ఏకాదశ్యన్నకామస్తు పితృభిస్సహమజ్జతీతి । నారదీయేపి । యానికానిచపాపానిబ్రహ్మహత్యాసమానిచ । అన్నమాశ్రిత్యతిష్ఠంతి సంప్రాప్తేహరివాసరే । తానిపాపాన్యవాప్నోతి సంప్రాప్తేహరివాసరఇతి । స్కాందే । మాతృహాపితృహాచైవభ్రాతృహా గురుహాతథా । ఏకాదశ్యాంతుయోభుఙ్క్తేపక్షయోరుభయోరపీతి॥ ॥

అకరణఇవాసమాపనేపి దోషఉక్తోవిష్ణురహస్యే । సమాదాయవిధానేనద్వాదశీవ్రతముత్తమం।తస్యభంగంనరఃకృత్వారౌరవంనరకంవ్రజేత్ । పరిగృహ్యవ్రతంసమ్యగేకాదశ్యాదికంనరః । నసమాపయతేతస్యగతిఃపాపీయసీభవేదితి । నారదీయేపి । ద్వాదశీవ్రతమాదాయవ్రతభంగంకరోతియః । ద్వాదశాబ్దంవ్రతంచీర్ణంనిష్ఫలంతస్యజాయతఇతి । అత్యాగచోదనాదర్శితావిష్ణురహస్యే । పరమాపదమాపన్నోహర్షేవాసముపస్థితే । సూతకేమృతకేవాపి నత్యజేద్ద్వాదశీవ్రతమితి । ఫలశ్రవణంచశేషకేషు చిద్వచనేషువిస్ఫుటం । కాత్యాయనః । ఏకాదశ్యాంనభుంజీతపక్షయోరుభయోరపీతి । స్కాందే । ఉపోష్యైకాదశీసమ్యక్ పక్షయోరుభయోరపీతి । కూర్మపురాణేపి । రటంతీహపురాణాని భూయోభూయోవరాననే । నభోక్తవ్యంనభోక్తవ్యం సంప్రాప్తేహరివాసరఇతి । వీప్సామాహసనత్కుమారః । పక్షేపక్షేచకర్తవ్య మేకాదశ్యాముపోషణమితి । నారదోపి । నిత్యంభక్తిసమాయుక్తైర్నరైర్విష్ణుపరాయణైః॥ పక్షేపక్షేచకర్తవ్యమేకాదశ్యాముపోషణమితి । తదేవంనిత్యశబ్దాదిభిరష్టభిర్హేతుభిరుపవాసస్యనిత్యత్వంసిద్ధం॥ ॥ కామ్యమేకాదశీవ్రతం॥ ॥ ॥ కామ్యత్వంచసాయుజ్యాదిఫలశ్రవణాదవగమ్యతే । తదుక్తం విష్ణురహస్యే । యదిచ్ఛేద్విష్ణుసాయుజ్యం సుఖసంపదమాత్మనః । ఏకాద

శ్యాంనభుంజీత పక్షయోరుభయోరపీతి । కూర్మపురాణేపి । యదిచ్ఛే ద్విష్ణుసాయుజ్యం శ్రియంసంతతమాత్మనః । ఏకాదశ్యాంనభుంజీత పక్ష యోరుభయోరపీతి । కాత్యాయనః । సంసారసాగరోత్తారమిచ్ఛన్విష్ణు పరాయణః । ఐశ్వర్యంసంతతింస్వర్గంము క్తింవాయద్యదిచ్ఛతి । ఏకా దశ్యాంనభుంజీత పక్షయోరుభయోరపీతి । స్కందపురాణేపి । యదిచ్ఛే ద్విపులాన్భోగాన్ముక్తింవాత్యంతదుర్లభాం । ఏకాదశ్యాముపవసేత్పక్ష యోరుభయోరపీతి । నారదోపి । ఏకాదశీసమంకించి త్పాపత్రాణంనవి ద్యతే । స్వర్గమోక్షప్రదాహ్యేషా రాజ్యపుత్రప్రదాయినీ । సుకళత్ర ప్రదాహ్యేషా శరీరారోగ్యదాయినీతి । తదేవఫలశ్రవణాత్ కామ్య త్వంచసిద్ధం.

ఏకాదశీనిత్యత్వకామ్యత్వవిరోధ పరిహారః.

ననుకామ్యత్వమనిత్యత్వం । అసతికామేపరిత్యక్తుంశక్యత్వాత్ । తథా సత్యేకస్యకర్మణో నిత్యత్వకామ్యత్వాభ్యాం ద్వైరూప్యాంగీకారే ని త్యానిత్యసంయోగవిరోధః ప్రాప్నోతి । నాయందోషః ॥ ఖాదిరవత్ప్ర మాణద్వయేన ద్వైరూప్యోపపత్తేః । తథాహి । ఖాదిరోయూపోభవ తీతిక్రతౌ నిత్యఃఖాదిరోవిహితః । ఖాదిరంవీర్యకామస్య యూపంకుర్వీ తేతి తస్మిన్నేవ క్రతౌకామ్యత్వేనానిత్యఃఖాదిరోవిహితః । తత్రయథా ప్రమాణద్వయ సంబంధాదేకస్యాపి ఖాదిరస్యద్వైరూప్యం స్వీకృతం తథాత్రాపి ద్వివిధప్రమాణసద్భావా దుపవాసస్యద్వైరూప్యం కింన స్యాత్ । ననువిషమోదృష్టాంతః । నిత్యఃఖాదిరఃక్రత్వర్థః కామ్యస్తుపు రుషార్థః ఉపవాసస్తుచిత్యోపి పురుషార్థఏవ తస్యఖాదిరవత్క్రత్వం గత్వబోధకప్రమాణాభావాత్ । బాఢం । అస్త్యేవవైషమ్యంఅప్రయో జకంతుతత్ । సూత్రకారేణప్రమాణద్వయస్యైవ ద్వైరూప్యసాధక స్యోపన్యాసాత్ । తథాచసూత్రం । ఏకస్యతూభయత్వే సంయోగపృ థక్త్వమితి । అతఃకేవలపురుషార్థస్యాప్యుపవాసస్యద్వైరూప్య మవిరుద్ధం । యదియుద్ధ్యారోహయసదృశో దృష్టాంతోపేక్షితః ॥ ॥ అగ్నిహోత్రన్యాయః ॥ ॥తర్హ్యగ్నిహోత్రాదిదృష్టాంతోస్తు । నహ్య గ్నిహోత్రంక్రత్వర్థః తస్యస్వయమేవక్రతుత్వాత్ । తస్యచనిత్యత్వ

కామ్యత్వే వాక్యద్వయాదవగమ్యేతే। యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహోతీతి నిత్యత్వావగమకం వాక్యం। అగ్నిహోత్రం జుహుయాత్స్వర్గకామ ఇతి కామ్యత్వావగమకం। తత్ర క్రత్వర్థాభావేన కేవలపురుషార్థస్యైవ సతోఽగ్నిహోత్రస్య నిత్యత్వం కామ్యత్వం చేతి ద్వైరూప్యమస్తి త్రశబ్దాంతరాభ్యాసాదిభిః కర్మభేదాభావే నైకస్యైవ కర్మణస్సతః ప్రయోగభేదోఽవగంతవ్యః॥ ॥ ప్రయోగభేదశ్చ యావజ్జీవాధికరణే దర్శితః। తస్యాధికరణస్య సంగ్రాహకావేతౌ శ్లోకౌ భవతః। యావజ్జీవం జుహోతీతి ధర్మః కర్మణి పుంసి వా। కాలత్వాద్ధర్మకర్మైకః కామ్య ఏకః ప్రయుజ్యతాం। న కాలో జీవనం తేన నిమిత్తప్రవిభాగతః। కామ్యప్రయోగో భిన్నస్స్యాద్యావజ్జీవప్రయోగత ఇతి। అస్యాయమర్థః। అగ్నిహోత్రం జుహుయాత్స్వర్గకామ ఇతి కామ్యాగ్నిహోత్రం శ్రూయతే। తథా వాక్యాంతరం పఠితం। యావజ్జీవమగ్నిహోత్రం జుహోతీతి। తత్ర సంశయః। కిం యావజ్జీవమిత్యనేనాధికారాంతరం చోద్యతే। కింవా కామ్యాగ్నిహోత్రే గుణవిధిరితి। తదర్థమర్థాంతరే చింతా। కిం యావజ్జీవమిత్యుక్తః కర్మధర్మః ఉత పురుషధర్మ ఇతి। యావజ్జీవశబ్దేన పురుషాయుః పరిమితః కాలోఽభిధీయతే। కామ్యేన చాగ్నిహోత్రేణ కాలవిశేష ఆకాంక్షితః। తస్య చ కాలస్యానేన సమర్పణాదయం కర్మధర్మః తస్మాద్గుణవిధిః। తథా చాగ్నిహోత్రస్య కామ్యప్రయోగ ఏవ న త్వన్యో నిత్యప్రయోగ ఇతి ప్రాప్తే బ్రూమః। జీవనశబ్దః ప్రాణధారణమభిధత్తే న తు కాలం। ప్రాణధారణం చ పురుషధర్మః కాలస్యాచేతనస్య తదసంభవాత్। తేన స్వర్గకామిని జీవనమపి కించిన్నిమిత్తం తస్మాదధికారాంతరచోదనా। తథా సతి జీవననిమిత్తో నిత్యప్రయోగః కామనానిమిత్తః కదాచిత్ప్రయోగశ్చ పరస్పరం భిద్యేత ఇతి సిద్ధాంతః। అనేనాగ్నిహోత్రన్యాయేన ప్రకృతస్యాప్యుపవాసస్య నిమిత్తభేదేన నిత్యప్రయోగః కామ్యప్రయోగశ్చాస్తు॥ ॥ నహ్యేకస్య కర్మణః కాలభేదేన కర్తృభేదేన వా వినా ద్వౌ ప్రయోగౌ నసంభవతః। న చాత్ర కాలభేదస్సంభవతి। నిత్యకామ్యోపవాసయోర్ద్వయోరప్యేకాదశ్యామేవ విధానాత్। నాప్యత్ర కర్తృభేదోఽస్తి యస్యైకామ్యం పరిత్యజ్య కేవలనిత్యమనుష్ఠాతుం శక్యం

తథాపికామ్యమనుతిష్ఠతామనామనిత్యస్యపరిత్యక్తు మశక్యత్వాత్ । అనేక
త్రైర్ణిక్యాత్కాలైక్యాచ్చ నిత్యకామ్యయోరూపోషద్వ్యాప్రయోగోఘటతే।
నాయందోషః॥ ॥ వివిదిషాధికరణన్యాయేన సకృదేవానుష్ఠితిప్రయో
గద్వయసిద్ధేః । తస్యచాధికరణస్య సంగ్రాహకావేతౌ శ్లోకౌభవతః ।
విద్యార్థమాశ్రమార్థంచ ద్విప్రయోగోథవాసకృత్ । ప్రయోజనవి
భేదేనప్రయోగోపివిభిద్యతే । శ్రాద్ధార్థభుక్త్యాతృప్తిస్స్యాద్విద్యార్థే
నాశ్రమస్తథా । అనిత్యనిత్యసంయోగఉక్తిభ్యాంఖాదిరేమతఇతి । అయ
మర్థః॥ తమేతంవేదానువచనేన బ్రాహ్మణావివిదిషంతి యజ్ఞేనదా
నేనతపసానాశకేనేతిశ్రుతివాక్యేనపరమాత్మవిద్యాసిద్ధయే బ్రహ్మయజ్ఞా
దయోవిహితాః । గృహస్థాద్యాశ్రమధర్మత్వం యజ్ఞాదీనాంసర్వశ్రుతి
స్మృతిషుప్రసిద్ధం।తత్రసంశయః। కింయజ్ఞాదీనాంద్విఃప్రయోగః ఉతసకృ
దితి। తత్రప్రయోజనభేదాత్ప్రయోగభేదఇతిపూర్వఃపక్షః। నిమంత్రి
తేనబ్రాహ్మణేన క్రియమాణభోజనస్య ద్వైప్రయోజనే। అన్యకర్తృక
శ్రాద్ధనిష్పత్తిస్స్వతృప్తిశ్చ।నచతత్రద్విర్భుజ్యతే।తద్వద్బ్రహ్మవిద్యార్థ
మనుష్ఠితేనయజ్ఞాదికర్మణా ప్రయోజనద్వయంసిద్ధ్యతి। నచనిత్యానిత్య
సంయోగవిరోధః ఖాదిరవద్వాక్యద్వయేన తదుపపత్తేః। తచ్చపూర్వము
పపాదితం। తస్మాత్సకృదేవ ప్రయోగఇతిసిద్ధాంతః। ఏవమత్రాపిసకృ
దేవోపవాసంకుర్వతః కామ్యప్రయోగో నిత్యప్రయోగశ్చేత్యుభయం సి
ధ్యతి॥ ॥ ననుసకృదనుష్ఠానేనానేకార్థసిద్ధిర్ద్వేధాభవతి। తంత్రే
ణవాప్రసంగేనవా। తద్యథాదర్శపూర్ణమాసయోః షణ్ణాంప్రధాన
యాగానాం మధ్యేత్రయాణాం సకృదనుష్ఠితేనప్రయాజాద్యంగే నోప
కారస్సిధ్యతి। తదిదంతంత్రంపశ్వర్థమనుష్ఠితేనప్రయాజాదినా పశుతం
త్రమధ్యపాతినః పశుపురోడాశస్యాప్యుపకారస్సిధ్యతి। సోయంప్రసం
గః। ఏవంచసతిప్రకృతేపి తంత్రప్రసంగయోః కతరస్యోపాదానమితి
చేత్ । ప్రసంగస్యేతిబ్రూమః। కామ్యప్రయోగేణైవ నిత్యప్రయోగస్యా
పిసిద్ధత్వాత్ । తథాచస్మృతిః। కామ్యేపినిత్యసిద్ధిస్స్యాత్ప్రసంగేనోభ
యాత్మకఇతి। తదేవమేకాదశ్యుపవాసస్య నిత్యత్వకామ్యత్వలక్షణద్వై
రూప్యేవిరోధాభావాద్ద్వైరూప్య ముపేయమితిస్థితం.

దశమీవేధవిచారః.

అత్రోపవాసాంగతిథి నిర్ణయస్య వేధాధీనత్వాత్ప్రథమం దశమీవేధో నిరూప్యతే ॥ సచ వేధస్త్రివిధః । అరుణోదయవేధ స్సూర్యోదయవేధః పంచదశనాడీవేధశ్చేతి । తత్రారుణోదయవేధో భవిష్యత్పురాణేదర్శితః । అరుణోదయకాలేతు దశమీయదిదృశ్యతే । సావిద్ధైకాదశీతత్ర పాపమూలముపోషణం । అరుణోదయవేళాయాందశాగంధోభవేద్యది । దుష్టంతత్తుప్రయత్నేనవర్జనీయంనరాధిపేతి । గారుడపురాణేపి । దశమీశేషసంయుక్తో యదిస్యాదరుణోదయః । నైవోపోష్యం వైష్ణవేనతద్విద్ధైకాదశీవ్రతమితి । అరుణోదయస్యప్రమాణం స్కాందనారదాభ్యాముక్తం । ఉదయాత్ప్రాక్చతస్రస్తు నాడికా అరుణోదయఇతి॥ ॥ తస్మిన్నరుణోదయకాలే వేధాబహువిధాః। తేనప్రశ్నోత్తరాభ్యాం బ్రహ్మవైవర్తేదర్శితః । కీదృశస్తుభవేద్వేధో యోగోవిప్రేంద్రకీదృశః। యోగవేధౌమమాచక్ష్వయాభ్యాందుష్టముపోషణం । చతస్రోఘటికాః ప్రాతరరుణోదయఉచ్యతే । చతుష్టయవిభాగోత్రవేధాదీనాంకిలోదితః। అరుణోదయవేధస్స్యాత్సార్థంతుఘటికాత్రయం । అతివేధోద్విఘటికా ప్రభాసందర్శనాద్రవేః । మహావేధోపితత్రైవదృశ్యతేర్కోనదృశ్యతే। తురీయస్తత్రవిహితో యోగస్సూర్యోదయేబుధైరితి । అయమర్థః । వేధాతివేధమహావేధయోగాశ్చత్వార ఉపవాసస్యదూషకాః । తత్రరవేః ప్రభాసందర్శనాత్పూర్వం సార్థఘటికాత్రయ మేకాదశ్యాంవ్యాప్తంతతః ప్రాచీనఘటికార్థే అరుణోదయసంబంధి దశమీసద్భావో వేధఇత్యుచ్యతే । యదాఘటికాద్వయ ముపరితనమేకాదశీవ్యాప్తంపూర్వంతుఘటికాద్వయం దశమీవ్యాప్తం తదానీమతివేధఇత్యుచ్యతే। యదా సూర్యదర్శనా దర్శనకాలమేకాదశీ వ్యాప్నోతితతః పూర్వస్మిన్నరుణోదయకాలే దశమీవ్యాప్తః తదామహావేధఇత్యుచ్యతే । యదాసూర్యోదయేస్పష్టేసతి పశ్చాదేకాదశీప్రవృత్తా తతఃప్రాచ్యాముదయవేళాయాం దశమీవిద్ధ్యతే తదాయోగశబ్దాభిధేయో దోషోభవతి । సచ వేధాద్యపేక్షయా తురీయోభవతీతి॥ ॥ సన్స్వరుణోదయాత్పూర్వస్మిన్నపి యద్యర్థరాత్రాదూర్ధ్వం దశమీకలావిద్ధ్యతే తదానోపవాసః । తదభావే

త్యూపవాసః కర్తవ్యః। తత్రస్మృతిః। అర్ధరాత్రాత్పరాయత్రి ఏకా దశ్యుపలభ్యతే। తత్రోపవాసః కర్తవ్యో దశమీసత్తు వైకల్యతి। అతోయ దానిర్దిష్టైః వ్యత్రిభ్యో వేధేభ్యోన్యోపి కశ్చిద్వేధోస్తీతిచేత్। నైవం। అ ర్ధరాత్ర వేధోపియదావర్జ్యః తదాకిముక్తవ్యమరుణోదయవేధ ఇతివ క్తుమర్ధరాత్రవేధ ఉపన్యస్తోనతు వేధాభిప్రాయేణేతి। తదేతద్వ్రత్రిహస్మృ త్యైవ తేజశ్శౌనకే నస్ఫుటీకృతం। అర్ధరాత్రేతు కేషాంచిద్దశమ్యా వేధ ఇష్యతే। అరుణోదయవేళాయాంనావకాశో విచారణే। కపాలవేధ ఇత్యాహురాచార్యా యేహరిప్రియాః। నతన్మమమతం యస్మాత్త్రియా మారాత్రిరిష్యత ఇతి। ఏతే వేధాతివేధ మహావేధయోగాః పూర్వమభి హితాస్తేషుత్రయోరుణోదయవేధాః చతురః॥ ఉదయవేధః పంచమః। తం చోదయవేధం కణ్వోవ్యాహ। ఉదయోపరివిద్ధాతుదశమ్యైకాదశీయ దా। దానవేభ్యః ప్రీణనార్థం దత్తవాన్ పాకశాసన ఇతి। స్మృత్యంత రేపి। దశమ్యాం ప్రాంతమాదాయయత్రోదేతిదివాకరః। తేనస్పృష్టం హరిదినందత్తం జంభాసురాయత్విత్తి। పంచదశనాడీవేధస్తుస్కాంద పు రాణే దర్శితః। నాగోద్వాదశనాడీభిర్దిక్పంచదశభిస్తథా। భూతోష్టాదశనాడీభిర్దూషయంత్యుత్తరాంతిథిమితి। తదేవ వేధాత్రయంనిరూ పితం॥ తత్రపంచదశనాడీవేధస్య వేధాంతరస్యచవిషయ వ్యవస్థానిగమే దర్శితా। సర్వప్రకారవేధోయముపవాసస్యదూషకః। సార్ధసప్తము హూర్తంతు వేధోయం బాధతేవ్రతమితి। సర్వప్రకార ఇత్యత్రప్రకార శబ్దేనకళాకాష్ఠావేధాదయః। త్రివేధాదయోవాగృహ్యంతే। నాత్రతిథ్యంతరవ్యాప్తిర్ముహూర్తత్వం వేధేపేక్షితం। కింతులవకాలాద్ధాధిక మపిపర్యాప్తం। తదుక్తం నారదీయే। లవవేధేపివిప్రేంద్ర దశమ్యైకాదశీం త్యజేత్। సురయాబిందునాస్పృష్టంగంగాంభ ఇవనిర్మలమితి। స్కాంద పురాణేపి। కళాకాష్ఠాదిగమితేదృశ్యతే దశమీవిభో। ఏకాదశ్యాంవ్ర తంరాజన్ కర్తవ్యంనకదాచనేతి। స్మృత్యంతరేపి। కలార్ధేనాపివిద్ధా స్యాద్దశమ్యైకాదశీయది। తదాహ్యేకాదశీంత్యక్త్వాద్వాదశీం సముపోష యేదితి। సోయం కలాకాష్ఠాది వేధోరుణోదయే సూర్యోదయేచసమానః॥

॥ తత్రారుణోదయవేధో వైష్ణవవిషయః। తచ్చగారుడపురాణే

స్పష్టమవగమ్యతే దశమీశేషసంయుక్తో యది స్యాదరుణోదయః । నైవో
పోష్యం వైష్ణవేన తద్దినైకాదశీవ్రతమితి । వైఖానసపాంచరాత్రాదివై
ష్ణవాగమోక్తదీక్షాం ప్రాప్తో వైష్ణవః । అత ఏవ స్కాందపురాణే వైష్ణవల
క్షణమభిహితం । పరమాపదమాపన్నో హర్షే వా సముపస్థితే । నైకా
దశీం త్యజేద్యస్తు యస్య దీక్షాస్తు వైష్ణవీ ॥ సమాత్మా సర్వభూతేషు నిజా
చారాదవిప్లుతః । విష్ణ్వర్పితాఖిలాచారస్స హి వైష్ణవ ఉచ్యత ఇతి । విష్ణు
పురాణేఽపి । న చలతి నిజవర్ణధర్మతో యస్సమమతిరాత్మసుహృద్విపక్ష
పక్షే । న హరతి న చ హంతి కించిదుచ్చైస్సితమనసం తమవైహి విష్ణుభక్తమితి

వైష్ణవైకాదశీనిర్ణయః ॥

యథోక్తగుణసంపన్నో వైష్ణవో వైష్ణవదీక్షాం ప్రాప్తోయస్తం ప్రతి
తిథిరేవం నిర్ణేతవ్యా । ఏకాదశీ ద్వివిధా అరుణోదయవేధవతీ శుద్ధా చే
తి । తత్ర వేధవతీ సర్వథా త్యాజ్యా తద్దినైకాదశీవ్రతమితి గారుడపురా
ణే సామాన్యేన ప్రతిషేధాత్ । విశేషతస్తు సంపృక్తాదిభేదేన ప్రతిషేధో
ద్రష్టవ్యః । య ఏతే వేధాతివేధమహావేధయోగాఖ్యా దోషాః పూర్వ
ముక్తాస్తేషు సత్సు సంపృక్తసందిగ్ధసంయుక్తసంకీర్ణా నామభిర్వ్యవహ్రి
యతే । అరుణోదయస్య ప్రథమఘటికాయాం దశమీసద్భావో వేధ ఇ
త్యుక్తః । స చ ద్వివిధః । ఘటికాప్రారంభే కృత్స్నఘటికాయాం చ
దశమీవృద్ధిభేదాత్ । తత్ర ప్రారంభమాత్రదశమీయుక్తైకాదశీ సంపృక్తే
త్యుచ్యతే । కృత్స్నఘటికావర్తిదశమీయుక్తైకాదశీ సందిగ్ధా । అరు
ణోదయప్రథమముహూర్తే దశమీవ్యాప్తిరతివేధః । తదుపేతైకాదశీ
సంయుక్తేత్యుచ్యతే । సూర్యమండలసందేహవేళాయాం దశమీసద్భావో
మహావేధః । తద్యుక్తైకాదశీ సంకీర్ణేత్యుచ్యతే ॥ ॥ తా ఏతాస్సంపృక్తా
దయశ్చతస్రోఽపి త్యాజ్యాః । తథా చ గోభిలః । అరుణోదయవేళాయాం
దశమీ యది సంగతా । సంపృక్తైకాదశీం తాం తు మోహిన్యై దత్తవాన్విభు
రితి । గారుడపురాణేఽపి । ఉదయాత్ప్రాక్త్రిఘటికావ్యాపిన్యేకాదశీ
యదా । సందిగ్ధైకాదశీ నామ వర్జ్యేయం ధర్మకాంక్షిభిః । ఉదయాత్ప్రా
ఙ్ముహూర్తేన వ్యాపిన్యేకాదశీ యదా । సంయుక్తైకాదశీ నామ వర్జ్యా

యేద్ధర్మవృద్ధయే । ఆదిత్యోదయవేళాయాం ఆరభ్య షష్టినాడికా ।
సంకీర్ణైకాదశీనామ త్యాజ్యా ధర్మఫలేప్సుభిరితి । పుత్రపౌత్రప్రవృ
ద్ధ్యర్థం ద్వాదశ్యాముపవాసయేత్ । తత్ర క్రతుశతం పుణ్యం త్రయోద
శ్యాంతుపారణమితి । యద్యపి పూర్వత్ర వేధవాక్యే సార్ధంతు ఘటికా
త్రయమిత్యుక్తం । అత్రతు సందిగ్ధకవాక్యే త్రిఘటికేత్యుక్తం । తథాపి
నైతావతా వైషమ్యేన విరోధశ్శంకనీయః । శాస్త్రద్వయస్యాపి దశమీ
వేధత్యాగపరత్వాత్ ॥ ॥ తదేవం సామాన్యవిశేషాభ్యాం ప్రతిషేధ
త్వాదరుణోదయస్య విద్ధైకాదశీ వైష్ణవేన త్యాజ్యా । యస్తు యోగసంజ్ఞి
కశ్చతుర్థో వేధస్తస్య త్యాజ్యత్వమర్థసిద్ధం । అరుణోదయవేధోపి
యదా త్యజ్యతే తదా కిముత వక్తవ్యం । సూర్యోదయవేధ ఇతి వచనంచ
కణ్వేనోక్తం పూర్వముదాహృతం । యాతు చతుర్విధవేధరహితా శుద్ధై
కాదశీ సాద్విధా । ఆధిక్యేనయుక్తా తద్రహితాచ । ఆధిక్యంచ త్రివిధం
ఏకాదశ్యాధిక్యం ద్వాదశ్యాధిక్యముభయాధిక్యంచేతి । త్రిష్వప్యేతేషు
పక్షేష్వరుణోదయమారభ్య ప్రవృత్తాం శుద్ధామప్యేకాదశీం పరిత్యజ్య
పరేద్యురుపవాసః కర్తవ్యః ॥ ॥ తత్రైకాదశ్యాధిక్యే నారద ఆహ ।
సంపూర్ణైకాదశీయత్ర ద్వాదశ్యాం వృద్ధిగామినీ । ద్వాదశ్యాం లంఘ
నం కార్యం త్రయోదశ్యాంతు పారణమితి । స్మృత్యంతరేపి । ఏకాదశీయ
దా పూర్ణా పరతః పునరేవ సా । పుణ్యం క్రతుశతస్యోక్తం త్రయోదశ్యాం
తు పారణమితి । విష్ణురహస్యే । ఏకాదశీకళాప్రాప్తా యేన ద్వాదశ్యుపో
షితా । తుల్యం క్రతుశతేనస్యాత్త్రయోదశ్యాంతు పారణమితి । ద్వాద
శ్యాధిక్యే వ్యాస ఆహ । ఏకాదశీ యదా లుప్తా పరతో ద్వాదశీ భవేత్ । ఉపో
ష్యా ద్వాదశీ తత్ర యదీచ్ఛేత్పరమాం గతిమితి । ఉభయాధిక్యే తు గురురా
హ । సంపూర్ణైకాదశీయత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా । తత్రోపోష్యా ద్వి
తీయా తు పరతో ద్వాదశీ యది । సంపూర్ణైకాదశీయత్ర ప్రభాతే పునరే
వ సా । సర్వైరేవోత్తరా కార్యా పరతో ద్వాదశీ యదీతి । స్మృత్యంత
రేపి । ఏకాదశీ భవేత్పూర్ణా పరతో ద్వాదశీ యది । ఏకాదశీం పరిత్యజ్య
ద్వాదశీం సముపోషయేదితి । ఉభయత్రాధిక్యరహితాయాం శుద్ధాయాము
నకోపి సందేహోస్తి ॥ ఇతి వైష్ణవదశాయుక్తానామేకాదశీనిర్ణయః ॥

{అథ శ్రౌతస్మార్తపర్యవసితానాం పాంచరాత్రాది దీక్షారహితానామేకాదశీనిర్ణయతే.}

అరుణోదయవేధే వైష్ణవవిషయత్వేన వ్యవస్థితే సత్యుభయావేధః స్మార్తానుష్ఠాయివిషయత్వేన పరిశిష్యతే। అత ఏవ స్మర్యతే। అతివేధా మహావేధా యే వేధాస్తిథిషు స్మృతాః। సర్వేప్యవేధా విజ్ఞేయా వేధస్సూర్యోదయో ఘటత ఇతి। ఏవంచ సూర్యోదయవేధమపేక్ష్య ఏకాదశీ ద్విధాభిద్యతే। శుద్ధా విద్ధా చేతి। తత్ర శుద్ధాయాః పూర్వవచ్చాతుర్విధ్యం భవతి। ఏకాదశ్యాధిక్యం ద్వాదశ్యాధిక్యముభయాధిక్యమనుభయాధిక్యం చేతి। ఏవం విద్ధాయామపి చత్వారో భేదా ఊహనీయాః। శుద్ధాయామేకాదశ్యాధిక్యే ద్వయోస్తిథ్యోః విద్ధాయామేకాదశ్యాధిక్యే చ ద్వయోస్తిథ్యోరుపవాసయోగ్యత్వమాహ బృహద్వసిష్ఠః। సంపూర్ణైకాదశీ యత్ర ప్రభాతే పునరేవ సా। లుప్యతే ద్వాదశీ తస్మిన్నుపవాసః కథం భవేత్। ఉపోష్యే ద్వే తిథీ తత్ర విష్ణుప్రీణనతత్పరైరితి॥ ॥ఉభయోరధికారిభేదేన వ్యవస్థా స్కందపురాణే దర్శితా। ప్రథమేహని సంపూర్ణా వ్యాప్యాహోరాత్రసంయుతా। ద్వాదశ్యాం చ తదా తాత దృశ్యతే పునరేవ చ। పూర్వా కార్యా గృహస్థైస్తు యతిభిశ్చోత్తరా విభో ఇతి। ఏతచ్చ పరేద్యుర్ద్వాదశ్యభావవిషయం। తథా చ స్మృత్యంతరే। పునః ప్రభాతసమయే ఘటికైకా దశీ భవేత్। తత్రోపవాసో విహితశ్చతుర్థాశ్రమవాసినాం। విధవాయాశ్చ తత్రైవ పరతో ద్వాదశీ న చేదితి। గారుడపురాణే। పునః ప్రభాతసమయే ఘటికైకా యదా భవేత్। తత్రోపవాసో విహితో వనస్థస్య యతేస్తథా। విధవాయాశ్చ తత్రైవ పరతో ద్వాదశీ న చేదితి। పురాణాంతరే। ఏకాదశీ యదా పూర్ణా పరతః పునరేవ సా। పుణ్యం క్రతుశతస్యోక్తం త్రయోదశ్యాం తు పారణమితి। ఏవమేకాదశ్యాధిక్యపక్షే గృహియత్యోర్వ్యవస్థా విహితా॥ ॥ద్వాదశ్యాధిక్యే తు పూర్వేద్యురుపవాసమాహ నారదః। న చేదేకాదశీ విష్ణౌ ద్వాదశీ పరతః స్థితా। ఉపోష్యైకాదశీ తత్ర యదిచ్ఛేత్పరమం పదమితి। స్కాందేపి। శుద్ధా యదా సమా హీనా సమా హీనాధికోత్తరా। ఏకాదశ్యాముపవసేన్నశుద్ధాం వైష్ణవీమపి। దశమీ

వేధరహితా విశుద్ధైకాదశీయదా। పరేద్యురుదయాదూర్ధ్వంనాస్తికిం తూదయేసమా। తతోన్యూనావాద్వయోరపి పక్షయోర్ద్వాదశీపరేద్యురుదయే సమాన్యూనాధికాభవతి। తత్రసర్వత్రైకాదశ్యుపోష్యా నతు శుద్ధాంవైష్ణవీం ద్వాదశీముపవసేదిత్యర్థః॥ ॥ ఏవంసతిప్రకృతేద్వాదశ్యాధిక్యేపి ఏకాదశీసామ్యన్యూనయోరనయోరన్యతరత్వాత్ప్రథమోపోష్యేత్యుక్తం। ఉభయాధిక్యేపరేద్యురుపవాసో గారుడపురాణేదర్శితః। సంపూర్ణైకాదశీయత్ర ప్రభాతేపునరేవసా। తత్రోపోష్యాపరాపూర్ణా పరతోద్వాదశీయదీతి। వరాహపురాణేపి। ఏకాదశీవిష్ణునాచేద్ద్వాదశీపరతఃస్థితా। ఉపోష్యాద్వాదశీతత్ర యదిచ్ఛేత్పరమంపదమితి। స్మృత్యంతరేపి। సంపూర్ణైకాదశీయత్రప్రభాతేపునరేవసా। వైష్ణవీచేత్త్రయోదశ్యాంఘటికైకాపిదృశ్యతే। గృహస్థోపిపరాంకుర్యాత్పూర్వాంనోపవసేత్తదా। పూర్ణాప్యేకాదశీత్యాజ్యా వర్ధతేద్వితయంయదేతి। ఏవమేకైకాధిక్యే ద్వితయాధిక్యేపి నిర్ణయోదర్శితః। అనుభయాధిక్యేనాస్తిసందేహ ఇతిశుద్ధాయాం చత్వారోవ్యవస్థాః.

విద్ధైకాదశీనిర్ణయః.

అథవిద్ధాయాం చత్వారోవ్యవస్థాప్యంతే। తత్రాప్యేకాదశ్యాధిక్యే పూర్వవద్గృహీ యతోర్వ్యవస్థాద్రష్టవ్యా। తథాప్రచేతాః। ఏకాదశీవివృద్ధాచేచ్ఛుక్లేకృష్ణేవిశేషతః। ఉత్తరాంతుయతిఃకుర్యాత్పూర్వాముపవసేద్గృహీతి। నచైతద్వచనంశుద్ధాధిక్యేపూర్వవద్గృహీ యత్యోర్వ్యవస్థితార్థమితిశంకనీయం। బాధకాభావేన విద్ధాధిక్యేపి తద్వచనప్రవృత్తేః నివర్తయితుమశక్యత్వాత్। ద్వాదశ్యాధిక్యేపరేద్యురుపవాసః। తదాహవ్యాసః। ఏకాదశీయదాలుప్తాపరతోద్వాదశీభవేత్। ఉపోష్యాద్వాదశీతత్ర యదిచ్ఛేత్పరమాంగతిమితి। లుప్తాఆదౌదశమీమిశ్రితత్వాత్పరతోవృద్ధ్యభావాచ్చ క్షయంగతేతియావత్। ఉభయాధిక్యేపిపరేద్యురేవోపవాసః। తదుక్తంభవిష్యత్పురాణే। ఏకాదశీందశాయుక్తాం వర్ధమానేవివర్జయేత్। క్షయమార్గస్థితేసోమేకుర్వీతదశమీయుతామితి॥ ఉభయాధిక్యేతునైవాస్తిసందేహః। కోట్యంతరాభావాత్। నచవిద్ధత్వా

దస్త్రిసందేహ ఇతివాచ్యం। సతికోట్యంతరే విద్ధాయాశ్చోపాదేయత్వాత్।
తథాచ విష్ణురహస్యం। ఏకాదశీభవేత్కాచి ద్దశమ్యాదూషితా తిథిః।
వృద్ధిపక్షే భవేద్దోషః క్షయపక్షే తు పుణ్యదేతి। ఇతి విద్ధాభేదా వ్యవస్థా
పితాః॥ ॥ తత్ర శుద్ధవిద్ధయోరుభయోరప్యేష నిర్ణయసంగ్రహః।
ఏకాదశీద్వాదశ్యోరుభయోరపి వృద్ధౌ పరేద్యురుపవాసః। ద్వయోరప్య
వృద్ధౌ పూర్వేద్యుః। ఏకాదశీమాత్రవృద్ధౌ గృహియత్యోర్వ్యవస్థా। పూ
ర్వేద్యుః గృహస్థస్య ఉత్తరేద్యుర్యతేః। ద్వాదశీమాత్రవృద్ధౌ శుద్ధాయాం
సర్వేషాం పూర్వేద్యుః విద్ధాయాం పరేద్యురితి। తదేవం శాస్త్రార్థే వ్య
వస్థితే సతి యావంతి మునివాక్యాని విధాయకాని నిషేధకాని వా తాని స
ర్వాణి యథోక్తనిర్ణయావిరోధేన వ్యవస్థాపనీయాని। తం చ వ్యవస్థాప
కప్రకారం దర్శయామః॥ ॥ స్కాందపురాణే। ప్రతిపత్ప్రముఖాస్సర్వా
ఉదయాదుదయాద్రవేః। సంపూర్ణా ఇతి విఖ్యాతా హరివాసరవర్జి
తా ఇతి। హరివాసరే తు సంపూర్ణత్వం ప్రకారాంతరేణోక్తం। ఉద
యాత్ప్రాగ్యదా విప్ర ముహూర్తద్వయసంయుతా। సంపూర్ణైకా
దశీ జ్ఞేయా తత్రైవోపవసేద్గృహీతి। భవిష్యత్పురాణేపి। ఆదిత్యోద
యవేళాయాం ప్రాఙ్ముహూర్తద్వయాన్వితా। ఏకాదశీ తు సంపూర్ణా
విద్ధాన్యా పరికీర్తితేతి। తదేతద్వచనద్వయమరుణోదయోపజీవనేన ప్రవృ
త్తత్వాద్వైష్ణవవిషయం। దశమీవేధనిందకాని వచనాని ద్వివిధాన్యు
పలభ్యంతే। తత్ర కానిచిదరుణోదయవాదేన ప్రవృత్తాని। తథా భవిష్యో
త్తరపురాణే। అరుణోదయకాలే చ దశమీ యది దృశ్యతే। తత్రైకాద
శీ కార్యా ధర్మకామార్థనాశినీతి। కాత్యః। అరుణోదయవేళాయాం
విద్ధా కాచిదుపోషితా। తస్యాం పుత్రశతం నష్టం తస్మాత్తాం పరివర్జయే
దితి। ఏతాదృశాని సర్వాణి వైష్ణవవిషయాణి ద్రష్టవ్యాని॥ ॥ అరుణో
దయానువాదమంతరేణ దశమీవిద్ధానిందకాని వచనాన్యుపలభ్యంతే।
తద్యథా। నారదః। దశమ్యనుగతా యత్ర తిథిరేకాదశీ భవేత్। తత్రా
పత్యవినాశశ్చ పరేత్య నరకం వ్రజేదితి॥ బ్రహ్మవైవర్తే। దశమీశేషసం
యుక్తాం యః కరోతి విమూఢధీః। ఏకాదశీఫలం నస్యాత్తస్య ద్వాదశవా
ర్షికమితి। విష్ణురహస్యే। దశమీశేషసంయుక్తాం ఉపోష్యైకాదశీం కిల।

సంవత్సరకృతేనేహ నరో ధర్మేణముచ్యత ఇతి। ఈదృశాని సర్వాణ్యరుణోదయ సూర్యోదయవేధద్వయ సామాన్యేన ప్రవృత్తత్వాద్వైష్ణవస్మార్తోభయవిషయాణి। తత్ర వైష్ణవవిషయే నిరంకుశం ప్రవర్తంతే। స్మార్తవిషయే తూభయాధిక్యే ద్వాదశ్యాధిక్యే చ సర్వపురుషవిషయాణి ఏకాదశ్యాధిక్యే తు యతిమాత్రవిషయాణి ద్రష్టవ్యాని.

విద్ధాప్యేకాదశీగ్రాహ్యా.

దశమీవిద్ధాప్యనుజ్ఞాపకాని కానిచిద్వచనాన్యుపలభ్యంతే। తద్యథా। స్కాందపురాణే। త్రయోదశ్యాం న లభ్యేత ద్వాదశీ యది కించన। ఉపోష్యైకాదశీ తత్ర దశమీమిశ్రితాపి వేతి। స్మృత్యంతరే॥ ఉపోష్యైకాదశీ తత్ర ద్వాదశీ న భవేద్యది। దశమ్యాపి విమిశ్రైవ ఏకాదశ్యేవ ధర్మకృదితి। బృహద్వసిష్ఠః। ద్వాదశీ స్వల్పచల్పాపి యదిన స్యాత్పరేహని। దశమీమిశ్రితా కార్యా మహాపాతకనాశినీతి। ఋష్యశృంగః। ఏకాదశీ న లభ్యేత సకలా ద్వాదశీ భవేత్। ఉపోష్యా దశమీవిద్ధా ఋషిరుద్దాలకోఽబ్రవీదితి। హారీతోఽపి। త్రయోదశ్యాం యదా న స్యాద్ద్వాదశీ ఘటికాద్వయం। దశమ్యైకాదశీవిద్ధా సైవోపోష్యా సదా తిథిరితి। ఏతాదృశాని సర్వాణ్యుభయాధిక్యే సర్వపురుషవిషయాణి। ఏకాదశ్యాధిక్యే తు గృహస్థమాత్రవిషయాణి ద్రష్టవ్యాని॥ ॥ న త్వేతాని వైష్ణవవిషయాణి। వైష్ణవప్రకరణేషు విద్ధాభ్యనుజ్ఞాయా అదర్శనాత్ ॥ సంపూర్ణైకాదశీ పరిత్యాగవిషయాణి కానిచిద్వచనాన్యుపలభ్యంతే। తద్యథా స్కాందపురాణే। ఏకాదశీభ-త్పూర్ణా పరతో ద్వాదశీ యది। తదా హ్యేకాదశీం త్యక్త్వా ద్వాదశీం సముపోషయేదితి। కాళికాపురాణే। ఏకాదశీ యదా పూర్ణా పరతో ద్వాదశీ భవేత్। ఉపోష్యా ద్వాదశీ తత్ర తిథివృద్ధిః ప్రశస్యత ఇతి। గారుడపురాణేఽపి। పూర్ణా భవేద్యదా నందా భద్రా చైవ వివర్ధతే। తత్రోపోష్యా తు భద్రా స్యాత్తిథివృద్ధిః ప్రశస్యత ఇతి। ఈదృశాని సర్వాణి వైష్ణవవిషయాణి కానిచిద్వచనాన్యుపలభ్యంతే। తదాహ నారదః। యది దైవాత్తు సంసిధ్యేదేకాదశ్యాం తిథిత్రయం। తత్ర క్రతుశతం పుణ్యం ద్వాదశీపారణే భవేదితి। కూర్మపురాణేఽపి। ద్విస్పృగేకాదశీ యత్ర తత్ర సన్నిహితో హరిః

తామేవోపవసేత్కా—కామో వైష్ణవతత్పరఇతి । అత్రాద్యంతయో ర్దశమీద్వాదశ్యోర్మధ్య ఏకాదశీత్యేతా దృశందినత్రయంయదా ప్రాప్నోతితదాపరతో ద్వాదశీవృద్ధిరవృద్ధిశ్చేత్యుభయంసంభవతి । తత్రయద్యవృద్ధిస్తదాయథోక్తదినత్రయముపోష్యం । తదుక్తంపురాణాంతరే। దినత్రయస్పృశేదేవినో పోష్యా దశమీయుతా। సైవోపోష్యాయదాపుణ్యాపరతశ్చత్రయోదశీతి॥ ॥ ద్వాదశీవృద్ధావేకాదశీ యదాలుప్తేత్యనేన వ్యాసవచనేన పరేద్యురుపవాస ఇతిపూర్వమేవ నిర్ణీతం । యదాత్వాద్యంతయో రేకాదశీ త్రయోదశ్యోమధ్యే ద్వాదశీత్యేతా దృశం దినత్రయంతదా నారదేనస్మర్యతే । ఏకాదశీద్వాదశీచ రాత్రిశేషేత్రయోదశీ । తత్రక్రతుశతంపుణ్యంత్రయో దశ్యాంతుపారణం।ఏకాదశీద్వాదశీచరాత్రిశేషేత్రయోదశీ। త్రిస్పృశీనామసా ప్రోక్తాబ్రహ్మహత్యాంవ్యపోహతీతి । తదేతద్వైష్ణవవిషయంద్రష్టవ్యం॥ ॥ గృహస్థేతుతన్నిషిద్ధం। తథాచకూర్మపురాణే। ఏకాదశీద్వాదశీచరాత్రిశేషత్రయోదశీ। ఉపవాసంనకుర్వీతపుత్రపౌత్ర సమన్వితఇతి । పద్మపురాణేపి। ఏకాదశీద్వాదశీచరాత్రిశేషత్రయోదశీ। త్రిస్పృక్తదహోరాత్రంనోపోష్యంతత్సుతార్థిభిరితి । యత్తుఋష్యశృంగేణోక్తం।అవిద్ధానినిషిద్ధైశ్చనలభ్యంతేదినానితు । ముహూర్తైఃపంచభిర్విద్ధాగ్రాహ్యాచైకాదశీతిథిః । తదర్ధరాత్రవిద్ధా నిదినాన్యుపవసేద్బుధః। పూర్వవిద్ధానకర్తవ్యాషష్ఠ్యేకాదశ్యథాష్టమీ । ఏకాదశీంతుకుర్వీత క్షీయతేద్వాదశీయదీతి॥ ॥ అత్రనిషేధోయతివిషయః । విధిర్గృహస్థవిషయః । వేధబాహుల్యేనహేయత్వశంకామా భూదితిపంచభిర్ముహూర్తైరిత్యుక్తం । తదేవంనానా విధవచనస్య వ్యవస్థాపనప్రకారోప్యుత్ప్రేక్షితః।అనయావ్యుత్పత్త్యామందబుద్ధిరపివ్యవస్థాపయితుంశక్నోత్యేవ॥ ఇత్యుపవాసతిథిర్నిరూపితా.

ఏకాదశ్యుపవాసాధికారిణః.

అథాధికారీనిరూప్యతే । అత్రనారదః । అష్టాబ్దాదధికోమర్త్యోహ్యపూర్ణాశీతిహాయనః। భుఙ్క్తే యోమానవో మోహాదేకాదశ్యాంసపాపకృదితి। కాత్యాయనోపి । అష్టవర్షాధికోమర్త్యోహ్యపూర్ణా

శివవత్సరః । ఏకాదశ్యాముపవసేత్పక్షయోరుభయోరపి॥ ॥ గృహస్థ
స్యతుశుక్లైకాదశ్యామేవసత్యోపవాసః । తథాచకూర్మపురాణే। ఏకాద
శ్యాంనభుంజీతపక్షయోరుభయోరపి। వనస్థయతిధర్మోऽయంశుక్లామేవ
సదాగృహీతి । స్కందపురాణే। ఏకాదశ్యాంనభుంజీతపక్షయోరుభ
యోరపి। వానప్రస్థోయతిశ్చైవశుక్లామేవసదాగృహీతి । భవిష్యోత్తరే
పి। ఏకాదశ్యాంనభుంజీతపక్షయోరుభయోరపి । బ్రహ్మచారీచనారీచశు
క్లామేవసదాగృహీతి ॥ నారీవిధవా । తస్యాఏవయతిధర్మత్వాత్ ॥
॥ ॥ పతివత్న్యాస్తూపవాసంనిషేధతివిష్ణుః। పత్యౌజీవతియానారీ ఉపో
ష్యవ్రతమాచరేత్ । ఆయుష్యంహరతేభర్తుః నరకంచైవగచ్ఛతి। మ
నుః। నాస్తిస్త్రీణాంపృథగ్యజ్ఞోనవ్రతంనాప్యుపోషణం । పతిశుశ్రూష
ణాదేవ తాసాంపుణ్యంవిధీయతఇతి । మార్కండేయః । నారీఖల్వన
నుజ్ఞాతా భర్త్రాపిత్రాసుతేనవా। నిష్ఫలంతుభవేత్తస్యాయత్కరోతి
వ్రతాదికమితి । ఆదిశబ్దాద్వస్త్రాలంకారగంధధూపాదీ నాముపసంగ్ర
హః। తదాహమనుః । పుష్పాలంకారవస్త్రాణిగంధ ధూపానులేపన
మితి॥ ॥ పత్యురనుమత్యాపత్నీ వ్రతాదిష్వధికారిణీభవతి । తదాహ
కాత్యాయనః। భార్యాభర్తురనుజ్ఞాతైవ వ్రతాదీన్యాచరేత్సదేతి। శుక్లా
మేవసదాగృహీత్యేవకారః కృష్ణైకాదశ్యాముపవాసనిషేధపరః॥ ॥
కూర్మపురాణే। సంక్రాంత్యాంకృష్ణపక్షేచరవిశుక్రదినేతథా । ఏకాద
శ్యాంనకుర్వీత ఉపవాసంచపారణమితి । గౌతమోపి। ఆదిత్యేహనిసం
క్రాంత్యామసితైకాదశీషుచ। వ్యతీపాతేకృతేశ్రాద్ధేపుత్రీ నోపవసేద్గృ
హీతి॥ ॥ అత్రపుత్రవిశేషణంప్రవృత్తో విశేషప్రదర్శనార్థం। తథా
చపద్మపురాణం। సంక్రాంత్యాముపవాసేన పారణేనయుధిష్ఠిర। ఏకా
దశ్యాంచకృష్ణాయాంజ్యేష్ఠపుత్రోవినశ్యతి । నారదీయేపి। ఇందుక్షయే
ऽర్కసంక్రాంతావేకాదశ్యాసితేరవేః। ఉపవాసంనకుర్వీతయదీచ్ఛేత్సం
తతింధ్రువామితి॥ ॥ అత్రసంక్రాంత్యాదిషూపవాసనిషేధః। సంక్రాం
త్యాదినిమిత్తకోనైకాదశీనిమిత్తకః। తథాచకాత్యాయనః। ఏకాదశీషు
కృష్ణాసురవిసంక్రమణేతథా । చంద్రసూర్యోపరాగేచ నకుర్యాత్పుత్ర
వాన్గృహీ । తత్రియుక్తోపవాసస్యనిషేధోయముదాహృతః। ప్రయు
క్త్యంతరయుక్తస్యనవిధిర్న నిషేధనమితి। జైమినిరపి। తన్నిమిత్తోప

వాసస్యనిషేధోయము— ృతః । నానుషంగకృతోగ్రాహ్యాయతో
సేఽత్యముపోషణమితి । అయమర్థః। ఏకాదశ్యుపవాసస్యనిత్యత్వాత్సం
క్రాంత్యాద్యుపవాసస్యకామ్యత్వాత్కామ్యోపవాసనిషేధేన నిత్యో
పవాసస్సిధ్యతీతి సంక్రాంత్యాదినిమిత్తకోపవాసస్సంవతేఽనోక్తః। అ
మావాస్యాద్వాదశీచ సంక్రాంతిశ్చవిశేషతః । ఏతాఃప్రశస్తాస్తిథయో
భానువారస్తథైవచ । అత్రస్నానంజపోహోమోదేవతానాంచ పూజ
నం। ఉపవాసస్తథాదానమేకైకంపావనంస్మృతమితి । గృహస్థస్య శు
క్లాయామేవోపవాసఇత్యుక్తం । నైమిత్తిక కామ్యోపవాసౌతు కృష్ణా
యామపి॥ ॥ తత్రనైమిత్తికంస్మృత్యంతరేపఠ్యతే । శయనీబోధినీమ
ధ్యేయాకృష్ణైకాదశీభవేత్ । సైవోపోష్యాగృహస్థేన నాన్యా కృష్ణాక
దాచనేతి । కామ్యస్తుస్కందపురాణేపి । పితౄణాంగతిమన్విచ్ఛన్కృ
ష్ణాయాంసముపోషయేదితి ॥ సనత్కుమారః । భానువారేణ సంయుక్తా
కృష్ణాసంక్రాంతిసంయుతా । ఏకాదశీసదోపోష్యాసర్వ సంవత్సరీతిథి
రితి। మత్స్యపురాణేపి। ఏకాదశ్యాంతుకృష్ణాయాముపోష్య విధివన్నరః।
పుత్రానాయుస్సమృద్ధించ సాయుజ్యంచసమృచ్ఛతీతి । దినత్రయేపుత్రవ
తోగృహస్థస్యోపవాసోనిషిద్ధః। తథాచపితామహః । ఏకాదశ్యాందినక్ష
యే ఉపవాసంకరోతియః । తస్యపుత్రావినశ్యంతిమఘాయాంపిండ దో
యథేతి । మత్స్యపురాణేపి। దినక్షయేకేఽ సంక్రాంతౌగ్రహణే చంద్ర
సూర్యయోః । ఉపవాసంనకుర్వీతపుత్రపౌత్రసమన్వితఇతి॥ ॥ దినక్ష
యలక్షణంపద్మపురాణే । ద్వౌతిథ్యంతావేక వారేయస్మిన్సస్యాద్దినక్ష
య ఇతి। వసిష్ఠోపి। ఏకస్మిన్నావనేత్యహ్నితిథీనాంత్రితయంయథా। తదాది
నక్షయఃప్రోక్తస్తత్రసాహస్రికంఫలమితి । ఫలమత్రోపవాసవ్యతిరిక్తదా
నాదిజన్యంద్రష్టవ్యం । ఉపవాసస్యనిషిద్ధత్వాత్॥ ॥ ఈదృశేవిషయె
కేంకర్తవ్యమిత్యాకాంక్షాయాం వాయుపురాణేపఠ్యతే । ఉపవాసనిషి
ద్ధేతుభక్ష్యంకించిత్ప్రకల్పయేత్ । నదుష్యత్యుపవాసోత్ర ఉపవాసఫ
లంలభేత్ । నక్తంహవిష్యాన్నమనోదనం వాఫలంతిలాః క్షీరమథాంబు
వాజ్యం । యత్పంచగవ్యంయదివాపివాయుః ప్రశస్తముత్తరముత్తరం
చేతి। ఉపవాసాసమర్థః స్త్యైకభక్తాదీనికుర్యాత్ । తథాచస్మృతిః॥

ఉపవాసాశక్తానాం.

ఉపవాసేత్వశక్తానామశీతేరూర్ధ్వజీవినాం। ఏకభక్తాదికం కార్యమాహ బోధాయనో మునిరితి। మార్కండేయోపి। ఏకభక్తేన నక్తేన తథైవాయాచితేన చ। ఉపవాసేన దానేన న నిర్ద్వాదశికో భవేదితి। కూర్మపురాణేపి। ఏకభక్తేన నక్తేన క్షీణవృద్ధాతురః క్షిపేత్। నాతిక్రామేద్ద్వాదశీం తు ఉపవాసవ్రతేన చేతి। స్మృత్యంతరేపి। ఏకభక్తేన నక్తేన బాలవృద్ధాతురః క్షిపేత్। పయోమూలం ఫలం వాపి న నిర్ద్వాదశికో భవేదితి। భవిష్యత్పురాణేపి। ఏకాదశ్యాముపవసేన్నక్తం వాపి సమాచరేదితి। నిత్యకామ్యయోరశక్తాస్తు ప్రతినిధిభిర్వ్రతం కారయేయుః। తథా చ విష్ణురహస్యే। అసామర్థ్యే శరీరస్య వ్రతే చ సముపస్థితే। కారయేద్ధర్మపత్నీం వా పుత్రం వా వినయాన్వితమితి। పైఠీనసిః। భార్యా భర్తుర్వ్రతం కుర్యాత్ భార్యాయాశ్చ పతిర్వ్రతం। అసామర్థ్యే పరస్తాభ్యాం వ్రతభంగో న జాయత ఇతి। స్కాందపురాణే। పుత్రం వా వినయోపేతం భగినీం భ్రాతరం తథా। ఏషామభావ ఏవాన్యం బ్రాహ్మణం వినియోజయేత్। భ్రాతరం భగినీం శిష్యం బ్రాహ్మణం దక్షిణాదిభిరితి। స్మృత్యంతరేపి। పితృమాతృపతిభ్రాతృశ్వశ్రూగుర్వాదిభూభుజాం। అదృష్టార్థముపోషిత్వా స్వయం చ ఫలభాగ్భవేత్। కాత్యాయనః। పితృమాతృస్వసృభ్రాతృగుర్వర్థే చ విశేషతః। ఉపవాసం ప్రకుర్వాణః పుణ్యం క్రతుఫలం లభేత్। దక్షిణా నాత్ర దాతవ్యా శుశ్రూషా విహితా చ సా॥

అన్యోద్దేశ్యకోపవాసః.

నారీ చ పతిముద్దిశ్య ఏకాదశ్యాముపోషితా। పుణ్యం క్రతుశతం ప్రాహుర్మునయః పారదర్శిన ఇతి। ఉపవాసఫలం తస్యాః పతిః ప్రాప్నోత్యసంశయః। రాజ్యార్థే క్షత్రియార్థే వా హ్యేకాదశ్యాముపోషితః। పురోధాః క్షత్రియైస్సార్ధం ఫలం ప్రాప్నోతి నిశ్చితం। మాతామహాదీనుద్దిశ్య ఏకాదశ్యాముపోషణే। కృతే తు తే ఫలం తత్ర సమగ్రం ఫలమాప్నుయుః। కర్త్రా దశగుణం పుణ్యం ప్రాప్నోత్యత్ర న సంశయః। యముద్దిశ్య కృతం సోపి సంపూర్ణఫలమాప్నుయాదితి॥ ॥ప్రతినిధౌ కశ్చిద్విశేషః స్మర్యతే। కామ్యే ప్రతినిధిర్నాస్తి నిత్యే నైమిత్తికే చ సః। కామ్యేష్వప్రక్రమాదూర్ధ్వం కేచిత్ప్ర

కృతింవిదురితి। అయమర్థః। నిత్యంనైమిత్తికంచప్రతినిధినాప్యుపక్రమ్యకారయేత్। కామ్యంతుస్వసామర్థ్యంపరీక్ష్య స్వయమేవోపక్రమ్యకుర్యాత్। అసామర్థ్యఉపక్రమాదూర్ధ్వంప్రతినిధినాపితత్కారయేత్॥

॥ ॥ఉపవాసాకరణేప్రాయశ్చిత్తంస్మర్యతే। అష్టమ్యాంచచతుర్దశ్యాందివాభుక్త్వాందఢంచరేత్। ఏకాదశ్యాందివారాత్రౌనక్తంచైవతుపర్వణీతి। స్మృత్యంతరే। అర్కపర్వద్వయేరాత్రౌచతుర్దశ్యష్టమీదివా ఏకాదశ్యామహోరాత్రంభుక్త్వాచాంద్రాయణంచరేదితి॥

కామ్యోపవాసక్రమః,

అథకామ్యోపవాసక్రమః॥అత్రాంగిరాః। సాయమాద్యంతయోరహ్నోఃసాయంప్రాతశ్చమధ్యమే। ఉపవాసఫలంప్రేప్సుర్జహ్యాద్భుక్తచతుష్టయమితి। దేవలః। దశమ్యామేకభక్తస్తుమాంసమైథునవర్జితః। ఏకాదశ్యాముపవసేత్పక్షయోరుభయోరపి। దేవతాస్తస్యతుష్యంతికామితంచైవసిధ్యతీతి॥ ॥బృహస్పతిరపి। దివానిద్రాంపరాన్నంచపునర్భోజనమైథునే। క్షౌద్రకాంస్యామిషంతైలంద్వాదశ్యామష్టవర్జయేదితి। కూర్మపురాణే। కాంస్యంమాంసంమసూరాంశ్చచణకాన్కోరదూషకాన్। శాకంమధుపరాన్నంచత్యజేదుపవసన్స్త్రియమితి। స్మృత్యంతరేపి।శాకంమాంసంమసూరాంశ్చపునర్భోజనమైథునే। ద్యూతంమద్యాంబుపానంచదశమ్యాంవైష్ణవస్త్యజేదితి। విష్ణుధర్మోత్తరే।అసంభాష్యాన్హిసంభాష్యతులస్యతసికాదళం। ఆమలక్యాఃఫలంవాపిపారణేప్రాశ్యశుద్ధ్యతి। అసకృజ్జలపానంచదివాస్వాపంచమైథునం। తాంబూలచర్వణంమాంసంవర్జయేద్వ్రతవాసరఇతి। వసిష్ఠః। ఉపవాసేతథాశ్రాద్ధేనఖాదేద్దంతధావనం। దంతానాంకాష్ఠసంయోగోహంతిసప్తకులాన్వితమితి॥ ॥దంతధావనేప్రాయశ్చిత్తంవిష్ణురహస్యే।శ్రాద్ధోపవాసదివసేఖాదిత్వాదంతధావనం। గాయత్ర్యాశతసంపూతమంబుప్రాశ్యవిశుద్ధ్యతీతి। హారీతః। పతితపాషండనాస్తిక్యసంభాషణమనృతాదికముపవాసదినేవర్జయేదితి। కూర్మపురాణే। బహిర్గ్రామాంత్యజాన్సూతింపతితంచరజస్వలాం। నస్పృశేన్నాభిభాషేతనేక్షేచ్ఛవ్రతవాసరే। స్త్రీణాంతప్రేక్షణాత్సంగాత్తాభిస్సంకథనాదపి। నిష్యందతేబ్ర

హ్మచర్యంసదా రేష్వృతుసంగమాదితి । విష్ణురహస్యే। స్మృత్వాలోకస
గంధాదిస్వాదనంపరికీర్తనం । అన్నస్యవర్జయేత్సర్వం గ్రాసానాం
చాభికాంక్షణం । గాత్రాభ్యంగంశిరోభ్యంగంతాంబూలం చానులేప
నం । వ్రతస్థోవర్జయేత్సర్వంయచ్చాన్యత్రనిరాకృతమితి । బ్రహ్మాండ
పురాణే । కాంస్యంమాంసంసురాంక్షౌద్రం లోభంవితథభాషణం ।
వ్యాయామంచ ప్రవాసంచ దివాస్వాపంతథాంజనం । తిలపిష్టంమసూ
రాంశ్చ ద్వాదశైతాని వైష్ణవః। ద్వాదశ్యాంవర్జయేన్నిత్యంసర్వపాపైః
ప్రముచ్యతఇతి॥ **ఏకాదశ్యాంశ్రాద్ధకర్తుర్భోజనవిషయః**॥ ॥ఏకాదశ్యాం
శ్రాద్ధంకృత్వాహినభోక్తవ్యం । తదాహకాత్యాయనః। ఉపవాసోయ
దానిత్యశ్శ్రాద్ధంనైమిత్తికంభవేత్ । ఉపవాసంతతఃకుర్యాదాఘ్రాయపి
తృసేవితం । మాతాపిత్రోఃక్షయేప్రాప్తేభవేదేకాదశీయదా। అభ్యర్చ్య
పితృదేవాంశ్చ ఆజిఘ్రేత్పితృసేవితమితి । యత్తువచనం। శ్రాద్ధంకృత్వా
తుయోవిప్రో నభుంక్తేపితృసేవితం । హవిర్దేవానగృహ్ణంతికవ్యంచపిత
రస్తథేతి। తదేకాదశీవ్యతిరిక్తవిషయం । ఆఘ్రాణేనాపిభోజనకార్యం
సిధ్యతి । తస్యభోజనకార్యవిధానాత్॥

ఏకాదశీవ్రతానుష్ఠానక్రమః.

అయమిహ వ్రతానుష్ఠానక్రమః । ప్రథమందశమ్యామేకభక్తంకృ
త్వానంతరందంతధావనంకుర్యాత్ । తథాచస్మర్యతే । దశమ్యామేకభు
గ్భుక్త్వాఖాదయేద్దంతధావనమితి । తదనంతరందశమ్యాంరాత్రౌనియ
మగ్రహణంకుర్యాత్ । తదుక్తంబ్రహ్మవైవర్తే। ప్రాప్తేహరిదినేసమ్య
గ్విధాయనియమంనిశి । దశమ్యాముపవాసస్య ప్రకుర్యాద్వైష్ణవవ్రత
మితి॥ ॥నియమోనారదీయేస్మర్యతే। అక్షారలవణాస్సర్వేహవిష్యా
న్ననిషేవణాః । అవనీతల్పశయనాఃప్రియాసంగవివర్జితాఇతి । తతః
ప్రాతరుత్థాయైకాదశ్యాంబాహ్యాభ్యంతరశుద్ధింవిదధ్యాత్॥ ॥తత్ప్ర
కారస్తూక్తః। శారీరమంతఃకరణోపఘాతంవాచశ్చవిష్ణుర్భగవానశేషః। స
మన్వయత్వాశుమమేహశర్మ ప్రాపాదనంతే హృదిసన్నివిష్టే । అంతశ్శు
ద్ధింబహిశ్శుద్ధింశుద్ధోధర్మమయోచ్యుతః । సకరోత్వమలేత్వస్మింశ్చచిరే
వాస్మిన్సర్వదా । బాహ్యోపఘాతానఘబౌద్ధాంశ్చభగవానజః । శ

ఘుంనయత్వనంతాత్మా విష్ణుశ్శ్వేతసిసంస్థిత ఇతి॥ ॥ అనంతరంవ్రతసంక
ల్పంకుర్యాత్। తదుక్తంవరాహపురాణే। గృహీత్వౌదుంబరంపాత్రం
వారిపూర్ణముదఙ్ముఖః। ఉపవాసంతుగృహ్ణీయాద్యద్వా సంకల్పయే
ద్బుధ ఇతి। ఔదుంబరంతామ్రపాత్రం। సంకల్పమంత్రమాహవిష్ణుః। ఏ
కాదశ్యాంనిరాహారఃస్థిత్వాహమపరేహని। భోక్ష్యామిపుండరీకాక్షశ
రణంమేభవాచ్యుత। ఇత్యుచ్చార్యతతోవిద్వాన్పుష్పాంజలిమథార్పయే
దితి। అనంతరంతత్పాత్రగతంజలంపిబేత్। తదాహకాత్యాయనః। అ
ష్టాక్షరేణమంత్రేణత్రిర్జప్తేనాభిమంత్రితం। ఉపవాసఫలప్రేప్సుఃపిబే
త్పాత్రగతంజలమితి॥ ॥ విద్ధైకాదశ్యుపవాసేరాత్రౌసంకల్పః। తథా
చనారదీయే। విద్ధోపవాసేనశ్నంస్తుదినంత్యక్త్వాసమాహితః। రాత్రౌ
సంపూజయేద్విష్ణుం సంకల్పంతుతథాచరేదితి। మధ్యాహ్నాదుపరిదశ
మీయుక్తాచేదేకాదశీతస్యాంమధ్యాహ్నస్యోపరిసంకల్పః। తథాచస్మృ
తిః। దశమ్యాస్సంగదోషేణమధ్యరాత్రాత్పరేహని। వర్జయేచ్చతురో
యామాన్సంకల్పార్చనయోస్తథేతి॥ ॥ ఏకాదశ్యాందేవస్య పరిపు
ష్పమంటపంకారయేత్। తదుక్తంబ్రహ్మపురాణే। ఏకాదశ్యాంశుభేప
క్షేనిరాహారస్సమాహితః। నానాపుష్పైర్మునిశ్రేష్ఠ విచిత్రంపుష్పమం
టపం। కృత్వాచావరణంపశ్చాజ్జాగరం కారయేన్నిశీతి॥ ॥ తస్మిన్మంట
పేదేవమర్చయేత్। తదుక్తంబ్రహ్మపురాణే। ఏకాదశ్యాంశుభేపక్షే
నిరాహారస్సమాహితః। స్నాత్వాసమ్యగ్విధానేన సోపవాసోజితేంద్రి
యః। సంపూజ్యవిధివద్విష్ణుంశ్రద్ధయాసుసమాహితః। పుష్పైర్గంధై
స్తథాధూపైర్దీపైర్నైవేద్యకైఃపరైః। ఉపచారైర్బహువిధైర్జ
పహోమప్రదక్షిణైః। స్తోత్రైర్నానావిధైర్దివ్యైర్గీతవాద్యై
ర్మనోహరైః। దండవత్ప్రణిపాతైశ్చజయశబ్దైస్తథోత్తమైః। ఏవం
సంపూజ్యవిధివద్రాత్రౌకృత్వాప్రజాగరం। యాతివిష్ణోఃపరంస్థానంన
రోనాస్త్యత్రసంశయ ఇతి॥ ॥ ద్వాదశ్యాంకర్తవ్యమాహ కాత్యా
యనః। ప్రాతస్స్నాత్వాహరింపూజ్యఉపవాసంసమాపయేత్। అజ్ఞా
నతిమిరాంధస్యవ్రతేనానేనకేశవ। ప్రసీదసుముఖోనాథజ్ఞానదృష్టిప్రదో

భవ। మంత్రంజపిత్వాహారయేనివేద్యోపోషణంప్రతి। ద్వాదశ్యాంపారణంకుర్యాద్విజాయిత్వాహ్యుపోదకమితి॥

అశుచికాలఏకాదశీ.

సూతకాదౌతుదానార్చనరహితముపవాసంకుర్యాత్ । తదుక్తం కూర్మపురాణే । కామ్యోపవాసేప్రక్రాంతేత్వంతరామృతసూతకే తత్రకామ్యవ్రతంకుర్యాద్దానార్చనవివర్జితమితి। వరాహపురాణేపి। సూతకేచనరఃస్నాత్వా ప్రణమ్యమనసాహరిం। ఏకాదశ్యాంనభుంజీత వ్రతమేవంనలుప్యతే। మృతకేపినభుంజీతఏకాదశ్యాంతథానరః। ద్వాదశ్యాంతుసమశ్నీయాత్ స్నాత్వావిష్ణుంప్రణమ్యచేతి॥ ॥ తత్రపరిత్యక్తందేవార్చనాదికం సూతకాంతేకుర్యాత్ । తదుక్తంమత్స్యపురాణే । సూతకాంతెనరస్స్నాత్వాపూజయిత్వాజనార్దనం। దానందత్వావిధానేనవ్రతస్యఫలమశ్నుతఇతి॥ ॥ స్త్రీణాంరజోదర్శనేపినవ్రతత్యాగః । కింతుదేవార్చనాదిరహితం సూతకాదావివోపవాసంకార్యం। తదాహపులస్త్యః । ఏకాదశ్యాంనభుంజీత నారీదృష్టరజస్యపి । ఋష్యశృంగోపి। సంప్రవృత్తేపిరజసినత్యాజ్యంద్వాదశీవ్రతం। సత్యవ్రతోపి। ప్రారబ్ధదీర్ఘతపసాం నారీణాంతురజోభవేత్ । నతస్యాపివ్రతస్యస్యాదవరోధఃకదాచనేతి। శుద్ధ్యనంతరందేవార్చనాదికంకుర్యాత్ । తథాచస్మృతిః । స్నాత్వాభర్తుశ్చతుర్థేహ్నిశుద్ధిస్స్యాత్పరిచారణే।పంచమేహనిశుద్ధిస్స్యాద్దైవేపిత్ర్యేచకర్మణీతి.

నిత్యోపవాసప్రకారః.

నిత్యోపవాసప్రకారో విష్ణుధర్మేభిహితః । తథానిత్యోపవాసీస్యాత్సాయం ప్రాతర్భుజిక్రియాం । వర్జయేన్మతిమాన్విప్ర సంప్రాప్తే హరివాసరఇతి। బ్రహ్మవైవర్తేపి। ఇతివిజ్ఞాయకుర్వీతావశ్యమేకాదశీవ్రతం। విశేషనియమాశక్తోహ్యహోరాత్రంభుక్తివర్జితః। నిగృహీతేంద్రియశ్శ్రద్ధా సహాయోవిష్ణుతత్పరః। ఉపోష్యైకాదశీంపాపాన్ముచ్యతే నాత్రసంశయఇతి। శక్తానత్యాంనియమానాచరేత్ । తథాచకాత్యా

యనః । శక్తిమాంస్తుపునఃకుర్యాన్నియమంసవిశేషణమితి॥ ॥ శ్రవణ ద్వాదశ్యుపవాసే॥ ॥ యదాద్వాదశ్యాం శ్రవణనక్షత్రంభవేత్తదా శుద్ధైకాదశీమపి పరిత్యజ్యద్వాదశ్యామేవోపవసేత్ । తథాచనారదీయే । శుక్లావాయదివాకృష్ణా ద్వాదశీశ్రవణాన్వితా । తయోరేవోపవాసశ్చ త్రయోదశ్యాంతుపారణమితి । ఏకాదశ్యాంచవిద్ధాయాం సంప్రాప్తేశ్రవణేతథా । ఉపోష్యాద్వాదశీపుణ్యాసర్వపాపక్షయావహేతి । త్రయోదశ్యాంద్వాదశ్యాః కళాద్వయంకళాత్రయం వోదయాదుపరిసంభవతి తదాద్వాదశీ కాలఏవపారణంకుర్యాత్.

ద్వాదశీకలాద్వయశేషేపారణం.

తదుక్తంనారదీయే । ఏకాదశ్యాఃకళాహ్యేకా ద్వాదశ్యాస్తుకళాద్వయం । ద్వాదశద్వాదశీర్హంతిత్రయోదశ్యాంతుపారణం । కలాద్వయంత్రయంవాపిద్వాదశీంనత్వతిక్రమేత్ । పారణేమరణేనౄణాం తిథిస్తాత్కాలికీస్మృతేతి । ననుద్వాదశ్యతిక్రమేపినాస్తిదోషః । సాతిథిస్సకలాజ్ఞేయేతివచనేనసాకల్యాభిధానాదితిచేత్ । మైవంసాకల్యస్యస్నానాదివిషయత్వాత్ । వాక్యశేషే స్నానజపదానాదిష్వేత్యభిధానాత్ । పారణేతుసాకల్యవచనం నప్రవర్తతే । తిథిస్తాత్కాలికీస్మృతేతి స్మృత్యంతరేపి విశేషకథనాత్॥ ॥ ద్వాదశ్యాంప్రాతః ఆహ్నికసంకోచః॥ ॥ ద్వాదశీకాలే యదాపారణంతదాతతః ప్రాగేవసర్వాఃక్రియాఃకర్తవ్యాః । తదుక్తంనారదీయే । అల్పాయామపివిప్రేంద్ర ద్వాదశ్యామరుణోదయే । స్నానార్చనక్రియాఃకార్యా దానహోమాదిసంయుతాః । ఏతస్మాత్కారణాద్విప్రః ప్రత్యూషేస్నానమాచరేత్ । పితృతర్పణసంయుక్తంస్వల్పాంద్రుష్ట్వాచద్వాదశీం । మహాహానికరీహ్యేషా ద్వాదశీలంఘనాన్నృణాం । కరోతిధర్మహరణంస్నానేనేవసరస్వతీతి । గారుడపురాణే । యదాత్వల్పాద్వాదశీస్యాదపకర్షోభుజిర్భవేత్ । ప్రాతర్మాధ్యాహ్నికస్యాపితత్రస్యాదపకర్షణమితి । స్కందపురాణేపి । యదాభవేదతిస్వల్పాద్వాదశీపారణేదినే । ఉషఃకాలేద్వయంకుర్యాత్ప్రాతర్మాధ్యాహ్నికంచరేదితి॥ ॥ అబ్భిఃపారణం॥ ॥ తత్రపారణా

సంభవేద్భిః పారణంకుర్యాత్ । తదాహ కాత్యాయనః । సంధ్యాదికం భవేన్నిత్యంపారణంతునిమిత్తతః । అద్భిస్తుపారయిత్వాథనైత్యకాంతే భుజిర్భవేదితి । దేవలోపి । సంకటేవిషమేప్రాప్తే ద్వాదశ్యాంపారయే త్కథం । అద్భిస్తుపారణంకుర్యాత్పునర్భుక్తంనదోషకృదితి॥ త్రయోదశ్యాంపారణం॥ ॥ యదాకలాపిద్వాదశీనాస్తితదాత్రయోదశ్యామపిపారణంకుర్యాత్ । తదుక్తంనారదీయే । త్రయోదశ్యాంహిశుద్ధాయాంపారణంపృథివీఫలం । శతయజ్ఞాధికంవాపి నరఃప్రాప్నోత్యసంశయః । పారణంచనైవేద్యం తులసీమిశ్రంచకుర్యాత్ । తదుక్తంస్కాందపురాణే । కృత్వాచైవోపవాసంతుయోశ్నాతిద్వాదశీదినే । నైవేద్యం తులసీమిశ్రంహత్యాకోటివినాశనమితి॥

ఏకాదశ్యుపవాసఫలం.

ఏకాదశీమహిమా ॥ తత్రవసిష్ఠః ఏకాదశీసముద్భవవహ్నినాపాతకేంధనం । భస్మతాంయాతిరాజేంద్రపూర్వజన్మశతోద్భవం । నేదృశం పావనంకించిన్నరాణాంచేహవిద్యతే । యాదృశంపద్మనాభస్యదినంపాతకహానిదం । తావత్పాపానిదేహేస్మిన్ తిష్ఠంతిమనుజాధిప । యావన్నోపవసేజ్జంతుః పద్మనాభదినంశుభం । అశ్వమేధసహస్రాణి వాజపేయశతానిచ । ఏకాదశ్యుపవాసస్యకళాంనార్హంతిషోడశీం । ఏకాదశేంద్రియైఃపాపంయత్కృతంభవతిప్రభో । ఏకాదశ్యుపవాసేన తత్సర్వంవిలయంనయేత్ । ఏకాదశీసమంకించిత్పవిత్రాంనవిద్యతే । స్వర్గమోక్షప్రదాహ్యేషా రాజ్యపుత్రప్రదాయినీ । సుకళత్రప్రదాహ్యేషా శరీరారోగ్యదాయినీ । నగంగానగయాభూప నకాశీనచపుష్కరం । నచాపికౌరవంక్షేత్రం నరేవానచదేవికా । యమునాచంద్రభాగాచ తుల్యాభూపహరేర్దినాత్ । అనాయాసేనరాజేంద్రప్రాప్యతేవైష్ణవంపదం చింతామణిసమాహ్యేషా అథవాపినిధేస్సమా । సాకల్పపాదపప్రఖ్యా దేవపాదోపమాతిథిరితి॥ ॥ ఉపవాసప్రతినిధ్యనుష్ఠానకాలః॥ ॥ అస్యామేకాదశ్యాం యాన్యుపవాసప్రతినిధిరూపాణ్యేకభక్తనక్తాయాచితదానాని తేషాంప్రతిపద్యుక్తన్యాయేనోపవాసతిథావేవానుష్ఠానం। యానితుస్వతంత్రాణ్యేకభక్తాదీనితేషాం।పూర్వోక్తన్యాయేన మధ్యా

హ్న్యాదివ్యాప్తితిథిగ్రహణప్రాప్తా దశమీవిద్ధా ప్రతిషిధ్యతే । తథాచభ
విష్యత్పురాణే ద్వాదశీకల్పే । పూర్ణవిద్ధాందినార్ధేన నందాపూర్ణా
మపిత్యజేత్ । యదిచ్ఛేదాత్మసంతానం నియమేషుచతుర్ష్వపి । నోపోషి
తంనక్తంచ నైకభక్తమయాచితం । నందాయాంపూర్వవిద్ధాయాంకు
ర్యాదైశ్వర్యమీప్సితా । ఏకాదశీయదాశస్తా ద్వాదశ్యాంసముపోషణే ।
నక్తేవాయాచితేనిత్యమేకభక్తేతథాప్యనె । నక్తంవాయాచితంతాతనైక
భక్తముపాహరేత్ । దశమీసహితేదానమనర్థంహరివాసర ఇతి । దినా
ర్ధేనసార్ధం సార్ధసప్తముహూర్తైరిత్యర్థః । ఏతదేవాభిప్రేత్య
దిక్పంచ దశభిస్తథేత్యాద్యాహృతం । సార్ధసప్తముహూర్తైస్తు వేధో
యంబాధతేవ్రతమితిచ । ఇతోన్యూనవేధేతువిద్ధ్యంతరవన్మధ్యాహ్నవ్యా
ప్తిగ్రాహీతవ్యా ॥ ఇత్యేకాదశీనిర్ణయః ॥ ॥

అథ ద్వాదశీనిర్ణయః.

సాచయుగ్మాదిశాస్త్రేణ పూర్వవిద్ధాగ్రహీతవ్యా । స్కందపురా
ణే । ద్వాదశీచప్రకర్తవ్యాఏకాదశ్యాయుతావిభో । సదాకార్యాచవి
ద్వద్భిర్విష్ణుభక్తైశ్చమానవైరితి । ఉత్తరవిద్ధాంప్రతిషేధతి బృహద్వసిష్ఠః ।
ద్వితీయాపంచమీవేధా దశమీచత్రయోదశీ । చతుర్దశీచోపవాసే హ
న్యుఃపూర్వోత్తరేతిథీఇతి । ఏవంచసత్యేకాదశ్యుపవాసో ద్వాదశ్యుపవా
సశ్చేత్యుభయమేకస్మిన్దినేప్రాప్నోతి తస్యచోభయస్యాన్యోన్య విరో
ధాభావాత్సహైవానుష్ఠానంభవిష్యతి ॥ ॥ నన్వేకంవ్రతంసమాప్యవ్ర
తాంతరమనుష్ఠాతుంశక్యం । అసమాప్తేవ్రతేపూర్వే నైవకుర్యాద్వ్ర
తాంతరమితిశాస్త్రాత్ । నైవం । ఇదంహిశాస్త్రమేకస్య వ్రతస్యమధ్యే
వ్రతాంతరోపక్రమంనిషేధతి ప్రకృతేపితద్వయస్యాపి సహైవోపక్రమ
ఇతి ॥ తంత్రేణానుష్ఠానంభవిష్యతి ॥ ॥ నన్వస్త్యేవంఖండతిథౌసంపూ
ర్ణతిథౌ త్వేకాదశీ ద్వాదశ్యుపవాసౌద్వౌ నైరంతర్యేణప్రాప్నుతః ।
తత్రపారణమంతరేణ ప్రథమోపవాసస్యాసమాప్తత్వాద్ద్వితీయోపవా
సప్రక్రమో నసంభవతీతిచేన్మైవం । అద్భిఃపారణంకృత్వా ద్వితీయోప
వాసస్య ప్రక్రాంతుంశక్యత్వాత్ ॥ ॥ తాదృశంతుపారణమశితానశి
తోభయాత్మకం । తత్రాశితరూపత్వాత్పూర్వోపవాసంపరిసమాపయతి ।

అనశితరూపత్వే న్యో త్తరోపవాసంనహంతి। ఏతచ్చద్వావ్యత్మకత్వందర్శ పూర్ణమాసప్రకరణే యాజమానబ్రాహ్మణేశ్రూయతే । యదనాశ్వానుపవసేత్ క్షోధుకస్స్యాద్యదశ్నీయాద్రుద్రోస్యపశూనభిమన్యేతా పో శ్నాతితన్నైవాశితంనైవా నశితంనక్షోధుకోభవతి నాస్యరుద్రః పశూనభిమన్యతఇతి । తస్మాదుదకపారణేన ఉపవాసద్వయనిర్వాహః । తచ్చస ర్వతిథిసాధారణం.

ఏకాదశీద్వాదశ్యుపవాసద్వయే.

ప్రకృతేత్వేకాదశీ ద్వాదశ్యోర్దైవత్యైక్యా దుపాకరణమంతరే ణాపి నకశ్చిద్దోషః। అతఏవస్మర్యతే। ఏకాదశీఉపోష్యైవద్వాదశీంసము పోషయేత్ । నతత్రవిధిలోపస్స్యాదుభయోర్దేవతాహరిరితి।ఉపవాస ద్వయాశక్తౌ కేవలద్వాదశ్యుపవాసేనోభయోః ఫలంసిధ్యతి । తథాచ స్మృతిః।ఏవమేకాదశీంభుక్త్వాద్వాదశీంసముపోషయేత్।పూర్వోపవాస జంపుణ్యంసర్వంప్రాప్నోత్యసంశయఇతి । ద్వాదశ్యాంచకామ్యోపవా సోమార్కండేయేనదర్శితః। ద్వాదశ్యాముపవాసేనసిద్ధావాభూపసర్వ శః।చక్రవర్తిత్వమతులంసర్వంప్రాప్తాతులాంశ్రియమితి॥ ॥ ఇతిద్వా దశీనిర్ణయః॥ ॥

అథత్రయోదశీనిర్ణీయతే,

సాచశుక్లకృష్ణపక్షభేదేనవ్యవతిష్ఠతే । తత్రశుక్లత్రయోదశీపూర్వవి ద్ధాగ్రాహ్యా।తదుక్తంబ్రహ్మవైవర్తే। త్రయోదశీప్రకర్తవ్యాద్వాదశీస హితాముసే।భూతవిద్ధానకర్తవ్యాదర్శపూర్ణాకదాచనేతి। యద్యప్య త్రశుక్లపక్షశబ్దోనాస్తితథాపికృష్ణత్రయోదశ్యాః పరవిద్ధాయావాచనిక త్వాత్పూర్వవిద్ధాయాఃశుక్లపక్షవిషయత్వంపరిశిష్యతే । సాయంకాలత్రి ముహూర్తమాత్రవ్యాపిత్వేనపూర్వవిద్ధాయాంప్రాప్తాయాం ప్రతిపద ఇవాస్యాఅప్యపరాహ్ణసంబంధోపేక్షితఇతిద్రష్టవ్యం। తదుక్తంస్కంద పురాణే । త్రయోదశీప్రకర్తవ్యాయాభవేదాపరాహ్ణికీతి॥ ॥ కృష్ణ త్రయోదశ్యాఃపరవిద్ధత్వముక్తంనిగమే। షష్ఠ్యష్టమీత్యమావాస్యాకృష్ణప క్షేత్రయోదశీ। ఏతాఃపరయుతాఃపూజ్యాఃపరాఃపూర్వేణసంయుతాఇ తి।యత్తుబృహద్వసిష్ఠవచనం । ద్వితీయాపంచమీవిద్ధా దశమీచత్రయోద

శీ। చతుర్థశీచోపవాసేహన్యుః పూర్వోత్తరే తిథీ ఇతి। తచ్ఛుక్లపక్షవిషయం, యదా పరవిద్ధా కృష్ణపక్షే న లభ్యతే। తదా పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా। తథాహ వసిష్ఠః। ఏకాదశీ తృతీయా చ షష్ఠీ చైవ త్రయోదశీ। పూర్వవిద్ధా తు కర్తవ్యా యది న స్యాత్పరేహనీతి॥ ॥అనంగత్రయోదశీ చ పూర్వవిద్ధా॥ తథాహ సంవర్తః॥ కృష్ణాష్టమీ బృహత్తల్యా సావిత్రీ వటపైతృకీ। కామత్రయోదశీ రంభా ఉపోష్యాః పూర్వసంయుతా ఇతి। అనంగత్రయోదశీ చ భవిష్యోత్తరే దర్శితా। మార్గశీర్షేఽమలే పక్షే ఇత్యుపక్రమ్య వ్రతం విధాయానంగత్రయోదశీత్యుపసంహారాత్। నన్వమలే పక్షే ఇతి శుక్లపక్ష ఏవ తద్వ్రతం విహితం। తథా చ। త్రయోదశీ ప్రకర్తవ్యా ద్వాదశీసహితేత్యనేన సామాన్యశాస్త్రేణైవానంగత్రయోదశ్యాః పూర్వవిద్ధత్వం ప్రాప్తం। బాఢం। తదేవానేన విశేషశాస్త్రేణ విస్పష్టీక్రియతే॥ ఇతి త్రయోదశీనిర్ణయః॥

అథ చతుర్దశీ నిర్ణీయతే,

తత్రాపి శుక్లకృష్ణభేదేన వ్యవస్థా భవతి। తత్ర యుగ్మశాస్త్రేణ శుక్లచతుర్దశీ పరవిద్ధా గ్రాహ్యా। తథా వ్యాసోఽపి। శుక్లా చతుర్దశీ గ్రాహ్యా పరవిద్ధా సదా వ్రతే ఇతి। పూర్వవిద్ధా నిషేధః ఉత్తరవిద్ధా విధిశ్చేత్యుభయం భవిష్యత్పురాణే పఠ్యతే। సదా కార్యా త్రయోదశ్యా న తు యుక్తా చతుర్దశీ। పౌర్ణమాసీయుతా సా స్యాచ్చతుర్దశ్యా చ పూర్ణిమేతి। నారదీయేఽపి॥ తృతీయైకాదశీ షష్ఠీ శుక్లపక్షే చతుర్దశీ। పూర్వవిద్ధా న కర్తవ్యా కర్తవ్యా పరసంయుతేతి॥

అనంతచతుర్దశీ.

యత్తు భాద్రపదశుక్లచతుర్దశ్యామనంతవ్రతం భవిష్యోత్తరపురాణేఽభిహితం। తత్ర పూర్వవిద్ధా వా మధ్యాహ్నవ్యాపినీ గ్రాహ్యేతి కేచిదాహుః। లింగం చ తత్ర ప్రమాణత్వేనోదాహరంతి। మధ్యాహ్నే భోజ్యవేళాయాం సముత్తీర్య నదీతటే। దదర్శ శీలా సా స్త్రీణాం సమూహం రక్తవాససాం। చతుర్దశ్యామర్చయంతం భక్త్యా దేవం జనార్దనం। తత్ర మధ్యాహ్నే భోజ్యవేళాయామితి వచనేన మధ్యాహ్నస్య కర్మకాలత్వం ప్రతీయతే। అతస్తద్వ్యాపినీ తిథిర్గ్రాహ్యేతి। నైతత్సారం। యథా వినాయకవ్రతే మధ్యాహ్నే పూజనమనుష్ఠేయమితి మధ్యాహ్నః కర్మకా

లత్వేనవిహితః నాత్రతథావిధిరస్తి । ఉదాహృతంతు లింగమర్థవాదత్వా
న్నస్వాతంత్ర్యేణకస్యచిదర్థస్యప్రాపకం । కింతుసతిప్రమాణాంతరేత
స్యోపోద్బలకంభవతి। నచాత్రప్రమాణాంతరంపశ్యామః । అతోమధ్యా
హ్నికమాణంగకాలోనవిహితః । తథాసతిద్వైతవహస్యాదయుక్తిగ్రాహ్యా
తివచనేనయుగ్మశాస్త్రాదిభిశ్చోభయవ్యాపినీగ్రాహ్యా। సాచతిథ్యంతరవ
త్త్రిముహూర్తేతిముఖ్యఃకల్పః। ద్విముహూర్తానుకల్పః । ఏవంచసతిశి
ష్టాచారోప్యనుగృహీతోభవతి॥ ॥చైత్రశ్రావణచతుర్దశ్యాస్తుశుక్లేపి
రాత్రియోగిన్యోగ్రాహ్యే। తథాచబోధాయనః। మధుశ్రావణమాసస్య
శుక్లాయాంతుచతుర్దశీ। సారాత్రివ్యాపినీగ్రాహ్యాపరాపూర్వాహ్ణగా
మినీతి।పరామాసాంతరవర్తినీశుక్లచతుర్దశీ॥ ॥కృష్ణపక్షేష్టమీచైవ
కృష్ణపక్షేచతుర్దశీ। పూర్వవిద్ధాతుకర్తవ్యాపరవిద్ధానకస్యచిత్ । అప
రాహ్ణవ్యాపిత్వేతుశుక్లచతుర్దశ్యపిపూర్వవిద్ధాగ్రాహ్యా । తథాచస్కాం
దపురాణే।చతుర్దశీతుకర్తవ్యాత్రయోదశ్యాయుతావిభో । మమభక్తై
ర్మహాబాహోభవద్భిశ్చాపరాహ్ణికీ । దర్శవిద్ధానకర్తవ్యారాకావి
ద్ధాకదాచనేతి । అత్రమమభక్తైరితీశ్వరోక్తలింగాచ్ఛైవచతుర్దశీతి
ద్రష్టవ్యం।తదేవంవ్రతాంతరేషుచతుర్దశీనిర్ణీతా॥

అథశివరాత్రిర్నిర్ణీయతే,

తత్రేదంచింత్యతే । కిమయంశివరాత్రిశబ్దోరూఢఃకింవాయౌగికః
ఉతలాక్షణికః । అథవాయోగరూఢఇతి।తత్ర రూఢఇతితావత్ప్రాప్తం
కుతఃతిథివిశేషేశివరాత్రిశబ్దస్యసంజ్ఞారూపేణస్మరణాత్ । తథాచనా
గరఖండే।మాఘమాసస్యశేషేయాప్రథమాఫాల్గునస్యచ। కృష్ణాచతు
ర్దశీసాతుశివరాత్రిఃప్రకీర్తితేతి । కామికేపి। మాఘమాస్యసితేపక్షేవి
ద్యతేయాచతుర్దశీ।తద్రాత్రిశ్శివరాత్రిస్స్యాత్సర్వపుణ్యశుభావహేతి
యద్యప్యత్రశివస్యరాత్రిశ్శివరాత్రిరిత్యవయవార్థఃప్రతీయతే। తథా
పియోగాద్రూఢిః ప్రబలత్వాద్యోగోనగ్రాహ్యః । ప్రాబల్యంచాశ్వక
ర్ణాదిశబ్దేష్వవగమ్యతే । అశ్వకర్ణఇత్యవయవార్థప్రతీతావపిత
ముపేక్ష్యరూఢ్యావృక్షవిశేషవాచిత్వస్వీకారాత్॥ ॥ననుకాకదంత
పరీక్షాసమానోయంవిచారః । యద్యయంశివరాత్రిశబ్దోరూఢః। యది

వాయౌగికః । ఉభయథాప్యనుష్ఠానే విశేషాభావాత్ । మైవం । అస్త్యేవమహాన్విశేషః । యౌగికత్వేశివరాత్రి సంబంధవ్రత జాగరణసర్వేంయస్యాంరాత్రావనుష్ఠీయతే సాసర్వా శివరాత్రిస్స్యాత్ । మాఘమాసాదిపదంచతదానీ ముపలక్షణంభవేత్ । రూఢత్వేతుమాఘమాసాదేర్విశేషణత్వాత్ తద్విశిష్టాయా ఏకస్యా ఏవతిథేశ్శివరాత్రిత్వం అతఃకర్తవ్యఏవవిచారః॥ ॥ అహీనన్యాయః॥ ॥ తథా,హీనన్యాయేనరూఢిమేవాద్రియామహే । తస్యచన్యాయస్యసంగ్రాహకా వేతౌ శ్లోకౌభవతః । అహీనస్యద్వాదశేతిప్రకృతౌ వికృతావుత । నహీనఇతి యోగేనప్రకృతౌతద్వికల్పతా। శీఘ్రధీహేతుతోరూఢేరహీనేవికృతావిదం । ఉత్కృష్యతాంద్వాదశత్వంసాహ్నాత్ప్రకృతకర్మణఇతి। అయమర్థః । జ్యోతిష్టోమప్రకరణేశ్రూయతే । తిస్రఏవసాహ్నస్యోపసదోద్వాదశాహీనస్యయజ్ఞస్యసవీర్యత్వాయేతి । అహ్నాసహవర్తత ఇతి సాహ్నఏకదిననిష్పాద్యోజ్యోతిష్టోమః । తస్యప్రాచీనేషుదినేష్వంగత్వేనానుష్ఠేయాహోమా ఉపసచ్ఛబ్దవాచ్యాస్తిస్ర ఉపసదో విధాయ పునరహీనశబ్దవాచ్యస్యకర్మణోద్వాదశోపసదోవిధీయంతే । తత్రసంశయః।కిమిదంద్వాదశోపసత్త్వంద్విరాత్రాద్యహీనప్రకృతిభూతేసాహ్నశబ్దవాచ్యప్రకృతౌజ్యోతిష్టోమేనివిశతే । ఆహోస్విదహీనశబ్దవాచ్యేవికృతిరూపేద్విరాత్రాదావుత్కృష్యత ఇతితదర్థమిదంచింత్యతే । అహీనశబ్దోయౌగికోరూఢోవేతి । తత్రనహీనఇతివ్యుత్పత్తేర్విస్పష్టంప్రతిభాసాద్యౌగికఏవాయం। తదర్థశ్చప్రకృతావుపపన్నః। సాంగస్యప్రధానస్యసర్వస్యసాక్షాద్వాచికశబ్దైరేవోపదిష్టత్వేనహీనత్వాభావాత్ । వికృతౌతువిశేషఏవవాచకశబ్దైరుపదిశ్యతే।ఇతరత్సర్వమతిదేశాత్ప్రాప్యతే। ఉక్తిసంకోచాద్వికృతేహీనత్వం ఏవంచసత్యహీన శబ్దస్యజ్యోతిష్టోమే ప్రవృత్తిసంభవాత్ । ప్రకరణానుగ్రహాచ్చతత్రైవ ద్వాదశత్వంనివిశతే । నచపూర్వవాక్యవిహితేనత్రిత్వేన బాధశ్శంకనీయః । వాక్యయోస్సమానబలత్వేనవ్రీహియవవద్వికల్పోపపత్తేః తస్మాత్ జ్యోతిష్టోమఏవద్వాదశత్వవిధిరితిప్రాప్తేబ్రూమః । వికృతిరూపేద్విరాత్రాదావిదం ద్వాదశత్వంవిధీయతే । కుతఃఅహీనశబ్దస్య శ్రౌతప్రయోగబాహుళ్యే

నతత్రైపరూఢత్వాత్। రూఢిశ్చ శీఘ్రబుద్ధిహేతుతయా యోగాద్బలీయసీ యోగే త్వవయవార్థం ప్రథమతో నిశ్చిత్య పశ్చాత్సముదాయార్థో నిశ్చేతవ్య ఇతి విళంబః। నచాత్ర ప్రకరణవిరోధశ్శంకనీయః। బలీయసా వాక్యేన ప్రకరణస్య బాధితత్వాత్। తస్మాదిదం ద్వాదశత్వం ప్రకృతిజ్యోతిష్టోమాదుత్కృష్య వికృతివద్ద్విరాత్రాదిషు నివేశనీయమితి॥ ॥అత్ర యథా రూఢో హీనశబ్దః తథా శివరాత్రిశబ్దోపి రూఢ ఇతి ప్రథమః పక్షః॥ అపర ఆహ॥ ॥యౌగిక ఏవాయం శివరాత్రిశబ్దః శివసంబంధముపజీవ్య తచ్ఛబ్దస్యాత్ర ప్రవృత్తత్వాత్। తథాచ స్కాందపురాణే। మాఘస్య కృష్ణపక్షే యా తిథిశ్శైవచతుర్దశీ। తస్యా రాత్రిః ప్రకర్తవ్యా శివరాత్రిశ్శివప్రియా। తస్యాం సర్వేషు లింగేషు తదా సంక్రమతే హరః। యాని కాన్యత్ర లింగాని చరాణి స్థావరాణి చ। తేషు సంక్రమతే దేవస్తస్యాం రాత్రౌ యతో హరః। శివరాత్రిస్తతః ప్రోక్తా తేన సా హరవల్లభేతి। శివరహస్యే। తత్ప్రభృత్యథ దేవేశే మాఘకృష్ణచతుర్దశీ। శివరాత్రిస్సమాఖ్యాతా ప్రియేయం త్రిపురద్విష ఇతి। అవంతిఖండే। మాఘఫాల్గునయోర్మధ్యే అసితాయా చతుర్దశీ। శివరాత్రిస్తు సాఖ్యాతా సర్వపాపనిషూదినీతి। తస్మాచ్ఛివసంబంధినీ రాత్రిశ్శివరాత్రిరితి యౌగికోర్థః॥ ॥ప్రోక్షణీన్యాయః॥ ॥ ॥ప్రోక్షణీన్యాయేనాత్ర గృహీతవ్యః। తస్య చ న్యాయస్య సంగ్రాహకావేతౌ శ్లోకౌ భవతః। సంస్కారజాతియోగేషు కం బ్రూతే ప్రోక్షణీ ఇతి। సంస్కారం సార్వభౌమత్వాజ్జాతిమద్విజనోక్తితః। అన్యోన్యక్రియతో నాద్యో నా జాతిః కల్ప్యాశక్తితః। యౌగికః కృష్ణశక్తిత్వాత్క్లప్తివ్యారణాస్థితేతి। అయమర్థః। దర్శపూర్ణమాసయోశ్శ్రూయతే। ప్రోక్షణీరాసాదయతి। తత్ర సంశయః। కిమయం ప్రోక్షణీశబ్ద ఆసాదనాభిమంత్రణాద్యుదకసంస్కారం బ్రూతే కింవా జలం వా సంస్కారం బ్రూతే కింవా జలం వాంతరజాతివిశేషం ఆహోస్విత్ ప్రోక్ష్యంతే పాత్రాణి భిరద్భిరితి యోగం। తత్ర సంస్కారం బ్రూత ఇతి తావత్ప్రాప్తం। కుతస్సార్వభౌమత్వాత్ సర్వేషు హి సంస్కారవిధివాక్యప్రదేశేషు ప్రోక్షణీశబ్దశ్శ్రూయతే। ప్రోక్షణీరాసాదయేధ్మాబర్హిరుపసాదయేతి। ప్రైషవాక్యే ప్రయోగః। ప్రోక్షణీరాసాదయేతి విధివాక్యే ఏవమభిమంత్ర

ణాదివాక్యాన్యత్ర్యుదాహరణీయాని। తస్మాత్సంస్కారం బ్రూత ఇత్యేకః పక్షః। జాతిం బ్రూత ఇతి పక్షాంతరం। లోకే హి జలక్రీడాసు ప్రోక్షణీభిరుద్వేజితాః స్మ ఇతి ఉదకజాతౌ ప్రయోగో దృశ్యతే। తత్ర న తావత్సంస్కారం బ్రూతేత్యాద్యః పక్ష ఉపపద్యతే। కుతః అన్యోన్యాశ్రయత్వాత్। విహితే హ్యాపాదనాది సంస్కారే స్వనుష్ఠితేషు పశ్చాత్సంస్కృతాస్వప్సు ప్రోక్షణీశబ్దప్రవృత్తిః తత్ప్రవృత్తౌ చ సత్యాం ప్రోక్షణీశబ్దేనాపాదనాద్యాపాదనాదిభిరిత్యన్యోన్యాశ్రయః। నాపి జాతిం బ్రూత ఇతి ద్వితీయః పక్షో యుక్తః, ఉదకజాతౌ ప్రోక్షణీశబ్దస్య వృద్ధవ్యవహారః। పూర్వవదక్లృప్తత్వేన తతః పరం శక్తేః కల్పనీయత్వప్రసంగాత్। న చ యోగేపి శక్తిః కల్పనీయేతి శంకనీయం। వ్యాకరణేనైవ క్లృప్తత్వాత్। వ్యాకరణే హి ఉక్షసేచన ఇత్యస్మాద్ధాతోః కరణే ల్యుట్ప్రత్యయే సతి శబ్దో వ్యుత్పాదితః। తథా సతి ప్రకర్షేణోక్ష్యంతేనేనేతి యోగేన సేచనసాధనముదకాదికం సర్వం ప్రోక్షణశబ్దవాచ్యం సంపద్యతే। ప్రకృతే తు స్త్రీలింగశబ్దవాచ్యానామపాం సేచనసాధనత్వాత్తద్విశేషణస్య ప్రోక్షణశబ్దస్య ఙీప్రత్యయాంతత్వేన ప్రోక్షణీరితి ద్వితీయా బహువచనాంతశబ్దో నిష్పద్యతే। నన్వహీనాధికరణే రూఢేః ప్రాబల్యముక్తం। ప్రోక్షణ్యధికరణే తు యోగస్య ప్రాబల్యముచ్యతే। అతః పరస్పరవిరోధః। మైవం। శబ్దాత్మికా హి రూఢిర్యోగమపహరతి న హి ప్రోక్షణీశబ్దే రూఢిర్లభ్యతే। వృద్ధవ్యవహారేణ జాతౌ వ్యుత్పాదితత్వాత్। అహీనశబ్దోపి ద్విరాత్రాదిషు వృద్ధైర్న వ్యుత్పాదిత ఇతి చేన్న। వ్యాకరణవ్యుత్పాదితత్వాత్। అహ్నః ఖక్రతావిత్యనువాదచ్ఛేదవార్తికేనాహశ్శబ్దాత్ ప్రత్యయముత్పాద్య తస్యానాదేశం కృత్వా క్రతువిషయతయా వ్యుత్పాదితో హీనశబ్దః। న త్వేవం సతి ఘుట్కుటీప్రభాతాదిన్యాయస్తత్ర ప్రసజ్యేత। యతో హీనశబ్దయోగః పరిహర్తుం కామేన భవతా వ్యాకరణమనుపజీవ్య యోగపర్యవసానం కృతం। నాయం దోషః। పూర్వపక్షిణోభిమతే నఞ్సమాసే లక్షణయా పర్యవసానస్యానభిధానాత్। నఞ్సమాసోపి వ్యాకరణేన వ్యుత్పాదిత ఇతి శంకనీయం। నఞ్సమాసస్వీకారే సత్యఞ్ఞో వా ఏష ఇత్యాదావహీనశబ్దస్యాద్యుదాత్తత్వప్రసంగాత్। మధ్యోదాత్తో హ్యయం శబ్ద ఆమ్నాయతే। తస్మాత్పరద్వయభాసమాన

ప్రయోగం పూర్వపక్షాభిమతం నిరాకృత్య శ్రౌతరూఢిస్సిద్ధాంతినా సమాశ్రితా। తామేవ రూఢిం ప్రకటయితుం వరరుచివార్తికం కృతం॥ అతస్సత్యపి ప్రకృతిప్రత్యయవిభాగే యౌగికత్వం శంకయితుం శక్యతే । యథా గోత్వజాతౌ రూఢస్య గోశబ్దస్యాపి గమేర్డోః ఇతి ప్రకృతిప్రత్యయవిభాగం కృత్వా గచ్ఛతీతి గౌరితి వ్యుత్పత్తిః ప్రదర్శితా । తాదృగత్రాప్యవగంతవ్యం । ప్రోక్షణీశబ్దే తు రూఢిజ్ఞాపనాయ కించిత్సూత్రం విహితమస్తి । కింతర్హి సర్వధాతుసాధారణేనావయవార్థవ్యుత్పాదకేన ల్యుట్ప్రత్యయేన నిష్పాదితత్వాద్యౌగిక ఏవాయం ప్రోక్షణీశబ్దః తస్మాత్ప్రోక్షణీశబ్దవచ్ఛివరాత్రిశబ్దోపి యౌగిక ఇతి ద్వితీయః పక్షః॥

॥ ॥ అన్యే పునర్మన్యంతే లాక్షణికోయం శివరాత్రిశబ్దః తిథివాచకేన శబ్దేన తత్తిథౌ క్రియమాణస్య వ్రతవిశేషస్య లక్ష్యమాణత్వాత్ । అత ఏవ ఈశానసంహితాయాముక్తం। శివరాత్రివ్రతం నామ సర్వపాపప్రణాశనం। ఆచండాలమనుష్యాణాం భుక్తిముక్తిప్రదాయకం । అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వం యదియుక్తా చతుర్దశీ। తత్తిథావేవ కుర్వీత శివరాత్రివ్రతం వ్రతీ । శివరాత్రివ్రతం కార్యం భూతాన్వితమహానిశి । శివరాత్రివ్రతం దేవ కరిష్యే తవ సన్నిధౌ । నిర్విఘ్నం కురు మే దేవ భక్తిగ్రాహ్య మహేశ్వరేతి। నారదీయసంహితాయాం । అర్ధరాత్రియుతా యత్ర మాఘకృష్ణచతుర్దశీ। శివరాత్రివ్రతం తత్ర సోశ్వమేధఫలం లభేదితి॥ స్మృత్యంతరేపి। భవేద్యత్ర త్రయోదశ్యాం భూతవ్యాప్తా మహానిశా। శివరాత్రివ్రతం తత్ర కుర్యాజ్జాగరణం తథేతి । పద్మపురాణేపి । అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వం యదియుక్తా చతుర్దశీ । తత్తిథావేవ కుర్వీత శివరాత్రివ్రతం వ్రతీతి । స్కాందపురాణే। శివరాత్రివ్రతం దేవ కథయస్వ మహేశ్వరేతి॥ ॥ నచ కాలవాచకస్య శబ్దస్య లక్షణత్వమదృష్టచరమితి శంకనీయం । కాలవాచకాభ్యామమావాస్యాపౌర్ణమాసశబ్దాభ్యాం యాగత్రయరూపయోరిష్ట్యోస్తత్కాలసంబంధినోరుపలక్షితత్వాత్ । అత ఏవ శ్రూయతే। య ఏవం విద్వాన్పౌర్ణమాసీం యజతే। య ఏవం విద్వానమావాస్యాం యజత ఇతి శ్రుతిష్వపి సర్వత్ర తిథివాచకైశ్శబ్దైస్తత్సంబంధినో వ్రతవిశేషా ఉపలక్ష్యంతే॥

॥ ॥ స్కాందపురాణే । జన్మాష్టమీన్నైవ కృత్వా కదాపి [illegible]

తత్కారణవేష్వితి। ఋష్యశృంగః। ఏకాదశీంతు కుర్వీతజాయతే ద్వాదశీ యదేతి। ఏవమన్యత్రాప్యుదాహార్యం। తస్మాల్లాక్షణికోయం శివరాత్రిశబ్ద ఇతితృతీయః పక్షః । అథసిద్ధాంతంబ్రూమః । యోగరూఢ ఏవాయంశివరాత్రిశబ్దః తత్రయోగో ద్వితీయపక్షోపన్యాసేదర్శితః । రూఢిశ్చప్రథమపక్షోపన్యాసేన। తత్రైకస్యైవస్వీకారే సత్యన్యస్య విషయంశాస్త్రంతదనుగ్రాహక ఉదాహృతో న్యాయశ్చబాధ్యతే । నచయౌగికత్వే సతిశివవ్రతేపి తేషుత్రయోదశ్యాదితిథ్యంతరేషు శివరాత్రిత్వంప్రయుజ్యతే ఇతివాచ్యం । తస్యాతిప్రసంగస్యరూఢ్యానివారణాత్। యథాపంకజశబ్దోయంపంకాజ్జాయత ఇతియోగంస్వీకృత్యభేకాదిష్వతిప్రసంగో రూఢిస్వీకారేణనివార్యతే । తద్వదత్రాపి యోగరూఢతాయాం నకోప్యతిప్రసంగః॥ ॥ నచముఖ్యేయంలక్షణాశ్రయణముచితం। అథోచ్యతే । లక్షణాయాఅభావే వ్రతపరత్వంనస్యాదితి। తన్న। బహువ్రీహిస్వీకారే యోగేనైవ తత్తిథిశ్శివస్యప్రియారాత్రిర్యస్మిన్ వ్రతేంగత్వేనవిహితా । తద్వ్రతంశివరాత్ర్యాఖ్యం॥

నిర్మంథ్యన్యాయః.

తస్మాన్నిర్మంథ్య న్యాయేనాత్రయోగరూఢిశ్శివరాత్రిశబ్దః । తస్యన్యాయస్యసంగ్రాహకఏకశ్లోకః । నిర్మథ్యేయౌగికో యోగరూఢో వా యోగభాసనాత్ । యౌగికో౽చిరజాతేగ్నౌనియతేర్యోగరూఢిభాగితి। అస్యాయమర్థః । ఇష్టకాచయనే శ్రూయతే నిర్మంథ్యేనేష్టకాః పచంతీతి తత్రసంశయః- కిమయంనిర్మంథ్యశబ్దో యౌగికః కింవాయోగరూఢ ఇతినిష్కషేణమథ్యత ఇతియోగస్య ప్రతీయమానత్వాత్ - ప్రోక్షణీన్యాయేన యోగఇతిపూర్వపక్షః - అత్రద్వావగ్నీవిద్యేతే - చిరనిర్మథితో౽చిరనిర్మథితశ్చేతి- తత్రచయనోపక్రమాత్ప్రాగపివిద్యమానో గార్హపత్యో నిత్యంధృతో నిరాధానకాలమథితత్వాచ్చిరనిర్మథితః చయనంప్రక్రమ్యఉఖాన్నిర్మాయతస్యాముఖాయాంకించిత్కాలం భరణాయయో౽గ్నిర్మథ్యతే సో౽చిరనిర్మథితస్తేనేష్టకాః పచ్యంతేతస్యైవప్రత్యాసన్నత్వాత్ । తథాచమథనస్యాగ్నిద్వయసాధారణ్యే౽ప్యచిర నిర్మథితేశబ్దంనియంతుం రూఢిరాశ్రయణీయా। యథానావనీతంఘృతమిత్యత్రనవనీత జన్యయోగస్య

చిరాచిరఘృతయోరుభయోస్సాధారణ్యేపి నూతనఏవ ఘృతేనావనీతశ
బ్దోలోకప్రసిద్ధ్యానియమ్యతే। తద్వదత్రాప్యవగంతవ్యం। తథాసతిప్ర
తీయమానయోగస్య పరిభూతత్వాత్॥ నియతరూఢిప్రకారాచ్చయో
గరూఢో నిర్మథ్యశబ్దఇతిరాద్ధాంతః॥ ॥ అనేననిర్మథ్యన్యాయేన శి
వరాత్రిశబ్దేపి యోగరూఢిరాశ్రీయతే। తత్రశివస్యరాత్రిశ్శివరాత్రిరితిత
త్పురుషసమాసేనయోగే వర్తమానశ్శబ్దోరూఢ్యా మాఘకృష్ణచతు
ర్దశీరూపే కాలవిశేషేనియమ్యతే। శివస్యరాత్రిర్యస్మిన్ వ్రతఇతిబహు
వ్రీహి సమాసేనయోగేప్రవృత్తశ్శబ్దోరూఢ్యా వ్రతవిశేషేనియమ్యతే।
తచ్చశివరాత్రివ్రతం ఏకాదశీజయంతీ వ్రతవత్సంయోగపృథక్త్వ న్యా
యేననిత్యంకామ్యం చేత్యుభయవిధం। తత్రనిత్యత్వమకరణే ప్రత్యవాయ
శ్రుత్యా నిత్యనిశ్చలశబ్దైరవగంతవ్యం.

శివరాత్రి వ్రతాకరణే ప్రత్యవాయః,

తత్రాకరణేప్రత్యవాయః స్కాందపురాణేపఠ్యతే। పరాత్పరతరం
నాస్తి శివరాత్రిఃపరాత్పరం। నపూజయతిభక్త్యేశం రుద్రంత్రిభువనే
శ్వరం। జంతుర్జన్మసహస్రేషు భ్రమతేనాత్రసంశయఇతి। వీప్సాతత్రై
వపఠితా। వర్షేవర్షేమహాదేవి నరోనారీపతివ్రతా। శివరాత్రౌమ
హాదేవం కామంభక్త్యాప్రపూజయేదితి। నిత్యనిశ్చలశబ్దౌ తత్రైవప
ఠితౌ। మాఘకృష్ణచతుర్దశ్యాం యశ్శివంసంశితవ్రతః। ముముక్షుఃపూ
జయేన్నిత్యం లభతేభీప్సితంఫలమితి। అర్ణవోయదివాశుష్యేత్ క్షీయతే
హిమవానపి। మేరుమందరలంకాశ్చ శ్రీశైలోవింధ్యఏవచ। చలంత్యేతే
కదాచిద్వై నిశ్చలంహిశివవ్రతమితి॥ ॥ కామ్యత్వంచ ఫలశ్రవణాద
వగంతవ్యం। తచ్చస్కాందపురాణేపఠ్యతే। శివంచపూజయిత్వాయోజా
గర్తిచచతుర్దశీం। మాతుఃపయోధరరసం నపిబేత్సకదాచన। యది
చ్ఛేదక్షయాన్భోగాన్దివిదేవిమనోహరాన్। ఆగమోక్తవిధింకృత్వాప్రా
ప్నోతిసపరంపదం। మమభక్తస్తుయోదేవిశివరాత్రిముపోషకః। గణత్వ
మక్షయందివ్యమక్షయ్యంశివశాసనం। సర్వాన్భుక్త్వామహాభోగాన్ స
మృతోనప్రజాయతఇతి॥ ॥ కామ్యవ్రతస్యేశానసంహితాయాం వ
ర్షసంఖ్యాపఠ్యతే। ఏవమేతద్వ్రతంకుర్యాత్ ప్రతిసంవత్సరంవ్రతీ

ద్వాదశాబ్దికమేతత్స్యా చ్చతుర్వింశాబ్దికంతువా । సర్వాన్కామానవాప్నోతి ప్రేత్య చేహచ మానవఇతి.

శివరాత్రివ్రతే సర్వేప్యధికారిణః,

నిత్యకామ్యరూపస్యాస్యవ్రతస్య సర్వాధికారత్వమీశానసంహితాయాముక్తం । శివరాత్రివ్రతంనామ సర్వపాపప్రణాశనం । ఆచండాలమనుష్యాణాం భుక్తిముక్తిఫలప్రదమితి । అధికారినియమాశ్చస్కందపురాణేదర్శితాః । మాఘమాసేతుకృష్ణాయాం ఫాల్గునాదౌచతుర్దశీ । సాచపుణ్యాతిథిర్జ్ఞేయా సర్వపాపప్రణాశనీ । అహింసాసత్యమక్రోధో బ్రహ్మచర్యందయాక్షమా । శాంతాత్మాక్రోధహీనశ్చతపస్వీహ్యనసూయకః । తస్మైదేయమిదందేవిగురుపాదానుగోయది । అన్యథాయోదదాతీదంసతదానరకంవ్రజేదితి॥ ॥ ఉక్తాధికారిణోనుష్ఠేయవ్రతం విధం । ఉపవాసోజాగరణంపూజాచ । తదుక్తంనాగరఖండే । ఉపోషేప్రభావేనబలాదపిచజాగరాత్ । శివరాత్రేస్తథాతస్యలింగస్యాపిప్రపూజయా । అక్షయాన్లభతేభోగాన్ శివసాయుజ్యమాప్నుయాదితి । సత్యఖండే । స్వయంచలింగమభ్యర్చ్యసోపవాసస్సజాగరః । అజానన్నపినిష్పాపోనిషాదోగణతాంగతఇతి॥ ॥ తత్రేదంచింత్యతే । కిమేతా ఉపవాసజాగరణపూజాః వ్రతస్వరూపేవికల్ప్యంతే । ఉతసముచ్చీయంతఇతి । తత్రవికల్ప్యంతఇతి తావత్ప్రాప్తంకుతః ఏకైకస్యచేతరనిరపేక్షయావిధానాత్ । తథాహిస్కందపురాణే । కేవలోపవాసవిధిఃపఠ్యతే । అఖండితవ్రతోయోహి శివరాత్రిముపోషయేత్ । సర్వాన్కామానవాప్నోతిరుద్రేణసహమోదతఇతి । తథాకేవలజాగరణంపఠ్యతే । కశ్చిత్పుణ్యవిశేషేణ వ్రతహీనోపియఃపుమాన్ । జాగరంకురుతేయత్ర సరుద్రసమతాంవ్రజేదితి॥ ॥ తథాకేవలపూజాపఠ్యతే । యఃపూజయతిభక్త్యేశ మనేకఫలతాంవ్రజేదితి । తస్మాదుపవాసాదయస్త్రయో వికల్ప్యంతే । యదినాగరఖండసత్యఖండయోస్సముచ్చయవిధిరస్తీత్యుచ్యేత తర్హిప్రత్యేకం వాసముదాయోవా యథేచ్ఛమనుష్ఠేయంతామితిప్రాప్తేబ్రూమః॥ ॥

వైశ్వానరాధికరణోదాహరణం,

వైశ్వానరవిద్యాన్యాయేన సముదాయఏవాత్రానుష్ఠేయః । తస్యచ న్యాయస్య సంగ్రాహకావేతౌశ్లోకౌభవతః । వైశ్వానరముపాస్తేత్రప్రత్యేకసముదాయతః । వికల్పస్సముదాయోవా నియమోద్వివిధోవిధేః । వికల్పఇతిచేన్నైవం సముదాయఃప్రశస్తితః । సచయుక్త్యానువాదేన ప్రత్యేకోప్యుపపత్తితఇతి । అయమర్థః। ఛందోగై రామ్నాయతే వైశ్వానరముపాస్తఇతి ద్యులోకాదిత్య వాయ్వాకాశదిక్పృథివీరూపైః షడ్భిరవయవై రుపేతోవయవీసర్వాత్మకో విరాట్పురుషో వైశ్వానరశబ్దవాచ్యః । తత్రసంశయః కింద్యులోకాద్యవయవాఅవయవీచప్రత్యేకంవికల్పేనోపాస్యాః ఉతావయవ్యేకోనియమేనోపాస్యతఇతి । వికల్పఇతి తావత్ప్రాప్తం । కుతఃద్వివిధస్యవిధేశ్శ్రూయమాణత్వాత్ । ప్రాచీనశాలాపత్య యజ్ఞేంద్రద్యుమ్న జనబుధ్ధ్యుద్దాలకనామభిః షడ్భిర్మహర్షిభిః క్రమేణద్యులోకాదయః షడవయవాః ప్రత్యేకముపాసితాః । షడ్వృత్తాంతకథనపరేషువాక్యేషు షణ్ణామవయవానాం ప్రత్యేకముపాస్తివిధయః ఫలసహితాఉపలభ్యంతే । పునశ్చాంతేషడ్భ్యః తేభ్యోమహర్షిభ్యో శ్వపతిరాజసముదాయోపాస్తి మవోచత । అతోద్వివిధవిధిబలేన యథేచ్ఛంవికల్పత ఇతిప్రాప్తేబ్రూమః । సముదాయఏవాత్రనియమేనోపాసితవ్యః । కుతఃప్రశస్తత్వాత్ । అవయవావాప్తివాక్యానిత్వవయవిత్వానువాదరూపత్వేనోపపద్యంతే । తస్మాత్సముదాయ ఏవోపాస్యత ఇతిరాద్ధాంతః । అనేనన్యాయేనప్రకృతే ప్యుపవాసాదీనాంత్రయాణాం సముదాయస్యచ వ్రతస్వరూపత్వం॥ ॥ ననుక్వచిదుపవాసాదిత్రయం విధాయపునః పక్షాంతరరూపేణోపవాస వ్యతిరిక్తత్వంపశ్యతే । అథవా శివరాత్రించపూజా జాగరణైర్యదీతి । నాయందోషః । అథవేత్యనుకల్పేప క్రమేణాశక్తవిషయత్వేనోపపత్తేః । అత్రవ్రతవిహితానాంత్రయాణాం పరస్పరమంగాంగీభావ బోధకప్రమాణాభావా దాగ్నేయాదషడ్యాగవత్ప్రత్యేకం కాలసంబంధవిధానాత్ । ఫలసంబంధాచ్చ సమప్రాధాన్యంద్రష్టవ్యం । అస్యైవోపోద్బలకం లింగమభిధీయతే॥ ॥

వ్రతోపోద్బలకలింగోదాహరణం,

లుబ్ధకస్యభద్రాశ్వే జన్మప్రాప్తవతో దూర్వాససాసహసంవాదెప ఠ్యతె। కృష్ణపక్షచతుర్దశ్యాం నక్షత్రేస్మృగమాప్తవాన్। అన్యాపిప్రా ణియాత్రార్థం క్షుధాసంపీడితోవసేదిత్యుపక్రమ్య। ధనుష్కోట్యాహ తాన్యేవబిల్వపత్రాణిమానవః। పతితానిమహారాజశంభో శ్శిరసిభూతలె। తత్రైవతస్థౌరాజేంద్ర సర్వరాత్రిమతంద్రితః। రాత్రిశేషంస్థితో వ్యాధస్తబ్ధదృష్టిరనామిషః। ప్రభాతేవిమలేజాతే దృష్ట్వాతత్రైవశం కరం। బిల్వపత్రై ర్నరశ్రేష్ఠ కందమూలైశ్చవారితమితి॥ ॥

శివరాత్రివేధనిర్ణయః,

ఏకస్మిన్పక్షేఽథో క్తవ్రతతిథింనిర్ణేతుమిదం విచార్యతే। కింవ్రతాంత రేష్వివాత్రాప్యుదయాస్తమయవేధఆదర్తవ్యః। కింవాప్రదోషవేధః। ఆహోస్విన్నిశీథవేధఇతి। తత్రపూర్వేద్యురుదయే త్రయోదశీవేధః పరే ద్యురస్తమయేదర్శవేధ ఇత్యుదయాస్తమయవేధోయుక్తః। తస్యవ్రతా రాంతరేష్వక్షుప్తత్వాత్ క్లుప్తస్యకల్ప్యాద్బలీయస్త్వాత్। మైవం। సా మాన్యాద్విశేషస్య బలీయస్త్వాత్। సామాన్యరూపోహ్యుదయాస్తమ యవేధః।సర్వతిథిషు సర్వవ్రతేషుప్రవర్తమానత్వాత్। విశేషరూపౌ ప్రదోషనిశీథవేధౌ। కృష్ణచతుర్దశీలక్షణే తిథివిశేషశివరాత్ర్యాఖ్యం వ్రతవిశేషముపజీవ్యప్రవృత్తత్వాత్। ఏతదేవాభిప్రేత్యేశానసంహితాయా ముక్తం। ఉదయేన్వితాఃక్వచిద్గ్రాహ్యాః క్వచిదస్తమయేన్వితాః। ప్రతి భిస్తిథయోయత్నాద్వ్రజయిత్వావ్రతంత్విదమితి॥ ॥అస్మింస్తువ్రతె ప్రదోషవేధో వాయుపురాణేదర్శితః। త్రయోదశ్యస్తగేసూర్యే చతస్ష్వేవనాడికాః। భూతవిద్ధాతుయాతత్రశివరాత్రివ్రతంచరేదితి। స్మృ త్యంతరేపి। ప్రదోషవ్యాపినీగ్రాహ్యాశివరాత్రీచతుర్దశీ। రాత్రౌజా గరణంయస్మాత్తస్మాత్తాంసముపోషయేదితి। కామికే। ఆదిత్యాస్తమయే కాలేసతిచేద్యాచతుర్దశీ।త ద్రాత్రిశ్శివరాత్రిస్స్యాత్సాభవేదుత్తమో త్తమేతి॥ ॥నిశీథవేధోనారదీయసంహితాయాందర్శితః। అర్ధరాత్రి యుతాయత్ర మాఘకృష్ణచతుర్దశీ। శివరాత్రివ్రతంతత్ర సోశ్వమేధఫ లంలభేదితి। స్మృత్యంతరేపి। భవేద్యత్రత్రయోదశ్యాంభూతవ్యాప్తామ

హానిశా । శివరాత్రివ్రతంతత్రకుర్యాజ్జాగరణంతథేతి । ఈశానసంహితాయాం । మాఘకృష్ణ చతుర్దశ్యా మాదిదేవో మహానిశి । శివలింగంతదుద్భూతం కోటిసూర్యసమప్రభం । తత్కాలవ్యాపినీగ్రాహ్యాశివరాత్రివ్రతేతిథిః । అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వంయుక్తాయత్రచతుర్దశీ । తత్తిథావేవకుర్వీత శివరాత్రివ్రతంవ్రతీ । అర్ధరాత్రాదధశ్చోర్ధ్వంనాస్తియత్రచతుర్దశీ । నైవతత్రవ్రతం కుర్యాదాయురైశ్వర్యహానిదా । వ్యాప్తార్ధరాత్రంయస్యాంతు లభ్యతేసా చతుర్దశీ । తస్యామేవవ్రతంకార్యంతత్ప్రసాదార్థిభిర్నరైః । పూర్వేద్యురపరేద్యుర్వామహానిశిచతుర్దశీ । వ్యాప్తాసాదృశ్యతేయత్రతత్రకుర్యాదిదం వ్రతమితి । లింగావిర్భావకాలేతు వ్యాప్తాగ్రాహ్యాచతుర్దశీ । తదూర్ధ్వంతత్సమాభూతాసాకార్యావ్రతిభిస్సదేతి । ఏవంచసతిపూర్వేద్యురేవవాపరేద్యురేవవాయత్రప్రదోషనిశీథోభయవ్యాప్తిస్తత్ర వ్రతమాచరణీయం॥

॥ ॥పూర్వేద్యురేవోభయవ్యాప్తౌ స్కాందపురాణే పఠ్యతే॥త్రయోదశీయదాదేవిదినభుక్తిప్రమాణతః । జాగరేశివరాత్రిస్స్యాన్నిశిపూర్ణాచతుర్దశీ । విముక్తిరస్తమయః॥ ॥ పరేద్యురేవోభయవ్యాప్తౌ కామికేపఠ్యతే । దిశాద్వయేచతుర్దశ్యాం పూర్వాత్యాజ్యాపరాశుభేతి । దినద్వయేప్యుభయవ్యాప్తిస్తునసంభావ్యతే । యామద్వయవృద్ధ్యభావాత్ । దినద్వయేప్యుభయ వ్యాప్త్యభావోనసంభవతి । యామద్వయక్షయస్యాభావాత్ । ఏకైకస్మిందినేఏకైకవ్యాప్తౌకథమితిచేత్ । ఉచ్యతే । సాహ్యేవంప్రసజ్యతే । పూర్వేద్యుర్నిశీథవ్యాప్తిః పరేద్యుః ప్రదోషవ్యాప్తిరితి । తత్రైకవ్యాప్తేర్దినద్వయేసమానత్వేపి జయాయోగస్య ప్రశస్తత్వాద్దర్శయోగస్యనిందితత్వాచ్చపూర్వేద్యురేవోపవాసః॥

జయాయోగప్రాశస్త్యం,

జయాయోగప్రాశస్త్యంచానేకవచనైరాదృతత్వాదవగమ్యతే । తథాచస్కాందపురాణేపఠ్యతే । కృష్ణాష్టమీస్కందషష్ఠీ శివరాత్రిచతుర్దశీ । ఏతాఃపూర్వయుతాఃకార్యాస్తిథ్యంతేపారణంభవేత్ । జన్మాష్టమీజయంతీచశివరాత్రిస్తథైవచ । పూర్వవిద్ధైవకర్తవ్యాతిథ్యంతేపార

ణంభవేత్ । శ్రావణీదుర్గనవమీ తథాదూర్వాష్టమీచయా । పూర్వ
విద్ధైవకర్తవ్యా శివరాత్రిర్బలేర్దినం । జయంతీశివరాత్రిశ్చ కార్యేభ
ద్రాజయాన్వితేతి । నాగరఖండే । మాఘఫాల్గునయోర్మధ్యే అసితా
యాచతుర్దశీ । అనంగేనసమాయుక్తాకర్తవ్యాసాసదాతిథిరితి । లింగ
పురాణే । అర్ధరాత్రాత్పురస్తాచ్చజయాయోగోయదాభవేత్ । పూ
ర్వవిద్ధైవకర్తవ్యాశివరాత్రిశ్శివప్రియైతి । బ్రహ్మవైవర్తే । రుద్రవ్ర
తేషుసర్వేషుకర్తవ్యాసమ్ముఖాతిథిః । అన్యేషువ్రతకల్పేషు పూర్వయు
క్తాముపావసేదితి॥ ॥ దర్శయోగనిందాచ స్కందపురాణేదర్శితా।
మహతామపిపాపానాందృష్ట్వావై నిష్కృతిఃపురా । నదృష్టాకుర్వతాం
పుంసాందర్శయుక్తాంతిథింశివామితి । అన్యాన్యపి । యానికానిచిద్దర్శ
యోగనిందావచనానితత్రతత్రస్మర్యంతే। తానిసర్వాణ్యస్మిన్విషయేయో
జయితవ్యాని॥ ॥ యదాపూర్వేద్యుర్నిశీథాదూర్ధ్వం ప్రవృత్తా
చతుర్దశీ పరేద్యుఃక్షయవశాన్నిశీథాదర్వాగేవ సమాప్తా తదాపూ
ర్వేద్యుఃప్రదోషనిశీథవ్యాప్త్యోరుభయోరప్యసంభవాత్పరేద్యుః ప్రదో
షవ్యాప్తేరేకస్యాస్సద్భావాచ్చపరవిద్ధైవగ్రాహ్యా । ఏతదేవాభిప్రేత్యస్మ
ర్యతే । మాఘాసితేభూతదినంకదాచిదుపైతియోగంయదిపంచదశ్యాః।
జయాప్రయుక్తాంతిథిమేవ కుర్యాచ్ఛివస్యరాత్రింప్రియకృచ్ఛివస్యేతి॥
॥ ॥యదాపూర్వేద్యుఃప్రదోషాదూర్ధ్వంప్రవృత్తాచతుర్దశీపరే
ద్యుఃక్షయవశాత్ప్రదోషాదర్వాగేవసమాప్తా తదాపరేద్యుర్వ్యాప్తి
ద్వయాభావాత్పూర్వేద్యుర్నిశీథవ్యాప్తిసద్భావాచ్చ జయాయోగా
చ్చపూర్వేద్యురేవోపవాసః॥ ॥ అత్రాయంవికల్పస్సంపన్నః । దిన
ద్వయేనిశీథవ్యాప్తౌ తదవ్యాప్తౌచప్రదోషవ్యాప్తిర్నియామికా । తథా
దినద్వయేపిప్రదోషవ్యాప్తౌతదవ్యాప్తౌచ నిశీథవ్యాప్తిర్నియామికా।ఏకై
కస్మిన్దినే ఏకైకవ్యాప్తౌజయాయోగో నియామకఇతి॥ ॥ నన్వస్యశివ
రాత్రివ్రతస్యాహోరాత్రసాధ్యత్వేన అహనిరాత్రౌచసంబంధేసాధా
రణే సత్యప్యహర్వేధముపేక్ష్య ప్రదోషనిశీథయోరేవకుతశ్శాస్త్రాణాం
పక్షపాతఇతిచేత్ । రాత్రేరత్రప్రధానత్వాదితిబ్రూమః । తత్ప్రాధా
న్యేచోపపత్తిః స్కందపురాణేస్మర్యతే । నిశిభ్రమంతిభూతాని శక్త

యశ్శూలభూభృతః । అతస్తస్యాం త్రయోదశ్యాం శస్తం తత్పూజనం భవేదితి । నాగరఖండే । మాఘమాసస్య కృష్ణాయాం చతుర్దశ్యాం సురేశ్వర । అహంయాస్యామి భూపృష్ఠం రాత్రౌ నైవ దివా కలౌ । లింగేషు చ సమస్తేషు చలేషు స్థావరేషు చ। సంక్రమిష్యామ్యసందిగ్ధం వర్షపాపవిశుద్ధయే । తస్యాం రాత్రౌ హి మే పూజాం యః కరిష్యతి మానవః । మంత్రైరేతైస్సురశ్రేష్ఠ విపాప్మా స భవిష్యతీతి॥ ॥

త్రివిధా శివరాత్రిః.

సాచ శివరాత్రిచతుర్దశీ త్రివిధా భవతి । ఏకతిథ్యాత్మికా తిథిద్వయాత్మికా తిథిత్రయాత్మికా చేతి । తత్ర సూర్యోదయ మారభ్య ప్రవృత్తా పరదినోదయపర్యంతైకతిథ్యాత్మికా సా వేధ దోషాభావాత్ప్రశస్తా । తిథిద్వయాత్మకత్వం చ ద్విధా భవతి జయాయోగేన దర్శయోగేన చ। తచ్చ యోగద్వయమేకైకస్మిన్విషయే ప్రశస్తం । సచ విషయవిశేషః పూర్వమేవోదాహృతః । తిథిత్రయాత్మకం త్వతి ప్రశస్తం । ఏతదేవాభిప్రేత్య పురాణే పఠ్యతే । త్రయోదశీ కలాప్యేకా మధ్యే చైవ చతుర్దశీ । అంతే చైవ సినీవాలీ త్రిస్పృశ్యాం శివమర్చయేదితి॥ ॥ యథా త్రిస్పృశీ ప్రశస్తా తథా వారవిశేషేషు వా ప్రశస్తా భవతి । తథా స్కందపురాణే పఠ్యతే। మాఘకృష్ణచతుర్దశ్యాం రవివారో యదా భవేత్ । భౌమో వాథ భవేద్దేవి కర్తవ్యం వ్రతముత్తమం । శివయోగస్య యోగో వై యద్భవేదుత్తమోత్తమం। శివరాత్రివ్రతం దేవి తద్భవేదుత్తమోత్తమమితి.

శివరాత్రిపారణనిర్ణయః.

యదా పూర్వవిద్ధాయాముపవాసః తదా పరేద్యుః కింతిథ్యంతే పారణముత తిథిమధ్యే। శాస్త్రం తు పక్షద్వయేపి సమానం । తత్ర తిథ్యంతే పారణవచనాని పూర్వముదాహృతాని । తిథిమధ్యే పారణవచనం తు స్కందపురాణే పఠ్యతే । ఉపోషణం చతుర్దశ్యాం చతుర్దశ్యాం తు పారణం। కృతైస్సుకృతలక్షైశ్చ లభ్యతే వా థవా నవా । బ్రహ్మాస్వయం చతుర్వక్త్రైః పంచ వక్త్రైస్తథాప్యహం । సిద్ధిం సిద్ధిఫలం తస్య శక్తో వక్తుం న పార్వతి । బ్రహ్మాండోదరమధ్యే తు యాని తీర్థాని సంతి వై । సంస్థితాని భవంతీహ భూతాయాం పారణే కృతే। తిథీనామేవ సర్వాసాముపవాస

వ్రతాదిషు । తిథ్యంతే పారణం కుర్యాద్వినా శివచతుర్దశీమితి । బాఢం। అస్తి హి ద్వివిధం శాస్త్రం । తస్య చ ద్వివిధస్య ప్రతిపత్తికరణోక్తన్యాయేన సవ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా । యదా యామత్రయాదర్వాగేవ చతుర్దశీ సమాప్యతే తదా తిథ్యంతే పారణం । యదా చతుర్దశీ యామత్రయమతిక్రామతి తదా చతుర్దశీమధ్యే పూర్వాహ్ణే పారణం కురాత్ ॥ ఇతి చతుర్దశీనిర్ణయః॥

అథ పంచదశీనిర్ణయతే.

సా చ ద్వివిధా పౌర్ణమాసీ అమావాస్యా చేతి ।తత్ర పౌర్ణమాస్యాం పరస్పరవిరుద్ధాని వచనాన్యుపలభ్యంతే । తత్ర పరస్పరవిరుద్ధాయా గ్రాహ్యత్వం క్వచిత్స్మర్యతే। ఏకాదశ్యష్టమీషష్ఠీపౌర్ణమాసీచతుర్దశీ । అమావాస్యా తృతీయా చ తా ఉపోష్యాః పరాన్వితా ఇతి। యుగ్మశాస్త్రే హి పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యత్వం ప్రతీయతే । పద్మపురాణే । పూర్వవిద్ధా తు కర్తవ్యా సప్తమీ వ్రతిభిర్నరైః । పౌర్ణమాసీ మహీపాల పురాణే నిశ్చయంగతేతి । ఏవం పరస్పరవిరోధే సతి జ్ఞేయా వ్యవస్థా॥ ॥

సావిత్రీవ్రతం.

బ్రహ్మవైవర్తే దర్శితా । భూతవిద్ధా న కర్తవ్యా అమావాస్యా చ పూర్ణిమా । వర్జయిత్వా వ్రతశ్రేష్ఠం సావిత్రీవ్రతముత్తమమితి। సావిత్ర్యా రాజకన్యయా చీర్ణం సావిత్రీవ్రతం । తచ్చ భవిష్యోత్తరే దర్శితం । కథయామి కులస్త్రీణాం మహిమ్నావర్ధనం పరం । యదా చీర్ణం వ్రతం పూర్వం సావిత్ర్యా రాజకన్యయేతి । తచ్చ పౌర్ణమాస్యామమావాస్యాయాం చ విహితం । తస్మిన్వ్రతే పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా। వ్రతాంతరే పూర్వవిద్ధా న కర్తవ్యా । కింతు। పరవిద్ధైవ కర్తవ్యేతి పరస్పరవిరుద్ధస్య శాస్త్రద్వయస్య వ్యవస్థా । యదా చతుర్దశ్యష్టాదశ నాడీ భవతి తదా సావిత్రీవ్రతమపి తత్ర పరే త్యాజ్యం । భూతోష్టాదశనాడీభిర్దూషయత్యుత్తరాం తిథిమితి స్మృతేః । యోయం పౌర్ణమాసీనిర్ణయః స ఏవామావాస్యాయామప్యవగంతవ్యః॥ ॥ తథా హి సావిత్రీవ్రతం పూర్వదినే కర్తవ్యం వ్రతాంతరాణ్యుత్తరదినే । అస్యాం చ వ్యవస్థాయాం బ్రహ్మవైవర్తే పూర్వముదాహృతం వచనం । స్కందపురాణేపి । భూతవిద్ధా

సినీవాలీనతుతత్రవ్రతంచరేత్ । వర్జయిత్వాతుసావిత్రీవ్రతం తు శిఖివాహనేతి । ఏవంపంచసతియుగ్మశాస్త్రం సావిత్రీవ్రతవ్యతిరిక్తేషుద్రష్టవ్యం । తథాచప్రచేతా అపి । నాగవిద్ధాతుయాషష్ఠీ సప్తమ్యాచయుతాష్టమీ । దశమ్యేకాదశీవిద్ధా త్రయోదశ్యాచతుర్దశీ । భూతవిద్ధాహ్యమావాస్యా నగ్రాహ్యామునిపుంగవైః । ఉత్తరోత్తరవిద్ధాస్తాః కర్తవ్యాస్సుచోదనాత్ । పద్మపురాణేపి । షష్ఠ్యష్టమీతథాదర్శః కృష్ణపక్షేత్రయోదశీ । ఏతాఃపరయుతాఃపూజ్యాఃపరాఃపూర్వేణసంయుతా ఇతి ॥ ॥ యత్తు నారదీయపురాణే । దర్శంచపూర్ణమాసంచ పితుస్సాంవత్సరందినం పూర్వవిద్ధామకుర్వాణఃనరకంప్రతిపద్యతే ఇతి । తత్సావిత్రీవ్రతవిషయం । శ్రాద్ధాదివిషయంవా

పూర్ణిమాశ్రాద్ధం,

అమావాస్యాయామివ పౌర్ణమాస్యామపి శ్రాద్ధంవిహితం । తథా చపితామహః । అమావాస్యావ్యతీపాతా పౌర్ణమాస్యష్టకాసుచ । విద్వాంశ్శ్రాద్ధమకుర్వాణఃప్రాయశ్చిత్తీయతేహిసఇతి । వ్యాఘ్రపాదోపి । సనిర్వపతియశ్శ్రాద్ధం ప్రమీతపితృకోద్విజః । ఇందుక్షయేమాసిమాసి ప్రాయశ్చిత్తీయతేహిసఇతి । అస్యామావాస్యాశ్రాద్ధస్యపార్వణరూపత్వేనపరాహ్ణస్యతత్కర్మకాలత్వం కుతపస్యప్రారంభకాలత్వమిత్యేతత్త్రితయం ప్రతిపత్ప్రకరణేప్రత్యాబ్దికనిర్ణయే ప్రపంచితం॥ ॥ తథాసత్యపరాహ్ణస్య ముఖ్యకర్మకాలత్వాత్ పూర్వేద్యురేవవా పరేద్యురేవవా పరాహ్ణవ్యాపిన్యమావాస్యా గృహీతవ్యా । తత్రాపరాహ్ణవ్యాపిన్యాః పూర్వతిథేర్గ్రాహ్యతామాహ । హారీతః । యస్యాంసంధ్యాంగతస్సోమో మృణాళఇవదృశ్యతే । అపరాహ్ణేతుయాతస్యాంపిండదానంకరణంధ్రువమితి । యత్తుకార్ష్ణాజినినోక్తం । భూతవిద్ధామమావాస్యాంమోహాదజ్ఞానతోపివా । శ్రాద్ధకర్మణియేకుర్యుస్తేషామాయుః ప్రహీయతఇతి । తదపరాహ్ణావ్యాప్త్యభావవిషయంద్రష్టవ్యం । అపరాహ్ణవ్యాపిన్యా ఉత్తరతిథేర్గ్రాహ్యతామాహ హారీతః । అపరాహ్ణేపి త్ర్యాంశాంతు యాపరాహ్ణేయామునే । సాగ్రాహ్యాపితృకార్యేతు నపూర్వాస్థానయాయుతేతి॥ ॥ ఉభయత్రాపరాహ్ణవ్యాపిత్వేత్వధిక్యే ।

ఏకదేశేన కాత్స్న్యేనేతి। ఏకదేశవ్యాప్తిశ్చ ద్వేధాభిద్యతే॥ వైషమ్యేణ సామ్యేన చేతి। తత్ర వైషమ్యేనైకదేశవ్యాప్త్యా మహత్త్వేన నిర్ణేతవ్యం। తథాచ స్మర్యతే। అపరాహ్ణద్వయవ్యాపిన్యమావాస్యా యదా భవేత్। తత్రాల్పత్వమహత్త్వాభ్యాం నిర్ణయః పితృకర్మణీతి। మహత్త్వేన గ్రాహ్యేత్యభిప్రాయః। సచ శివరాఘవసంవాదే స్పష్టమభిహితః। అల్పాపరాహ్ణాయా త్యాజ్యా గ్రాహ్యా స్యాద్యదధికా భవేదితి। సామ్యేనైకదేశవ్యాప్తౌ ఖర్వాదిశాస్త్రైర్నిర్ణయః॥ ॥ సామ్యేనోభయత్రైకదేశవ్యాప్తిశ్చ తిథిగతైర్వృద్ధిక్షయసామ్యైస్త్రిధాభిద్యతే। తథాహి। పూర్వేద్యురపరాహ్ణస్య ద్వితీయఘటికామారభ్య పరేద్యురపరాహ్ణస్య పంచసు నాడికాసు యథా తిథిర్వర్ధతే। తథా పూర్వాపరాహ్ణస్య ప్రథమఘటికాం ద్వితీయాపరాహ్ణస్య చరమఘటికాంచ విహాయావశిష్టాసు పంచసు వర్తమానత్వాత్ సామ్యేనైకదేశవ్యాప్తిర్భవతి। తిథిశ్చ తథా ఘటికాచతుష్టయేన వర్ధతే। యదా పూర్వాపరాహ్ణస్య చరమఘటికాయాముత్తరాపరాహ్ణస్య ప్రథమఘటికాయాంచ వర్తతే తదాపి సామ్యేనైకదేశవ్యాప్తిర్భవతి। ఘటికాచతుష్టయేన తదా తిథిః క్షీయతే। యదా పూర్వాపరాహ్ణస్య చరమఘటికాత్రయే ద్వితీయాపరాహ్ణస్య ప్రథమఘటికాత్రయేచ వర్తతే। తదా సామ్యేనైకదేశవ్యాప్తిస్తదవస్థా। తిథిస్తు న వర్ధతే నాపి క్షీయతే। కింతు। సమైవ॥ ॥ ఈదృశే విషయే ఖర్వదర్పవాక్యాభ్యాం నిర్ణయః। తచ్చ ఖర్వాదివాక్యం సర్వతిథిసాధారణ్యేన ప్రవృత్తత్వాదమావాస్యాయామపి ప్రవర్తతే। తథా మావాస్యాయామేవ విశేషే శివరాఘవసంవాదే స ఏవార్థో దర్శితః। అమావాస్యా హి రామ స్యాదపరాహ్ణద్వయే సమా। క్షయే పూర్వాపరా వృద్ధౌ సామ్యేపి చ పరా స్మృతేతి। స్మృత్యంతరేపి। తిథిక్షయే సినీవాలీ తిథివృద్ధౌ కుహూర్మతా। సామ్యేపి చ కుహూర్జ్ఞేయా వేదవేదాంగవేదిభిరితి॥ ॥

సినీవాలీ - కుహూః.

చతుర్దశీమిశ్రా సినీవాలీ। ప్రతిపన్మిశ్రా కుహూః। తథాచ వ్యాసః। దృష్టచంద్రా సినీవాలీ నష్టచంద్రా కుహూస్స్మృతేతి। కాత్స్న్యేనోభయత్ర వా పరాహ్ణవ్యాప్తావపి తిథివృద్ధిత్వాత్ కుహూరేవ గ్రాహ్యా॥ ॥

యదాదినద్వయేప్య పరాహ్ణంనస్పృశతి తదాసాగ్న్యనగ్నిభేదేనవ్యవ
స్థా ద్రష్టవ్యా । తథాహ జాబాలిః । అపరాహ్ణద్వయవ్యాపి యదిదర్శస్తి
థిక్షయే । ఆహితాగ్నేస్సినీవాలీ నిరగ్నేర్దేశకుహూర్మతేతి । ఆపశ
బ్దాత్ స్త్రీశూద్రయోర్గ్రహణం । తథాచలౌగాక్షిః । సినీవాలీద్విజైః
కార్యా సాగ్నికైః పితృకర్మణి । స్త్రీశూద్రైస్తుకుహూర్జ్ఞేయా త
థాచానగ్నికైర్ద్విజైరితి॥ ॥ ఏవంశాస్త్రైర్వ్యవస్థితే సత్యన్యాని
బహువిధాని వచనానిసర్వాణ్యపి ప్రోక్తేష్వమావాస్యాభేదేష్వన్యతమవిష
యత్వేన యథాయోగంయోజనీయాని । తథాహి । తత్రతావద్బౌధా
యనఆహ । మధ్యాహ్నాత్పరతోయత్ర చతుర్దశ్యనువర్తతే । సినీవాలీ
తిసాజ్ఞేయాపితృకార్యేషునిష్ఫలేతి । బృహస్పతిరపి । మధ్యాహ్నాద్యాత్వ
మావాస్యా పరస్తాత్సం ప్రవర్తతే । భూతవిద్ధాతుసాజ్ఞేయా నసాపం
చదశీభవేదితి । తత్రమధ్యాహ్నాదూర్ధ్వ మపరాహ్ణమతిక్రమ్యాపరస్తా
దమావాస్యా ప్రవర్తతఇత్యాఖ్యేయం । తదేతద్వచనద్వయం పరేద్యు
రేవాపరాహ్ణవ్యాప్తౌ యోజనీయం.

పిండాన్వాహార్యకం.

॥ ॥ యత్తుకాత్యాయనవచనం । పిండాన్వాహార్యకంశ్రాద్ధం క్షీణే
రాజనిశస్యతే । వాసరస్యతృతీయేంశే నాతిసంధ్యాసమీపతఇతి । పిండ
పితృయజ్ఞాంగభూతానాం పిండానామను పశ్చాదాహ్రియతే క్రియత
ఇతి పిండాన్వాహార్యకంశ్రాద్ధం అమావాస్యాంతత్ క్షీణేరాజనీందౌక
ర్తవ్యం వాసరస్యతృతీయేంశఇత్యనేనేపన్యాయోపరాహ్ణః సాయాహ్న
సహితోభిధీయతే । తత్రనాతిసంధ్యాసమీపతఇతి సాయాహ్నస్యప్రతి
షేధే సత్యపరాహ్ణస్య కర్మకాలత్వే పరిశిష్యతే । తథాకర్మకాల
వ్యాప్తౌ తిథిర్గ్రాహ్యేత్యుక్తం॥ ॥ తత్రేందుక్షయస్య చతుర్దశ్యష్టమే
ప్రహరేప్రారంభః । అమావాస్యాయాస్సప్తమే ప్రహరేసమాప్తిః తదే
తదుభయం కాత్యాయనఆహ । అష్టమేంశేచతుర్దశ్యాః క్షీణోభవతి
చంద్రమాః । అమావాస్యాష్టమేంశేచపునఃకిలభవేదణురితి॥ ॥ యత్తు
జాబాలినోక్తం । ప్రతిపత్స్వప్యమావాస్యా పూర్వాహ్ణవ్యాపినీయది ।
భూతవిద్ధైవసాగ్రాహ్యా పిత్ర్యేకర్మణిసర్వదేతి । అత్రపూర్వాహ్ణ

వ్యాప్తి తిథివిశేషకథనా దపరాహ్ణవ్యాపిత్వం నాస్తీతిగమ్యతే । తాదృశీ చద్వివిధా పూర్వేద్యురపరాహ్ణవ్యాపినీ తద్రహితాచేతి । ఆద్యేపక్షేసర్వైరపి భూతవిద్ధా కార్యా । ద్వితీయపక్షేసాగ్నికై రేవభూతవిద్ధా కార్యా ॥ ॥ యచ్చహారీతేనోక్తం । పూర్వాహ్ణేచేదమావాస్యాదపరాహ్ణేనచేత్తుసా । ప్రతిపద్యాపికర్తవ్యం శ్రాద్ధంశ్రాద్ధవిదోవిదురితి । తద్ద్విదినద్వయే ప్యపరాహ్ణవ్యాపిత్వాభావేసతి నిరగ్నికవిషయం । యథాపి హారీతేనోక్తం । భూతవిద్ధాప్యమావాస్యాప్రతిపన్మిశ్రితాపివా । పిత్ర్యేకర్మణివిద్వద్భిః గ్రాహ్యాకుతపకాలికీతి । తదేకోద్దిష్టవిషయం । ఏకోద్దిష్టస్యకుతపప్రాధాన్యం ప్రతిపత్ప్రకరణేప్రపంచితం ॥

అమావాస్యావ్యాప్తిః,

యద్వాప్రతిపన్మిశ్రితాయా అపరాహ్ణావ్యాపిత్వాభావే తన్నిరగ్నికైరపి హేయత్వాశంకాయాం గ్రాహ్యత్వేనాభిధీయతే । అపరాహ్ణవ్యాప్తిః పార్వణేముఖ్యఃకల్పః । కుతపవ్యాప్తిరనుకల్పః । తథాచముఖ్యాసంభవే అనుకల్పస్యోపాదేయత్వాన్నిరగ్నికైః ప్రతిపన్మిశ్రితాగ్రహీతుంశక్యా। భూతవిద్ధాయాంతు కుతపకాలికత్వే సత్యాపరాహ్ణికత్వమర్థసిద్ధం । తథాసతిముఖ్యానుకల్పయోరుభయోరపి సద్భావాత్కుతపస్యప్రారంభకాలత్వాచ్చ ప్రత్యాబ్దికప్రకరణోదాహృత దేవస్వామివచనానుసారేణ క్రమోపక్రమోపసంహారకాలవ్యాప్తి ర్దర్శితాభవతి । తచ్చాత్రదృష్టాంతత్వే నోపన్యస్యతే ॥ ॥ యథాకుతపవ్యాపినీ భూతవిద్ధోపాదేయా తథాప్రతిపద్విద్ధాపి కుతపవ్యాప్త్యోపాదేయాభవతి । తచ్చబోధాయనఆహ । ఘటికైకాప్యమావాస్యా ప్రతిపత్సునచేత్తథా । భూతవిద్ధైవసాగ్రాహ్యాదైవేపిత్ర్యేచకర్మణీతి । ప్రతిపత్సుఘటికైకాపి కుతపకాలసంబంధినీ యదినస్యాదిత్యర్థః । తదేతద్వచనం పూర్వేద్యు రేవాపరాహ్ణవ్యాప్తౌద్రష్టవ్యం ॥ ॥ అస్మిన్నేవవిషయే జాబాలిరాహ । ప్రతిపత్స్వప్యమావాస్యా పూర్వాహ్ణవ్యాపినీయది। భూతవిద్ధైవసాగ్రాహ్యాపిత్ర్యేకర్మణిసర్వదేతి । యత్తుహారీతవచనం । కన్యామకరమీనేషుతులాయాంమిథునేతథా । భూతవిద్ధైవసర్వేషాంపూజ్యా

భవతియత్నతఇతి| తద్వ్రీతవిషయం| తులాయాంమకరేమీనేకన్యాయాం మిథునేష్వమా | భూతవిద్ధావ్రతేగ్రాహ్యే శేషేషుప్రతిపద్యుతేతి ॥ ఇతి పంచదశీనిర్ణయః॥

అథఇష్టికాలోనిర్ణీయతే.

నచేష్టిఃప్రతిపదికర్తవ్య తయాపూర్వప్రకరణఏవకుతోనాభిహితేతిశంకనీయం। పర్వచతుర్థాంశస్యాపిప్రతిపదఇవేష్టికాలత్వాత్। పర్వప్రతిపత్సంధిసాపేక్షత్వాచ్చ|అతఃపర్వనిర్ణయానంతరమస్యాఅవసరః| ఇదానీంనిర్ణీయతే| అత్రేదంచింత్యతే। కింపర్వప్రతిపదోస్సంధిరిష్టికాలః। కింవాసంధేరుభపార్శ్వేఇతి । తదర్థంప్రథమంసంధిస్వరూపంనిరూపణీయం।తన్నిరూపణంచపర్వభేదాధీనం | అతఃపర్వభేదోనిరూప్యతే। పర్వచద్వివిధం। పౌర్ణమాసీఅమావాస్యాచేతి॥ ॥ననుప్రతిపదమారభ్యచతుర్దశ్యంతానాంతిథీనాంశుక్లకృష్ణపక్షయోర్నాస్తినామభేదః। పంచదశ్యాంతుకిమర్థోనామభేదఇతిచేత్। తయోర్విశేషస్వభావజ్ఞాపనాయేతిబ్రూమః|ప్రథమద్వితీయాదీనాంచంద్రకళానాంమధ్యేయత్సంఖ్యాకాకళావర్ధతేతత్సంఖ్యయాశుక్లపక్షేతిథిర్వ్యవహ్రియతే।కృష్ణపక్షేపిక్షీయమాణాయాస్తస్యాఃకలాయానామ్నాతత్తిథిర్వ్యవహ్రియతే| తేనన్యాయేనాంత్యతిథిరపిపక్షద్వయేపంచదశీత్యేవవ్యవహర్తవ్యా|తత్రశుక్లాయాంపంచదశ్యాంచంద్రమండలం సర్వకలాభిస్సర్వాత్మనాపరిపూర్యతే । సేయంమండలపరిపూర్తిః పూర్ణిమేత్యనేననామ్నాజ్ఞాప్యతే । తదేతదుక్తంబ్రహ్మాండమత్స్యపురాణయోః।కలాక్షయేప్యతిక్రాంతేదివాపూర్ణంపరస్పరం।చంద్రాదిత్యౌ పరాహ్ణేతుపూర్ణత్వాత్పూర్ణిమాస్మృతేతి | అహ్నఃపరోభాగఃపరాహ్ణఃసూర్యాస్తమయకాలఇత్యర్థః| అత్రయథాదిత్యస్సంపూర్ణమండలస్సన్నస్తమేతి । తథోత్తరక్షణేచంద్రఃసంపూర్ణమండలస్సన్నుదేతి। తిథిదృష్టాంతదార్ష్టాంతికభావం వివక్షిత్వాద్వయోరాదిత్యచంద్రయోరుపన్యాసః। యథామండలపూర్ణతావివక్షయామండలశబ్దఃప్రయుక్తః। తథామాససంపూర్తివివక్షయాపౌర్ణమాసీశబ్దఃప్రయుజ్యతే। తదుక్తంభవిష్యోత్తరే। పౌర్ణమాసీసదారాజన్ సోమస్యదయితాతిథిః। పూర్ణిమాసాభవేద్యస్మా

త్పౌర్ణమాసీ తతః స్మృతా ఇతి। పౌర్ణమాస్యమావాస్యయోర్ద్విత్వేన
మాసాంతత్వం మాసప్రస్తావే దర్శితం॥

అమావాస్యాశబ్దార్థవ్యవస్థా.

అమావాస్యేత్యనేన నామ్నా బహవోఽర్థా వ్యవస్థాప్యంతే। తత్రామా
శబ్దస్య చత్వారోఽర్థాః। సహభావః కన్యా సూర్యరశ్మిశ్చంద్రకలా చేతి। వసు
శబ్దస్యాపి చత్వారోఽర్థాః। ఇంద్రశ్చంద్రః పితృవిశేషో నివాసశ్చేతి। తత్ర స
హభావవాచినమమాశబ్దమింద్రవాచినం వసుశబ్దం చోరరీకృత్య నిర్వచన
మేవం ప్రవర్తతే। అమావసుం వేత్తీత్యమావాస్యేతి। అయమర్థః। వృత్ర
వధానంతరం ప్రోషితేంద్రసమాగమేచ్ఛవస్తుష్టా దేవాః పరస్పరమేవమవో
చంత అద్యాస్మాభిస్సహాయమింద్రో వసతీతి అతస్తస్య దినస్యామావాస్యా
త్వమితి॥ ॥సోఽయమర్థశ్శతపథబ్రాహ్మణే దర్శపూర్ణమాసప్రకర
ణే శ్రూయతే। తే దేవా అబ్రువన్ అమా వై నోఽద్య వసుర్వసతీతి। యో నః ప్ర
వాసేదితి॥ ॥ తైత్తిరీయబ్రాహ్మణేపి స్పష్టమయమేవార్థశ్శ్రూయతే।
ఇంద్రో వృత్రగ్ం హత్వా పరాం పరావతమగచ్ఛదపారాధమితి మన్యమా
నస్తం దేవతాః ప్రైషమైచ్ఛన్నిత్యారభ్య పఠ్యతే। సోఽమావాస్యాం ప్ర
త్యాగచ్ఛత్తం దేవా అభిసమగచ్ఛంతామా వై నోఽద్య వసు వసతీతీంద్రో హి
దేవానాం వసు తదమావాస్యాయా అమావాస్యాత్వమితి। పరాం పరావత
మత్యంతదూరే శతయోజనమిత్యర్థః। అపారాధం ద్రోహమకార్షం॥
॥ ॥యదా వసుశబ్దశ్చంద్రవాచీ తదాప్యమాశబ్దస్య సహభావమేవోర
రీకృత్యైవం నిర్వక్తవ్యం। పశ్వోషధిభిస్సహ చంద్రో వసత్యస్యాం రాత్రా
విత్యమావాస్యా॥ సోఽయమర్థశ్శతపథబ్రాహ్మణే శ్రూయతే। ఏష వై
సోమో రాజా దేవానామన్నం యచ్చంద్రమాస్స యత్రైష ఏతాం రా
త్రిం న పురస్తాన్న పశ్చాద్దదృశే తదిమం లోకమాగచ్ఛతి తదహః పశ్వోషధీర
నుప్రవిశతి స్మైవ దేవతానాం వస్వన్నం హ్యేషాం తదస్యైతాం రాత్రి
మిహావసతీతి తస్మాదమావాస్యా నామేతి॥ ॥ తథా బృహదారణ్యకేపి
చంద్రం ప్రకృత్యామ్నాయతే। సోఽమావాస్యాం రాత్రిమేతయా షోడశ్యా కల
యా సర్వమిదం ప్రాణభృదనుప్రవిశ్య తతః ప్రాతర్జాయత ఇతి॥ అమావసు
శబ్దో యదా కన్యాపితృవాచినా తదానీమేవం నిర్వక్తవ్యం। అమావసూర్వై

చ్ఛదస్యాం రాత్రావిత్యమావాస్యా । అమాశబ్దాభిధేయా కాచిత్కన్యా కా కామాతురాసతీ తస్యాం రాత్రావసునామానం పితరం వవ్రే। సచ పితా ధర్మలోపాద్భీతస్సన్ తాం కన్యకాం నైచ్ఛత్ । సోఽయమితిహాసః పద్మ పురాణేఽవగంతవ్యః ॥ ॥ అమావసుశబ్దో యదా సూర్యరశ్మివిశేషవాచినా తదా తదనుసారేణ సర్వవచనం స్కాందే నాగరఖండే పఠ్యతే అమానామరవేరశ్మిస్సహస్రప్రముఖాస్మృతా । యస్యాస్తేజసా సూర్యః ప్రోక్తస్త్రైలోక్యదీపకః। తస్మిన్నసతి యేనేందురమావాస్యా తతస్స్మృతేతి। బ్రహ్మాండపురాణేఽపి। అమానామరవేరశ్మిశ్చంద్రలోకే ప్రతిష్ఠితా। తస్మాత్సోమో వసేత్తస్యామమావాస్యా తతస్స్మృతేతి॥ ॥ అమావసుశబ్దయోస్సహభావనివాసవాచిత్వమాశ్రిత్య మత్స్యవాయుబ్రహ్మాండపురాణేషు నిర్వచనం కృతం । అమావసూతౌ యుజ్యేతే యదా చంద్రదివాకరౌ। ఏషా పంచదశీ రాత్రిరమావాస్యా తతస్స్మృతేతి॥ ॥ అమాశబ్దస్య చంద్రకలావాచిత్వం స్కాందే దర్శితం । అమా షోడశభాగేన దేవి ప్రోక్తా మహాకలేతి । తాం కలాముపజీవ్య నిర్వచనం భగవతా పురాణే దర్శితం । కలావశిష్టా సా కాంతిః ప్రవిష్టా సూర్యమండలం । అమాయాం విశతే యస్మాదమావాస్యా తతస్స్మృతేతి.

దర్శశబ్దనిరుక్తిః,

అమావాస్యాశబ్దపర్యాయో దర్శశబ్దోఽపి ద్వేధా నిరుచ్యతే। సూర్యాచంద్రమసౌ పరస్పరం పశ్యతోఽత్రేతి దర్శః । తదుక్తం మత్స్యపురాణ వాయుపురాణయోః । ఆశ్రిత్య తామమావాస్యాం పశ్యతస్సుసమాగతౌ । అన్యోన్యం చంద్రసూర్యౌ తౌ యత్తస్మాద్దర్శ ఉచ్యత ఇతి। నదృశ్యతే చంద్రోఽత్రేతి ద్వితీయం నిర్వచనం । యద్యపి తదానీమదర్శ ఇతి వక్తవ్యం తథాపి విపరీతలక్షణయా దర్శ ఇత్యుచ్యతే । తదేతద్భట్టాచార్యైరుక్తం సురేకాతరశబ్దవదితి । చంద్రాదర్శనం చ శతపథవాక్యేన పూర్వమేవోదాహృతం। సయత్రైష ఏతాం రాత్రిం న పురస్తాన్న పశ్చాద్దదృశ ఇతి। అదర్శనే చ కారణం సూర్యాచంద్రమసో రత్యంతసన్నికర్షః సచ తస్మిన్ సన్నికర్షే మహతా సౌరేణ తేజసా చాంద్రం తేజోఽభిభూయతే। అత ఏవ ప్రాణా మూనస్య ఇత్యంతికప్రకర్షే సతి అనభిభూతత్వాచ్చంద్రమండలం

సంపూర్ణంవిశదంద్యృశ్యతే॥ ॥ తావేతౌసన్నికర్షవిప్రకర్షౌగోభిలఆహ । యఃపరోవిప్రకర్షస్సూర్యాచంద్రమసోస్సాపౌర్ణమాసీ। యఃపరస్సన్నికర్షస్సామావాస్యేతి ॥ తదేవంపర్వాభిధాయాః పంచదశ్యాఃపూర్ణిమాదినామనిర్వచనేనస్వభావవిశేషోజ్ఞాపితోభవతి॥ ॥

రాకానుమత్యాదినిర్వచనం,

తేచపౌర్ణమాస్యమావాస్యే ప్రత్యేకంద్వివిధే। తచ్చపురాణేదర్శితం। రాకాచానుమతిశ్చైవపూర్ణిమాద్వివిధాస్మృతా । సినీవాలీకుహూశ్చైవఅమావాస్యాద్విధైవత్వితి । ఏతాసాంచతసృణాం స్వరూపంకాఠకశాఖాయాంవిస్పష్టం శ్రూయతే। యాపూర్వాపౌర్ణమాసీ సానంతర్యోత్తరాసా రాకాయాపూర్వామావాస్యాసాసినీవాలీ యోత్తరాసాకుహూరితి॥ ॥ వృద్ధవసిష్ఠోపి। రాకాచానుమతిశ్చైవ పౌర్ణమాసీద్వయంవిదుః । రాకాసంపూర్ణచంద్రాస్యాత్కలోనానుమతిస్స్మృతా। పౌర్ణమాసీదివాదృష్టే శశిన్యనుమతిస్తథా । రాత్రిదృష్టేపునస్తస్మిన్ సైవరాకేతికీర్తితా॥ ॥ మత్స్యబ్రహ్మాండపురాణయోః । యస్మాత్తామనుమన్యంతే పితరోదైవతైస్సహ। తస్మాదనుమతిర్నామపూర్ణిమాప్రథమాస్మృతా ॥ అత్యర్థంరాజతేయస్మాత్పౌర్ణమాస్యాం నిశాకరః । రంజనాచ్చైవచంద్రస్య రాకేతికవయోవిదురితి॥ ॥ బృహద్వసిష్ఠః। దృష్టచంద్రామమావాస్యాంసినీవాలీంప్రచక్షతే। ఏతామేవకుహూమాహుర్నష్టచంద్రాంమహర్షయఇతి । ఏతదేవచత్వారః పర్వభేదానిరూపితా ఇతి.

సంధివివేకః,

తేషుకుహూవ్యతిరిక్తానాం త్రయాణాంభేదానాం లఘ్వక్షరోచ్చారణపరిమితః కాలస్సంధిరుచ్యతే। కుహ్వాస్త్వక్షరద్వయపరిమితఃకాలః । ఏతదుక్తంభగవతీపురాణే। అనుమత్యాశ్చరాకాయాస్సినీవాల్యాఃకుహూర్వినా। ఏతాసాంద్విలవఃకాలఃకుహూమాత్రోకుహూస్స్మృతఇతి॥ ॥ తత్రలవస్వరూపంస్మృత్యంతరేదర్శితం । లఘ్వక్షరచతుర్భాగస్త్రుటిరిత్యభిధీయతే। త్రుటిద్వయంలవఃప్రోక్తో నిమేషస్తులవద్వయమితి । ఏవంచసతి త్రుటిశబ్దాభిధేయానాంచతుష్టయం లవద్వయస్వరూపం లఘ్వక్షర

సమంభవతి । తస్మిన్ లఘ్వక్షరపరిమితే కాలే ఏకః పర్వణోభాగః ద్వితీయః ప్రతిపదః తదుభయంమిళిత్వా సంధిర్భవతి॥ ॥ కుహూప్రతిపదోస్సంధిస్తు పూర్వస్మాద్ద్విగుణః। అక్షరద్వయపరిమితత్వాత్। మత్స్యబ్రహ్మాండపురాణయోః। రాకా చానుమతిశ్చైవ సినీవాలీకుహూస్స్మృతా। ఏతాసాం ద్విలవః కాలః కుహూమాత్రా కుహూస్స్మృతా । కుహ్వేతి కోకిలేనోచ్యతే। తత్కాలసంజ్ఞితా హ్యేషా అమావాస్యా కుహూస్స్మృతా। ఇత్యేష సర్వసంధీనాం కాలోయోద్వివిధస్స్మృత ఇతి॥ ॥ ఏవం సంధౌ నిరూపితే సతి యోయం ప్రక్రాంతో విచారస్తత్ర సంధిరేవేష్టికాల ఇతి తావత్ప్రాప్తం। సంధౌ యజేతేతి శ్రుతేః। మైవం॥ ॥ సంధేరతిసూక్ష్మత్వాత్తత్ర యాగానుష్ఠానానుపపత్తేః । కాతర్హి శ్రుతేర్గతిః। పార్శ్వద్వయలక్షణేతి బ్రూమః । యథాగంగాయాం ఘోష ఇత్యత్ర గంగాశబ్దః ప్రవాహేనుపపన్నస్తత్సమీపస్థంతీరంలక్షయతి తథాసంధిశబ్దోపి పార్శ్వద్వయంలక్షయతి। అత ఏవ శ్రుత్యంతరం సంధిమభితో యజేతేతి। బోధాయనోపి । సూక్ష్మత్వాత్సంధికాలస్యసంధిర్విషయ ఉచ్యతే । సామీప్యవిషయం ప్రాహుః పూర్వేణాప్యపరేణ వేతి॥ ॥ అత్రపూర్వాపరశబ్దాభ్యాంసంధిః ప్రాచీనం పూర్వదినం ప్రతీచీనం ప్రతిపద్దినంచాభిధీయతే। తత్రపూర్వస్మిన్ దినే యాగప్రారంభః । ఉత్తరస్మిన్ ప్రతిపద్దినే యాగసమాప్తిః। అన్వాధానమిధ్మాబర్హిస్సంపాదనమగ్నిపరిగ్రహః పరిస్తరణం చేత్యేవమాదిప్రయోగప్రారంభః । సచ పూర్వేద్యురనుష్ఠేయః। తథా తైత్తిరీయబ్రాహ్మణే శ్రూయతే। పూర్వేద్యురిధ్మాబర్హిః కరోతి। యజ్ఞమేవారభ్య గృహీత్వోపవసతీతి॥ ॥ శతపథబ్రాహ్మణేపి। పూర్వేద్యురగ్నింగృహీత్వోత్తరమహర్యజతీతి । తత్రాగ్నిగ్రహణం నామాధ్వర్యుణాహవనీయ గార్హపత్యదక్షిణాగ్నిషు మమాగ్నేవర్చ ఇత్యాదిఋగ్భిస్సమిధాధానలక్షణేన్వాధానే క్రియమాణే పార్శ్వవర్తినాయజమానేనాగ్నింగృహ్ణామీత్యాదీనాం మంత్రాణాంపఠనం। ప్రతిపద్దినేషు కర్మణేవాం దేవేభ్య ఇత్యాదిమంత్రైరధ్వర్యుర్హస్తప్రక్షాళననిర్వాపపురోడాశప్రథానాదిలక్షణంప్రయోగం కరోతి తదిదంయజనం॥ ॥ ॥ ఏతదేవాభిప్రేత్యగోభిల ఆహ । పక్షాంతా ఉపవస్తవ్యాః పక్షా

దయోభియష్ట్వ్యాఇతి। అత్రోపవాసశబ్దేనాగ్న్యుపస్తరణాదిర్వివక్షితం।
తస్మిన్ క్రియమాణే యజమానసమీపే దేవతానాంనివాసాత్ । తదేతత్తై
త్తిరీయబ్రాహ్మణేదర్శితం। ఉపాస్మిఞ్ఛ్వోయక్ష్యమాణే దేవతావసం
తియ ఏవంవిద్వానగ్నిముపస్తృణాతీతి। ఉపవాస శబ్దాభిధేయస్య పర్వ
దినకర్తవ్యస్యాన్వాధానాదేఃపర్వణి చతుర్థాంశవర్తిత్వం। ఆద్యస్త్ర
యోంశావిహితఃకాలః నతుచతుర్థాంశః। యాగశబ్దాభిధేయస్యతు
పురోడాశప్రధానాధానాదేఃపూర్వోక్తః పర్వచతుర్థాంశఃప్రతి
పదంశాస్త్రీయశ్చవిహితఃకాలః నతుప్రతిపదశ్చతుర్థాంశః॥ ॥
తదేతదాహలోకాక్షిః। త్రీనంశానుపవసథస్య యాగస్యచతురోవిదుః।
కాలఃపార్వణయోగేస్యాదధస్తేతునవిద్యతఇతి। వృద్ధశాతాతపః।
పర్వణోయశ్చతుర్థాంశ ఆద్యాఃప్రతిపదస్త్రయః। యాగకాలస్సవిజ్ఞే
యఃప్రాతరుక్తోమనీషిభిః।అత్రప్రాతరితివిశేషణాత్పూర్వోర్ధ్వదినస్యో
పరిముహూర్తత్రయం యాగకాలఇత్యుక్తంభవతి॥ ॥ప్రతిపదశ్చ
తుర్థాంశం నిషేధయతికాత్యాయనః। నయష్టవ్యంచతుర్థాంశే యా
గైఃప్రతిపదఃక్వచిత్। రక్షాంసితద్విలుంపంతిశ్వేతపాపాసనాతనీతి। తదే
వంపర్వణ్యన్వాధానాదికంప్రతిపదీష్టిరితి సంధిపార్శ్వయోరుభయోః
ప్రారంభపరిసమాప్తివ్యవస్థితే॥ ॥యదాపర్వప్రతిపదావుదయమా
రభ్యసంపూర్ణేతిథీభవతః। తదానకోపిసందేహః। యదాతుఖండతిథిః
తదానీం నిర్ణయోభిధీయతే। తత్రగోభిలః। ఆవర్తనేయదాసంధిః ప
ర్వప్రతిపదోర్భవేత్। తదహర్యాగ ఇష్యేతపరతశ్చేత్పరేహని। పర్వ
ప్రతిపదోస్సంధిరర్వాగావర్తనాద్యది। తస్మిన్నహనియష్టవ్యం పూర్వే
ద్యుస్తదుపక్రమః। ఆవర్తనాత్పరస్సంధిర్యదితస్మిన్నుపక్రమః। పరే
ద్యురిష్టిరిత్యేషపర్వద్వయవినిశ్చయఇతి। లోకాక్షిరపి। పూర్వాహ్ణేవా
థమధ్యాహ్నే యదిపర్వసమాప్యతే। ఉపోష్యమత్రపూర్వేద్యుస్తదహ
ర్యాగఇష్యతే। అపరాహ్ణేథవారాత్రౌ యదిపర్వసమాప్యతే। ఉపో
ష్యతస్మిన్నహనిశ్వోభూతేయాగఇష్యతఇతి॥ ॥ఏషువచనేషు మధ్యా
హ్నాదిశబ్దాయౌగికాః। నతుపంచధావిభాగమాశ్రిత్యప్రవృత్తాః తథా
సత్యహ్నోమధ్యంమధ్యాహ్నఇతి వ్యుత్పత్త్యావర్తనం మధ్యాహ్నశ
బ్దేనాభిధీయతే.

ఆవర్తనకాలః

అతఏవ గోబిలేనావర్తనశబ్దః ప్రయుక్తః। పూర్వాహ్ణో వాపి మధ్యాహ్నే యది పర్వ సమాప్యతే। తదోపవాసః పూర్వేద్యుస్తదహర్యాగ ఇష్యతే॥ అహ్నః పూర్వో భాగః పూర్వాహ్ణః। అహ్నోఽపరభాగోఽపరాహ్ణః। అత్ర తాభ్యాం శబ్దాభ్యామావర్తనాత్ప్రాక్తనోత్తరభాగౌ వివక్ష్యేతే। వాజసనేయినాం తు విశేషమాహ భాష్యార్థసంగ్రహకారః। మధ్యందినాత్పూర్వమహనీహ యస్మిన్నాపర్వణస్సంధిరియం తృతీయా సా ఖర్వికా వాజసనేయి మధ్యాస్తస్యాముపోష్యాథ పరేద్యురిష్టిరితి। ఆవర్తనాదూర్ధ్వమస్తమయాదర్వాగ్యదా సంధిర్భవతి తదా సంధిమతీ తిథిః ప్రథమా। రాత్రౌ సంధిశ్చేత్సా తిథిర్ద్వితీయా। తేఉభేఅప్యపేక్ష్య పూర్వాహ్ణే సంధిమతీ తిథిస్తృతీయా। తస్యాం తృతీయతిథౌ పర్వకాలస్యాల్పత్వాత్సా ఖర్వికేత్యుచ్యతే॥

శాఖాంతరేష్టికాలః

శాఖాంతరాధ్యాయినామీదృశే విషయే పూర్వేద్యురన్వాధానాదికం సంధివిధావిష్టిః। వాజసనేయినాం తు సంధివిధావన్వాధానముత్తరతిథావిష్టిః। ఏవం చ సతి వాజసనేయినాం నక్వాపి సంధిదినాత్పూర్వేద్యురన్వాధానాదికమస్తీత్యయం విశేషః। ఆవర్తనే తతః పురా వా యదా సంధిర్భవతి తదా వాజసనేయివ్యతిరిక్తానాం పర్వచతుర్థాంశ ఇష్టిః ప్రాప్నోతి। ॥ ॥తత్ర విశేషమాహ గార్గ్యః। ప్రతిపద్యప్రతిష్ఠాయాం యదీష్టిస్సమాప్యతే। పునః ప్రణీయ కృత్స్నేష్టిః కర్తవ్యా యాగవిత్తమైరితి। పర్వణశ్చతుర్థోంశః ప్రతిపదస్త్రయోంశాశ్చ యాగకాలత్వేనాభిహితాః। అత్ర పర్వచతుర్థాంశస్య విషయ ఉదాహృతః। ప్రతిపదంశానాం విషయ ఉదాహ్రియతే। ఉషఃకాలే సంధౌ ప్రతిపదః ప్రథమాంశో యాగకాలః। నిశీథే సంధౌ ద్వితీయోంశః। రాత్రిప్రారంభే సంధౌ తృతీయోంశః॥ ॥నన్వనేన న్యాయేనాపరాహ్ణసంధౌ ప్రతిపదశ్చతుర్థాంశస్య యాగకాలత్వం ప్రాప్నోతి। తచ్చ ప్రతిషిద్ధం నయాష్ట్యాం చతుర్థోంశ ఇతి స్మృతేః। అతస్తాదృశే విషయే యాగ ఏవ లుప్యతేతి చేత్। నైవం। వృద్ధశాతాతపేన ప్రతిప్రసవాభిధానాత్। సంధిర్యద్యపరాహ్ణే స్యాద్యాగం ప్రాతః పరేహని। కుర్వా

దయోభియస్త్వాఇతి। అత్రోపవాసశబ్దేనాగ్న్యుపస్తరణాదిర్వివక్షితః।
తస్మిన్ క్రియమాణే యజమానసమీపే దేవతానాంనివాసాత్। తదేతత్తై
త్తిరీయబ్రాహ్మణేదర్శితం। ఉపాస్మిన్ శ్వోయక్ష్యమాణే దేవతావసం
తియ ఏవంవిద్వానగ్నిముపస్తృణాతీతి। ఉపవాసశబ్దాభిధేయస్య పర్వ
దినకర్తవ్యస్యాన్వాధానాదేః పర్వణి చతుర్థాంశవర్తీ। ఆద్యస్త్రి
యోంశా విహితః కాలః నతుచతుర్థాంశః। యాగశబ్దాభిధేయస్యతు
పురోడాశప్రధానాధానాదేః పూర్వోక్తః పర్వచతుర్థాంశః ప్రతి
పదంశాస్త్రీయశ్చవిహితః కాలః నతుప్రతిపదశ్చతుర్థాంశః॥ ॥
తదేతదాహలోకాక్షిః। త్రీనంశానుపవాసస్య యాగస్యచతురోవిదుః।
కాలః పర్వణియోగేస్యాదధాంతేతునవిద్యతఇతి। వృద్ధశాతాతపః।
పర్వణోయశ్చతుర్థాంశ ఆద్యాః ప్రతిపదస్త్రయః। యాగకాలస్సవిజ్ఞే
యః ప్రాతరుక్తోమనీషిభిరితి। అత్రప్రాతరితివిశేషణాత్సూర్యోదయస్యో
పరిముహూర్తత్రయం యాగకాలఇత్యుక్తంభవతి॥ ॥ ప్రతిపదశ్చ
తుర్థాంశం నిషేధయతి కాత్యాయనః। నయష్టవ్యంచతుర్థాంశే యా
గైః ప్రతిపదః క్వచిత్। రక్షాంసితద్విలుంపంతిశ్రుతిరేషాసనాతనీతి। తదే
వంపర్వణ్యన్వాధానాదికంప్రతిపద్యిష్టిరితి సంధిపార్శ్వయోరుభయోః
ప్రారంభపరిసమాప్తివ్యవస్థితే॥ ॥ యదాపర్వప్రతిపదావుదయమా
రభ్యసంపూర్ణేతిథీభవతః। తదానకోపిసందేహః। యదాతుఖండతిథిః
తదానీం నిర్ణయోభిధీయతే। తత్రగోభిలః। ఆవర్తనేయదాసంధిః ప
ర్వప్రతిపదోర్భవేత్। తదహర్యాగ ఇష్యేతపరతశ్చేత్పరేహని। పర్వ
ప్రతిపదోస్సంధిరర్వాగావర్తనాద్యది। తస్మిన్నహనియష్టవ్యం పూర్వే
ద్యుస్తదుపక్రమః। ఆవర్తనాత్పరస్సంధిర్యదితస్మిన్నుపక్రమః। పరే
ద్యురిష్టిరిత్యేషపర్వద్వయవినిశ్చయఇతి। లోకాక్షిరపి। పూర్వాహ్ణేవా
థమధ్యాహ్నే యదిపర్వసమాప్యతే। ఉపోష్యాత్రపూర్వేద్యుస్తదహ
ర్యాగఇష్యతే। అపరాహ్ణేథవారాత్రౌ యదిపర్వసమాప్యతే। ఉపో
ష్యతస్మిన్నహనిశ్వోభూతేయాగఇష్యతఇతి॥ ॥ ఏషువచనేషు మధ్యా
హ్నశబ్దాయౌగికాః। నతుపంచధావిభాగమాశ్రిత్యప్రవృత్తాః తథా
సత్యహ్నాంమధ్యంమధ్యాహ్నఇతి వ్యుత్పత్తేరావర్తనం మధ్యాహ్నశ
బ్దేనాభిధీయతే.

ఆవర్తనకాలః,

అతఏవగ బలనావర్తనశబ్దఃప్రయుక్తః। పూర్వాహ్ణేవాపిమధ్యాహ్నేయదిపర్వసమాప్యతే। తదోపవాసఃపూర్వేద్యుస్తదహర్యాగ ఇష్యతే॥ అహ్నఃపూర్వోభాగఃపూర్వాహ్ణః। అపరోభాగోఽపరాహ్ణః। అతస్తాభ్యాంశబ్దాభ్యామావర్తనాత్పూర్వోత్తరభాగౌవివక్ష్యేతే। వాజసనేయినాంతు విశేషమాహ భాష్యార్థసంగ్రహకారః । మధ్యందినాత్పూర్వదహనీహయస్మిన్ప్రాక్ప్రాణస్సంధిరియంతృతీయాసా ఖర్వికా వాజసనేయిమధ్యాత్తస్యాముపోష్యాథపరేద్యురిష్టిరితి । ఆవర్తనాదూర్ధ్వమస్తమయాదర్వాగ్యదా సంధిర్భవతి తదాసంధిమతీతిథిఃప్రథమా। రాత్రౌసంధిశ్చేత్సాతిథిర్ద్వితీయా। తేఉభేఅప్యపేక్ష్యపూర్వాహ్ణేసంధిమతీతిథిస్తృతీయా । తస్యాంతృతీయతిథౌ పర్వకాలస్యాల్పత్వాత్సాఖర్వికేత్యుచ్యతే॥

శాఖాంతరేష్టికాలాః

శాఖాంతరాధ్యాయినామీదృశేవిషయే పూర్వేద్యురన్వాధానాదికంసంధివిధావిష్టిః। వాజసనేయినాంతుసంధివిధావన్వాధానముత్తరతిథావిష్టిః । ఏవంచసతివాజసనేయినాంనక్వాపిసంధిదినాత్పూర్వేద్యురన్వాధానాదికమస్తిసోయంవిశేషః। ఆవర్తనేతతఃపురావాయదాసంధిర్భవతితదావాజసనేయివ్యతిరిక్తానాంపర్వచతుర్థాంశఇష్టిఃప్రాప్నోతి। ॥ ॥తత్రవిశేషమాహగార్గ్యః। ప్రతిపద్యప్రతస్థాయాంయదిచేష్టిస్సమాప్యతే। పునఃప్రణీయకృత్స్నేష్టిఃకర్తవ్యాయాగవిత్తమైరితి। పర్వణఃచతుర్థోంశఃప్రతిపదస్త్రయోంశాశ్చయాగకాలత్వేనవిహితాః। అత్రపర్వచతుర్థాంశస్యవిషయఉదాహృతః। ప్రతిపదంశానాంవిషయఉదాహ్రియతే। ఉషఃకాలేసంధౌప్రతిపదఃప్రథమాంశోయాగకాలః। సఙ్గవేసంధౌద్వితీయోంశః। రాత్రిప్రారంభేసంధౌతృతీయోంశః॥ ॥నన్వనేనన్యాయేనాపరాహ్ణసంధౌప్రతిపదశ్చతుర్థాంశస్యయాగకాలత్వం ప్రాప్నోతి। తచ్చప్రతిషిద్ధంనయష్టవ్యాంచతుర్థేంశ ఇతిస్మృతేః । అతస్తాదృశేవిషయేయాగఏవలుప్యతేతిచేత్। నైవం। వృద్ధశాతాతపేనప్రతిప్రసవాభిధానాత్। సంధిర్యద్యపరాహ్ణేస్యాద్యాగంప్రాతఃపరేహని । కుర్వా

ణః ప్రతిపద్భాగే చతుర్థే పి న దుష్యత ఇతి। ఏవం తర్హి ప్రతిషేధో నిర్విషయ
స్స్యాదితి చేన్నైవం। సద్యస్కాలవిషయే చరితార్థత్వాత్। తం విషయం ద
ర్శయతి కాత్యాయనః। సంధిశ్చేత్సంగవాదూర్ధ్వం ప్రాక్పర్యావర్తనా
ద్రవేః। సా పౌర్ణమాసీ విజ్ఞేయా సద్యస్కాలవిధౌ తిథిరితి॥ ॥ భా
ష్యార్థసంగ్రహకారో పి। అన్వాహితిశ్చ స్తరణోపవాసౌ పూర్వేద్యురే
వ ఖలు పౌర్ణమాస్యాం। ఆవర్తనాత్ప్రాగ్యది పర్వసంధిస్సద్యస్తథా
వా క్రియతే సమస్తమితి। ఆపస్తంబో పి। పౌర్ణమాస్యాం త్వన్వాధానప
రిస్తరణోపవాసాస్సద్యో వా సద్యస్కాలో యాగం సర్వం క్రియత ఇతి। సం
గవావర్తనయోర్మధ్యే పౌర్ణమాసీ ప్రతిపదోస్సంధావసతి పూర్వోదా
హృతైర్వచనైస్సంధిదినాత్పూర్వేద్యురన్వాధానాదికం ప్రాప్తమితి। త
చ్చ సద్యస్కాలాదివాక్యైస్సంధిదిన ఉత్కృష్యతే॥ ॥ నన్వీదృశే విష
యే సంధిదినాత్పరదినే యాగకాల ఉత్కృష్యతాం। తథా సత్యపరాహ్ణాది
సంధిష్వన్వాధానయాగయోర్దినభేదో భవిష్యతి। అస్తి చాత్ర దృ
ష్టాంతః। వాజసనేయినామీదృశే విషయే న్వాధానోత్కర్షే సతి యాగ
స్యాప్యుత్కృష్టత్వాత్। మైవం। అన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం విధినిషేధ
రూపాభ్యామస్యాశ్శంకాయా నివారితత్వాత్। తత్ర సద్యస్కాలవిష
యో న్వయరూపః ప్రతిపచ్చతుర్థాంశే ప్రతిషేధో వ్యతిరేకరూపః। ఏవం సతి
ప్రతిషేధవాక్యం సావకాశం భవతి॥ ॥ అమావాస్యాయాం విశేషమా
హ వృద్ధశాతాతపః। ద్వితీయా త్రిముహూర్తా చేత్ప్రతిపద్యాపరాహ్ణికీ।
అన్వాధానం చతుర్దశ్యాం పరతస్సోమదర్శనాత్। చతుర్దశీ చతుర్యా
మా అమావాస్యా న దృశ్యతే। శ్వోభూతే ప్రతిపచ్చేత్స్యాత్పూర్వాంత
త్రైవ కారయేత్। చతుర్దశీ చ సంపూర్ణా ద్వితీయా తు యకారిణీ। చతు
రిష్టిరమాయాం స్యాద్భూతే కవ్యాదికే క్రియేతి। ఏతేషాం వచనానామర్థః।
అహ్నా చతుర్దశీ సంపూర్ణా అస్తమయాదర్వాగమావాస్యా స్వల్పా తే తే
ఏవాపరాహ్ణవ్యాప్త్యభావాచ్ఛ్రాద్ధాయ వాన్వాధానాయ వా పూ
ర్వోక్తరీత్యా యద్యపి నిమిత్తాభావం న భజతే తథాపి ప్రతిపద్ద్వితీయా
యాం సత్యాం చంద్రస్య దృశ్యమానత్వాత్తద్దర్శనస్య చేష్టానిషిద్ధత్వాత్
ప్రతిపద్యుక్తాయా అమావాస్యాయా మిష్టిస్స్వల్పా న మావాస్యేపే తా

యాంచతుర్దశ్యాంశ్రాద్ధాన్వాధానాదికంకర్తవ్యమితి॥ ॥

చంద్రోదయాత్ నిర్ణయః.

ఏతదేవాభిప్రేత్యస్మృత్యంతరే। ఆదిత్యేస్తమితేచంద్రః ప్రతీచ్యాముదియాద్యదా। ప్రతిపద్యతిపత్తిస్స్యాత్పంచదశ్యాంయజేత్తదేతి। వృద్ధవసిష్ఠోపి। ఇందానిరుష్టేహవిషిపురస్తాదుదితేవిధౌ। యద్వైగుణ్యంహితేతస్మిన్ పశ్చాదపిహితద్భవేదితి। అస్యాయమర్థః। సంపూర్ణచతుర్దశ్యావావిచారేణామావాస్యాబుద్ధిం కృత్వాన్వాధానాదికంకృత్వా హవిర్నిర్వాప్యంకరోతిక్రతేతస్మిన్నహః కాలేపూర్వస్యాందిశిచంద్రమా ఉదేతితదాదర్శ కర్మనభవితుమర్హతి। దర్శకాలస్యాప్రాప్తత్వాత్। కింతుకాలా పరాధంనిమిత్తీకృత్యదర్శదేవతా అపనీయతాన్యత్రాదిగుణవిశిష్టాన్యగ్న్యాదిదేవతాంతరాణ్యుద్దిశ్యహవిః ప్రక్షేపోవిహితః। తదేతత్తైత్తిరీయబ్రాహ్మణశ్రూయతే। యస్యహవిర్నిరుప్తంపురస్తాచ్చంద్రమాఅభ్యుదేతిత్రేధాతండులాన్విభజే ద్యేమధ్యమాస్యుస్తానగ్నయేదాత్రేపురోడాశమష్టాక పాలంకుర్యా ద్యేస్థవిష్ఠాస్తా నింద్రాయప్రదాత్రేదధగ్గ్ శ్చరుంయేణిష్ఠాస్తాన్విష్ణవేశిపివిష్టాయశ్రృతేచరుమితి। సోయంధృష్టాంతోహవిర్నిరుప్తేసతితత ఊర్ధ్వంపూర్వస్యాందిశీందావుదితేసతిదర్శ కర్మవిధివైగుణ్యముక్తంతదేవవైగుణ్యం హవామదినేపశ్చిమదిశిచంద్రోదయే భవతీతి॥ ॥తదిదంబోధాయనమత ముపోద్బలయతిశ్రుతిః। తస్మిన్నహనిపురస్తాత్పశ్చాత్సోమోనదృశ్యతే। తదహర్యజేత్। అయమర్థః। సినీవాల్యాంపురస్తాచ్చంద్రదర్శనంభవతి తద్ద్వితీయాయుక్తాయాంప్రతి పచ్చంద్రోదృశ్యతే। తయోరుభయోర్మధ్యవర్తిన్యాంకుహ్వాంద్వివిధమపి చంద్రదర్శనం నాస్తిఅతస్తస్మిన్ దినేయష్టవ్యమితి॥ ॥చంద్రదర్శనోపేతాయాం శుక్లప్రతిపది యాగానుష్ఠానే ప్రాయశ్చిత్తమాహకాత్యాయనః। యజనీయేహ్నిసోమశ్చేద్వారుణ్యాం దిశిదృశ్యతే। తత్రవ్యాహృతిభిర్హుత్వాదండందద్యాద్ద్విజాతయఇతి॥ ॥చంద్రదర్శనరాహిత్యమేవాభిప్రేత్య బోధాయన కారికాసుపఠ్యతే। ఇష్టేఃప్రతిపదోహీనాద్యస్సప్రాప్తవాయదిభవంతి తద్దినమిష్టే రవలంబోయోగ్యః। సోయమేకఃపక్షః। అమావాస్యా ప్రతిపదాయదావ

ర్ధే తేత దాద్వితీయః కల్పో భవేత్ । అమావాస్యాయామన్వాధాయసో
మదర్శనరహితే ప్రతిపది నయాగః కర్తవ్య ఇతి। స్మృత్యంతరేఽపి । అన్వా
గ స్తుమయాద్యత్ర ద్వితీయాతః ప్రదృశ్యతే । తత్ర యాగం న కుర్వంతి విశ్వే
దేవాః పరాఙ్ముఖా ఇతి । బోధాయనమతానుసారేణాన్వాధానాదిః ద
ర్శశ్రాద్ధం పిత్ర్యల్పామావాస్యోపేతాయాం చతుర్దశ్యాం కర్తవ్యేయా
చ బోధాయనేనోక్తం। యదా చతుర్దశీయామం తృతీయమనుపూరయేత్ ।
అమావాస్యా క్షీయమాణా తదైవ శ్రాద్ధమాచరేత్ । చతుర్దశ్యాం చతుర్యా
మే అమా యత్ర న దృశ్యతే । శ్వోభూతే ప్రతిపత్పశ్చాత్ స్యాద్వృద్ధా తేకవాది
కీ క్రియేతి । చతుర్థే యామే అమావాస్యా సంపూర్ణా న దృశ్యతే । కృత్స్న
వర్ధమానే స్వల్పాన్వా చ పరదినే క్షీయతే । తదానీం చతుర్దశ్యాం శ్రాద్ధమా
చరేత్ ॥ ॥ నను చంద్రదర్శనోపేతాయాం ప్రతిపదీష్టిస్సమామ్నాతా ।
తథా చ శతపథబ్రాహ్మణం యథాహ । పశ్చాచ్చంద్రమా అభ్యుదేతి త
దహా యజమానో లోకాద్భ్యుదేతీతి । తైత్తిరీయబ్రాహ్మణమపి । ఏషా
వై సుమనా నామేష్టిర్యమద్యేజానం పశ్చాచ్చంద్రమా అభ్యుదేత్యస్మిన్నే
వాస్మై లోకే ఋధ్నుకం భవతీతి । అయమర్థః । యేయమిష్టిశ్చంద్రదర్శనో
పేతే దినే క్రియతే సేయమిష్టిస్సుమనా వాచ్యా । తాదృశీమిష్టిం కృతవంతం
యజమానమభిలక్ష్యాస్మిన్నేవ దినే పశ్చాచ్చంద్రమా అభ్యుదేతి । తస్మై యజ
మానాయాస్మిన్లోకే సమృద్ధిర్భవతీతి । బాఢం । తదేతచ్ఛ్రుతిద్వయం బో
ధాయనమతానుసారస్యాపరిత్యక్తవిషయం । ఏతదేవాభిప్రేత్య ప్రతిపచ్చతు
ర్థాంశే యాగ ఉదాహృతః ॥ ॥ నను బోధాయనవ్యతిరిక్తానామపి చం
ద్రదర్శనయోగ్యం ద్వితీయాయుక్తం ప్రతిపద్దినమిష్టౌ నిషిద్ధం । తథా చ స్మృ
తిః । పర్వణోంతే తృతీయే తు కార్యా త్విష్టిర్ద్విజోత్తమైః । ద్వితీయాసహి
తం యస్మాదపయాంత్యన్వాయనా ఇతి । బాఢం । తదేతదావర్తనాత్పూ
ర్వకాలయోస్సంధౌ సతి ప్రత్యేయం । అపరాహ్ణాదిసంధిషు పర్వచతుర్థాం
శస్యేష్టావప్రాప్తత్వాత్ । తదేవం ప్రకృతిరూపాయా ఇష్టేః కాలో ని
రూపితః ॥

వికృతీష్టికాలనిర్ణయః

వికృతేస్తు కాలో నిరూప్యతే ॥ తత్ర కాత్యాయనః । ఆవర్తనాత్ప్రా

గ్యాది పర్వసంధిః కృత్వాతు తస్మిన్ ప్రకృతింవికృత్యాః । తత్రైవయా
గః పరతో యదిస్యాత్తస్మిన్వికృత్యాః ప్రకృతిః పరేద్యురితి । అపరేణ నైత
తః పూర్వాపపర్ణ సంధా స్మిన్ సంధిదినే ప్రథమం ప్రకృతియాగం కృ
త్వాపశ్చాద్వికృతి సంబంధియాగః కర్తవ్యః । యదాగ్న త్వాపరాహ్ణే సం
ధిస్తదా కేవలవికృతియాగః సంధిదినే కర్తవ్యః । ప్రకృతియాగస్తు కేవల
సంధిదినాత్పరేద్యురనుష్ఠేయ ఇత్యర్థః । అనన్తనేతతః పూర్వకాలేత
తః పరకాలేవా సంధిరిత్యేతేషు పక్షేష్వపి పక్షేషు సంధిదినే వికృతేరను
ష్ఠానం । ప్రకృతేస్తు పూర్వోక్తరీత్యా సంధిదినే పరేద్యుర్వా నుష్ఠానం
వ్యవతిష్ఠతే ॥ ॥ ఇష్టీనాంసర్వాసాం దర్శపూర్ణమాసౌ ప్రకృతిః ॥
ఐన్ద్రాగ్నమేకాదశకపాలంనిర్వపేత్ప్రజాకామ ఇత్యాద్యాః కాండ
త్రయే పఠితాః । కామ్యేష్టయో వికృతయః । తత్ర ప్రకృతివద్వికృతిః కర్తవ్యే
తి న్యాయేన వికృతేః ఆపి సంధిదినాత్పరేద్యుః కదాచిదనుష్ఠానప్రాప్తౌ స్త్యాం
తదేతదుదాహృతేన వచనేన నివార్యతే । ఇష్టివికృతి న్యాయః । పశువి
కృతిస్సోమవికృతిష్వపి ద్రష్టవ్యః । పశూనాంసర్వేషామగ్నీషోమీయపశుః
ప్రకృతిః । వాయవ్యగ్గ్ శ్వేతమాలభేత భూతికామ ఇత్యాదయః కాండ
త్రయేపఠితాః కామ్యపశవో వికృతయః । సోమయాగానాం సర్వేషామగ్ని
ష్టోమః ప్రకృతిః । ఉక్థ్య షోడశ్యతిరాత్రాదయో వికృతయస్త్రివిధానామి
ష్టిపశుసోమ వికృతీనాంప్రవృత్తేరేవ కాలః తదేతదాపస్తంబ ఆహ । యది
ష్ట్యాయది పశునాయది సోమేన యజేతామావాస్యాయాంవా పౌర్ణమా
స్యాంవా యజేతేతి । అతో ప్రపూర్వవత్ప్రతిపది కదాచిత్ప్రాప్తౌ త
ద్వ్యావృత్తయే పునః కాలో విధీయతే । తస్మాద్వికృతీనాం పర్వైవ కాల
ఇతి స్థితం ॥ ॥ నను ప్రకృతేర్యథోక్తకాలాత్ కాలాంతరం కస్మాన్నోచ్య
తే । షోడశేహన్యభిష్టేష్టిస్సధ్యా పంచదశేహని । చతుర్దశేజఘన్యేష్టిః
ప్రోపోస ష్టాదశేహనీతి । అయమర్థః । పూర్వప్రతిపద్దినమారభ్యగణ
నాయామాగామి ప్రతిపద్దినం షోడశం భవతి తత్రేష్టిర్భేష్టా ఉత్తమా । అ
తః పూర్వస్మిన్ పంచదశదినే మధ్యమా తతః పూర్వస్మిన్ చతుర్దశదినే
జఘన్యేతదేవం కాలత్రయం విహితం ॥ ఉత్తమకాలాత్ । షోడశదినా
దూర్ధ్వవర్తిని సప్తదశదినే ప్రతిషిద్ధా । బాఢం । తత్రోత్తమమధ్యమప

త్క్షౌశాస్త్రీయా తిథీనాంవృద్ధిక్షయాభావేసత్యుత్తమఃపక్షః ప్రాప్నోతి
ఏకస్మిన్దినేక్షీణేసతిమధ్యమః పక్షః । జఘన్యపక్షస్తునశాస్త్రీయః । దిన
ద్వయక్షయాభావాత్ । అతోజఘన్యశబ్దోనిషేధవివక్షయా ప్రయుక్తః।
నత్వమాకార్యపక్షాంతరవివక్షయా॥ ॥ ననుతిథివృద్ధావిష్టిః సప్తదశీ
తిథిఃతత్కథం పాపా సప్తదశేహనీతి ప్రతిషేధః। నాయందోషః। అల్ప
తిథివృద్ధౌయదాషోడశదినే అమావాస్యా దశఘటికా సప్తదశదినేప్రతి
పద్వర్ధతేతదానీం ప్రతిపచ్చతుర్థాంశస్యేష్టికాలత్వభ్రాంత్యానుష్ఠా
నప్రసక్తావచనేననివార్యతే। తచ్చన్యాయ్యంపూర్వాహ్ణే సంధ్యాపేత ఇ
వేష్టేఃకర్తవ్యత్వేననిర్ణేయత్వాత్ । యదాతుమహత్యావృద్ధ్యాషోడశ
దినేమావాస్యా సంపూర్ణాసప్తదశదినే ప్రతిపత్సంపూర్ణాతదానప్ర
తిషిధ్యతే॥ ॥ ననుబోధాయనవచనే నత్రయోదశసప్తదశది నయోరా
న్వాధానం ప్రతిషిధ్యతే । యతోపవసథ్యంకర్మ యజనీయం త్రయో
దశంభవేత్సప్తదశంవాపితత్క్రియయత్నేనవర్జయేదితి । అత్రయజనీయం
ప్రతిపద్దినమారభ్య పంచదశదినమౌపవసథ్యస్యముఖ్యఃకాలః।తిథిక్షయే
చతుర్దశదినం । తిథివృద్ధౌషోడశదినం । తథాసతిత్రయోదశసప్తదశదిన
యోఃప్రసక్తిరేవనాస్తితత్కథం ప్రతిషిధ్యతఇతిచేత్ । ఏవంతర్హిప్రతి
షేధోనిత్యాను వాదోస్తు॥ ॥ అస్తిచాత్రప్రసక్తప్రతిషేధ రూపోని
త్యానువాదోవేదే। నపృథివ్యాంనాంతరిక్షేనదివ్యగ్నిశ్చేతవ్యఇతి । పూ
ర్వత్రపూర్వప్రతిపదోస్సంధిముపజీవ్యాన్వాధానేష్టికాలౌవ్యవస్థాపితౌ.

తిథిక్షయవృద్ధిభ్యాంసంధావిశేషః.

అత్రతిథిక్షయ వృధ్యోస్సంధి విషయంకించిద్విశేషమాహ కాత్యా
యనః। పరేహ్నిఘటికాన్యూనాస్తథైవాభ్యధికాశ్చయాః । తదర్ధంక్షి
ప్త్వాపూర్వస్మిన్హ్రాసవృద్ధీ ప్రకల్పయేదితి । లోకాక్షిరపి । తిథేఃపర
స్మాత్ఘటికాశ్చయాస్స్యుర్న్యూనాస్తథైవాభ్యధి కాశ్చతాసాం । అ
ర్ధంవియోజ్యంచతథాప్రయోజ్యంహ్రాసేచవృద్ధౌప్రథమేదినేపి। పూర్వే
ద్యురమావాస్యాపంచదశఘటికాపరేద్యుఃప్రతిపదపితావతీతదాయథా
స్థితమేవోపజీవ్య సంధిర్విజ్ఞేయః। యదాతుప్రతిపద్ఘటికాక్షయతేతదా
ఘటికాత్రయ యక్షయోమావాస్యాయాంయోజనీయః । తస్మిన్యోజితేద్వా

దశఘటికామావాస్యా భవతి। తదావర్తనాత్పూర్వం సంధిస్సంపద్యతే। అనేనన్యాయేన ఘటికాత్రయవృద్ధౌ యోజితాయాం షష్ఠాదశఘటికామావాస్యా భవతి। తథాసత్యావర్తనాదూర్ధ్వం సంధిర్భవతి। తదేవం సంధిం విజ్ఞాయ తదనుసారేణాన్వాధానేష్టీ అనుష్ఠాతవ్యే॥ ఇతీష్టికాలనిర్ణయః

గ్రహణకాలనిర్ణయః.

నన్విష్టికాలవద్గ్రహణకాలోప్యత్ర నిర్ణేతవ్యః। పర్వప్రతిపత్సంధ్యుపజీవనేన ప్రవృత్తత్వాత్। తథా చ వృద్ధగార్గ్యః। పూర్ణిమాప్రతిపత్సంధౌ రాహుస్సంపూర్ణమండలం। గ్రసతే చంద్రమర్కం చ పర్వప్రతిపదంతరేతి। బ్రహ్మసిద్ధాంతే। యావత్కాలః పర్వణోంతే తావత్ప్రతిపదాదిమః। రవీందుగ్రహణే నేహ సపుణ్యో మిశ్రణాద్భవేదితి। అనేహః కాలః। బాఢం। యద్యప్యస్తి సంధ్యుపజీవనం తథాపి నిర్ణేతవ్యస్యాంశస్య తిథివిషయత్వాభావాన్నాస్మిన్ప్రకరణే తస్యోద్యోగః కర్తవ్యః విశేషస్తూపరితన ప్రకరణే నిరూపయిష్యతే॥ ఇతి శ్రీమాధవీయే కాలనిర్ణయే ద్వితీయాది తిథినిర్ణయాఖ్యం చతుర్థం ప్రకరణం.

అథ ప్రకీర్ణకం పంచమప్రకరణం.

తృతీయచతుర్థాభ్యాం ప్రకరణాభ్యాం ప్రతిపదాద్యాః పంచదశ్యంతాస్సర్వాస్తిథయో నిర్ణీతాః। అథ ప్రకీర్ణరూపే పంచమప్రకరణే నక్షత్రయోగాదయః కాలవిశేషాః కర్తవ్యవిశేషాశ్చ సంక్షేపేణ నిరూప్యంతే। అత్రాపి తిథివత్సంపూర్ణనక్షత్రే సందేహాభావాత్। ఖండనక్షత్రనిర్ణయో వక్ష్యతే॥ ॥ స చ నిర్ణయో విష్ణుధర్మోత్తరే దర్శితః। ఉపోషితవ్యం నక్షత్రం యస్మిన్నస్తమియాద్రవిః। యుజ్యతే యత్ర వా రామ నిశీథశశినా సహేతి। అత్రాస్తమయయోగో నిశీథయోగశ్చేతి యోగద్వయం ప్రయోజకం। అస్తమయయోగో ముఖ్యః కల్పః। నిశీథయోగోనుకల్పః। యోగద్వయే లబ్ధే సత్యనుష్ఠానమతిప్రశస్తం। యదా పూర్వేద్యురేవ కేవలో నిశీథయోగః పరేద్యుః కేవలాస్తమయయోగస్తదా ముఖ్యకల్పానుసారేణ పరేద్యురేవోపవాసః। తథా సతి ప్రాతస్సంకల్పకాలేన నక్షత్రసద్భావోపి లభ్యతే। నిశీథే శశినా యుజ్యత ఇత్యత్ర జ్యోతిశ్శాస్త్రప్రసిద్ధస్య వివక్షితత్వాన్నక్షత్రసద్భావమాత్రమభిధీయత ఇత్యవగంతవ్యం। దినద్వయే

ప్యస్తమయయోగాభావే నిశీథయోగేన పూర్వేద్యురేవోపవాసః॥ ॥ తదాహ సుమన్తుః। యత్రార్ధరాత్రాదర్వాక్తు నక్షత్రం ప్రాప్యతే తిథౌ। తన్నక్షత్రవ్రతం కుర్యాదతీతే పారణం భవేదితి। తత్రతిథేష్వైకభక్తనక్తయోర్మధ్యాహ్నప్రదోషవ్యాప్తిభ్యాం నిర్ణయః। కిం వోపవాసనక్షత్ర ఏవ తదుభయం కర్తవ్యం। తదుక్తం స్కాందపురాణే। తత్రైవోపవసేదృక్షే యస్మిన్నిశీథాదధో భవేత్। ఉపవాసే యదృక్షం స్యాత్తద్దినక్తైకభక్తయోరితి॥ ॥ యత్తు విష్ణుధర్మోత్తరే। సా తిథిస్తచ్చ నక్షత్రం యస్యామభ్యుదితో రవిః। తదా కర్మాణి కుర్వీత హ్రాసవృద్ధీ న కారణమితి। తదుపవాసవ్యతిరిక్తవ్రతాదివిషయం। యదపి బోధాయనవచనం। సా తిథిస్తచ్చ నక్షత్రం యస్యామభ్యుదితో రవిః। వర్ధమానస్య పక్షస్య హానౌ త్వస్తమయం ప్రతీతి। తత్పిత్ర్యకార్యవిషయం। యదపి మార్కండేయేనోక్తం। తన్నక్షత్రమహోరాత్రం యస్మిన్నస్తమితో రవిః। యస్మిన్నుదేతి సవితా తన్నక్షత్రే దినం భవేదితి। తస్యాయమర్థః। ద్వివిధో నక్షత్రసంబంధికాలవిశేషః। అహోరాత్రో దినంచ। అనుష్ఠేయం కర్మాపి ద్వివిధం। అహోరాత్రసాధ్యం దినసాధ్యంచ। ఉపవాసైకభక్తాదికమహోరాత్రం యద్యల్పకాలనిష్పాద్యం భోజనమేకభక్తాదేః స్వరూపం తథాపి తస్మిన్నహోరాత్రే భోజనాంతరితస్యైకభక్తాదినియమఘటితయా భోజనాంతరపరిత్యాగసహితస్యైవ సకృద్భోజనస్యైకభక్తాదిస్వరూపత్వాదహోరాత్రసాధ్యత్వమవిరుద్ధం। దానవ్రతశ్రాద్ధానామహన్యేవ కర్తవ్యతయా దానాదికం దినసాధ్యం

నాక్షత్రాహోరాత్రం.

తత్రోపవాసాదౌ నాక్షత్రాహోరాత్రో గృహీతవ్యః। వ్రతాదౌ నక్షత్రం దినం గృహీతవ్యం। అహోరాత్రస్య నాక్షత్రత్వం సూర్యాస్తమయకాలనక్షత్రవ్యాప్త్యా సంపద్యతే। దినస్య నాక్షత్రత్వం సూర్యోదయవ్యాప్త్యా భవతీతి। యద్యపి తస్మిన్నుదేతి సవితేత్యత్ర సూర్యోదయకాలే నక్షత్రసద్భావమాత్రం ప్రతీయతే న తు పరిమాణవిశేషః। తథాపి త్రిముహూర్తపరిమాణస్యోక్తత్వాత్తదేవాత్రానుసంధేయం॥ ॥నను దానశ్రాద్ధదినేపి నాక్షత్రదిన స్వీకారే ప్రాతః కాలమాత్రవ్యాపిని నక్ష

త్రేపిశ్రాద్ధంప్రసజ్యేత । మైవం । అపరాహ్ణస్యపార్వణశ్రాద్ధకాలత్వేన
తద్వ్యాప్తేరపేక్షితత్వాత్ । తథాచస్మృతిః । నక్షత్రవ్యాపితేయేనవ్యా
ప్తిఃకాలస్తుకర్మణః। నక్షత్రకార్యాణ్యత్రైవతిథిక్షత్తథైవచేతి । నచా
నేనైవన్యాయేనైకభక్తేమధ్యాహ్నవ్యాపినీ నక్షత్రం గ్రాహ్యమితిశంక
నీయం । ఉపవాసఃనక్షత్రస్యైకభక్తిప్రతి పదోక్తత్వాత్ । యదపిస్మృతి
వచనం । తిథీనామంతిమోభాగస్తిథికర్మసుపూజితః । యుక్తానాంపూర్వ
భాగాస్తాఋక్షకర్మసుపూజితాఇతి॥ ॥తత్రతిథ్యంత పూజ్యత్వందాన
వ్రతయతివిషయం। నక్షత్రపూర్వభాగపూజ్యత్వముపవాసాదివిషయం।
ఉపవాసవ్యతిరిక్తైదైవేకర్మణినక్షత్రస్యాద్యంత పూర్వభాగపూజ్యత్వం
ద్రష్టవ్యం। నక్షత్రవిశేషేషుపూర్వరూపస్యలింగస్య పూర్వేద్యుర్నిశీథ
మాత్రవ్యాప్తిప్రత్యవాయ సూచకత్వాత్॥ ॥ యదియోగఃపూర్వేద్యు
ర్నిశీథమాత్రంవ్యాప్నుయాత్ । తదాపరేద్యురహని పారణంనప్రాప్ను
యాత్ । రాత్రౌపారణస్యనిషిద్ధత్వాదతోహన్యేవవ్యతీపాతపారణంబృ
హచ్ఛాస్త్రం పూర్వేద్యురేవదివసేసాయంకాలాదియోగం ప్రయోజ
కంసూచయతి । తస్మాద్విష్కంభాదియోగా ఉపవాసాదౌ పూర్వవిద్ధా
గృహీతవ్యాః । దానవ్రతయోరుదయవ్యాప్తిగ్రాహ్యా । శ్రాద్ధస్యతు
కర్మకాల వ్యాప్త్యానిర్ణేతవ్యం॥ ॥ బవబాలవాదికరణానాం తిథ్య
ర్ధపరిమితత్వేనదినద్వయవ్యాపిత్వసందేహోనాస్తి । తస్మాదుదయాస్త
మయేవాయస్మిన్దినేకరణసద్భావఃతస్మిన్నేవదినేతత్కార్యానుష్ఠేయం ।
యదాతుసాయం సంధ్యామారభ్యపరేద్యురుదయాత్ప్రాగేవసమాప్య
తేతదాకథమితిచేత్। భద్రాకరణోక్తన్యాయేనసర్వకరణఇతిబ్రూమః।
భద్రాకరణేచ నిర్ణయో భవిష్యోత్తరేపఠ్యతే । యస్మిన్దినేభవేద్భ
ద్రాతస్మిన్నహనిభారత । ఉపవాసస్యనియమంకుర్యాన్నారీనరోపివా ।
యదిరాత్రౌభవేద్విష్టిరేకభక్తందినద్వయే।కార్యంతేనోపవాసస్స్యాది
తిపారణికోవిధిః । ప్రహరస్యోపరియదాస్యాద్విష్టిఃప్రహరత్రయం। ఉప
వాసస్తదాకార్యం ఏకభక్తంతథాన్యథేతి । ఉదయాదారభ్యయా వద
స్తమయంవిష్టిసత్తాయాంనాస్త్యుపవాసే సందేహః॥ ॥ యదాతుప్ర
హరమాత్రంవిష్టిర్నాస్తితస్యోపరిప్రహరత్రయంవిష్టిర్భవేత్ । యదా

కృత్స్నదినవ్యాపిభద్రాయా అభావేప్యేకదేశవ్యాప్తిసద్భావాదుపవా
సోనుష్ఠేయః। అవ్యర్థేత్యనేనైకదేశవ్యాప్తేరభావో వివక్షితః। తస్మిన్ప
క్షే సగుణనంతరాతీతవచనోక్తం దినద్వయేప్యేకభక్తం కార్యం। యత్తుభ
ద్రావ్రతం సంకల్ప్యాహోరాత్రముపోషితుం నశక్నుయాత్ అసౌభద్రా
యుక్తాఘటికాసు భోజనం పరిత్యజేత్। భద్రారహితా కాలే భుక్త్వా
ప్యుపవాసాన్నహీయతే॥ ॥స్నాతస్సంపూజ్య తామేవం బ్రాహ్మణం
చ స్వశక్తితః। తతోభుంజీత రాజేంద్ర యావద్భద్రా నజాయతే। అథ
వాంతేపి భద్రాయాః కామ్యతో వాగ్యతశ్శుచిః। నకించిద్భక్షయేత్ప్రా
జ్ఞో యావద్భద్రా ప్రవర్తత ఇతి। అహ్నశ్చరమభాగే యదా భద్రప్రవే
శః తదానీమేకదేశభద్రాయోగినో దినస్యతద్వ్రతాహస్త్వాదశక్తస్యభ
ద్రాప్రవేశాత్ప్రాగేవ భోజనే ప్రాప్తే సతి భుక్తేన పూజాదేరనుష్ఠేయ
త్వాద్భద్రారహితేపి కాలే పూజాదిర్నవిరుధ్యతే। యదాతుభద్రా
యా అంతే భుక్తిః తదా కర్మకాలవ్యాప్తిశాస్త్రాద్భద్రోపేతకాల ఏవ పూ
జాదికం కర్తవ్యం। పక్షద్వయేపి భద్రాయుక్తఘటికాసు నకించిద్భక్షయేత్
తావతా భద్రోపవాసః పూర్యతే। బవాదికరణేషు కస్యాపి విశేషస్య శా
స్త్రేణానుక్తత్వాద్భద్రాయాం క్లృప్తస్యాన్యాయస్యాతిక్రమే కారణాభా
వాచ్చాయం నిర్ణయప్రకారస్సర్వోపి యోజనీయః నచతిథీనాం నక్షత్ర
యోగకరణానాం చ పంచాంగాంతఃపాతినాం నిర్ణయం కృత్వా తదంత
శ్శాస్త్రీయకర్మోపయోగీ వారః కుత ఉపేక్షిత ఇతి శంకనీయం। అహో
రాత్రపరిమితత్వనియమేన వాసరే సందేహాభావాత్ వారస్యార్ధరాత్రారం
భపక్షస్తు సైద్ధాంతికః కేవలదృష్టఫలకః। తదేవం నక్షత్రయోగకరణాని
నిర్ణీతాని.

అథ సంక్రాంతిర్నిర్ణీయతే.

మేషాదిద్వాదశరాశిషు క్రమేణ సంచరతస్సూర్యస్య పూర్వస్మాద్రా
శేరుత్తరరాశౌ సంక్రమణం ప్రవేశనం సంక్రాంతిః। అతస్తద్రాశినామపు
రస్సరం సా సంక్రాంతిర్వ్యపదిశ్యతే। రాశయశ్చ మేషవృషభమిథునక
ర్కాటకసింహకన్యాతులావృశ్చికధనుర్మకరకుంభమీననామకాః। తేషు
ద్వాదశసు చత్వారి త్రికాణి భవంతి। తత్రైకస్మిన్ త్రికే క్రమేణ చరస్థిరద్వి
స్వభావాస్త్రయో రాశయః। తథా చతుర్షు త్రికేషు మధ్యమా వృషభసిం

హ్మవృశ్చికకుంభ నామకాః స్థిరరాశయశ్చత్వారః తేషాంవిష్ణుపదం నామ స్మృతిషుప్రసిద్ధం। యత్వంతిమామిథునకన్యాధనుర్నామ కాద్విస్వభావ రాశయస్తేషడశీతిముఖసంజ్ఞకాః । యేపునఃప్రథమామేషకర్కటతులా మకరరూపాశ్చరరాశ యస్తేషుమేషతులేవిషుసంజ్ఞకే। కర్కట మకరా వయనసంజ్ఞకౌ.

అయనాదినిర్ణయః.

తదేతత్సర్వంవృద్ధవసిష్ఠఆహ । అయనేద్వేవిషూవేద్వేచత్వారష్ష డశీతయః । చతస్రోవిష్ణుపద్యశ్చసంక్రాంత్యోద్వాదశస్మృతాః మృగక ర్కటసంక్రాంతీద్వేతూదగ్దక్షిణాయనే । విషువేతుతులామేషౌ గోళమ ధ్యేతయోఃపరాః। కన్యాయాంమిథునేమీనేధనుష్యోశ్చరవేర్గతిః । షడ శీతిముఖాజ్ఞేయాఃషడశీతిగుణైఃఫలైః। వృషవృశ్చికకుంభేషుసింహేచైవ రవేర్గతిః । ఏతద్విష్ణుపదంనామ విషువాదధికంఫలమితి॥ ॥విషువా ద్యయనాభ్యాంచ యుక్తంరాశిచక్రంగోళ ఇత్యభిధీయతే । తత్రమేషా ఖ్యస్యవిషువతశ్చకర్కటకాఖ్యస్యాయనస్యచమధ్యేవిష్ణుపదసంజ్ఞకోవృష భః షడశీతిముఖసంజ్ఞకంమిథునంచతిష్ఠతి । తథాకర్కటకాయనస్యతులా విషువస్య మధ్యేసింహకన్యేస్థితే । ఏవమన్యదప్యుదాహార్యం । అథోక్తం గాలవోవ్యాహ । స్థిరభే విష్ణుపదంషడశీతిశ్చద్వితనుభేతులామేషే। విషువ త్తురీయగేర్కేదక్షిణమయనమృగేసౌమ్యం॥ఇతిశబ్దవాచ్యోరాశిః। స్థిర రాశౌస్థితేతుసూర్యేసతివిష్ణుపదంభవతి । ద్విస్వభావరాశౌస్థితేసూర్యేస షడశీతిముఖంభవతి। తులామేషద్వయేసూర్యేస్థితేవిషువత్పదంభవతి రీయకర్కటేదక్షిణాయనం। మృగేమకరేసౌమ్యంసోమదిశాహ్నమకముత్త రాయణం । తైరేతైస్సంజ్ఞాభేదైరాశయో వ్యవహ్రియంతే । తత్రరాశి సంబంధాత్సంక్రాంతినామపితాన్యేవనామాని.

సంక్రాంతిషుకర్తవ్యస్నానాదికం.

తాసుచసంక్రాంతిషుహోమాది స్నానాదికమన్వయవ్యతిరేక రూపా భ్యామాహశాతాతపః। సంక్రాంతౌయానిదత్తానిహవ్యకవ్యానిదాతృభిః। తానినిత్యందదాత్యర్కః పునర్జన్మనిజన్మని। రవిసంక్రమణే పుణ్యేనస్నా యాద్యదిమానవః। సప్తజన్మసురోగీస్యాద్దుఃఖభాగీహజాయతఇతి। స్నా

నదానాద్యంగభూతే సంక్రాంతికాలేముఖ్యకల్పస్యాసంభవాదనుకల్ప ఏవాదర్తవ్యః॥ ॥తచాహదేవలః । సంక్రాంతిసమయస్సూక్ష్మోదుర్జ్ఞేయః పిశితేక్షణైః । తద్యోగాదప్యధశ్చోర్ధ్వంత్రింశన్నాడ్యః పవిత్రితా ఇతి। దేశవ్యవధానరాహిత్యేనాత్యంతంచ సంశ్లిష్టయోః పూర్వోత్తరరాశ్యోర్మధ్యేసూర్యః పూర్వరాశింపరిత్యజ్యయావతాకాలేనోత్తరరాశింప్రవిశతిసప్రవేశోయోగదృష్టింవినామాంసదృష్ట్యాదుర్లక్ష్యః అతోనుష్ఠానేముఖ్యసంక్రాంతికాలాసంభవాత్సంక్రాంతిసంబంధినౌపూర్వోత్తరకాలౌగృహీతవ్యౌ-

సంక్రాంతిపుణ్యకాలఘటికానిర్ణయః,

సంక్రాంతేఃపూర్వోత్తరకాలయోరేకైకస్మిన్త్రింశద్ఘటికాః పుణ్యాఇతి సామాన్యేనోక్తం। తత్రవృద్ధవశిష్ఠో విశేషమాహ। అతీతానాగతేపుణ్యే ద్వేతూదగ్దక్షిణాయనే। త్రింశత్కర్కటకేనాడ్యో మకరే వింశతిస్స్మృతా ఇతి। ఉదగయనమతీతంస పుణ్యంభవతి । దక్షిణాయనమనాగతంపుణ్యం। త్రింశదిత్యాదినా తదేవస్పష్టీక్రియతే। కర్కటాఖ్యాద్దక్షిణాయనాత్ప్రాచీనాస్త్రింశద్ఘటికాఃపుణ్యాః। మకరాఖ్యాదుత్తరాయణాదూర్ధ్వంకాలికావింశతి ఘటికాఃపుణ్యాః । బృహస్పతిరపి। అయనేవింశతిః పూర్వా మకరేవింశతిఃపరా । వర్తమానేతులామేషే నాడ్యస్తూభయతోదశేతి। నాత్రత్రింశద్ఘటికావాదినా సామాన్యవచనేన విరోధశ్శంకనీయః। సామాన్యవచనస్యాభ్యనుజ్ఞాపరత్వాత్ । విశేషవచనోక్తఘటికా సంకోచఏవప్రశస్తః । యాయాస్సన్నిహితా నాడ్యస్తాస్తాఃపుణ్యతమాఃస్మృతా ఇతిదేవలేనోక్తత్వాత్ । కేనాపినిమిత్తేనసన్నిహితఘటికాస్వనుష్ఠానాసంభవేత్రింశద్ఘటికాః మకరేపరమావధిత్వేనాభ్యనుజ్ఞాయంతే॥ ॥షడశీతిష్వతీతేష్వపిదీర్ఘమవధిమాహబృహద్వసిష్ఠః। షడశీత్యామతీతాయాంషష్టిరుక్తాస్తునాడికాఇతి। విష్ణుపద్యాః ప్రశస్తకాలంసఏవాహ। పుణ్యాయాంవిష్ణుపద్యాంచప్రాక్పశ్చాదపిషోడశేతి । సంక్రాంతీనాంపూర్వోత్తరౌ పుణ్యకాలౌనిర్ణీతౌ। తాశ్చసంక్రాంతయః కదాచిదహ్నిభవంతి। కదాచిద్రాత్రౌ తద్భేదేనానుష్ఠానేభేదమాహవృద్ధవసిష్ఠః । అహ్నిసంక్రమణేపుణ్య మహఃకృత్స్నంప్రకీ

ర్తితం । రాత్రౌసంక్రమణేభానో ర్దినార్ధంస్నానదానయోః । అర్ధ
రాత్రాదధస్తస్మిన్మధ్యాహ్నస్యోపరిక్రియాః। ఊర్ధ్వంసంక్రమణేచో
ర్ధ్వ ముదయాత్ప్రహరద్వయం । పూర్ణేతదర్ధరాత్రేతు యదా
సంక్రమతేరవిః । ప్రాహుర్దినద్వయంపుణ్యం ముక్త్వామకరకర్కటా
వితి। అహ్నోయదాసంక్రాంతిర్భవతితదాకృత్స్నస్యచాహ్నః పుణ్యత్వం
నిదధతావచనేనార్ధరాత్రౌస్నానదానాదికంప్రతిషిధ్యతే। ఏవంస
త్యుదయానంతరభావిని దక్షిణాయనే పూర్వభాగప్రాశస్త్యం బాధిత్వో
త్తరభాగేనుష్ఠానంభవతి। అతస్తదుదయాస్తమయాత్ప్రాచీనలక్షణభా
విన్యుత్తరాయణే చోత్తరభాగప్రాశస్త్యం ప త్యజ్యపూర్వభాగే నుష్ఠా
తవ్యం । ఉత్తరభాగ ప్రాశస్త్యవచనంతు మధ్యాహ్నాది సంక్రమణవిష
యం। తత్రాహ్న్యేవ హేయోపాదేయయోః పూర్వోత్తరభాగయోస్సం
భవాత్॥ ॥ అనేనైవన్యాయేనకర్కటకేపి మధ్యాహ్నభావిని పూర్వ
భాగ ప్రాశస్త్యసార్థకంభవతి । అస్తమయప్రాచీనభావిషు షడశీతి
ముఖేష్వ ప్యుత్తరభాగప్రాశస్త్యాబాధిత్వా మకరన్యాయేనపూర్వభాగ
ప్రాశస్త్యంవిధాతవ్యం । ఉదయానంతరభావిషు మధ్యాహ్నభావిషుచ
తేషు వచనాంతరవిరోధే నోత్తరభాగఏవానుష్ఠానసంభవాత్ । తద్విరు
ద్ధం పూర్వభాగప్రాశస్త్యం నవిధీయతే।ఉభయభాగప్రాశస్త్యేపి తేషు
విషువద్విష్ణుపదేషు మధ్యాహ్నభావిషు పూర్వత్రోత్తరత్రవాస్వేచ్ఛయా
నుష్ఠాతవ్యం । ఉదయానంతరభావిషు తేషుపూర్వభాగప్రాశస్త్యంబా
ధ్యతే। అస్తమయప్రాచీనభావిషు తేషూత్తరభాగ ప్రాశస్త్యంబాధ్యత
ఇతివివేకః॥ ॥ఏతద్వచనానుసారేణ యస్యసంక్రమణస్య యస్మిన్భాగే
నుష్ఠానం తస్మిన్నేవభాగేవ్యవహితానాడ్యఃపుణ్యాః ఈషత్సన్నిహితాః
పుణ్యతరాః అత్యంతసన్నిహితాః పుణ్యతమాఇతిద్రష్టవ్యాః। యదారా
త్రౌభానో స్సంక్రమణంభవతి తదాస్యారాత్రేః పూర్వస్యవోత్తరస్య
వాదినస్యార్ధం ప్రహరద్వయం స్నానదానయోఃపుణ్యం । కుత్రపూర్వ
దినం కుత్రోత్తరదినమితివివక్షాయాం తదుభయమర్ధరాత్రాదిత్యనేన
వచనేన వ్యవస్థాప్యతే । రాత్రేరర్ధమర్ధరాత్రం । ద్వితీయప్రహరస్య
చరమఘటికా తృతీయప్రహరస్య ప్రథమఘటికేత్యే తద్ఘటికాద్వయా

త్మకంకాలం। తస్మాదర్ధరాత్రా దధస్సంక్రమణేసతి పూర్వదినేమధ్యా
హ్నస్యాపరే ప్రహరద్వయే అర్ధరాత్రాదూర్ధ్వంసంక్రమణే త్వుత్తర
కాలీనాదుదయాదూర్ధ్వం ప్రహరద్వయంపుణ్యం। పూర్ణేత్వర్ధరాత్రే
యథోక్తఘటికాద్వయేసంక్రాంతౌ పూర్వోత్తరదినద్వయం కృత్స్నం
పుణ్యం । తదుక్తంభవిష్యోత్తరే । సంక్రమస్తునిశీథేస్యాత్ షడ్యామాః
పూర్వపశ్చిమాః । సంక్రాంతికాలోవిజ్ఞేయః తత్రస్నానాదికంచరేదితి॥

॥ ॥ అత్రేయంవ్యవస్థా। అర్ధరాత్రేయదాషడశీతి స్స్యాత్తదానీమే
తద్వచనానుసారేణ పూర్వోత్తరదినద్వయస్య పుణ్యత్వాత్ । యద్యపి
ఔత్సర్గికోవికల్పః ప్రాప్నోతి తథాప్యుత్తరదినే షష్టిఘటికాప్రాశస్త్యస్య
ప్రతిపాదకప్రాతిస్వికవచనానుగ్రహలాభాత్తత్రైవానుష్ఠాతవ్యం।
విషువయోర్విష్ణుపదేషుచ ప్రాతిస్వికవచనంనియామకం । తస్యవచనస్య
పూర్వోత్తరభాగయోస్సామ్యేనప్రాశస్త్య ప్రతిపాదకత్వాత్ । ప్రకృ
తవచనంచపూర్వోత్తరదినే సామ్యేనవిధత్తే తస్మాత్పూర్వస్మిన్నుత్తరస్మి
న్వాస్వేచ్ఛయా నుష్ఠానమితివికల్ప్యతే। అనయోస్తుప్రకారాంతరంవ
క్ష్యే। అయనవ్యతిరిక్తాసు దశసుసంక్రాంతిషు మధ్యరాత్రాదూర్ధ్వం
ప్రవృత్తాసు పరేద్యురనుష్ఠానమిత్యత్ర నకోపిసంశయః। అర్ధరాత్రా
త్పూర్వంప్రవృత్తాసు దశసుతాసుమధ్యే షడశీతివ్యతిరిక్తానాం షణ్ణాం
పూర్వదినమిత్యత్రాపినాస్తిసందేహః । షడశీత్యాంతు ప్రకృతవచనేన
పూర్వేద్యురనుష్ఠానం ప్రాప్తం । షష్టిఘటికా ప్రాశస్త్యప్రతిపాదక
ప్రాతిస్వికవచనేన పరేద్యుః ప్రాప్నోతి । అతస్సందేహేసతి పూర్వేద్యు
రనుష్ఠానమితిద్రష్టవ్యం॥ ॥ నిర్ణయకృతః । విష్ణుపద్యాంధనుర్మీన
నృయుక్కన్యాసువైయదా । పూర్వోత్తరగతంరాత్రౌ భానోస్సంక్రమ
ణంభవేత్ । పూర్వాహ్ణేపంచనాడ్యస్తు పుణ్యాఃప్రోక్తామనీషిభిః। అప
రాహ్ణేతుపంచైవ శ్రౌతేస్మార్తేచకర్మణీతిస్మృతేః । యదారాత్రౌ
పూర్వభాగగతం విష్ణుపది షడశీతిసంక్రమణంభవేత్ । తదాపూర్వేద్యు
రపరాహ్ణే పంచనాడ్యఃపుణ్యాః। ఉత్తరభాగగతే సంక్రమణేపరేద్యుః
పూర్వాహ్ణే పంచనాడ్యఃపుణ్యాః । నచైవంసతి ప్రహరద్వయపుణ్యత్వ
విరోధఇతివాచ్యం।పంచనాడికావచనేన పుణ్యాతిశయస్యవాచ్యత్వాత్।
అతఃప్రహరద్వయవాక్యంపుణ్యమాత్రాభిప్రాయం.

భాస్కరశబ్దస్య ప్రకృతార్థవివరణం,

ఏతస్మిన్నేవవిషయే దేవీపురాణేపఠ్యతే । అసంపూర్ణేఽర్ధరాత్రేతు ఉదయేస్తమయేపిచ । యామార్ధంభాస్కరేపుణ్యమపూర్ణే స్వర్విపదే । అర్ధరాత్రేత్వసంపూర్ణే దివాపుణ్యమనాగతం । సంపూర్ణే ఉభయోర్జ్ఞేయమతిరిక్తం వరేహనీతి । అత్రభాస్కరశబ్దేన సూర్యయుక్తందినముపలక్ష్యతే । యద్వాభాస్కరశబ్దేనసూర్యయుక్తం దినముపలక్ష్యతే । అథవా భాస్కరశబ్దోనసూర్యేరూఢః । కింతుయౌగికః । భాసం కరోతీతివ్యుత్పత్తిసంభవాత్ । తథాపిసూర్యఇవదివసేపి భాస్కరశబ్దో ముఖ్యః । తస్యాపిభాసప్రత్యధికరణత్వాత్ । తస్మాద్భాస్కరే దివసే విద్యమానం ప్రహరచతుష్టయం తస్యార్ధం ప్రహరద్వయమాదిత్యాస్తమయస్యోపరితన ఆగామిసూర్యోదయాత్ప్రాచీనః కాలోరాత్రిరుదయస్యోపర్యస్తమయాత్ప్రాచీనః కాలోదినం । ఉదయాస్తమయకాలౌసంధిరూపతయా పూర్వోక్తాభ్యాం రాత్రిదివసాభ్యాంపృథగిత్యేకే । రేఖామాత్రస్యాపి సూర్యమండలాంశస్య దృశ్యమానతయా దివసాంతఃపాతినావిత్యపరే । తథాపి రాత్రేతయో రంతర్భావస్సాచ రాత్రిస్త్రిధావిభజ్యతే । మధ్యవర్తిఘటికాద్వయాత్మక ఏకోభాగః తస్మాత్పూర్వోత్తరౌ ద్వౌభాగౌ । తత్రపూర్వభాగేసంపూర్ణేఽర్ధరాత్ర ఇత్యనేనవివక్ష్యతే । తస్మిన్యదాసంక్రాంతిస్తదానీం సూర్యాస్తమయే ప్రత్యాసన్నం యత్పూర్వదినస్యోత్తరార్ధం తత్పుణ్యం । అపూర్ణే శర్వరీపద ఇత్యనేనార్ధరాత్రానంతరభావి రాత్రిభాగోవివక్షితః । పూర్వోత్తరయోర్నిశాద్వయయో రేకైకస్యఘటికాయా అర్ధకలార్ధం పృథక్కృత్య తత్పాదసంపూర్తిరవగంతవ్యా । తస్మిన్ ఘటికాన్యూనే పరభాగే యదా సంక్రాంతిస్తదానీం సూర్యోదయప్రత్యాసన్నదినార్ధంపుణ్యం ॥ ॥ అయమేవార్థో ద్వితీయశ్లోకేనప్రపంచ్యతే । ఘటికాన్యూనత్వేనఅసంపూర్ణేఽర్ధరాత్రేః పూర్వభాగేయదాసంక్రమణంభవతి తదాయద్యపి దివాసంక్రమణమనాగతం । తథాపితస్య దివసస్యోత్తరార్ధంపుణ్యం । సంపూర్ణేఽర్ధరాత్రే ఘటికాద్వయాత్మకేనిశీథే సంక్రమణంచేత్తదానీం పూర్వోత్తరయోరుభయోర్దినయోః పుణ్యత్వం జ్ఞేయం । అతిరిక్తే పరభాగే సం

క్రాంతావపరేహని పూర్వార్ధంపుణ్యం। దేవలోఽపి। ఆసన్నసంక్రమం
పుణ్యం దినార్ధంస్నానదానయోః। రాత్రౌసంక్రమణేభానోర్విషువత్య
యనేదినఇతి। రాత్రౌభానోస్సంక్రమణే విషువన్నామకేజాతేసతి సం
క్రమణప్రత్యాసన్నదినార్ధంపుణ్యం। పూర్వరాత్రౌసంక్రమణే పూర్వ
దినస్యోత్తరార్ధం అపరరాత్రౌసంక్రమణే పరదినస్యపూర్వార్ధమిత్య
వగంతవ్యం॥ ॥ అయననామకే భానోస్సంక్రమణేదివాజాతేసతి య
థాయోగందినార్ధం పుణ్యంద్రష్టవ్యం। కర్కటకేతుపూర్వార్ధం మ
కరేతూత్తరార్ధం। ఏతచ్చమధ్యందినాయనవిషయం। ఉదయాస్తమ
యప్రత్యాసన్నేత్వయనేపూర్వోత్తరభాగప్రాశస్త్యస్యబాధితత్వాత్
కృత్స్నదివసపుణ్యనిర్ణయః పూర్వమేవోక్తః। అయనవ్యతిరిక్తేషు దశ
సుసంక్రమణేషురాత్రిగతేషుయో నిర్ణయస్తుసర్వంపర్యుదసితుం తద్వచ
నశేషేముక్త్వా మకరకర్కటావితినిర్ణీతం। యాయాస్సన్నిహితానా
డ్యస్తాస్తాఃపుణ్యతమాస్మృతా ఇత్యుక్తేనసామాన్యవచనేనసర్వేషు రాత్రి
సంక్రమణేషు రాత్రావేవానుష్ఠానంప్రసక్తం। తదపోద్యదశసుసంక్రాం
తేషు దివానుష్ఠానంవిధాయ మకరకర్కటయోస్తత్పర్యుదాసేసతి పూర్వ
ప్రసక్తం రాత్ర్యనుష్ఠానమేవ పర్యవస్యతి॥ ॥

రాత్రౌపుణ్యాభ్యుపగమః,

ఏవంసతి రాత్రౌసంక్రాంతి స్నానమభ్యుపగచ్ఛతో యాజ్ఞ్యవల్క్య
వచనస్యాపి కశ్చిద్విశేషవిషయస్సంపద్యతే। తథాచయాజ్ఞ్యవల్క్యః।
రాహుదర్శనసంక్రాంతి వివాహాత్యయవృద్ధిషు। స్నానదానాదికంకా
ర్యం నిశికామ్యవ్రతేషుచేతి। సుమంతురపి। రాత్రౌస్నానంనకుర్వీత దా
నంచైవవిశేషతః। నైమిత్తికంతుకుర్వీతస్నానందానంచరాత్రిషు। యజ్ఞే
వివాహేయాత్రాయాంతథాపుస్తకవాచనే। దానాన్యేతానిశస్తాని రా
త్రౌదేవాలయేతథా। గ్రహణోద్వాహసంక్రాంతి యాత్రార్తప్రసవే
షుచ। శ్రవణేచేతిహాసస్య రాత్రౌదానంప్రశస్యతఇతి॥ ॥ నను య
థోక్తపర్యుదాసానుగృహీతైః పుణ్యతమత్వవాది దేవలయాజ్ఞ్యవల్క్య
సుమంతువచనై ర్మకరకర్కటయోర్నిశ్యనుష్ఠానప్రాపణం శాస్త్రాం
తరవిరుద్ధం। తథాభవిష్యోత్తరే। మిథునాత్కర్కిసంక్రాంతి ర్యదిస్యా

దంశుమాలినః । ప్రభాతే వా నిశీథే వా కుర్యాదహని పూర్వతః । కాముక
కంతు పరిత్యజ్య నక్తం సంక్రమతే రవిః ॥ ప్రదోషే వార్ధరాత్రే వా స్నా
నం దానం పరేహనీతి । వృద్ధగార్గ్యోఽపి । యదాస్తమయవేళాయాం మ
కరం యాతి భాస్కరః । ప్రదోషే వార్ధరాత్రే వా స్నానం దానం పరే
హని । అర్ధరాత్రే తదూర్ధ్వం వా సంక్రాంతౌ దక్షిణాయనే । పూర్వ
మేవ దినం గ్రాహ్యం యావన్నోదయతే రవిరితి । నైవం । భవిష్యోత్తరవృ
ద్ధగార్గ్యవచనేషు రాత్ర్యనుష్ఠాననిషేధస్యాప్రతీతేర్దివానుష్ఠానవి
ధానే నైవార్ధరాత్రాద్యనుష్ఠానప్రతిషేధకల్పనే పర్యుదాసానుగృ
హీతవచనానామానర్థక్యం ప్రాప్నోతి । తస్మాచ్ఛాస్త్రద్వయేన వికల్పప్రాప్తౌ తత్తద్దేశప్రసిద్ధశిష్టాచారేణ వ్యవస్థా ద్రష్టవ్యా ॥ ॥ యథో
క్తానాం ద్వాదశసంక్రాంతీనాం యథోక్తేషు పుణ్యకాలేషు మందాదిసం
జ్ఞోపజీవనేన కశ్చిద్విశేషో భవతి । స చ విశేషో దేవీపురాణే దర్శితః । ద్వా
దశైవ సమాఖ్యాతా సమాసంక్రాంతికల్పనా । సప్తధా తు ప్రబోద్ధవ్యా
ఏకైకైవ యథాశ్రుణు । మందా మందాకినీ ధ్వాంక్షీ ఘోరా చైవ మహో
దరీ । రాక్షసీ మిశ్రితా ప్రోక్తా సంక్రాంతిః సప్తధా నృప । మందా ధ్రువే
షు విజ్ఞేయా మందాకినీ తథా । క్షిప్రే ధ్వాంక్షీ తు జానీయా దారుణే
ఘోరా ప్రకీర్తితా । చరైర్మహోదరీ జ్ఞేయా క్రూరై రుగ్రైస్తు రాక్షసీ ।
మిశ్రితా చైవ విజ్ఞేయా మిశ్రైరుక్తైస్తు సంక్రమే । ద్విచతుఃపంచసప్తాష్టన
వద్వాదశ ఏవ చ । క్రమేణ ఘటికా హ్యేతాస్తత్పుణ్యం పారమార్థికమితి ।
అత్ర సమాశబ్దః సంవత్సరవాచీ సమాసంబంధిన్యః సంక్రాంతికల్పనా
మేషాదిమీనాంతా ద్వాదశైవ సమాఖ్యాతాః । తాసు ద్వాదశసు సంక్రాం
తిషు ఏకైకా మందాదిభిర్నామభిర్వ్యవహార్యా ॥ ॥

నక్షత్రసంజ్ఞానుగుణసంక్రాంతినామాని,

తాని చ నామాని నక్షత్రోపజీవనేన ప్రవృత్తాని । తద్యథా । ధ్రువేషు నక్షత్రేషు ప్రారబ్ధా సంక్రాంతిర్మందా । ఏవం మృదుక్షిప్రాదినక్షత్రేషు ప్రారబ్ధా సంక్రాంతిః క్రమేణ మందాకినీ ధ్వాంక్ష్యాదినామభాగ్భవతి । రోహిణ్యుత్తరాత్రయం చేత్యేతాని చత్వారి ధ్రువాణి నక్షత్రాణి । రేవతీ చిత్రానూరాధా మృగశీర్షాణి చత్వారి మృదూని । హస్తాశ్వపుష్యాభిజి

నక్షత్రాణి చత్వారి క్షిప్రాణి । భరణీపూర్వాత్రయం మఘా చేత్యేతా
ని పంచోగ్రాణి । శ్రవణపునర్వసుశతభిషగ్ధనిష్ఠాస్వాత్యాఖ్యాని చ పంచ
చరాణి చ । ఆశ్లేషామూలార్ద్రాజ్యేష్ఠాని చత్వారి క్రూరాణి । కృత్తి
కావిశాఖాశ్విన్యాఖ్యాని మిశ్రాణి ॥ ॥ సేయం సప్తధా నక్షత్రవ్యవస్థా
జ్యోతిర్గ్రంథేషు ముహూర్త విధానపారే పఠితా । క్షిప్రం చరం స్థిరం చో
గ్రం దారుణం చరమేవ చ । మృదుసాధారణం చర్క్షం సప్తభేదాః ప్రకీర్తి
తాః । కరాశ్వినీవాక్పతిభం తథాగ్నిభిల్లఘూని పుణ్యాగమనే విభూషణే ।
హిరణ్యగర్భాహ్వయముత్తరాత్రయం ధ్రువాఖ్యమేతద్వదధీతనామనా ।
స్వాతిం భరణ్యా సహ పూర్వికాత్రయం సఖాతథోగ్రాఖ్యమిదం భపంచ
కం । భుజంగభాన్యైబుతమైశమింద్రభం భవంతి తీక్ష్ణాని హితాని సర్వ
దా । చరాణి పంచ శ్రవణం పునర్వసూ జలేశభం వాసవమాశుగం తథా ।
మృదూని పౌష్ణాసురవర్ధకేశ్వరం తథానురాధామృతరశ్మిదైవతం ।
హుతాశనర్క్షేణ సహ ద్విదైవతాముశంతి సాధారణసంజ్ఞికామితి ॥ ॥
యథోక్తనక్షత్ర విశేషోపజీవనేన ప్రవృత్తైర్మందాదిభిస్సప్తభిర్నామభి
ర్యుక్తాయాం మేషసంక్రాంతౌ క్రమేణ ద్విచతురిత్యాది సప్తవిధసంఖ్యా
యుక్తా నాడ్య ఇతి యత్తత్పుణ్యం తత్ర నాస్తి సందేహ ఇత్యస్మిన్నర్థే పార
మార్థికశబ్దః ప్రయుక్తః । మందాయాం ప్రత్యాసన్నం ఘటికాద్వయం
పుణ్యం । మందాకిన్యాం ఘటికాచతుష్కం । ధ్వాంక్ష్యాం పంచకం । ఘోరా
యాం సప్తకం । మహోదర్యామష్టకం । రాక్షస్యాం నవకం । మిశ్రితా
యాం ద్వాదశకం । మేషసంక్రాంతావుదాహృతస్సోయం ప్రకారో వృ
షభాదిష్వేకాదశసు సంక్రాంతిష్వనుసంధేయః ॥ ॥ దేవీపురాణో
దాహరణాత్ప్రాచీనగ్రంథే తత్తత్సంక్రాంతిషు యః పుణ్యకాలో నిర్ణీ
తః తస్మిన్కాలే దేవీపురాణోక్తో ద్విచతురిత్యాదికః పుణ్యాతిశయప్రతి
పాదకో విశేషో ద్రష్టవ్యః । నిర్ణీతేషు సంక్రాంతీనాం పుణ్యకాలేషు య
త్కర్తవ్యం స్నానదానాదికం తత్సర్వం ప్రాగేవ శాతాతప వచనద్వ
యేనోదాహృతం ॥ ॥

సంక్రాంత్యుపవాసాదిఫలం.

బ్రహ్మపురాణేపి । నిత్యంద్వయోరయనయోస్తథా విషువతోర్ద్వయోః । చంద్రార్కయోర్గ్రహణయోర్వ్యతీపాతేషు పర్వసు। అహోరాత్రోషితస్స్నాత్వా సమభ్యర్చ్య తదానంతథా జపం। యః కరోతి ప్రసన్నాత్మా తస్యస్యాదక్షయంచయత్ । అయనే విషువే చైవ చంద్రసూర్యగ్రహే తథా । కృతోపవాసస్సుస్నాతః సర్వపాపైః ప్రముచ్యత ఇతి । వసిష్ఠోపి । ఉపోష్యైవతు సంక్రాంత్యాం స్నాత్వా యోభ్యర్చయేద్ధరిం । ప్రాతః పంచోపచారేణ సకామ్యంఫలమశ్నుతే । అయనే విషువే చైవ త్రిరాత్రోపోషితో నరః । స్నాత్వా యః పూజయేదీశం సర్వాన్కామానవాప్నుయాత్। సప్తోపోష్య రవేర్వారానాదౌ స్నాత్వాతు సంక్రమే। అర్కమభ్యర్చయేద్యస్తు స దుఃఖీ సుఖమశ్నుత ఇతి । శాతాతపః। అయనాదౌ సదాదేయం ద్రవ్యంనిత్యంగృహేచయత్ । షడశీతిముఖే చైవ విమోక్షే చంద్రసూర్యయోరితి॥

సంక్రాంతౌ స్నానదానాదౌ కాలవిశేషః,

ఉక్తస్య స్నానదానాదికర్తవ్యస్య సంక్రాంతిముపజీవ్య కాలవిశేషమాహ శాతాతపః। కుర్యాత్సదాయనే మధ్యే విష్ణుపద్యాం విషూవతి । షడశీత్యామంత్యభాగే స్నానాదివిధిమాదృత ఇతి । గాలవోపి । మధ్యే విషువతి దానం విష్ణుపదే దక్షిణాయనే చాదౌ । షడశీతిముఖీ తేతతోదగయనే చ భూరిఫలమితి । అయనాదిషు యత్రయావాన్పుణ్యకాలః పూర్వం నిర్ణీతః । తత్ర తావంతం కాలం త్రేధా విభజ్య మధ్యే విష్ణుపద్యామిత్యాద్యవగంతవ్యం । తస్మిన్నపి మధ్యాదిభాగసన్నిహితా యా నాడ్యః తాసాం పూర్వోదాహృతవచనేన పుణ్యత్వం ద్రష్టవ్యం॥ ॥ సంక్రాంతిఫలమాహ భారద్వాజః ॥ షడశీత్యాంతు యద్దానం యద్దానం విషువద్వయే । దృశ్యతే సాగరస్యాంతస్తస్యాంతో నైవదృశ్యత ఇతి । వృద్ధవసిష్ఠః । అయనే కోటిపుణ్యంచ సహస్రం విషువే ఫలం । షడశీత్యాం సహస్రంతు ఫలం విష్ణుపదేషు చేతి। మేషాదిసంక్రాంతయోయస్మిన్దినే భవంతి। తతః ప్రాక్పశ్చాద్వా తాత్కాలికదృగ్గణితాగతసంఖ్యాకదినే మేషాయనం వృషభాయనమిత్యేవంతత్తత్సంక్రాంతినామాంకితమయనంభవతి। తస్మిన్నయనే స్నానా

దిపుణ్యామాహజాబాలిః । సంక్రాంతిషుయథాకాల స్తదీయెప్యయనే తథా । అయనేవింశతిః పూర్వామకరేవింశతిఃపరాఇతి। మకరవ్యతిరిక్తై కాదశసంక్రాంతి సంబంధిన్యయ నేషుతత్సంక్రాంతి వత్పుణ్యకాలోవగంతవ్యః। మకరేసంక్రాంతిసంబంధిన్యయనేతత్సంక్రాంతివై లక్షణ్యంతథామకరాయనే ప్రాచీనాంవింశతి ఘటికాః । మకరసంక్రాంతౌతుపాశ్చాత్యావింశతిఘటికాఃపుణ్యాః ఏతేనదృగ్గణితాగతమయనం-సిద్ధాంతగణితాగతా సంక్రాంతిశ్చేతి పృథక్పుణ్యకాలావథాఽత్సిద్ధౌ,

సర్వగ్రహసంక్రాంతిపుణ్యకాలః.

నకేవలమాదిత్యస్యైవసంక్రమేయనేచపుణ్యకాలః । కింతుసర్వేషామపిగ్రహాణాంనక్షత్రరాశి సంక్రమెపుణ్యకాలోభవతి । తదుక్తంజ్యోతిశ్శాస్త్రే। నక్షత్రరాశ్యోరవి సంక్రమెస్యురర్వాక్పురస్తాద్రసనెందునాడ్యః।పుణ్యాస్తథేందోస్త్రిధరాపలంయుగె ఏకైవనాడీమునిభిస్సభోక్తా। నాడ్యశ్చతస్రస్సపలాఃకుజస్యబుధస్యతిస్రః పలవింశయుక్తాః । అధ్యర్ధనాడ్యఃపలసప్తయుక్తాగురోశ్చతస్రః సపలాశ్చశుక్రః । ద్వేనాగనాడ్యః పలసప్తయుక్తాశనైశ్చరస్యాభిహితాశ్చపుణ్యాః । ఆద్యంతెమధ్యే జపహోమదానంకుర్వన్నవాప్నోతినరేంద్రధామేతి । అయమర్థః । ఆదిత్యస్యరాశినక్షత్రగమనే అర్వాక్పురతశ్చషోడశఘటికాః పుణ్యాకాలః।తథాచంద్రస్యాపిఘటికైకాపలానిత్రయోదశావాఽక్పురతశ్చపుణ్యాకాలః।ఏవం మంగళస్యఘటికాశ్చతస్రః పలమేకంపుణ్యాకాలః।తథాబుధస్యతిస్రోఘటికాఃచతుర్దశపలానిచపుణ్యాకాలః।బృహస్పతెరపి।సార్ధచతస్రో ఘటికాస్సప్తపలానిపుణ్యాకాలః। శుక్రస్యచతస్రోఘటికాఃపలమేకంచపుణ్యాకాలః। శనైశ్చరస్యాపిద్వ్యశీతి-ఘటికాఃపలాని సప్తపుణ్యాకాలఇతి । స్కాందే నాగరఖండే । ఏకాంతేతెమయాప్రోక్తాః కాలాస్సంతిహిపూర్వకాః। నైతేషువిద్యతేకఃష్టంయ తశ్చాక్షురసంజ్ఞతాః । అగ్రేదయాపియద్దత్తం కుపితేభ్యోహి... సజ్జైః । ... లేపిహితత్సర్వం సత్యమక్షయతాంవ్రజేదతి॥ ఇతిసంక్రాంతినిర్ణయః.

అథ గ్రహణపుణ్యాకాలోనిర్ణీయతే.

తత్రవృద్ధగార్గ్యః।పూర్ణిమాప్రతిపత్సంధౌరాహుస్సంపూర్ణమండ

లం। గ్రసతేచంద్రమర్కంచదర్శప్రతిపదంతరేతి। అత్రపర్వణోంతి
మోభాగఃస్పర్శకాలః। ప్రతిపదాద్యభాగోమోక్షకాలః॥ తదుక్తంబ్ర
హ్మసిద్ధాంతే। యావాన్కాలఃపర్వణోంతేతావాన్ప్రతిపదాదిషు। సం
పూర్ణగ్రహణేనైషసంపూర్ణామిశ్రణాద్భవేదితి। గ్రహణేనైవగ్ర
హణకాలః॥ ॥తత్రకర్తవ్యతామాహవృద్ధవసిష్ఠః। గంగాతోయేతు
సంప్రాప్తేఇందోఃకోటిరవేర్దశ। గవాంకోటిప్రదానేనసమ్యగ్దత్తేనయ
త్ఫలం। గంగాస్నానేనతత్ఫలంస్యాద్రాహుగ్రస్తేనిశాకరే। దివాకరేపున
స్తత్రదశసంఖ్యముదాహృతమితి। అస్యశ్లోకద్వయస్యప్రథమార్ధముపే
క్ష్యార్థపదాధ్యాహారేణయోజనీయం॥ఇందోర్గ్రహణేప్రాప్తేసతిగంగా
తోయావగాహనంగోదానకోటిసమంభవతి। రవేర్గ్రహణేతతోదశగు
ణంఫలం। అయమేవార్థఉపరితనేనార్ధత్రయేణస్పష్టీకృతః। వ్యాసోపి। ఇం
దోర్లక్షగుణంపుణ్యంరవేర్దశగుణంతతః। గంగాతోయేతుసంప్రాప్తే ఇం
దోఃకోటీరవేర్దశ। గవాంకోటిసహస్రస్యయత్ఫలంలభతేనరః। తత్ఫలం
జాహ్నవీస్నానంరాహుగ్రస్తేనిశాకరే। దివాకరేతుస్నానస్యదశసంఖ్య
ముదాహృతం। చంద్రసూర్యగ్రహేచైవయోవగాహేత జాహ్నవీం।
సస్నాతస్సర్వతీర్థేషుకిమర్థమటతేమహీమితి। గంగావ్యతిరిక్త మహానదీ
తోయేలక్షగుణ దశలక్షగుణత్వం। గంగాతోయేతుకోటిగుణ దశకోటి
గుణత్వం॥ ॥బ్రహ్మపురాణేపి। తిస్రోనద్యోమహాపుణ్యాంవేణీగోదా
చజాహ్నవీ। గాంహరీశాంఘ్రికాప్రాప్తాసాగంగా ఇతికీర్తితా। హరి
శ్చఈశశ్చహరీశౌ। అంఘ్రిఃపాదఃకంశిరః। అంఘ్రిశ్చకంచ అంఘ్రి
కం। హరీశయోరంఘ్రికంహరీశాంఘ్రికంహరేఃపాదాదీశ్వరస్యశిరసశ్చ
గాంభూమింప్రాప్తాగంగా యద్యపిజాహ్నవ్యేవ। తాదృశీనతువేణీగో
దేతి। తథాపిఛత్రిణోగచ్ఛంతీతిన్యాయేన జాహ్నవ్యాసహనిర్దిష్టయో
స్తయోరపిగంగాత్వమవిరుద్ధం। యద్వాజాహ్నవీజలమేవకేన చిన్నిమి
త్తేనబ్రహ్మగిరివాయుగిర్యోరుద్భూతమితికృత్వాతయోరపి ముఖ్యమేవ
గంగాత్వం। తాసుగంగాసుస్నానంముఖ్యం॥ ॥తదసంభవే నద్యంత
రేషుస్నాయాత్। తదుక్తంమహాభారతే।గంగాస్నానంప్రకుర్వీతగ్రహ
ణేచంద్రసూర్యయోః।మహానదీషుచాన్యాసుస్నానంకుర్యాద్యథావిధీతి॥

మహానద్యః.

మహానద్యో బ్రహ్మాండపురాణేదర్శితాః । గోదావరీభీమరథీతుంగభద్రాచ వేణికా । తాపీపయోష్ణీవింధ్యస్యదక్షిణేతు ప్రకీర్తితాః। భాగీరథీనర్మదాచయమునాచసరస్వతీ । విశోకాచవితస్తాచవింధ్యస్యోత్తరతస్తథేతి॥ ॥ మహానద్యసంభవేకల్పాంతరాణ్యాహశంఖః। వాపీకూపతటాకేషుగిరిప్రస్రవణేషుచ। నద్యాంసదేవఖాతేషుసారసేషుధృవాంబుని । ఉష్ణోదకేనవాస్నాయాద్గ్రహణేచంద్రసూర్యయోః॥ ॥ఏతత్సర్వమభిప్రేత్యవ్యాసః, సర్వంగంగాసమంతోయంసర్వేవ్యాససమాద్విజాః। సర్వంభూమిసమందానం గ్రహణేచంద్రసూర్యయోరితి॥ ॥ ఉష్ణోదకస్యాతురవిషయత్వంవ్యాఘ్రఆహ । ఆదిత్యకిరణైఃపూతంపునఃపూతంచవహ్నినా। అతోవ్యాధ్యాతురస్నాయాద్గ్రహణేప్యుష్ణవారిణేతి। గంగాతోయమారభ్యోష్ణోదకాంతేషూత్తరోత్తరస్యానుకల్పత్వముక్తం॥ ॥ ఏతదేవాభిప్రేత్యఉష్ణోదకాదిషు సముద్ర జలాంతేషూత్తరోత్తరప్రాశస్త్యమాహమార్కండేయః। శీతముష్ణోదకాత్పుణ్యమపారక్యంపరోదకాత్ । భూమిష్ఠముద్ధృతాత్పుణంతతః ప్రస్రవణోదకం। తతోపిసారసంపుణ్యంతతఃపుణ్యంనదీజలం । తీర్థతోయంతతః పుణ్యంమహానద్యంబుపావనం। తతస్తతోపిగంగాంబు పుణ్యంపుణ్యంతతోంబుధిరితి ॥ ॥ మాసవిశేషేణనదీ విశేషోదేవీపురాణేభిహితః । కార్తికేగ్రహణంశ్రేష్ఠంగంగాయమునసంగమె । మార్గేతుగ్రహణం ప్రోక్తందేవికాయాంమహామునె। పౌషేతునర్మదాపుణ్యామాఘేసన్నిహితాశుభా। ఫాల్గునేవరుణాపుణ్యాచైత్రేపుణ్యా సరస్వతీ। వైశాఖేతుమహాపుణ్యాచంద్రభాగాసరిద్వరా। జ్యేష్ఠేతుకౌశికీపుణ్యా ఆషాఢేతాపితానదీ। శ్రావణే సింధునామాతుతథా భాద్రేతుచంద్రికా। ఆశ్వినేసరయూశ్రేష్ఠాతథాపుణ్యాతుసహ్యజేతి॥ ॥ గ్రహణవిశేషేణనదీవిశేషస్తత్రైవాభిహితః। గోదావరీమహాపుణ్యా చంద్రేరాహుసమన్వితే। సూర్యేచరాహుగ్రస్తేతుతమోభూతేమహామునె। నర్మదాతోయ సంస్పర్శేకృతకృత్యాభవంతితే॥ ॥ స్నానవత్సరణాదిష్వపిపుణ్యమాహ। స్మృత్వాశతక్రతుఫలంస్పృష్ట్వాసౌత్రామణింలభేత్ । స్నాత్వా వాజిమఖం

పుణ్యం ప్రాప్నుయాదవిచారతః । రవిచంద్రోపరాగేతు అయనేచోత్తరేతథేతి॥ ॥ క్షేత్రవిశేషానాహ। గంగావారాణసీపుణ్యా ప్రయాగః పుష్కరంగయా । కురుక్షేత్రంతథాపుణ్యం రాహుగ్రస్తేదివాకరఇతి.

గ్రహణేశ్రాద్ధం,

గ్రహణేశ్రాద్ధంవిహితం॥ లింగపురాణే।వ్యతీపాత క్షణోయావాన్ చంద్రసూర్యగ్రహక్షణః । గజచ్ఛాయాతుసాప్రోక్తాపితౄణాందత్తమక్షయమితి । మహాభారతేపి । సర్వస్వేనాపికర్తవ్యంశ్రాద్ధంవై రాహుదర్శనే । అకుర్వాణస్తునాస్తిక్యాత్పంకేగౌరివసీదతీతి । ఋష్యశృంగోపి। సూర్యచంద్రగ్రహేయస్తు శ్రాద్ధంవిధివదాచరేత్ । తేనైవసకలాపృథ్వీ దత్తావిప్రస్యవైకరయితి। విష్ణురపి । రాహుదర్శనదత్తంహిశ్రాద్ధమాచంద్రతారకం । గుణవత్సర్వకామీయం పితౄణాముపతిష్ఠతయితి। శాతాతపః । స్నానందానంతథాశ్రాద్ధ మనంతంరాహుదర్శనే । ఆసురీరాత్రిరన్యత్ర తస్మాత్తాంపరివర్జయేదితి । దేవలః । యథాస్నానంచదానంచసూర్యస్యగ్రహణేదివా । సోమస్యాపితథారాత్రౌస్నానందానంవిధీయతఇతి। శ్రాద్ధంప్రకృత్యకూర్మపురాణే । నైమిత్తికంతుకర్తవ్యం గ్రహణేచంద్రసూర్యయోః । బాంధవానాంతుమరణే నారకీస్యాత్తతోన్యథా । కామ్యానిచైవశ్రాద్ధాని శస్యంతెగ్రహణాదిష్వితి॥ ॥ వారవిశేషయోగే ఫలాతిశయమాహవ్యాసః । రవిగ్రహఃసూర్యవారే సోమే సోమగ్రహేతథా । చూడామణిరితిఖ్యాత స్తత్రదత్తంఫలంభవేత్ । వారేష్వన్యేషుయత్పుణ్యం గ్రహణేచంద్రసూర్యయోః । తత్పుణ్యంకోటిగుణితం గ్రాసేచూడామణౌస్మృతంఇతి । తిథిప్రాప్త్యాదివద్గ్రహణస్యాపి శ్రాద్ధకాలత్వమాహ మార్కండేయః । విశిష్టేబ్రాహ్మణేసూర్యే తీర్థేందుగ్రహణేయది । జన్మర్క్షగ్రహపీడాసు శ్రాద్ధంకుర్యాద్యథేచ్ఛయేతి॥

హిరణ్యాదినాశ్రాద్ధం,

తత్రశ్రాద్ధంనాన్నేన కింతుహేమాదినా । తదాహబోధాయనః । అన్నాభావేద్విజాభావేప్రవాసేపుత్రజన్మని । హేమశ్రాద్ధంప్రకుర్వీతచంద్రసూర్యగ్రహేతథేతి॥ ॥ శాతాతపోపి । ఆపద్యనగ్నౌతీర్థేచ చంద్రసూర్యగ్రహేతథా । ఆమశ్రాద్ధంద్విజైఃకార్యంగద్యాచ్ఛూద్రస్సదైవ

హీతి॥ ఏతదేవాభిప్రేత్యాహ వ్యాఘ్రపాదః। స్మార్తకర్మపరిత్యాగో రాహోరన్యత్రసూతకే । శ్రౌతేకర్మణితత్కాలం స్నాతశ్శుద్ధిమవాప్నుయాదితి॥ ॥ యత్తుగ్రహణనిమిత్తమాశౌచంతత్స్నానేననివర్తతే। తదుక్తంబ్రహ్మాండపురాణే । ఆశౌచంజాయతేన్నౄణాంగ్రహణేచంద్రసూర్యయోః। రాహుస్పర్శేతయోస్స్నాత్వా దానాదౌకల్పతేనరఇతి । షట్త్రింశన్మతేపి। సర్వేషామేవవర్ణానాం సూతకంరాహుదర్శనే। స్నాత్వాకర్మాణికుర్వీత పక్వమన్నంవిసర్జయేదితి॥ ॥ ఆద్యంతయోస్స్నానంవిహితం। స్మృత్యంతరే।గ్రస్యమానేభవేత్స్నానంగ్రస్తేహోమోవిధీయతే । ముచ్యమానేభవేద్దానం ముక్తేస్నానంవిధీయతఇతి । హోమదానవద్దేవార్చనమపి స్నానద్వయమధ్యేకార్యం । తదుక్తం బ్రహ్మకైవర్తే। స్నానంస్యాదుపరాగాదౌ మధ్యేహోమస్సురార్చనమితి॥ ॥ తత్కాలేస్వాపాదికం నకుర్యాత్ । తదుక్తంశివరహస్యే । సూర్యేందుగ్రహణంయావత్తావత్కుర్యాజ్జపాదికం। నస్వపేన్నచభుంజీతస్నాత్వాభుంజీతముక్తయోరితి। మోక్షానంతరంభావి యత్స్నానం తస్యశుద్ధ్యర్థత్వాత్స చేలంవిధేయం॥ ॥తదాహవృద్ధవసిష్ఠః।సర్వేషామపివర్ణానాం నిమిత్తంరాహుదర్శనే । సచేలంతుభవేత్స్నానం సూతకాన్నంచవర్జయేదితి । గ్రహణకాలేతతః పూర్వంవాయత్పక్వం తత్సూతకాన్నం। తత్తుపశ్చాదపినభుంజీత॥ ॥ ఆదిమధ్యావసానేషు యద్యద్విహితం తస్యతస్యఫలాతిశయఉక్తో బ్రహ్మాండపురాణే । ఉపమర్దేలక్షగుణం గ్రహణేచంద్రసూర్యయోః । పుణ్యంకోటిగుణంమధ్యే ముక్తిమూలేత్వనంతకమితి॥ ॥ అత్రగ్రహణేయద్దానం తత్పాత్రేకర్తవ్యం। తదుక్తంమహాభారతే। అయనేవిషువేచైవగ్రహణేచంద్రసూర్యయోః। పాత్రభూతాయవిప్రాయభూమిందద్యాత్సదక్షిణామితి॥ ॥ పాత్రలక్షణమాహ యాజ్ఞవల్క్యః। నవిద్యయాకేవలయాతపసావాపిపాత్రతా । యత్రవృత్తమిమేచోభేతద్ధిపాత్రంప్రచక్షతఇతి । పాత్రే ముఖ్యానుకల్పతామాహబోధాయనః । శ్రోత్రియోశ్రోత్రియోవాపిపాత్రంవాపాత్రమేవవా। విప్రబ్రువోవావిప్రోవాగ్రహణేదానమర్హతీతి। ॥ ॥ అత్రభూమివస్త్రాదీన్యపిదేయాని । తదుక్తంమహాభారతే। భూ

మిగాఽవస్సువర్ణంవా ధాన్యంవా యద్యదీప్సితం । తత్సర్వం గ్రహణే దే
య మాత్మనశ్శ్రియ మిచ్ఛతేతి॥ ॥ ప్రతిగృహీతృభేదేన ఫలతారతమ్యం
దక్షేణాప్యుక్తం । సమమబ్రాహ్మణే దానం ద్విగుణం బ్రాహ్మణబ్రువే ।
శ్రోత్రియే శతసాహస్రం పాత్రే త్వానంత్యమశ్నుత ఇతి । అహ్ని సూర్యగ్ర
హణం రాత్రౌ చంద్రగ్రహణం చేత్యేవం ప్రసిద్ధిస్సార్వజనీనా । తాదృశే
గ్రహణే యత్కర్తవ్యం తదుక్తం॥ ॥ యత్తు కాలవిపర్యయేణ ప్రాప్యమా
ణం జ్యోతిశ్శాస్త్రమాత్రసిద్ధం గ్రహణం తత్ర స్నానదానాదికం న కర్త
వ్యం । తదుక్తం నిగమే । సూర్యగ్రహో యదా రాత్రౌ దివా చంద్రగ్రహ
స్తథా । తత్ర స్నానం న కుర్వీత దద్యాద్దానం న చ క్వచిదితి॥ ॥ గ్రస్తాస్త
మయే జాబాలిరాహ । సంక్రాంతౌ పుణ్యకాలస్తు షోడశోభయతః కలాః ।
చంద్రసూర్యోపరాగే తు యావద్దర్శనగోచర ఇతి । గ్రస్తాస్తమయపర్యం
తం దర్శనగోచరత్వాత్తావాన్పుణ్యకాలో భవతి.

గ్రహణే భోజనవ్యవస్థా.

గ్రహణే భోజనవ్యవస్థామాహ మనుః । చంద్రసూర్యగ్రహే నాద్యా
దద్యాత్స్నాత్వా విముక్తయోః । అముక్తయోరస్తగయోః దృష్ట్వా స్నా
త్వాపరేఽహనీతి । గ్రహణకాలే స్పర్శకాలమారభ్య మోక్షపర్యంతో గ్ర
హణకాలః । తస్మిన్కాలే న భుంజీత । కింతు రాహుణా చంద్రసూర్యయోః
ముక్తయోః పశ్చాత్స్నాత్వా భుంజీత । యదా తు గ్రస్తాస్తమయః తదా
పరేద్యుర్విముక్తౌ చంద్రసూర్యౌ దృష్ట్వా భుంజీత । యదినస్యాన్మహా
నిశా । అముక్తయోరస్తగయోరద్యాద్దృష్ట్వాపరేఽహనీతి॥ ॥ పూర్వ
కాలభోజననిషేధమాహ వృద్ధవసిష్ఠః । గ్రహణం తు భవేదిందోః ప్రథ
మాదధియామతః । భుంజీతావర్తనాత్పూర్వం పశ్చిమే ప్రథమాదధః ।
రవేస్త్వావర్తనాదూర్ధ్వ మర్వాగేవ నిశీథతః । చతుర్థే ప్రహరే చే
త్స్యాచ్చతుర్థప్రహరాదధః । రాత్రే ప్రథమాద్యామాదూర్ధ్వం
గ్రహణం చేదావర్తనా న్మధ్యాహ్నాత్పూర్వం భుంజీత । రాత్రిపశ్చిమ
యామే చే ద్రాత్రిప్రథమయామాదర్వాగ్భుంజీత । అహ్నశ్చతుర్థప్ర
హరేఽపి రవిగ్రహణం చే ద్రాత్రేశ్చతుర్థప్రహరాదధో భుంజీతేత్యర్థః ।
నిశీథో మధ్యరాత్రః । శశిగ్రహణే క్రమేణ యామత్రయేణ వ్యవధానమ

పేక్షితం। సూర్యగ్రహణేతు యామచతుష్టయమేవేతి తాత్పర్యార్థః॥ ॥
తథాచవృద్ధగౌతమః। సూర్యగ్రహేతునాశ్నీయాత్పూర్వంయామచతుష్టయం। చంద్రగ్రహేతు యామాంస్త్రీన్బాలవృద్ధాతురైర్వినేతి। బాలవృద్ధాదివిషయేమత్స్యః। అపరాహ్ణేనమధ్యాహ్నే మధ్యాహ్నేనతు సంగవే। భుంజీతసంగవేచేత్స్యాన్నపూర్వంభుజిమాచరేదితి॥ ॥
సమర్థస్యతుభోజనే ప్రాయశ్చిత్తముక్తం కాత్యాయనేన। చంద్రసూర్యగ్రహేభుక్త్వా ప్రాజాపత్యేనశుద్ధ్యతి। తస్మిన్నేవదినేభుక్త్వా త్రిరాత్రేణైవశుద్ధ్యతీతి॥ ॥ శశిగ్రహణే యామత్రయస్యాపవాదమాహ। గ్రస్తోదయేవిధోఃపూర్వం నాహర్భోజనమాచరేదితి। గ్రస్తాస్తమయేవిశేషమాహభృగుః। గ్రస్తావేవాస్తమానంతరవిందూప్రాప్నుతోయది। తయోఃపరేద్యురుదయే స్నాత్వాభ్యవహరేన్నరఇతి। వృద్ధగార్గ్యోఽపి। సంధ్యాకాలేయదారాహుఃగ్రసతేశశిభాస్కరౌ। తదహర్నైవభుంజీత రాత్రావపికదాచనేతి। విష్ణుధర్మోత్తరే। అహోరాత్రంనభోక్తవ్యం చంద్రసూర్యగ్రహోయదా। ముక్తందృష్ట్వాతుభోక్తవ్యం స్నానంకృత్వాతతఃపరమితి.

అథఋతుమాసాదివిచారః,

చైత్రాద్యాఅథమీనాద్యాః మేషాద్యావావివస్వతః। తేష్వాధానాదయస్తద్వత్షణ్మూర్తివ్రతపూజనమితి। చైత్రవైశాఖమాసౌచాంద్రౌవసంతఋతుః। మీనమేషమాసౌ మేషవృషభమాసౌవా వసంతస్సౌరః। ఏవంగ్రీష్మాదిషుద్రష్టవ్యం। వసంతేబ్రాహ్మణోగ్నీనాదధీతేత్యాదికంప్రసిద్ధం। వసంతాదిషుక్రమేణషణ్మూర్తీనాం పూజావిష్ణుధర్మోత్తరేదర్శితా॥ ॥ మాసానాంవిభాగవినియోగావాహ। మా[illegible]స్తు[illegible]స్సౌర[illegible]ంద్రో నాక్షత్రఇత్యమీ। దర్శాంతఃపూర్ణిమాంతోవా [illegible]చాంద్ర[illegible]ప్రశ[illegible]స్యయోః। సౌరోరాజ్ఞస్సావనస్తు యజ్ఞేజ్యోతిషికేపరః। మాఘాదిమాసభేదేషు తిలదానాదయస్స్మృతాఇతి। స్పష్టోర్థః। చాంద్రమాసే కంచిద్విశేషమాహ। చాంద్రోధిమాసోసంక్రాంతస్సోంతర్భవతిచోత్తరే। అసంక్రాంతావేకవర్షే ద్వౌచేత్సంసర్పఆదిమః। క్షయమాసాద్విసంక్రాంతస్సచాంహస్పతిసంజ్ఞికః। త్రయస్స్యా

జ్యావివాహాదౌ సంసర్పాంహస్పతీఉభౌ। శుద్ధౌ శ్రౌతేతథాస్మార్తే మల
మాసోవివిచ్యతఇతి । సంక్రాంతిరహితశ్చాంద్రో మాసస్సంవత్సరావ
యవేభ్యస్సంక్రాంతియుక్తేభ్యశ్చైత్రాదిద్వాదశమాసేభ్యో తిరిక్త
త్వాదధికఇత్యుచ్యతే । సచసంక్రాంతియుక్తోంతరమాసాంతర్భావా
త్తన్నామ్నావ్యవహర్తవ్యః । తదాత్వేతస్మిన్వత్సరేద్వావ సంక్రాంతి
మాసౌప్రాప్నుతః। తదానీంతయోర్మధ్యే ఉత్తరఏవాధిమాసః । పూ
ర్వస్తుసంక్రాంతిరహితోపినాధిమాసః। కింతుసంసర్పఇత్యుచ్యతే । యది
ద్విసంక్రాంతియుక్తోమాసః కదాచిత్ప్రాప్నుయాత్। తదానీమసౌక్షయ
మాసఇత్యంహస్పతిరితిచ శాస్త్రేషువ్యవస్థాక్రియతే॥ సంసర్పోంహస్ప
తిరధిమాస ఇత్యేతేత్రయోపి జ్యోతిశ్శాస్త్రేనిరూపితా వివాహాదావవర్జ
నీయాః। శ్రౌతస్మార్తకర్మసు సంసర్పశ్శుద్ధః । తథైవాంహస్పతిరపి।
అధిమాసేతు శ్రౌతస్మార్తవిషయస్య వివేచనీయస్యబహుళత్వాత్తద్వి
వేకః పృథగ్విజ్ఞాయతే॥ ॥

అధిమాసవర్జ్యనిష్కర్షః.

తత్రవర్జ్యంవివినక్తి। కామ్యారంభంతత్సమాప్తింమలమాసే వివర్జ
యేదితి। లక్ష్మీవ్రతానంతవ్రతాదికామ్యం। క్వచిత్కామ్యస్యాపిసమా
ప్తిమంగీకరోతి। ఆరబ్ధంమలమాసాత్ప్రాక్కృచ్ఛ్రసత్రాదికంచయత్।
తత్సమాప్యంసావనస్యమాసస్యానతిలంఘనాదితి । ద్వాదశదివససాధ్యం
ప్రాజాపత్యకృచ్ఛ్రంత్రిదివస సాధ్యంచాంద్రాయణం త్రయోదశరా
త్రాదీనామహీనానాం శాస్త్రోక్తాదివససంఖ్యాయాస్స్యాశ్చోల్లంఘయితుమ
శక్యత్వాత్కృచ్ఛ్రాది సమాప్తిరవశ్యంభావినీ॥ ॥ ఆరంభసమాప్తివ
దనుష్ఠానమపివర్జనీయమిత్యాశంక్యాహ। ఆరంభస్యసమాప్తేశ్చమధ్యే
స్యాచ్చేన్మలిమ్లుచః। ప్రారబ్ధమఖిలంకామ్యంతదానుష్ఠేయమేవతదితి। అ
తఏవహిశిష్టాఃశ్రావణాదిష్వధిసమాసే ష్వపిచాతుర్మాస్యవ్రతాన్యనుతి
ష్ఠంతి। యదావ్రతవిశేషేమలమాసేపిసమాప్తిరనుష్ఠానంచాభ్యుపగమ్య
తే। తథాప్రారబ్ధోపిక్వచిదభ్యుపేతవ్యఇత్యాహ। కారీర్యాదిచయత్కా
మ్యంతస్యారంభసమాపనే । కార్యేకాలవిళంబస్యప్రతీక్షాయాఅసంభ
వాదితి॥ కారీర్యావృష్టికామోయజేతేతికారీరీష్టిర్విహితా। ఆదిశబ్దేనగ్ర

హా[గ్రస్తంచికిత్సితుంవిహితా రక్షోఘ్నేష్టిగృహ్యతే । తత్రయదిమల మాసమపనేతుంకాలవిలంబః ప్రతీక్షేత । తదాసస్యానిశుష్యేయుః। [గ హా[గ్రస్తశ్చమ్రియేత॥

సగతికాగతికాదికర్మసునిష్కర్షః,

కామ్యకర్మస్వివనిత్యకర్మస్వపివర్జ్యావర్జ్యవిభాగందర్శయతి।అన స్యగతికంనిత్యమగ్నిహోత్రాదినత్యజేత్ । గత్యంతరయుతంనిత్యంసోమ యాగాదిచత్యజేత్ । ప్రతిపద్దినంసాయంప్రాతః కాలయోర్విహితస్యా గ్నిహోత్రస్యాకరణే ప్రత్యవాయాద నన్యగతికత్వం। ఆదిశబ్దేనదర్శ పూర్ణమాసౌగృహ్యేతే। సోమయాగస్యతువసంతత్వేనవిహితస్యశుద్ధ మాసేపికర్తుంశక్యత్వాద్గత్యంతరయుతత్వం। ఆదిశబ్దేనశుద్ధమాసేపి కర్తుంనిరూఢపశుబంధోగృహ్యతే॥ ॥ నిత్యకర్మన్యాయంనైమిత్తికె ష్వతిదిశతి। అగతి[గ్రహణస్నానంజాతేష్టిగతిసంయుతా। ద్వయం నైమిత్తికంతస్యవ్యవస్థానిత్యవన్మతేతి। మలమాసేప్రాప్తస్య[గహణస్య శుద్ధమాసె సంపాదయితుమశక్యత్వాదగతికత్వం। వైశ్వానరంద్వాద శకపాలంనిర్వపేత్పుత్రేజాతఇతి విహితాజాతేష్టిస్తస్యాశ్చ శుద్ధమా సేపికర్తుంశక్యత్వాద్గతియుతత్వం॥ ॥

ప్రథమాబ్దికక్రోడః-

ప్రత్యాబ్దికస్యతుమరణకాలముపజీవ్యతత్రివర్జ్యత్వవ్యవస్థాం దర్శ యతి। శుద్ధమాసమృతానాంతుమలినె ప్రథమాబ్దికం । మలమాసమృ తానాంతుమలేస్యాదాబ్దికాంతరమితి ।మలమాసరహితసంవత్సరె వైశా ఖెమృతస్యయద్యుపరితన సంవత్సరేధివైశాఖమాసె ప్రథమంప్రత్యాబ్ది కంప్రాప్నుయాత్ తదాతత్కర్తవ్యం। అధికవైశాఖ మాసమృతస్య తు[ప్రథమంప్రత్యాబ్దికంసర్వథానాధిమాసెప్రాప్నోతి । కింత్వాబ్దికాంత రంయదాకదాచిదధి మాసెప్రాప్నోతితదాతత్కర్తవ్యం। ఉభయో రపిప్రత్యాబ్దికంకర్తవ్యం॥ ॥ మాసవిషయేకర్తవ్యంపరి సమాప్యప క్షయోర్వినియోగమాహ । ద్వైవేముఖ్యాశ్శుక్లఃకృష్ణఃపిత్ర్యేవిశిష్యతఇతి। స్పష్టోర్థః,

తిథినిర్ణయాదిక్రోడీకారః.

ప్రకరణాంతరప్రతిపాద్యమర్థంసంగృహ్ణాతి । తృతీయేతుప్రకరణవర్ణితా ప్రతిపత్తిథిరితి । ప్రథమవాచినం ప్రతిపచ్ఛబ్దంతిథి విశేషేప్రవర్తయితుం ప్రవృత్తినిమిత్తవిశేషమాహ । ప్రతిపన్నామవిజ్ఞేయాచంద్రస్యప్రథమాకలా । శుక్లపక్షేవిశేచ్చంద్రంకృష్ణపక్షేవినిస్సరేదితి॥ ॥ ఏవంవిధాయాః ఏవతిథేర్నిర్ణేయత్వందర్శయితుం తిథిర్విభజ్యతే। శుద్ధావిద్ధాతిథిశ్శుద్ధాహీనాతిథ్యాన్యయాహని । ఉదయేపూర్వయాతిథ్యావిద్ధ్యతేత్రిముహూర్తకైః । సాయంతూత్తరయాతద్వన్న్యూనయాతునవిద్యతఇతి । సూర్యోదయమారభ్యసూర్యాస్తమయపర్యంతః కాలవిశేషోఽహరిత్యుచ్యతే । తస్మిన్నహనిపూర్వయాతిథ్యామావాస్యాసంజ్ఞయా ఉత్తరయాద్వితీయాఖ్యతిథ్యాహీనా ప్రతిపచ్ఛుద్ధేత్యుచ్యతే । కదాచిత్సూర్యోదయాదూర్ధ్వంత్రిముహూర్తయామావాస్యయా సంయుతాభవతి । కదాచిత్సూర్యాస్తమయాదర్వాక్త్రిమూహూర్తయా ద్వితీయయాసంయుజ్యతే । తాదృశీద్వివిధాపిప్రతిపద్విద్ధేత్యుచ్యతే । ముహూర్తత్రితయన్యూనామావాస్యాద్వితీయాపరాంప్రతిపదంవేద్ధుంనశక్నోతి। యథావేధకయోరమావాస్యాద్వితీయయోస్త్రిముహూర్తత్వనియమః। తథావేధ్యాయాః ప్రతిపదోఽపిత్రిముహూర్తత్వంనియతమిత్యాహ । వేధ్యాపిత్రిముహూర్తైవనన్యూనావేధమర్హతీతి। అస్తమయాదర్వాక్ముహూర్తత్రయసంయుతా ప్రతిపదమావాస్య యావేద్ధుంయోగ్యా । ఉదయాదూర్ధ్వంత్రిముహూర్తా ప్రతిపద్ద్వితీయయావేద్ధుంయోగ్యా। ముహూర్తత్రయరహితాతుపూర్వయాపరయా వాతిథ్యావేద్ధుంయోగ్యానభవతి॥ ॥ యథోక్తయోశ్శుద్ధవిద్ధయోర్మధ్యేశుద్ధాయానిర్ణేయత్వంవారయతి । శుద్ధాయాంనాస్తిసందేహోదైవేపిత్ర్యేచకర్మణీతి। ఏవంచసతిదైవపిత్ర్యేవిషయేవిద్ధాయా ఏవనిర్ణేయత్వంపరిశిష్యతే । తత్రవక్ష్యమాణనిర్ణయేబుద్ధిసమాధానాయదైవం పిత్ర్యంచ విభజ్యానుక్రామతి । ఉపవాసశ్చైకభక్తం నక్తంచాయాచితవ్రతం । దానంచషడ్విధంహ్యేవంక్రమాదత్రవివిచ్యతే । ఏకోద్దిష్టంపార్వణంచ పిత్ర్యంద్వివిధమీర్యతఇతి । తత్రోపవాసేప్రతిపన్నిర్ణయమాహ । శుక్లపక్షే దశవి

దాకృష్ణేవిద్ధాద్వితీయయా । ఉపోష్యాప్రతిపచ్ఛుక్లా ముఖ్యాస్యా దాప
రాహ్ణికీ । తదభావేపిసాయాహ్నవ్యాపినీపరిగృహ్యతామితి । శుక్లపక్షే
ప్రతిపదోమావాస్యాయాః సాయాహ్నవ్యాపిత్వమవశ్యంభావి। సాయా
హ్నదర్వాగపరాహ్ణేపికియతీవిద్యేతసా ప్రశస్తాభవతి। తత్రసాయా
హ్నపరాహ్ణయోర్వివక్షితమర్థవిశేషమవగమయితుంస్వాభిమతసా
యాహ్నేత్రయోభాగాఇత్యపరే। ప్రాతర్మధ్యాహ్నపరాహ్ణాశ్చత్వా
రఇత్యన్యే । ముహూర్తభేదేనపంచదశభాగాఇతికేచిత్ । తఏతేచత్వా
రఃపక్షాఃశ్రౌతస్మార్తనిత్యకర్మానుష్ఠానవిషయాభవంతి । తస్మాత్ప్రాత
స్సంగవమధ్యాహ్నపరాహ్ణసాయాహ్న ఇతిపంచధా విభాగోనుష్ఠానే
ముఖ్యః॥ ॥ అమావాస్యావిద్ధాయాంప్రతిపదిఉపవాససంకల్పస్యకాల
మాహ।యద్యభావేప్రతిపదస్సంకల్పఃప్రాతరిష్యతఇతి। పూర్వవిద్ధాయా
ముపోషితస్యపరేద్యుః పారణవ్యవస్థామాహ । తిథిస్త్రియామతోర్వా
క్చేత్తిథ్యంతేపారణంభవేదితి । యదాప్రతిపత్తిథిర్యామత్రయాదర్వా
గేవసమాప్యతే । తదాతిథ్యంతేపారణం। యామత్రయా దూర్ధ్వమను
వృత్తౌతుప్రాతరేవపారణమితివ్యవస్థా । ఉపవాసేభిహితంతిథినిర్ణయం
శుక్లప్రతిపదివిహితబల్యుత్సవే ప్రతిదిశతిబల్యుత్సవంచ పూర్వేద్యురుప
వాసవదాచరేదితి । అపరాహ్ణసంయుక్తాముఖ్యాతదభావేపిసాయాహ్న
వ్యాపినీ గ్రాహ్యేత్యర్థః॥ ॥ శుక్లప్రతిపది ఉపవాసస్యానుకల్పమా
హ। ముఖ్యాతిథ్యంతరాయేతత్తిథి శేషోపిగృహ్యతామితి । యద్యపిపూ
ర్వవిద్ధాయాముపవాసోముఖ్యః । తథాపికేనచిన్నిమిత్తేనాంతరాయే
సతివ్రతపరిత్యాగాద్వరంపరేద్యురుపవాసఇత్యర్థః । శుక్లపక్షేపూర్వవి
ద్ధాప్రతిపద్యుపవాసస్యేతితిథినిర్ణయేసతి అర్థాత్కృష్ణపక్షే పరేద్యు
రుపవాసఇతినిర్ణయఃపర్యవస్యతి । తస్యక్వచిదపవాదమాహ । శుద్ధాధి
కాతుకృష్ణాపిపూర్వా సంప్రాప్తిసంభవాదితి । యదాపూర్వేద్యుస్సూ
ర్యోదయమారభ్యపరేద్యుస్సూర్యోదయాదూర్ధ్వం వృద్ధివశాన్ముహూ
ర్తత్రయంప్రతిపద్వికల్ప్యతే । తదాకృష్ణపక్షత్వేన పరేద్యుఃప్రాప్తావ
పితదపోహ్యపూర్వేద్యురుపవాసఃకర్తవ్యః। ఉపవాసేప్రతిపన్నిర్ణీతా

ఏకభక్తనిర్ణయక్రోడః.

అథైకభక్తనిర్ణయమాహ । గృహీతవ్యాత్వేకభక్తేమధ్యాహ్నవ్యాపినీతిథిరితి । మధ్యాహ్నవ్యాప్తేరవాంతరభేదానుపజీవ్యవ్యవస్థామాహ । పరేద్యురేవపూర్వేద్యురేవంవ్యాప్తిర్దినద్వయే । నోభయతోఽభయత్రాంశేసామ్యంవైషమ్యమిత్యమీ । షట్పక్షాస్తేషుచైకైకవ్యాప్తౌసైవాత్రగృహ్యతాం । దినద్వయేపితద్వ్యాప్తావ్యాప్తిశ్చేదేకదేశతః । సమవ్యాప్తౌచపూర్వైవవైషమ్యేత్వధికేష్యతామితి॥ ॥ మధ్యాహ్నంకృత్స్నంవ్యాప్నోతీతిప్రథమఃపక్షః । మధ్యాహ్నంకృత్స్నంనస్పృశతీతిద్వితీయఃపక్షః । మధ్యాహ్నైకదేశంవ్యాప్నోతీతితృతీయఃపక్షః । తత్రకృత్స్నవ్యాప్తిస్త్రిధాభిద్యతే । పరేద్యురేవకృత్స్నంవ్యాప్నోతి । పూర్వేద్యురేవకృత్స్నంవ్యాప్నోతి । ఉభయత్రకృత్స్నంవ్యాప్నోతి । ఏకదేశవ్యాప్తిశ్చద్విధాభిద్యతే । సమవ్యాప్తిర్విషమవ్యాప్తిశ్చేతి । పూర్వేద్యుర్మధ్యాహ్నస్యాపరభాగంవ్యాప్నోతి । పరేద్యుర్మధ్యాహ్నస్యపూర్వభాగంసేయంసమవ్యాప్తిః । తయోర్భాగయోర్న్యూనాధికవ్యాప్తౌవిషమవ్యాప్తిరిత్యుచ్యతే । తత్రకృత్స్నవ్యాప్తిపక్షాస్త్రయః అస్పర్శపక్షశ్చతుర్థః । అంశవ్యాప్తిపక్షౌద్వావిత్యేవంషట్పక్షాస్సంపద్యంతే॥ ॥ తత్రపరేద్యురేవకృత్స్నవ్యాప్తిరిత్యస్మిన్ ప్రథమేపక్షేపరతిథిరేవగ్రాహ్యా । పూర్వేద్యురేవకృత్స్నవ్యాప్తిరిత్యస్మిన్ ద్వితీయేపక్షేదినద్వయేపికృత్స్నవ్యాప్తిరిత్యస్మిన్ తృతీయేపక్షే దినద్వయేపిస్పర్శోనాస్తీత్యస్మిన్ చతుర్థే పక్షే దినద్వయైకదేశేమధ్యాహ్నవ్యాప్తిరిత్యస్మిన్ పంచమేపక్షేపి పూర్వతిథిరేవగ్రాహ్యా । దినద్వయేపివిషమవ్యాప్తిరిత్యస్మిన్ షష్ఠే పక్షేత్వధికవ్యాప్తియుక్తాగ్రాహ్యా । త్రివిధంహ్యేకభక్తం । స్వతంత్రవ్రతరూపంప్రథమం । అన్యస్యవ్రతస్యాంగభూతంద్వితీయం । ఉపవాసప్రతినిధిరూపంతృతీయం॥ ॥ తేషుప్రథమపక్షేతిథినిర్ణయోభిహితః । ఇదానీంద్వితీయతృతీయపక్షయోస్తిథినిర్ణయమాహ । అన్యాంగస్యైకభక్తస్యకాలోస్త్వంగ్యనుసారతః । ఉపవాసప్రతినిధేస్తిథిస్స్యాదుపవాసవదితి । స్వతంత్రైకభక్తస్యమధ్యాహ్నోముఖ్యఃకాలః । అతస్తద్వ్యాప్తిముపజీవ్యతిథినిర్ణేతా । అస్యాంగస్యత్వేకభక్తస్యపరాధీనతయాఽనాస్తిస్వతం

త్రః । కర్మకాలస్తిథివిశేషో వా అతః ప్రధానభూతవ్రతానుసారేణ కర్మ
కాలతిథివిశేషో గృహీతవ్యా । ఉపవాసప్రతినిధేస్త్వేకభక్తస్యోపవాసే
యా తిథిర్నిర్ణీతా సైవ గృహీతవ్యా ॥ ॥ ఏకభక్తన్యాయేన నక్తేన
షట్ప్రకారానభిప్రేత్య తత్రోచితం నిర్ణయమాహ । ప్రదోషవ్యాపినీ న
క్తే తిథిర్వ్యాప్తిర్దినద్వయే । అవ్యాప్తిర్వార్థవాంశేన వ్యాప్తిస్స్యాత్సర్వ
థోత్తరేతి । నక్తవ్రతే ప్రదోషవ్యాపినీ తిథిర్గ్రాహ్యేత్యుక్త్వా పూర్వే
ద్యురేవ వ్యాప్తిః పరేద్యురేవ వ్యాప్తిరితి పక్షద్వయే నిర్ణయో దర్శితః । అవశి
ష్టేషు చతుర్షు పక్షేషు పరతిథిరేవ గ్రాహ్యా ॥ ॥ క్వచిత్ప్రదోషవ్యాప్తే
రపవాదమాహ । సౌరనక్తే తు సాయాహ్నవ్యాపినీ న ప్రదోషగేతి ॥ ఉప
వాసనిర్ణయమయాచితేన దర్శయతి । అయాచితే తు తిథయస్స్వకా
ర్యా ఉపవాసవదితి.

దానవ్రతాదౌ తిథినిర్ణయసంగ్రహః,

దానవ్రతయోస్తిథినిర్ణయమాహ ॥ సోదయత్రిముహూర్తాయాం
కుర్యాద్దానవ్రతాని చ । ఉభయత్ర తథాత్వే తు పూర్వేద్యుస్తదనుష్ఠితిః ।
పరత్వం చ తథాత్వం చేత్పూర్వా గ్రాహ్యా తిథిక్షయే । తిథేస్సామ్యే చ వృ
ద్ధౌ చ గృహ్యతాం తిథిరుత్తరా । అస్పర్శే చైకదేశస్య వ్యాప్తౌ పూర్వై
వ గృహ్యతామితి । యా తిథిః పూర్వేద్యురుదయమారభ్య ప్రవృత్తా సా తి
థివృద్ధివశాత్పరేద్యురుదయాదూర్ధ్వం విద్యమానాపి ముహూర్తత్ర
యం న వ్యాప్నోతి । సా తిథిః పూర్వైవ గ్రాహ్యా । దినద్వయే సోదయ ము
హూర్తవ్యాప్తావపి పూర్వైవ గ్రాహ్యా । యదా తు పూర్వేద్యుస్సోదయ
ముహూర్తత్రయమస్పృష్ట్వా పరేద్యురేవ సోదయ ముహూర్తత్రయం వ్యా
ప్నోతి । తదా పరైవ గ్రాహ్యా । తిథేర్వృద్ధిసామ్యక్షయాన్పరీత్య నిర్ణే
తవ్యం । దినద్వయే సోదయత్రిముహూర్తస్పర్శాభావః । ఏకదేశ సమ
వ్యాప్తిః । విషమవ్యాప్తిరితి తేషు త్రిషు పక్షేషు పూర్వైవ గ్రాహ్యా

॥ పైతృకతిథినిర్ణయనిగమనం ॥

ఉపవాసాదికే షడ్విధే దైవే తిథిం నిర్ణీయ పిత్ర్యయోర్ద్వయోరేకో
ద్దిష్టస్య నిర్ణయమాహ ॥ ఏకోద్దిష్టే తు మధ్యాహ్నయుక్తా స్యాదేకభక్తవ
త్ । ఏకదేశే సమవ్యాప్తౌ క్షయే పూర్వాన్యథోత్తరేతి । అత్రాపి పూ

తదా షట్పక్షాన్వివిచ్యాదినద్వయేప్యంశేసమవ్యాప్తిరిత్యేతం పంచమం పక్షంపరిహృత్యావశిష్టేషుపక్షేషు ఏకభక్తన్యాయేనతిథిర్నిర్ణేతవ్యా। పంచమేతుపక్షేగ్రాహ్యతిథివృద్ధి సామ్యక్షయైర్నిర్ణయః॥ అథ ప్రత్యాబ్దికస్యనిర్ణయమాహ ॥ కుతపాద్య పరాహ్ణాంతా వ్యాప్తిరాబ్దిక ఉత్తమా। తదభావేపరాహ్ణస్యవ్యాప్త్యాగృహ్యాతాం తిథిః। క్షయేపూర్వోత్తరావృద్ధౌవ్యాప్తిశ్చేదపరాహ్ణయోః। సగ్రాహ్యాతిథిగా వృద్ధిక్షయా పూర్వాతిథిస్తుతా। సామ్యేతూర్ధ్వాతిథిర్గ్రాహ్యాపరవృద్ధైవ వృద్ధివత్ నస్పృశత్యపరాహ్ణంచేత్పూర్వాచేత్క్షతపోవృథా। వైషమ్యేణైకదేశస్యవ్యాప్తౌగ్రాహ్యమహత్త్వతః। సామ్యేనచేత్క్షయేపూర్వాపరాస్యాద్వృద్ధిసామ్యయోః। వృద్ధిసామ్యక్షయాగ్రాహ్యతిథిగానోర్ధ్వగానహీతి॥ ॥అహ్నోష్టమోముహూర్తఃకుతపః॥ ద్వాదశేన ముహూర్తేన అపరాహ్ణస్సమాప్యతే। తథాసతికుతపాదిముహూర్తపంచకవ్యాపినీ తిథిః ప్రత్యాబ్దికేప్రశస్తా। తదసంభవేత్వపరాహ్ణవ్యాప్తిముపజీవ్యషట్పక్షావివేచనీయాః। తత్రపూర్వేద్యురేవపరేద్యురేవేత్యనయోఃపక్షయోః నిర్ణయఃస్పష్టః। ఉభయత్రవ్యాప్తిరిత్యస్మిన్తృతీయేపక్షేతిథేరూర్ధ్వగాతిథిగతావృద్ధిసామ్యక్షయాః పరీక్షణీయాః। తత్రక్షయేసతి గ్రాహ్యా తిథిః పూర్వవిద్ధాస్వీకర్తవ్యా। వృద్ధిసామ్యక్షయయోస్తుపరవిద్ధా। యదాతుదినద్వయేప్యపరాహ్ణస్పర్శోనాస్తితదాయద్యపిపరేద్యుఃకుతపవ్యాప్తిరస్తి తథాపితత్పరిత్యజ్యపూర్వవిద్ధైవగ్రాహ్యా। అపరాహ్ణైకదేశస్యవైషమ్యేనవ్యాప్తిరిత్యస్మిన్షష్ఠేపక్షేమహత్త్వంనిర్ణయహేతుః। సామ్యేనైకదేశవ్యాప్తిరిత్యేతస్మిన్పక్షేపంచమేగ్రాహ్యతిథిగతాన్వృద్ధిసామ్యక్షయాన్పరీక్ష్యక్షయేపూర్వాగ్రాహ్యా। వృద్ధిసామ్యయోస్తూత్తరేతినిర్ణయః। ప్రకరణాంతరంప్రతిపాద్యసంగృహ్ణాతి। ద్వితీయాద్యాస్తు పర్వాంతా స్తుర్యప్రకరణోదితా ఇతి॥ ॥

ద్వితీయాదితిథినిర్ణయాతిదేశః.

యథోక్తదైవపిత్ర్యవిషయనిర్ణయంద్వితీయాదిష్వతిదిశతి। సంచారణీయస్సామాన్య స్తిథిషుప్రతిపన్న్యాయ ఇతి। సామాన్యన్యాయస్యాపవాదంవివక్షుఃప్రతిజానీతే। క్వచిత్క్వచిద్విశేషోస్తిసోయమత్రాభిధీయ

తఇతి। ప్రతిజ్ఞాతంవిశేషందర్శయతి। పూర్వేద్యురసతిప్రాతఃపరేద్యుస్త్రిముహూర్తగా। ద్వితీయయాపరోపోష్యాపూర్వవిద్ధాతతోన్యథేతి। యదాద్వితీయాపూర్వేద్యుస్త్రిముహూర్తాత్మకంప్రాతఃకాలంనస్పృశతి। తావతాపరేద్యుః ప్రాతఃకాలంవ్యాప్నోతితదాపరవిద్ధైవోపోష్యా। అన్యథాపూర్వవిద్ధా॥ ॥ తృతీయాయాంవిశేషమాహ ॥ రంభాతృతీయాపూర్వాస్యాదుత్తరాస్యాద్వ్రతాంతరే। పరేహ్ని నాస్తిచేత్పూర్వవిద్ధాప్యస్తువ్రతాంతరే। ముహూర్తత్రయసత్వేపిదినేగౌరీవ్రతంచరేత్। శుద్ధాధికాయామప్యేవంగణయోగప్రశంసనాదితి। యద్యపిరంభావ్రతవ్యతిరిక్తేషుపూర్వవిద్ధానిషిద్ధా। తథాపి పరేద్యుస్తృతీయాయాఅభావేపూర్వవిద్ధాగ్రాహ్యా। యద్యపిముహూర్తత్రయమంతరేణతిథేర్గ్రాహ్యత్వంనాస్తి। తథాపిగౌరీవ్రతేముహూర్తమాత్రవర్తిన్యపిపరతిథిర్గ్రాహ్యాశుద్ధాధికాయాంయద్యపిపూర్వతిథిస్సంపూర్ణాతథాపిగౌరీవ్రతేపరవిద్ధైవగ్రాహ్యా ॥ ॥ చతుర్థ్యాంవిశేషమాహ।చతుర్థీతుపరోపోష్యాగణనాథవ్రతస్యతు। మధ్యాహ్నవ్యాపినీపూజ్యాతద్వన్నాగచతుర్థ్యపి। పరేద్యురేవమధ్యాహ్నవ్యాప్తావిఘ్నస్యచోత్తరా। అన్యథాపూర్వవిద్ధైవమాతృయోగప్రశస్తితః। పూర్వేద్యురేవ తద్వ్యాప్తౌపూర్వాసర్పప్రియాతిథిః। నోచేత్సర్పస్య పంచమ్యా యోగోప్యంతంప్రశస్యతే। గౌర్యాశుద్ధజయాప్యస్తునాగవిద్ధానిషిధ్యతఇతి। వినాయకవ్రతనాగవ్రతాభ్యాంవ్యతిరిక్తవ్రతేషుచతుర్థీ పరవిద్ధైవో పోష్యా। తయోస్తువ్రతయోర్మధ్యాహ్నవ్యాప్త్యానిర్ణయః।తత్రాపి షట్పక్షాస్వివిచ్యపరేద్యురేవవ్యాప్తిరిత్యస్మిన్ పక్షేవినాయక వ్రతంపరదినేకార్యం। ఇతరేషుపంచసుపక్షేషుపూర్వదినేకుర్యాత్। పూర్వేద్యురేవ మధ్యాహ్న వ్యాప్తిరిత్య స్మిన్పక్షేనాగవ్రతంపూర్వదినేకార్యం। పక్షాంతరేషుపరదినఇతివివేకః॥ పంచమ్యాంవిశేషమాహ॥ ॥సర్వత్ర పంచమీపూర్వాగ్రాహ్యాస్కందవ్రతేపరేతి॥ ॥ షష్ఠ్యాంవిశేషమాహ।నాగవిద్ధాస్కందషష్ఠీసానిషిద్ధావ్రతాంతరే। ఉత్తరస్యాఅభావేతు నాగవిద్ధాపిగృహ్యతాం। వినాద్వాదశనాడీభిర్నాగవేధోనదోషకృత్।స్కంద

వ్రతేషష్ఠీపూర్వవిద్ధాగ్రాహ్యా। వ్రతాంతరేపిపరదినేషష్ఠ్యాఅభావేపూర్వవిద్ధాగ్రాహ్యా। అతఏపంచమీవేధోద్వాదశనాడీభిస్సంపద్యతే। తతోన్యాసయాపంచమ్యావేధదోషోనాస్తి॥ ॥సప్తమ్యాంవిశేషమాహ। సప్తమీపూర్వవిద్ధైవవ్రతేషునిఖిలేష్వపి। అభావేపూర్వవిద్ధాయాః పరవిద్ధాపిగృహ్యతామితి॥

అష్టమీవిశేషక్రోడః,

అష్టమ్యాంవిశేషమాహ॥ వ్రతమాత్రేష్టమీకృష్ణా పూర్వాశుక్లాష్టమీపరా। దూర్వాష్టమీతుశుక్లాపిపూర్వవిద్ధావిధీయతే। పక్షద్వయేప్యత్రరైవశివశక్తిమహోత్సవే। జ్యేష్ఠర్క్షయోగేపూర్వాపిగ్రాహ్యాజ్యేష్ఠవ్రతేతిథిః। మధ్యాహ్నాదూర్ధ్వమృక్షంచేత్పరేద్యుస్సాప్రశస్యతే। జ్యేష్ఠర్క్షభానువారాభ్యాం యుక్తాష్టమ్యతిదుర్లభేతి। అష్టమీవ్రతేతుసామాన్యేన శుక్లకృష్ణపక్షాభ్యాంనిర్ణయః। దూర్వాష్టమీ వ్రతేశుక్లపక్షఃప్రయోజకః। శివశక్తిమహోత్సవ వ్రతే కృష్ణపక్షఃప్రయోజకః॥ ॥ జ్యేష్ఠానక్షత్రముపజీవ్య జ్యేష్ఠావ్రతంవిహితం। తత్రయదిపరేద్యు జ్యేష్ఠానక్షత్రయోగఃతదాశుక్లపక్షప్రయుక్తా పరతిథిర్గ్రాహ్యా। యదాతుపూర్వేద్యుర్నక్షత్రయోగః తదా శుక్లపక్షప్రయుక్తా మపేక్ష్య పూర్వవిద్ధాగ్రాహ్యా। సచనక్షత్రయోగోయదిపరేద్యుః మధ్యాహ్నాదూర్ధ్వంవర్తతే తదాపూర్వదినేరాత్రౌ నక్షత్రయోగం విద్యమానమపేక్ష్యపరదినమేవగ్రాహ్యం। యదాభానువారయోగ స్తదాపూర్వేద్యుః రాత్రౌ నక్షత్రయోగంపరేద్యు మధ్యాహ్నాదూర్ధ్వం నక్షత్రయోగమపేక్ష్య భానువారయుక్తోనక్షత్రయోగ ఆదర్తవ్యః॥ ॥ అథజన్మాష్టమీజయంతీ వ్రతయోస్థితింనిర్ణేతుం పరమతసిద్ధంవ్రతైక్య ముపవదన్నాహ। జయంత్యాఖ్యంవ్రతంభిన్నంకృష్ణజన్మాష్టమీవ్రతాదితి। జన్మాష్టమ్యా అవాంతరభేదమాహ। శుద్ధాచసప్తమీవిద్ధేత్యేవంజన్మాష్టమీ ద్విధా। సప్తమీచేన్నిశీథాత్ప్రాగ్విద్ధాశుద్ధాన్యథాభవేదితి। సూర్యోదయమారభ్యనిశీథాదర్వాక్సప్తమ్యాకియత్యాపియోగేసతి అష్టమీవిద్ధా భవతి। తదయోగేశుద్ధేత్యుచ్యతే॥ ॥తయోశ్శుద్ధావిద్ధయోర్నిర్ణయ

మాహ। శుద్ధాయాంనాస్తిసందేహో విద్ధాచత్రివిధేష్యతే। నిశీథయోగః పూర్వేద్యుః పరేద్యుర్వాద్వయోరుత। పూర్వైవప్రథమేపక్షే పరైవోత్తరపక్షయోరితి.

శ్రీజయంతీక్రోడః.

జయంత్యాస్స్వరూపమవాంతరభేదంచాహ్యాహ। అష్టమీరోహిణీయుక్తా జయంతీసాచతుర్విధా। శుద్ధాశుద్ధాధికేత్యేవం విద్ధావిద్ధాధికేతిచ। తత్రప్రథమపక్షే తృతీయపక్షేచసందేహాభావందర్శయతి। శుద్ధాయామపివిద్ధాయాంనసంభావ్యోత్తరాతిథిరితి। ద్వితీయపక్షస్యావాంతరభేదం నిర్ణయంచాహ। శుద్ధాధికాయాంయోగస్యాదేకస్మిన్వాదినద్వయే। నైకయోగోస్తిసందేహో ద్వియోగేప్రథమందినమితి। పూర్వేద్యురేవనక్షత్రయోగః పరేద్యురేవనక్షత్రయోగ ఇత్యనయోరేకదినయోగపక్షయోర్యోగవత్యేవతిథిర్గ్రాహ్యత్వాన్నాస్తిసందేహః। దినద్వయేనక్షత్రయోగ ఇత్యస్మిన్పక్షే పూర్వతిథిర్గ్రాహ్యా। నక్షత్రయోగస్యావాంతర భేదస్తు తిథినిర్ణయాయోపయుక్తో నభవతీత్యాహ।తదా నిశీథే పశ్చాద్వోత్తమోమధ్యమోధమః। యోగస్త్రిధాపిపూర్వేద్యుస్సంపూర్ణత్వాదుపోషణమితి। శుద్ధాధికాయాంపూర్వస్మిన్దినే సూర్యోదయప్రవృత్తో నక్షత్రయోగః పరేద్యురుదయే కించిదనువర్తతే చేత్సోదయముత్తమోయోగః। నిశీథమారభ్యప్రవృత్తోమధ్యమః। నిశీథాదూర్ధ్వం ప్రవృత్తోధమః। ఏతేత్రయోపిఫలతారతమ్యాయైవ ఉపయుజ్యంతే। ఉపవాసస్తుత్రిష్వపి ప్రకారేషుపూర్వత్రైవ॥ ॥ చతుర్థపక్షస్యావాంతరభేదమాహ। విద్ధాధికాయామప్యేకదినయోగేనగృహ్యతాం। ద్వయోర్యోగస్త్రిధాభిన్నోనిశీథేవృత్తిభేదతః। తద్వృత్తిర్దిన ఏకస్మిన్నుభయోర్నోభయోరితి। ఏకస్మింశ్చేత్తద్దినంస్యాత్పక్షయోరంత్యయోఃపరమితి।పూర్వేద్యురేవవా నక్షత్రయోగఇత్యనయోఃపక్షయోః పూర్వవద్యోగయుక్తైవగ్రాహ్యా। అష్టమీరోహిణీచైవ సాయాహ్నేత్వరతోయది। దివైవపారణంకుర్యాత్పారణంతునదోషభాక్। దినద్వయే యోగఇత్యయం పక్షస్త్రిధాభిద్యతే। పూర్వోత్తరయోర్దినయోర్మ

ర్ధ్యే ఏకస్మిన్నేవదినే నిశీథయోగఇత్యాద్యఃపక్షః । దినద్వయేనిశీథయోగ
ఇతిద్వితీయః । ఉభయత్ర నిశీథయోగో నాస్తీతి తృతీయఃపక్షః । ఏతేషు
ప్రథమపక్షే నిశీథయోగవతీగ్రాహ్యా । ఇతరయోఃపక్షయోః పరతిథిర్గ్రా
హ్యా। వారవిశేషయోగస్తుఫలాధిక్యాయైవోపయుజ్యతే। నతుతిథినిర్ణ
యాయేత్యాహ। బుధేసోమేజయంతీచేద్వారేసాతిఫలప్రదేతి। పారణ
కాలంత్రిధావిభజ్యదర్శయతి । తిథిభృక్షయోర్ద్వయోరంత ఉత్తమం
పారణంభవేత్ । ఏకస్యాంతేమధ్యమంస్యాదుత్సవాంతేధమంస్మృత
మితి॥ ॥జన్మాష్టమిజయంత్యోర్యథోక్తనిర్ణయానుసారేణ కదాచి
దుపవాసద్వయంప్రసజ్యే తేత్యాశంక్యతద్వారయతి । యస్మిన్వర్షే
జయంత్యాఖ్యోయోగోజన్మాష్టమీతదా। అంతర్భూతాజయంత్యాంస్యా
దృక్షయోగప్రశస్తితఇతి । అష్టమీరోహిణ్యోర్యోగాభావేజన్మాష్టమీ
వ్రతమేవానుష్ఠేయం । నతుజయంతీవ్రతం । సత్యపితద్యోగేపూర్వో
క్తనిర్ణయానుసారేణకదాచిదేకస్మిన్దినే వ్రతద్వయంప్రాప్నుయాత్,
తదానీముపవాసస్య తంత్రేణానుష్ఠేయత్వాన్నాస్త్యుపవాసద్వయప్ర
సక్తిః । యదాతు యథోక్తనిర్ణయానుసారేణజన్మాష్టమీ పూర్వదినే
ప్రాప్తా పరదినేతునక్షత్రయోగః తదాతుజన్మాష్టమ్యాః పూర్వనిర్ణయ
ముపేక్ష్య అలభ్యయోగవశాత్పరదిన ఏవానుష్ఠానేసతి నాప్యుపవాసద్వ
యప్రసక్తిః॥ ॥నవమీదశమ్యోర్నిర్ణయమాహ॥ నవమీపూర్వ
విద్ధైవ పక్షయోరుభయోరపి । కృష్ణాపూర్వోత్తరాశుక్లా దశమ్యేవంవ్య
వస్థితేతి॥ ॥

ఏకాదశీనిర్ణయప్రక్రోడీకరణం,

ఏకాదశీనిర్ణయేష్వాదౌ తత్స్వరూపమాహ । జయంతీవ్రతవన్ని
త్యం కామ్యంచైకాదశీవ్రతమితి । జన్మాష్టమీవ్రతస్యాకరణే ప్రత్యవా
యఃస్మర్యతే। నత్వనుష్ఠానేఫలవిశేషః । జయంతీవ్రతస్యతూభయమపి
స్మర్యతఇతినిత్యం కామ్యంచేత్యాకారద్వయమస్తి । తద్వదేకాదశీవ్రత
స్యాప్యాకారద్వయంద్రష్టవ్యం । అధికారిభేదేనతిథివిశేషం నిర్ణేతుం
దశమీవేధస్య ద్వైవిధ్యమాహ ॥ అరుణోదయవేధోఽత్ర వేధస్సూర్యో

దమేతథా । ఉక్తాద్వాదశమీవేధా వైష్ణవస్మార్తయోః క్రమాత్ । ఇతి
తిథ్యంతరాణామివాత్ర వేధే త్రిముహూర్తత్వనియమో నాస్తీత్యాహ ।
కలాకాష్ఠాదివేధోఽపి గ్రాహ్యోఽత్ర త్రిముహూర్తవదితి । విష్ణుభక్తైస్సర్వ
సాధారణత్వాదరుణోదయవేధాధికారీ వైష్ణవః కీదృశో వివక్షిత ఇత్యా
హ । వైఖానసాద్యాగమోక్తదీక్షాం ప్రాప్నోతి వైష్ణవ ఇతి । తాదృశం
ప్రతి తిథినిర్ణయమాహ । విద్ధా త్యాజ్యా వైష్ణవేన శుద్ధాప్యాధిక్యసంభవే ।
ఏకాదశీద్వాదశీవాధికా చేత్త్యజ్యతాం దినం ॥ పూర్వం గ్రాహ్యం తూత్త
రం స్యాదితి వైష్ణవనిర్ణయ ఇతి । అరుణోదయదశమీయుక్తా విద్ధా తద్ర
హితా శుద్ధా । తత్ర విద్ధాం పరిత్యజ్య పరేద్యురుపవసేత్ । శుద్ధాయామపి
యది పరేద్యురేకాదశ్యతిరిచ్యేత అనతిరేకేఽపి యది పరేద్యుర్ద్వాదశ్యతి
రిచ్యేత తత్రోభయత్ర శుద్ధామపి పరిత్యజ్య పరేద్యురేవోపవాసః । స్మా
ర్తం ప్రతి విద్ధానిర్ణయమాహ । ఏకాదశీ ద్వాదశీ చేత్యుభయం వర్ధతే
యదా । తదా పూర్వదినం త్యాజ్యం స్మార్తైర్గ్రాహ్యం పరం దినం ।
ఏకాదశీమాత్రవృద్ధౌ గృహియత్యోర్వ్యవస్థితః । ఉపోష్యా గృహిభిః పూ
ర్వా యతిభిస్తూత్తరా తిథిః । ద్వాదశీమాత్రవృద్ధౌ తు శుద్ధావిద్ధే వ్యవస్థితే ।
శుద్ధా పూర్వోత్తరా విద్ధా స్మార్తనిర్ణయ ఈదృశ ఇతి । యథోక్తద్వా
దశీనిర్ణయస్య క్వచిదపవాదమాహ । శ్రవణేన యుతా చేత్స్యాద్ద్వాద
శీ సా హి వైష్ణవైః । స్మార్తైశ్చోపోషణీయా చ త్యజేదేకాదశీం తదేతి ॥
వ్రతాంతరేషు తిథినిర్ణయమాహ । ఉపవాసవ్రతాదన్యవ్రతే సార్ధ
ముహూర్తకైః । స్పృష్టభిర్దశమీవిద్ధామేనామేకాదశీం త్యజేదితి । పర
విద్ధా గ్రాహ్యేత్యభిప్రాయః ॥ ॥ ద్వాదశీనిర్ణయమాహ ॥ ద్వాదశీ
పూర్వవిద్ధైవ నిఖిలేషు వ్రతేష్వితి ॥ ॥ త్రయోదశీనిర్ణయమాహ ।
శుక్లత్రయోదశ్యాః పూర్వవిద్ధాయాః స్వీకార్యత్వం ఏవమప్యపరాహ్ణ
స్పర్శాభావే పరవిద్ధా గ్రాహ్యా । కృష్ణత్రయోదశ్యాః పరవిద్ధాయాః స్వీ
కార్యత్వేఽపి పరేద్యుస్త్రిముహూర్తత్వాభావే పూర్వవిద్ధా గ్రాహ్యా ।
అనంగత్రయోదశీవ్రతే శుక్లపక్షగతాపి పరవిద్ధా గ్రాహ్యా ॥ ॥ చతుర్ద
శీనిర్ణయమాహ ॥ చతుర్దశ్యుత్తరా శుక్లా పూర్వా కృష్ణా చతుర్దశీ ।

ఉదయేత్రిముహూర్తాపి గ్రాహ్యానంతవ్రతేతిథిః । శుక్లాపిరాత్రియు క్తాస్యా చ్చైత్రశ్రావణమాసయోః । శుక్లాసర్వాపిపూర్వైవ యది స్యాద్దాపరాహ్ణికీతి । వ్రతాంతరేషూదయముహూర్తత్రయవతీ శుక్ల చతుర్దశీ పరవిద్ధాగ్రాహ్యా । అనంతవ్రతేతు నాస్తిముహూర్తత్రయ నియమః । చైత్రమాసేశ్రావణమాసే శుక్లచతుర్దశీంపరవిద్ధామపి పరి త్యజ్యరాత్రియుక్తాయాం గృహ్ణీయాత్ । సర్వేష్వపిమాసేష్వ పరాహ్ణ స్పర్శేసతి శుక్లచతుర్దశీ పూర్వవిద్ధాగ్రాహ్యా.

శివరాత్రినిర్ణయసంక్షేపః.

శివరాత్రివ్రతే తిథినిర్ణయమాహ ॥ ప్రదోషేవానిశీథేవాద్వయో ర్వాయదిసాభవేత్ । శివరాత్రివ్రతేతత్ర ద్వయోస్సత్త్వాప్రశస్యతే । తదభావేనిశీథైక వ్యాప్తాపిపరిగృహ్యతాం । తస్యాశ్చాసంభవేగ్రాహ్యా ప్రదోషవ్యాపినీతిథిరితి । ఉభయవ్యాప్తిరుత్తమా । నిశీథమాత్రవ్యాప్తి మధ్యమా । పారణేప్రతిపన్న్యాయమతిదిశతి । తిథ్యంతేపారణంయా మ తయాదర్వాక్సమాపనే । అన్యథాపారణంప్రాత రన్యతిథ్యుప వాసవదితి.

పంచదశీసంక్షేపనిర్ణయః.

వ్రతవిషయే పంచదశీనిర్ణయమాహ ॥ పూర్వవిద్ధైవసావిత్రీవ్రతే పంచదశీతిథిః। నాడ్యోష్టాదశభూతస్య స్యుశ్చేత్తస్యాపరేహని॥ వ్రతాం తరాణిసర్వాణి పరేహన్యేవసర్వదేతి । చతుర్దశీపూర్వేద్యు రష్టాదశ నాడీపరిమితాయది విద్యేతతదాసావిత్రీ వ్రతమపిపరేద్యుఃకర్తవ్యం । ప్రత్యాబ్దికనిర్ణయం దర్శశ్రాద్ధేతిదిశతి । శ్రాద్ధేపరాహ్ణకాలీనో దర్శ ఆబ్దికవన్మతః। దినద్వయేప్యేకదేశ సమవ్యాప్త్యేచహాస్యతః। తుల్య త్వంచేదేకదేశేతుయే పూర్వాస్యధోత్తరా । కృత్స్నవ్యాప్తౌద్వయోర హ్నో రుత్తరస్థితివృద్ధితః । సాగ్నికస్యనగ్నికవ్యవస్థాస్యా స్నస్యాచ్చే దపరాహ్ణయోః। పూర్వేద్యుస్సాగ్నికఃకుర్యాదుత్తరేద్యురనగ్నికఇతి । ప్రత్యాబ్దికేపిహి తత్స్యాపినిర్ణయస్య విస్పష్టార్థః పునరుపన్యాసః । సాగ్నికానగ్నికవ్యవస్థాతు ప్రత్యాబ్దికాద్విశిష్యతే.

ఇష్టికాలాదినిగమనం,

ఇష్ట్యర్థే నిర్ణయమాహుః। పర్వప్రతిపదోస్సంధి ర్మధ్యాహ్నా
దాసతఃపురా। అన్వాధానంపూర్వదినేయాగస్సంధిదినేభవేత్। ఊర్ధ్వం
మధ్యాహ్నతస్సంధా వన్వాధానంహితద్దినే । ఇష్టింపరదినేకుర్యా ద
న్యోవాజసనేయినః । యస్తువాజసనేయీస్యా త్తస్యసంధిదినాత్పురా ।
నకాప్యన్వాహితఃకింతు సదాసంధిదినేహిసా । సంధిశ్చేత్సంగవాదూ
ర్ధ్వం ప్రాక్పర్యావర్తనాద్రవేః। సాపౌర్ణమాసీవిజ్ఞేయా సద్యస్కాల
విధౌతిథిరితి । సంధివిషయే కించిద్విశేషమాహ । వృద్ధిఃప్రతిపదోయాస్తి
తదర్థంపర్వణిక్షిపేత్ । క్షయస్యార్థంతథాక్షిప్త్వా సంధిర్నిశ్చీయ
తాంసదేతి। యదాతుఘటికాన్యూనామధ్యాహ్నేపర్వసమాప్యతే। పరే
ద్యుశ్చఘటికాచతుష్టయ వృద్ధివశాన్మధ్యాహ్నాదూర్ధ్వమపి ఘటికాత్ర
యం ప్రతిపదనువర్తతే। తదానీంప్రతిపదో ఘటికాచతుష్టయవృద్ధేస్త
దర్ధం ఘటికాద్వయం పూర్వస్మిన్పర్వణిప్రక్షేపణీయం । తథాసతిపూ
ర్వేద్యు ర్మధ్యాహ్నాదూర్ధ్వంఘటికామాత్రం పర్వానువృత్తిర్భవతి।
ఏవంసత్యనుష్ఠానే మహాన్విశేషోభవతివృద్ధిపక్షే।పర్వాభావేపూర్వేద్యు
రన్వాధానం సంధిదినేత్విష్టిః । వృద్ధిపక్షేతు సంధిదినేన్వాధానం పరేద్యు
రిష్టిరితివిశేషః। అనేనైవన్యాయేన క్షయప్రక్షేపఉదాహరణీయః। య
దామధ్యాహ్నాదూర్ధ్వం ఘటికామాత్రం పర్వానువర్తతే। పరేద్యు
ఘటికాచతుష్టయం ప్రతిపదుపక్షీయతే। తదానీం తస్యాపిక్షయస్యా
ర్ధం ప్రక్షేపణీయం। తథాసతిఘటికాన్యూనే మధ్యాహ్నేసంధిర్భవతి।
అత్రస్వాభావిక సంధ్యనుసారేణ సంధిదినేన్వాధానం ప్రాప్నోతిక్షయ
ప్రక్షేపానుసారేణేష్టిః సంధిదినేవిశేషః॥ ॥ఆశ్వలాయనాదిమతే
దర్శశ్రాద్ధమిష్టించ నిర్ణేతుం మతాంతరే నిర్ణయమాహ । బోధాయన
మతే దర్శశ్రాద్ధంచేష్టిర్విశిష్యతే । ద్వితీయాత్రిముహూర్తాచేత్ప్రతి
పద్యాపరాహ్ణికీ । అన్వాధానంచతుర్దశ్యాందర్శేస్వల్పేపివర్తయేత్ ।
దర్శశ్రాద్ధంతదాకార్య మితిబోధాయనోదితమితి । ప్రతిపద్దినే సూర్యా
స్తమయా ... ర్వా త్త్రిముహూర్తా ద్వితీయాయదిస్యాత్ । సాప్రతిపదిష్టి

యోగ్యానభవతి । పూర్వేద్యుఃప్రతిపద్యుతాయా మమావాస్యాయామిష్టిః । తతోపిపూర్వేద్యుస్స్వల్పామావాస్యోపేతాయాం చతుర్దశ్యాం శ్రాద్ధాన్వాధానాదికర్తవ్యం । వికృతౌవిశేషమాహ । ఇష్ట్యాదివికృతిస్సర్వా పర్వణ్యేవేతినిర్ణయఇతి । దర్శపూర్ణమాసేష్టిః ప్రకృతిఃతద్విషయోనిర్ణయః పూర్వమభిహితః । ఐంద్రాగ్నమేకాదశకపాలం నిర్వపేదిత్యాదికేష్టిర్వికృతిః । సాపర్వణ్యేవానుష్ఠేయా । నతుప్రకృతివత్ప్రతిపద్యనుష్ఠేయా । ఏవంవికృతిరూపయోః పశుసోమయోరపి పర్వణ్యేవానుష్ఠానంద్రష్టవ్యం । ప్రకరణాంతరే ప్రతిపాద్యసంగృహ్ణాతి.

పంచమప్రకరణోక్తార్థసంక్షేపః,

పంచమేతుప్రకరణే పూర్వార్ధేభావినిర్ణయః । ఉత్తరార్ధేకాలభేదాత్కర్మభేదోపదేశనమితి । పంచమేప్రకరణే పూర్వభాగే నక్షత్రయోగకరణవారసంక్రాంతిగ్రహణకాలోనిర్ణీతః । ఉత్తరార్ధే యుగాది మన్వాదిప్రభృతి కాలవిశేషస్వరూపం తత్రకర్తవ్యశ్రాద్ధదానాదినిరూపితం॥ ॥ నక్షత్రనిర్ణయమాహ ॥ యస్మిన్నస్తమియాద్భానుస్తన్నక్షత్రముపోషణే । ముఖ్యంతస్యాసంభవేతు గృహీతవ్యంనిశీథయుక్ । ఉపవాసేయదృక్షంస్యాత్తద్దినక్తైకభక్తయోః । దినద్వయేమేతదాత్వేతు పూర్వంస్యాద్బలవత్తరః । శ్రవణంతూత్తరంగ్రాహ్యముపాకరణకర్మణి । పిత్ర్యేతుతిథివత్సర్వో నక్షత్రస్యవినిర్ణయఇతి॥ ॥ విష్కంభాదియోగస్య నిర్ణయమాహ । పూర్వస్యాదుపవాసాదావుత్తరోవ్రతదానయోః । యోగశ్శ్రాద్ధేకర్మకాలవ్యాప్తిస్తుపరిగృహ్యతామితి॥ ॥ బవబాలవాదికరణస్య నిర్ణయమాహ । కరణంయద్దినేతత్తు గ్రాహ్యంరాత్రౌయదాతదా । దినద్వయైకభక్తాభ్యాముపవాసఃప్రసిధ్యతీతి॥ వారవిషయే నిర్ణేతవ్యాభావందర్శయతి । వారేతుసంశయాభావాద్గృహీతవ్యంయథాస్థితమితి ॥ అర్ధరాత్రాద్వారప్రవృత్తిస్తుసైద్ధాంతికజ్ఞేయా.

సంక్రాంతినిర్ణయసంక్షేపః,

॥ ॥ సంక్రాంతినిర్ణయమాహ ॥ ఆసన్నాడ్యస్సంక్రాంతేః పుణ్యాస్స్నానాదికర్మసు । చరేషుకర్కటీపూర్వామకరేవింశతిఃపరా॥

వర్తమానేతులామేషే నాడ్యస్తూభయతోదశ । వృషభాదౌస్థిరేపుణ్యాః ప్రాక్పశ్చాదపిషోడశ । మిథునాదౌద్విస్వభావేఉత్తరాష్షష్టినాడికాఇతి। సంక్రాంతికాలస్య యావద్యావత్ప్రత్యాసత్తి స్తావత్తావత్పుణ్యాతిశయోద్రష్టవ్యః । మేషాదిషుచతుర్షు త్రికేషుప్రథమాశ్చత్వారశ్చరాః । మధ్యమాఃస్థిరాః। ఉత్తరాద్విస్వభావాః । తేషుసర్వేషు యథోక్తయా వింశత్యాదిసంఖ్యయా పుణ్యకాలావధిరభిధీయతే । యథోక్తసామాన్యస్యక్వచిదపవాదమాహ । అహ్నిసంక్రమణేరాత్రౌ వనుష్ఠాననిషేధతః। ఉక్తౌ కాలౌవ్యవస్థాప్యౌ తద్వశాత్పూర్వపశ్చిమావితి । యదాకర్కటసంక్రాంతి రుదయానంతరంభవతి తదాపూర్వాసాంవింశతిఘటికానాం పుణ్యకాలత్వా త్పూర్వోక్తన్యాయేన రాత్రావనుష్ఠానంప్రాప్తం। అతస్తత్పరిత్యజ్యవింశతి రుత్తరనాడ్యోగృహీతవ్యాః । యదాసంగవేమధ్యాహ్నాదికాలే కర్కటసంక్రాంతిస్తదా దివైవపూర్వనాడిష్వనుష్ఠాతుం శక్యత్వా త్పూర్వనాడీప్రాశస్త్యం తత్రచరితార్థం। అనేనైవన్యాయేన సర్వేషుసంక్రమణేషు దివసఏవానుష్ఠానంభవతి । తదాపూర్వోత్తరభాగోవ్యవస్థాపనీయః। రాత్రిసంక్రమణేవిశేషమాహ । రాత్రౌ సంక్రమణేభానో ర్దినార్ధంస్నానదానయోః। అర్ధరాత్రాదధస్తస్మిన్మధ్యాహ్నస్యోపరిక్రియా । ఊర్ధ్వంసంక్రమణేచోర్ధ్వ ముదయాత్ప్రహరద్వయం। పూర్ణేచేదర్ధరాత్రేతు యదాసంక్రమతేరవిః। ప్రాహుర్దినద్వయంపుణ్యంముక్త్వామకరకర్కటావితి । రాత్రౌద్వితీయప్రహరస్య చరమఘటికాతృతీయ ప్రహరస్య ప్రథమఘటికేత్యేవం ఘటికాద్వయాత్మకః కాలోర్ధరాత్రః । తస్మాదర్ధరాత్రాదధః సంక్రమణేసతి పూర్వదినే మధ్యాహ్నస్యోపరి ప్రహరద్వయేక్రియాఃకార్యాః । అర్ధరాత్రాదూర్ధ్వం సంక్రమణేసతి ఉత్తరకాలీన ముదయాదూర్ధ్వం ప్రహరద్వయంపుణ్యం।అర్ధరాత్రేయథోక్తఘటికాద్వయే సంక్రాంతౌ దినద్వయంకృత్స్నంపుణ్యం ॥ అయనయోర్విశేషమాహ ॥ కర్కటిమకరౌ రాత్రా వప్యాచారాదనుష్ఠితిరితి । శిష్టాచారస్తతః ప్రమాణమిత్యర్థః

గ్రహణనిర్ణయసంగ్రహః,

గ్రహణనిర్ణయమాహ ॥ పూర్ణిమాప్రతిపత్సంధౌ రాహుస్సంపూర్ణమండలం । గ్రసతేచంద్రమర్కంచ దర్శప్రతిపదంతరా । గ్రస్య

నేభవేత్స్నానం గ్రస్తేహోమోవిధీయతే।ముచ్యమానేభవేద్దానం క్తేస్నానంవిధీయతే । సూర్యగ్రహేతునాశ్నీయాత్పూర్వంయామచ యం । చంద్రగ్రహేతుయామాంస్త్రీన్ బాలవృద్ధాతురైర్వినేతి । •లాదీనాంవిశేషమాహ॥ అపరాహ్ణేనమధ్యాహ్నే మధ్యాహ్నేనతు సంగవే । భుంజీతసంగవేచేత్స్యాన్నపూర్వంభుజిమాచరేదితి । పంచ ధావిభక్తే దివసేగ్రహణభాగే తత్పూర్వభాగే నచభుంజీతేత్యర్థః । గ్రస్తోదయాదౌ విశేషమాహ। గ్రస్తోదయేవిధోఃపూర్వంనాహర్భోజనమాచరేత్। గ్రస్తావేవాస్తమానంతు రవీందూప్రాప్నుతోయది।తయోః పరేద్యురుదయే స్నాత్వాభ్యవహరేన్నరఇతి । తమేవంనిర్ణీతమర్థం సంగ్రహేణానుక్రమ్యసంగ్రహఉపసంగ్రహఇతి । ఈదృశంనిర్ణయం న్యాసైర్ద్వివరీతుమిహోద్యమఇతిచ॥

ఇతిశ్రీభారతీ కృష్ణతీర్థశిష్య శ్రీవిద్యారణ్యమునిపూర్వాశ్రమ మాధవాచార్యవిరచితే కాలనిబంధాఖ్య ధర్మశాస్త్రగ్రంథే కాలనిర్ణయస్సమాప్తః॥ శ్రీరస్తు॥

ఓంతత్సత్,

కాలమాధవీయ గ్రంథస్సమాప్తః

శ్రీకృష్ణార్పణమస్తు.

శ్రీవెంగుళూరుసిద్ధాంతి సుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిణా
శ్రీకాలమాధవీయాఖ్య గ్రంథస్సంశోధితోభవత్॥
